

Eenheid en vrijheid in het nationale onderwijs onder Koning Willem I

<https://hdl.handle.net/1874/344210>

A. gw. 192, 1939.

EENHEID

EN

VRIJHEID

**IN HET NATIONALE ONDERWIJS
ONDER KONING WILLEM I**

J. DE NOOIJ

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

EENHEID EN VRIJHEID
IN HET
NATIONALE ONDERWIJS
ONDER
KONING WILLEM I

BOEKHUIS VAN WILHELM
DE
NATIONALE ONDOORWA
DE
BOEKHUIS VAN WILHELM I

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0106 2458

Ag 9u 192, 1939

EENHEID EN VRIJHEID
IN HET
NATIONALE ONDERWIJS
ONDER
KONING WILLEM I

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VERKRIJ-
GING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE
LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKS-
UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN
DEN RECTOR MAGNIFICUS DR TH. M. VAN
LEEUWEN, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT
DER GENEESKUNDE, VOLGENS BESLUIT VAN
DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT IN HET
OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 28
APRIL 1939, DES NAMIDDAGS TE 5 UUR

DOOR

JAN DE NOOIJ

GEBOREN TE GOUDA

UTRECHT
LIBERTAS-DRUKKERIJEN — UTRECHT-ROTTERDAM
1939

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

AAN MIJN OUDERS
AAN MIJN VROUW

Nu ik aan het einde van mijn academische studiën gekomen ben, is het mij een vreugde, dank te betuigen aan allen, die mij daarbij leiding hebben gegeven of mij bij mijn wetenschappelijk werk hebben gesteund.

Hooggeleerde GEYL, ik ben U grooten dank verschuldigd voor de welwillendheid, die U mij betoond hebt bij Uw bereidverklaring als mijn promotor op te treden. Uw warme belangstelling heeft mij buitengewoon getroffen en Uw aanwijzingen zijn mij van veel nut geweest. Daar echter het begin van het werk voor deze dissertatie viel tijdens Uw verblijf in Zuid-Afrika, toen Uw colleges werden waargenomen door Professor Gerretson en dit onderwerp binnen den kring van diens bijzondere studiën lag en zich naar den oorspronkelijken opzet aansloot bij de uitgave van de Bescheiden van Groen van Prinsterer, die naar de toenmalige vooruitzichten als Deel I van Goslinga en Gerretson, Groen van Prinsterer, Schriftelijke Nalatenschap spoedig zouden verschijnen, behield ook na uw terugkeer Professor Gerretson, op uw wensch, bij de verdere bewerking de leiding.

Het is dan ook in het bijzonder tot U, Hooggeleerde GERRETSON, dat ik bij het voltooiën van dit proefschrift een woord van dank mag richten. Zeer gevoel ik mij aan U verplicht door Uw leiding, Uw hulpvaardigheid en Uw critiek; niet het minst ook door het te mijner beschikking stellen van materiaal, dat U voor de uitgave der Groen-Bescheiden had verzameld. Door de onverwachte en betreuenswaardige belemmering, die, uws ondanks, het afdrukken ervan wederom heeft tot stilstand gebracht, moest ik helaas met een algemeen citeeren van de Bescheiden volstaan. Zij het U gegeven, deze grootsche uitgave spoedig tot een goed einde te brengen!

U, Hooggeleerde KERNKAMP en U, Hooggeleerde

BOLKESTEIN moge ik betuigen, dat Gij door het wekken van den lust tot wetenschappelijke beoefening der geschiedenis en door Uw voorbeeld als docent voor mij van groote beteekenis zijt geweest.

Dat de studie der Sociale Geografie mij, onder overigens niet gemakkelijke omstandigheden, een lust is geweest en geen last, dank ik voor een belangrijk deel aan U, Hooggeleerde *VAN VUUREN*, die door de bezielende invloed Uwer persoonlijkheid en door Uw probleemstelling de studielust ongemeen weet te stimuleeren.

Hooggeleerde *OESTREICH*, *VAN EVERDINGEN*, *VENING MEINESZ* en *FISCHER*, Zeergeleerde *HEERE*, ook U ben ik zeer erkentelijk voor Uw aandeel in mijn wetenschappelijke vorming.

Tenslotte is het mij een behoefte allen te danken, die in Bibliotheken, Archieven en Instituten mij behulpzaam zijn geweest.

INLEIDING.

Zonder twijfel behoort de geschiedenis van den schoolstrijd tot de best gekende gedeelten van onze vaderlandsche historie der 19e eeuw. Hentzen en Van der Giezen behandelden de wordingsgeschiedenis van de Schoolwet van 1806. Over den strijd na 1840 zou een geheele reeks van boeken en geschriften te noemen zijn. Het tijdvak tusschen deze beide jaartallen echter, die dus voornamelijk omvat de toepassing van de wet van 1806 onder het Vereenigd Koninkrijk, is behoudens een aanstonds te noemen uitzondering, volkomen *terra incognita*.

De zeer belangrijke Leuvensche dissertatie van Mag. Dr. Siegfried Stokman O.F.M., *De Religieuzen en de Onderwijspolitiek der Regeering in het Vereenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814—1830)* heeft haar zwaartepunt in de behandeling van de houding der Regeering ten opzichte van de Religieuzen. Een opzettelijk onderzoek van de Lager-onderwijspolitiek van Koning Willem ontbreekt.

Deze studie wil die leemte vullen.

Aanleiding tot dit onderzoek was de begeerte om voor het merkwaardig standpunt, dat Groen van Prinsterer in de schoolkwestie inneemt, een nadere verklaring te vinden. Splitsing van de Staatsschool naar de gezindheden wordt telkens door hem bepleit. Wel heeft het den schijn, alsof na de teleurstelling van 1857 de bijzondere school meer aantrekkingskracht voor hem krijgt, maar tegen het einde van zijn leven is het weer positief: „In de onderwijskwestie stel ik de Facultatieve Splitsing der Staatsschool, na de deerlijk mislukte proefneming van de eerlijke concurrentie, weder aan de orde van den dag.”¹⁾

¹⁾ *Nederlandsche Gedachten* 1876, 55.

In onze slotbeschouwingen komen we terug op de plaats, die de Facultatieve Splitsing in Groens stelsel inneemt, doch reeds nu constateeren we, dat men Groens houding op dit punt onmogelijk kan begrijpen zonder volledige kennis van zijn optreden in den tijd van de volle ontplooiing zijner werkzaamheden als Kabinetssecretaris. Toen verdedigde hij met klem een vèrgaande zorg van de Overheid voor het geheele onderwijs, en in het licht van Groens optreden in deze periode draagt zijn verklaring in '76, dat de gesplitste staatsschool zijn ideaal blijft, mede het karakter van een terugkeer tot een liefde zijner jeugd.

De bestudeering van Groens activiteit op het gebied van de schoolwetgeving in de jaren 1829 en 1830 voerde den onderzoeker in een merkwaardige episode.

Nauwkeurige kennis ervan bleek niet slechts noodzakelijk voor een juist inzicht in de crisis van de onderwijspolitiek van Koning Willem I, maar tevens van uitnemende beteekenis voor een recht verstand van de ontwikkeling van den schoolstrijd in zijn geheel. Zoo werd het zwaartepunt van deze studie als vanzelf verplaatst.

Bij een behandeling van de onderwijspolitiek van Koning Willem I mocht een kort overzicht van de verhouding tusschen overheid en onderwijs in de 17e en 18e eeuw en een uiteenzetting van de wordingsgeschiedenis van de wet van 1806 niet ontbreken. Het zal ons treffen, dat verschillende belangrijke elementen uit het onderwijssysteem van 1806 ontleend zijn aan den toestand onder de Republiek. Slechts moeten ze nu dienen om een andere richting van het nationale onderwijs te verzekeren. In nauw verband met de doorvoering van de Gallicaansche beginselen van de verhouding van Kerk en Staat waren de Patriotten erin geslaagd een organisatie van het onderwijs naar hun beginselen te voltooien. Ook het Zuiden moest toen onder de werking van de wet van 1806 worden gebracht. Meer dan in het Noorden zal zich hier verzet tegen de vestiging van een onderwijsmonopolie openbaren. We

zullen zien, hoe deze weerstand tenslotte leidt tot de crisis van 1829, waarbij het dilemma: Eenheid of Vrijheid, scherp wordt gesteld. Vooral door de houding van den Koning schommelt de evenaar een tijdlang in het huisje, totdat tenslotte de schaal doorslaat naar den kant van de Eenheid.

HOOFDSTUK I.

EENHEID, GEEN VRIJHEID. HET ONDERWIJS ONDER DE REPUBLIEK.

§ 1. Het Onderwijs zaak der Overheid. Geen generale regeling. § 2. Het Nationale Onderwijs draagt een Calvinistisch karakter.

§ 1. Overheidszorg voor het onderwijs was in deze landen reeds lang voor de Reformatie bekend. Tal van stedelijke keuren leggen hiervan getuigenis af.

Na de „alteratie” behield men voorloopig wel de oude verordeningen op het onderwijs, maar wijzigde ze op het punt van de religie. Die wijzigingen bleven, toen na verloop van jaren in de eene stad na de andere, in het eene gewest na het andere, nieuwe ordonnantiën op het onderwijs tot stand kwamen.

Deze verordeningen waren geheel zaak van de Magistraat. De Gereformeerde Kerken hadden zeker grooten invloed op het onderwijs maar misten rechtstreeks regerende bevoegdheid. Wel komen in de acta van verschillende provinciale synodes uitspraken voor over het onderwijs der jeugd, en zijn ook de acta van de Dordtsche Synode op dit punt zeer uitvoerig. Maar zelfs hier is het tenslotte weer een „zeer ootmoedig” verzoek aan de Staten Generaal, dat „eene generale schoolorde beraemt en gearresteerd worde”.

Deze wensch van Dordt bleef echter zonder gevolg. In de *gewesten* kwamen wel verordeningen tot stand „e voto Dordraceno”, maar de *Staten-Generaal* vaardigden in 1665 slechts een Schoolreglement uit voor de Generaliteitslanden.

§ 2. Vrijheid van onderwijs bestond onder de Repu-

bliek niet. Wel trof men in vele steden naast de groote of stadsscholen, particuliere inrichtingen, z.g. Bijscholen, aan, maar zij hadden verlot van de Magistraat noodig voor hun vestiging en hun voortbestaan en de genoemde reglementen en ordonnantiën golden voor alle scholen en gaven dan ook voor allen de godsdienstige richting van het onderwijs aan. Nu zou men daarin wellicht een zekere „rekkelijkheid” verwacht hebben. De houding der overheid in godsdienstzaken toch werd voornamelijk bepaald door drie factoren: de drang die de Gereformeerde Kerken op haar uitoefenden tot handhaving van de „ware religie”, de overtuiging der regenten, dat het staatsbelang eischte den boog tegen de dissenters niet te strak te spannen; de afkeer van de bevolking van gewetensdwang. Resultante van deze factoren was een politiek, die zich ten doel stelde haar maatregelen tegenover de dissenters veel te laten schijnen en weinig te laten zijn.

In overeenstemming hiermee zou het geweest zijn als op onderwijsgebied een zekere soepelheid was betracht. Het tegendeel is het geval. Het onderwijs wordt als publiek terrein beschouwd en blijft derhalve geheel voor de publieke kerk gereserveerd. Voor alle onderwijzers, zoo openbare als bijzondere, gold als eerste vereischte, dat ze „professie deden van de ware, Christelijke religie”. Straks vinden we in de gewestelijke reglementen de eisch, dat het door de Synode van Dordrecht voorgestelde formulier van instemming met de Gereformeerde belijdenisschriften moet worden ondertekend. Het onderwijs moest tot opvoeding in de Gereformeerde religie dienstbaar zijn. Alle gewestelijke reglementen zonder uitzondering behelzen daartoe strekkende bepalingen.

Het sterkst sprekend is op dit punt het Reglement voor de Generaliteitslanden. ¹⁾ Dit gold voor Rooms-Katholieke streken, waar het onderwijs voor een groot deel betaald werd uit de opbrengst der vroegere kerkelijke goe-

¹⁾ Groot Placcaetboek, 2409. Kerkel. Placcaetboek I, 475.

deren. Uitgesloten van het recht om „de jonge jeught” te leeren zijn alle „gewesene Paepsche schoolmeesters”, alle geestelijken in den ruimsten zin en „alle man ofte vrouw niet zijnde van de ware Gereformeerde religie”. Op „Paepsche feestdagen” mag nimmermeer vrij worden gegeven. „Paepsche kinderen” mogen geen „paepsche boeken ofte rosenkranschen” mede brengen op school, of de gereformeerde kinderen „eenige Paeprijen inplanten”.

Nu bestond er geen leerplicht of schooldwang in weiken vorm ook. Men kan dan ook niet aantoonen, dat het de bedoeling der overheid was door het onderwijs het niet-Calvinistische volksdeel tot het Calvinisme te brengen. Zelfs zien we een terugschrikken voor gewetensdwang in de bepalingen van verschillende reglementen, dat alleen de Gereformeerde kinderen de Catechismusvragen moeten leeren. Een principieel verder strekkende tolerantie breekt door in het verlot in eenige groote handelssteden aan Lutherschen en Roomschen gegeven om eigen Diaconiescholen te stichten, Maar toch kan men in het algemeen met Woltjer zeggen, dat door de overheidsbemoeiing met de richting van het onderwijs de ouders, die in godsdienstige overtuiging van de Overheid verschilden, in de opvoeding hunner kinderen werden belemmerd. ¹⁾

¹⁾ Woltjer, 97. (De volledige titels der aangehaalde werken vindt men op blz. 277 vlg.).

HOOFDSTUK II.

DE DRANG NAAR ONDERWIJSHERVORMING IN DE 18^E EEUW.

§ 1. Verval van het schoolwezen in de 18e eeuw.

§ 2. Roep om onderwijsvernieuwing. § 3. Beteekenis van de Aufklärung voor het onderwijs. § 4. De verlichte despoten en het Nationale Onderwijs. § 5. Het veldwinnen van de gedachte der Onderwijshervorming bevorderd door verschillende Maatschappijen.

§ 1. In de 18e eeuw verloren de tegenstellingen op kerkelijk gebied veel van hun kracht. Men zou nu geneigd zijn te denken, dat de voorschriften omtrent de godsdienstige richting van onderwijs en onderwijzers verslaptten. Dat was echter niet het geval. Soms werden ze nog verscherpt. Zoo had b.v. in de Generaliteitslanden het beboeten der „Paepsche Schoolmeesters” blijkbaar niet afdoende geholpen en werd in 1725 in het Schoolreglement (van 1655) de bepaling opgenomen; „Ditmaal zullen de ouders, wier kinderen in ongepermitteerde scholen worden gevonden, gehouden zijn de boeten bij onvermogen van de Paepsche schoolmeesters en schoolmeesteressen, met de noodige kosten, te betalen, ieder in solidum.”¹⁾

Maar naarmate de 18e eeuw voortschreed, klopte dit uitwendig machtsvertoon steeds minder op de geestelijke spankracht van het Calvinisme, dat deze voorschriften in zijn glorie-dagen in het leven had geroepen. De uiterlijkheden werden nauwgezet in acht genomen, maar op het eind van de 18e eeuw is het zoo gesteld, dat Groen van Prinsterer kan zeggen: „Het schoolwezen in diep verval; onderwijs in Bijbel en Catechismus veelal enkel geheugen-

¹⁾ Kerkelijk Placaetboek II, 488.

werk en doode vorm; onkundige en strenge meesters, door wie plak en roede meer dan ernst en liefde gebruikt werd." 1)

§ 2. De krachteloosheid van de heerschende richting ook op onderwijsgebied had te ingrijpender gevolgen, doordat zich juist in de tweede helft van de 18e eeuw een krachtige beweging tot hervorming van het onderwijs baan brak, die niet van Calvinistischen oorsprong was.

Een beweging voor onderwijshervorming zou reeds op zichzelf verklaarbaar zijn. De toenemende welvaart en de daaruit voortvloeiende drang naar ontwikkeling in bredere volkslagen veranderden het cultuurbeeld van ons volk. In de 17e eeuw was de school er blijkbaar in geslaagd haar leerlingen klaar te maken om hun taak in volksleven en wereldbestel te volbrengen. De plaats, die ons volk onder zijn burenen innam, is daarvoor mede bewijs. Om in de 18e eeuw dezelfde resultaten te kunnen blijven aanwijzen zou de school zich moeten hervormen. De roep om onderwijsvernieuwing, die in de 18e eeuw luide gaat klinken, is dus begrijpelijk.

Opmerkelijk is dan ook niet in de eerste plaats die hervormingsdrang op zichzelf, maar veeleer de hoek, van waaruit zij komt. Haar drijvende kracht is een nieuwe wereldbeschouwing, die met de „Aufklärung" zich baanbreekt. Los van alle misstanden zou de roep om onderwijs-hervorming gekomen zijn omdat een wijsgeerig stelsel, dat de geheele denkwereld omspannen wil, niet dulden kan, dat het terrein van het onderwijs geheel voor een andere levensbeschouwing wordt gereserveerd.

Van de grootste beteekenis voor onze onderwijs-geschiedenis is het, dat de richting, die tot nu toe de leiding had, haar taak in de nieuwe periode niet heeft begrepen en het terrein volkomen aan de nieuwe strooming heeft overgelaten. Na verloop van tijd komt aan de voorstanders van de Verlichting ook de leiding in den Staat, over wiens roe-

1) Groen, *Handboek*, 551.

ping op paedagogisch gebied zij zeer bepaalde opvattingen hebben. Daarmede zijn dan de voorwaarden aanwezig voor een nieuwe periode, waarin met behulp van de staatsmacht een nieuwe ideologie en daarop steunende paedagogiek in het, nu niet langer plaatselijk en gewestelijk, maar nationaal bestierde onderwijs tot heerschappij wordt gebracht. Een nieuw monopolie wordt gevestigd. Ook hiertegen ontstaat op den duur reactie. De eeuwlange worsteling tusschen de voorstanders van dit monopolie en de zich ertegen verzettende volksgroepen beheerscht onder den naam van schoolstrijd onze binnenlandsche politiek.

§ 3. Over de beteekenis van de beginselen der Aufklärung voor onderwijs en onderwijswetgeving een enkel woord.

In de geschiedenis der wijsbegeerte hebben steeds nieuwe denkbeelden over oorsprong en doel van het leven de drang te voorschijn geroepen om in de opvoedingsleer nieuwe wegen in te slaan. Zoo ging het ook in de 18e eeuw, toen door de Aufklärungsphilosophen de autonome Rede ten grondslag aan hun wereldbeschouwing werd gelegd. De wijsgeeren van dit rationalisme, de verlichte auteurs, trachten hun gedachtenbouwsel volledig te maken door een eigen paedagogiek. Omgekeerd grondvesten de paedagogen der 18e eeuw hun opvoedkunde op het wijsgeerig stelsel der rationalisten. Aan hen ontleenen zij hun antwoorden op de vragen naar oorsprong en bestemming van den mensch, die aan alle paedagogiek ten grondslag liggen.

Bij uitnemendheid vindt de Paedagogiek der Aufklärung haar uitdrukking in het Philanthropinisme, welke naam afkomstig is van het Philanthropinum, de beroemde onderwijsinrichting van Basedow in Dessau. Voor de Philanthropijnen is de mensch als natuurlijk wezen object van de opvoeding en bepaalt hij haar richting en doel. Dit bracht mee bestudeering van den aard van het kind om tot de beste opvoedings- en onderwijsmethode te komen. Op dit gebied hebben de Philanthropijnen baanbrekend werk

verricht voor alle latere opvoeders. Maar uit deze naturalistische paedagogiek vloeiden tegelijk zeer bepaalde consequenties voort ten aanzien van de richting van het onderwijs. Vooral in ons volk moest er een onverzoenlijke en onoverbrugbare tegenstelling ontstaan tusschen de aanhangers van de Calvinistische opvoedingsprincipes, die leeren, dat het kind van nature verkeerd en verdorven is, en die van de paedagogiek der Aufklärung, die uitgaat van een mensch, die in beginsel goed is en onschuldig.

In tegenstelling met de tot nu toe heerschende begrippen voeren de Philanthropijnen het pleit voor wat zij noemen onderwijs in den natuurlijke godsdienst en verklaren zij zich tegen alle leerstellig onderricht, overtuigd als zij zijn, dat de gebruikelijke godsdienstige verschillen dan verdwijnen zullen. Het universeele karakter van de Rede staat er immers borg voor, dat bij doorwerking van de Verlichting de verschillen in denkwijze en daarmede de verschillen in geloof zullen ophouden.

Bij de opvoeding van een volk tot een dergelijke godsdienst boven geloofsverdeeldheid moest de school een belangrijke rol vervullen. Maar daartoe moest de leiding van het onderwijs uit handen van de Kerk genomen en in die van den Staat gelegd, van „clericaal” tot „nationaal” worden gemaakt. Misschien heeft wel niemand de beteekenis van deze verandering zoo vroeg en zoo duidelijk geformuleerd als Le Chatolais ¹⁾, die van een „nationale” opvoeding voorspelde dat ze in weinig jaren de zeden van een geheel volk veranderen zou.

Van dezen gezichtshoek uit is de belangstelling van de Aufklärung voor het onderwijs voldoende te verklaren.

§ 4. De invloed van deze opvattingen verklaart dat in dezen tijd bij de „verlichte despoten” het begrip Staatsraison een nieuwe inhoud krijgt. Niet alleen de machtsbehoefte van den Staat, maar ook zijn cultuurtaak wordt als bepalende factor erkend.

¹⁾ *Essai sur l'éducation nationale*, cit. bij Gerretson, *Gedenkboek ze Lustrum Utrechtsche Indologenvereniging*, 1925, 19.

Verschillende maatregelen vloeien hier uit voort, die veel indruk maken en hooge verwachtingen wekken. Maria Theresia vaardigt in 1774 de Algemeene Ordonnantie op het onderwijs uit, die later een belangrijke „bron” is voor de ontwerpers van de Instructie van onzen eersten Agent van Nationale opvoeding. Katharina II komt met een „plan” voor Nationaal Onderwijs, dat wel een paedagogisch Potemkindorp gebleken is, maar dat toch vele idealisten in verrukking bracht. Frederik II bepaalt, dat alle Pruisische scholen moesten worden ingericht naar het voorbeeld van de scholen van Von Rochow, den toen zeer bekenden Philanthropijnschen landjonker uit Rekahn.

Ook voor ons land zijn deze dingen van belang. De bekende publicist Swildens komt van zijn bezoek aan Berlijn en Petersburg, waar hij als vrijmetselaar overal gemakkelijk aansluiting vond, opgetogen terug. Meer direct aanwijsbaar is nog de invloed van het Pruisische voorbeeld doordat Adriaan van den Ende, tijdens een verblijf in Oost-Friesland in 1794 van nabij met de onderwijs-methoden van Von Rochow kennis maakt en een vurig bewonderaar ervan wordt.

§ 5. Sterk is de doorwerking van de nieuwe onderwijsgedachten bij ons bevorderd door verschillende „Maatschappijen”, die zich de „volksverlichting” ten doel stelden.

Het eerst doet de „Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen” te Haarlem van zich hooren door prijsvragen over de „Natuurlijke of Ligchamelijke” opvoeding en over de „Zedelijke” opvoeding der kinderen.

Zeer belangrijk zijn de antwoorden op de prijsvraag, in 1778 uitgeschreven door het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen: „Welke verbeteringen hebben de Gemeene of openbare, vooral de Nederduitsche Scholen ter meerdere beschaving onzer Natie, nog wel noodig?” Deel VIII van de *Verhandelingen* van dit Genootschap, waarin de antwoorden op die prijsvraag (o.a. van H. J. Krom en van Kornelis van den Palm, den Vader van J. H.) zijn gebun-

deld, is voor hen, die in de komende jaren met het ontwerpen van onderwijswetten belast zijn, een waar vademecum geworden.

Ook het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen schreef een prijsvraag uit: „Welke wijze van Opvoeding is de meest verkieslijke? Een Publicque of een huiselijke?” Hierop kwam een antwoord in van den Goudschen Rector Vatebender, dat met goud werd bekroond. In de antwoorden op de prijsvragen vindt men vrijwel alle gedachten reeds uitgesproken, die later in onze onderwijswetgeving zullen worden belichaamd. Dit geldt zoowel voor de eigenlijke onderwijsverbeteringen als voor de richting van het onderwijs en de taak der overheid. Alleen Krom betoogt de noodzakelijkheid van onderricht in den geopenbaarden godsdienst en bepleit leerstellig onderwijs. Maar overigens is het overal afkeer van leerstelligheid.

Ook de Philanthropijnsche opvatting van de overheids-taak komt tot uiting. Volgens Krom was het, „grootelijks te wenschen, dat de hooge overheid dezer Landen zich de zaak der Schoolen, zoo dienstig voor een goede opvoeding der Jeugd, . . . aantrok”. ¹⁾ Swildens zegt het zoo: „Daar is volstrekt niets, waardoor de waare voortreffelijkheid van Regeerders zich beminlijk kan vertoonen of verheevener kan uitblinken, dan door eene *verstandige* of *tederhartige* zelve toeziende zorg voor het onderwijs der jeugd in de Schoolen, en voor derzelve geheele opvoeding en levensgedrag in zo verre zulks eenigermate direct of indirect onder publiek opzicht kan staan”. ²⁾ Vatebender verklaart: „Als waar bewezen, erkend en aangenomen moet worden, 't geen inderdaad ook zoo is; dat de Jeugd en derzelve Opvoeding onder iedere Natie, niet is een particulier goed, met hetwelk ieder mag leven naar zijn grilligheden, en het vermorschen naar zijn onkunde of kwaadwilligheid; maar dat de Jeugd van ieder Land is een publicq eigendom

¹⁾ *Verhandelingen* VIII, 153.

²⁾ *Leerzaam Belangboekje voor het jaar 1790*, 30.

van den Staat, dat Recht heeft niet alléén op de Vaderlijke bescherming, bezorging en besturing van de Souvereine macht, maar daar zelfs niemand anders zijn ongewaschene handen ten verderve aan mag slaan, en dat door geen éénen anderen mag genaast worden. Dat dezelve dus niet kan of mag toevertrouwd worden aan ieders particuliere goede of verkeerde begrippen; vermogen of onvermogen; verstand of domheid: maar dat de Souverein alleen daarvoor mag en behoort zorg te dragen." 1)

Het werk van al deze Genootschappen wordt overkoepeled door den arbeid van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De Doopsgezinde Predikant Jan Nieuwenhuijzen is de officieele oprichter, maar J. H. Swildens is veeleer als de geestelijke vader te beschouwen. 2) Zeer groot is de invloed van deze Maatschappij die geheel in Philanthropijnschen geest werkzaam was, geweest door het uitgeven van schoolboekjes, na 1795 ook door het stichten van modelscholen en vooral door haar nauw contact met vrijwel allen, die bij het tot standkomen van onze eerste onderwijswetten een leidende rol hebben vervuld.

1) Verh. Utr. Gen. IX, 60/61.

2) Boeles, 102 vlg. Zie ook Bigot, 140.

HOOFDSTUK III.

NATIE OF FACTIE? DE WET VAN 1806.

- § 1. De omwenteling van 1795 scheidt de mogelijkheid voor onderwijshervorming in den geest der Aufklärung. § 2. Het onderwijs in de Nationale Vergadering. Activiteit van het Nut. § 3. De bepalingen voor het onderwijs in de eerste Staatsregeling 1798. § 4. De Instructie voor den Agent van Nationale Opvoeding 21 December 1798. § 5. De eerste Schoolwet 15 Juni 1801. § 6. Van der Palms wijzigingsvoorstellen in 1803. § 7. Verzet daartegen. § 8. Wat Van der Palm bereikte. § 9. Het eerste voorstel van Van den Ende in 1805. § 10. Het ingrijpen van Van Stralen. § 11. De maatregelen om de oppositie de wind uit de zeilen te nemen. § 12. De Wet van 1806 en het leerstellig onderricht. § 13. Monopolie of dualisme. De bijzondere school in de Wet van 1806. § 14. Maatregelen ter verzekering van de eenheid. § 15. Koning Lodewijk. De Boekenlijst. § 16. De Inlijving. Het vergelijkend examen. § 17. Het stelsel sluit.

§ 1. De omwenteling van 1795 bracht aan de voorstanders van onderwijshervorming de groote kans. Twee belemmeringen voor de doorvoering hunner beginselen werden uit den weg geruimd. De provinciale en stedelijke autocratie werd, zool niet opgeheven, dan toch sterk beknod. De privileges van de Staatskerk vervielen door de scheiding van Kerk en Staat in Augustus 1796.

De mannen van de onderwijsvernieuwing grepen hun kans met bewonderenswaardige doelbewustheid aan. Men kan de revolutie en de onderwijshervorming betreuren of toejuichen; men kan ook met Ter Gouw van meening zijn, dat hier „een geurige bloem op een mesthoop ontluikt”, in ieder geval staat men voor het feit, dat het slagen van de

onderwijshervorming na 1795 de onmiddellijke vrucht is van de omwenteling. Was die hervorming nationaal? Men bedoelde het en meende het. Maar als zoo vaak in de historie, zou ook hier het woord nationaal de vlag zijn, die tenslotte zou blijken in werkelijkheid een partijlading te dekken. Gelijk men staatkundig het begrip natie door politieke eeden en census wist te beperken, zoo gelukte het ook in cultureelen zin aan het woord nationaal een begrensde beteekenis te geven door alles, wat niet met de levensbeschouwing der leidinggevende groep overeenstemde, te brandmerken als leerstellig en sectarisch.

§ 2. Nauwelijks is de omwenteling, althans in eersten aanloop geslaagd, of de onderwijshervormers komen zich aanmelden bij de nieuwe machthebbers. Reeds dadelijk na haar opening (Maart 1796) heeft de Nationale Vergadering proeven van „Ontwerpen voor Nationale Opvoeding” in ontvangst te nemen. De Rapporteur van deze stukken, J. Kantelaar, stelt voor te benoemen een „Commissie tot het beramen van een ontwerp van Nationaal Onderwijs”, die dan verbinding moet zoeken met de opstellers der ingekomen stukken en met alle andere personen en Maatschappijen, welker „consideratiën” zij vermeenen zou noodig te hebben. ¹⁾

Bij de discussies verklaarde Kantelaar, dat hij in de eerste plaats aan de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen gedacht had. Nog dienzelfden dag (10 Juni 1796) werd ingesteld, wat Bolkestein genoemd heeft: „de eerste Nederlandsche Staatscommissie voor de organisatie van het Onderwijs”. ²⁾

Het „Nut” liet spoedig van zich hooren. Den 1en September kwam een uitvoerige missive, ³⁾ waarin de „Maatschappij van Menschevrienden” haar diensten aanbood. ⁴⁾

¹⁾ *Dagverhaal III*, 113—115.

²⁾ *Bolkestein*, 29.

³⁾ *Dagverhaal III*, 52—54.

⁴⁾ „nu onder het bestuur der Algemeene Voorzienigheid voor dit Gemeenebest eindelijk de dag is aangebroken, waarop de Zon der verlichting gelegenheid zal

Dit was niet aan doovemans deur gezegd. Reeds 17 September ontving het Hoofdbestuur een vragenlijst, waarin over niet minder dan 15 punten zijn oordeel werd gevraagd. Het Nutsbestuur vatte zijn taak als voorlichter grondig op en bood als antwoord op deze vragen een compleet systeem aan: *Algemeene denkbeelden over het Nationaal Onderwijs*. Tot in onderdeelen ¹⁾ toe zien wij later deze denkbeelden, die op verscheiden plaatsen weer duidelijk de verwantschap van het „Nut” met de Philantropijnen doen blijken, ²⁾ overgenomen in Wetten, Reglementen, Schoolorden enz.

De „Staatscommissie” heeft haar arbeid niet voltooid. 6 Januari 1797 stelde zij aan de Nationale Vergadering voor met het uitbrengen van een volledig rapport te „supercedeeren” tot na de vaststelling van de constitutie. Aldus werd besloten. De strubbelingen met het vaststellen van de staatsregeling werden echter zoo groot, dat van uitstel afstel kwam. Uit de discussies over de artikelen van de ontwerp-constitutie, die over het onderwijs handelden (artt. 711 en 712) is voor ons het belangrijkste, dat op voorstel van den Roomsch-Katholieken representant Ploos van Amstel besloten werd, dat in de scholen noch in noch buiten den gewonen schooltijd onderricht in leerstellige geloofsbegrippen mocht worden gegeven om te zorgen dat aan den Staat geen „suprematie over de leerstellige gods-

bekomen om vrij en onbelemmerd hare stralen te schieten, nu hoopt zij, niet slechts in haar waarde gekend, maar ook in de gelegenheid gesteld te zullen worden, om overeenkomstig haar doel, geheel en alom in ons lieve Vaderland te kunnen werken tot Nut van 't Algemeen en dien invloed te verkrijgen op het zedelijk ligchaam van Neerlands Burgerij welken zij, én door haare uitgegevene Werken, én door verscheiden zoo nuttige inrichtingen, zich reeds lang waardig heeft gemaakt.”

¹⁾ B.v. de vrije Woensdag- en Zaterdagmiddag met het oog op het Godsdienst-
onderwijs.

²⁾ Behalve een door de Regeering uit te geven Handboek voor Onderwijzers moest verzorgd worden een uitgave van de „Handleiding voor Schoolmeesters” van Von Rochow en een beschrijving van de Reckansche School.

Over het onderwijs in de godsdienst heet het:

wenschelijk ware het, dat dit onderwijs een eenvoudig samenstel van den Natuurlijken Godsdienst uitmaakte; zeker is het dat hetzelfde niet vermengd moet worden met enig dogmatisch leerstelsel (61/62).

dienst werd toegekend".¹⁾ De ontwerp-constitutie, „het dikke boek", werd in Augustus 1797 door de grondvergaderingen verworpen.

§ 3. Daendels bracht in het voorjaar van 1798 onze eerste staatsregeling tot stand.

De „burgerlijke en Staatkundige grondregels", die eraan voorafgaan, bepalen in artikel 61: „De vertegenwoordigende magt, maakt zoodanige inrichtingen, waardoor het Nationaal Karakter ten goede gewijzigd en de goede zeden bevorderd worden".

De eigenlijke constitutie handelt slechts in een onderdeel van een artikel over het onderwijs. Dat is echter zeer belangrijk, want het stelt vast, dat een van de „8 agenten" zal zijn de Agent van Nationale opvoeding, „waeronder begrepen is de Geneeskundige Staatsregeling, de vorming der Nationale Zeden en de bevordering van het openbaar Onderwijs en van Kunsten en Wetenschappen". Vermeldenswaard is ook nog no. 4 van de Additioneele Artikelen: „Alle Geestelijke Goederen en Fondsen, waaruit te voren Tractementen, of Pensioenen, van Leeraaren of Hoogleraren der voormaals Heerschende Kerk betaald werden, worden Nationaal verklaard, om daaruit, eerstelijk de nog blijvende Tractementen en Pensioenen te voldoen, en, daarna, tot een vast Fonds te worden aangelegd voor de Nationale Opvoeding, en ter bezorging der behoeftigen". Op dit, nimmer uitgevoerd, plan voor een „Schoolfonds" komen we later terug (bl. 66). Het eerstgenoemde artikel roept dus een instelling in het leven, waarmede wij

¹⁾ Art. 711. „Er zullen door de geheele Republiek genoegzame Scholen zijn, waarin de Jeugd kan worden onderwezen in het Leezen, Schrijven en Rekenen, mitsgaders alle zulke verdere kundigheden, welke plaatselijke omstandigheden in acht genomen zijnde, de bestemming van den vrijen Burger meest kunnen bevorderen."

Art. 712. „In deze scholen wordt, op den gewonen Schooltijd geen onderwijs gegeven in de Leerstellige Geloofsbegrippen van eenig bijzonder Kerkelijk Genootschap; ook worden in dezelve geene Boeken gebruikt, waarin dergelijke leerstellige begrippen gevonden worden."

Op aandrang van Ploos van Amstel werden de woorden „op den gewonen schooltijd" geschrapt.

alle landen vóór zijn: een Ministerie van Onderwijs. Een duidelijk bewijs, hoe hoog men de beteekenis van de onderwijshervorming aansloeg.

§ 4. De Instructie voor den Agent van Nationale Opvoeding van 21 December 1798 geeft verschillende beginselen aan, die in de schoolwetten van 1801, 1803 en 1806 nader worden uitgewerkt. Als algemeene grondslag stelt artikel 1 vast dat de Agent „steeds zal moeten bedacht zijn dat de eerbiedige erkentenis van een alles besturend Opperwezen de banden der Maatschappij versterkt en daarom op alle mogelijke wijzen in de harten der Vaderlandsche Jeugt behoort te worden ingedrukt”.¹⁾ Vervolgens heet het dan, dat binnen den kortst mogelijken tijd moet worden opgemaakt een „opklimmende lijst van geschikte Leerboeken welke met uitsluiting o.a. van „boeken die de schadelijke bijgeloovigheid voortplanten” in de scholen gebruikt zullen mogen worden. Alle onderwijs in de leerstellige Godgeleerdheid der onderscheidene Gezindheden zal in de scholen geweerd moeten worden. Niemand zal tot schoolmeester kunnen worden aangesteld zonder geëxamineerd en tot het openbaar onderwijs geschikt geoordeeld te zijn en zonder voorzien te zijn van een behoorlijk

¹⁾ Het artikel vervolgt dan:

„dat door het Nationaal Onderwijs de teedere Gemoederen niet te veel kan worden ingeboezemd de heilige Wet, waarin alle de plichten van den Mensch in de Maatschappij hunnen grondslag hebben, om namelijk aan anderen niet te doen, 't geen wij niet wenschen dat aan ons geschiede en ten allen tijde aan onze Medemenschen zooveel goeds te doen, als wij in gelijke omstandigheden van hen zouden wenschen te ontvangen, dat de verlichting en de beschaving van alle Leden der Maatschappij zooveel mogelijk bevorderd worden; dat de jonge Burgers en Burgeressen van den Staat aan wier verlichting en deugd het Bataafsche Volk het heilig pand zijner aangenomen grondstelling van het Maatschappelijk Verdrag ter bewaring heeft aanbevolen, al vroeg in die grondbeginselen onderwezen worden, en tevens overtuigd, dat van die echte waardeering der Vrijheid en van de verstandige en eerlijke beoeffening der afzonderlijke en algemeene rechten en plichten voornamelijk de duurzaamheid, het behoud en geluk afhangt van het Vaderland, dat zij vuriglijk behooren te beminnen.

„Het geheele Credo van de Bataafsche Revolutie is erin vastgelegd.” zegt *Hentzen* (47).

Voor de geheele Instructie zie *Van Hoorn*, 7—20.

Ook: *Van den Ende*, 169—181.

getuigschrift van zijn goed zedelijk gedrag sedert de laatste zes jaren. Het bovengenoemde denkbeeld van een verplichte Boekenlijst was niet nieuw, maar kwam reeds voor onder de Republiek. Van der Giezen geeft een voorbeeld uit Utrecht. ¹⁾ De stedelijke ordonnantie van 1631 gaf deze lijst van boeken, die op de scholen gebruikt mochten worden: *Groot en Klein A-B-C-boek; de Heidelberger Catechismus; de Evangelien en de Epistelen; de Trap der Jeugd; de Historiën van David; de Proverbia Salomonis; de Spiegel der Jeugd van de Nederlandsche oorlogen en de Zendbrieven met eenige stichtelijke gedichten daarachter.* ²⁾

Als in October 1796 door het Gewestelijk Bestuur van Utrecht voor de provincie en de stad Utrecht een Reglement voor het onderwijs wordt vastgesteld blijft de verplichte Boekenlijst, maar nu komen daar o.a. op voor: *De geschiedenis van Jozef voor kinderen, en: Welke bewijzen leveren natuur en reden op voor het bestaan van God; in hoever kunnen wij dit wezen kennen en welke zedenkundige gevolgen kunnen daaruit worden afgeleid?* door Petrus Schouten.

§ 5. Met deze instructie als leidraad kwam de Agent J. H. van der Palm, een groot bewonderaar van het Nut, gereed met het ontwerp van de eerste schoolwet, die 15 Juni 1801 werd gearresteerd en gepubliceerd. Het onderwijs zal zich bepalen tot het Lezen, Schrijven en de eerste beginselen der Rekenkunde en moest zoodanig worden ingericht, „dat het door ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen geschikt zij om hen tot redelijke wezens te vormen; en wijders om in hunne harten in te prenten de kennis en het gevoel van dat alles, wat zij aan het Opperwezen, aan de Maatschappij, aan hunne Ouders, aan zichzelf en aan hunne Medemenschen verschuldigd zijn.” In Schoolboeken en Leermethoden zou

¹⁾ Van der Giezen, 39 en 40.

²⁾ Het Reglement voor de Generaliteitslanden had nadrukkelijk voorgeschreven, dat de onderwijzers zich moesten houden aan de lijst van leerboeken, die door de classis werd vastgesteld.

met de meeste zorg moeten worden vermeden, „al hetgeen zou kunnen strekken tot ondermijning eener goede Zedekunde, en van den eerbied voor het Opperwezen“; doch tevens moeten worden daargelaten al het leerstellige, dat door de onderscheidene Kerkgenootschappen verschillend begrepen wordt.” In één woord: de doelstelling van het Nut in zijn Rapport van 1798 wordt die van het nieuwe Staatsministerie. De paedagogiek der Philanthropijnen, „nae 's Landts ghelegenheijt verduitscht” wordt de norm voor het „nationale” onderwijs in zijn geheelen omvang, zoowel voor de scholen, gesticht en beheerd door of namens eenig openbaar gezag als voor de door bijzondere personen of instellingen gestichte en beheerde scholen, die als van oudsher krachtens de vergunning van dit gezag bleven bestaan. Verbod van die bijzondere scholen zou niet alleen in strijd geweest zijn met de staatsregeling ¹⁾ maar lag ook volstrekt niet in de lijn van Van der Palm, die juist aan de bijzondere scholen, waaronder de Nutsscholen reeds een belangrijke plaats bekleedden, een uitgebreide taak had toegedacht. Naar zijn meening moest de Staat alleen voorzien in het onderwijs der behoeftigen en minvermogen- den, terwijl allen, „die de kosten daarvan zelve dragen kunnen, ook zelf naar de gelegenheid moeten omzien om zich van dat onderwijs voor hunne kinderen te verzorgen.” ²⁾

Ook voor *dit* onderwijs echter stelde de regeering de richting vast. Dit gebeurde door artikel 18, dat bepaalde: „Ieder burger zal een bijzonder School kunnen oprichten om in hetzelfde onderwijs te geven even als in de openbare scholen geschiedt.” Daarmede was dus leerstellig godsdienstig onderwijs ook buiten de bijzondere school gesloten.

Er staat nog iets in het artikel. Ieder burger kon wel (na evenals de openbare onderwijzers geëxamineerd te zijn) een bijzondere school oprichten, doch hij zal daartoe Admissie

¹⁾ Art. 53 van de Burgerlijke en Staatkundige Grondregels bepaalde, dat ieder het recht had zoodanig eerlijk bedrijf aan te vangen als hij verkiezen zal.

²⁾ *Van Hoorn*, 35.

van het gemeentebestuur moeten verkrijgen. Deze admissie werd overgenomen van het oude bestuur. Wat daar in gewestelijke en plaatselijke verordeningen was voorgeschreven, wordt hier in de eerste rijkswet voor het onderwijs vastgelegd. Had men er reeds voor 1795 geen geheim van gemaakt, dat de admissie een krachtig middel in handen der Overheid was om de richting voor het onderwijs te bepalen, nu geeft men dit motief niet openlijk aan ('t gaat zoogenaamd om de positie van de „openbare schoolmeesters” tegen concurrentie te beveiligen), maar ook in de negentiende eeuw zal juist de admissie een machtig wapen zijn om „geestelijke en zedelijke strekking” van het onderwijs te beïnvloeden. Dit blijkt reeds in 1803.

§ 6. De schoolwet moest worden herzien, omdat door de veranderingen, die nog in 1801 in de staatsregeling werden ingevoerd, de indeeling van het grondgebied en de bevoegdheden der departementale besturen gewijzigd waren. Van der Palm verklaart, dat de veranderingen zouden geschieden met behoud van de algemeene bedoeling en geest van de wet (ofwel van den maker der wet), maar hij maakte van de gelegenheid gebruik om beide nog wat beter tot hun recht te laten komen.

Blijkbaar waren er na 1801 moeilijkheden gerezen over de onderscheiding tusschen openbare en bijzondere scholen en over de geldigheid der wet voor de laatste categorie. De Wet van 1803 snijdt dadelijk alle misverstand af, reeds in art. 1: Openbare Lagere Scholen zijn zoodanige, waarin op openbaar Gezag, of na wettig bekomene Admissie of Aanstelling onderwijs wordt gegeven. ¹⁾

Ook die admissie wordt onder de loupe genomen. Die was in 1801 door de wet aan de gemeentebesturen toevertrouwd. Natuurlijk met de bedoeling, dat alleen onderwijzers zouden worden geadmitteerd, die de ware volksverlichting hielpen bevorderen. Maar nu waren er werkelijk, zegt Van der Palm, gemeentebesturen geweest, samen-

¹⁾ Van Hoorn, 161.

gesteld uit „dweepzieke, onkundige wezens”, die door „hun vooroordeelen en stijfhoofdigheid alles in de war hadden gestuurd”.¹⁾ In het bijzonder viel klacht over Bataafsch Brabant en het Land van Maas en Waal waar men „door domme godsdienstijver, gepaard bij een domme zucht voor het oude”, zich beijverd had „om aan alle verbeteringen onoverkomelijke hinderpalen in de weg te stellen”. Daar had men blijkbaar veelvuldig admissie verleend aan Orthodoxe Roomsche-Katholieke onderwijzers²⁾ en dit was stellig niet in overeenstemming met „bedoeling en geest” van de wet. Immers Van der Palm vindt in dezen gang van zaken aanleiding om te verklaren, dat het volstrekt noodzakelijk is aan de gemeentebesturen allen invloed te ontnemen en de regeling van het onderwijs op te dragen aan den Staat ter bereiking van de noodige eenparigheid en een volkomen gelijkvormigheid.

§ 7. Van der Palm krijgt niet ten volle zijn zin. Zoo vlak na 1801 heeft hij voor het koersen in de richting van sterkere centralisatie de wind wel wat al te veel tegen. Als het ontwerp dan ook om advies aan de Departementale Besturen gezonden wordt, komt een scherpe oppositie tot uiting.³⁾ Niet alleen uit het verzet tegen sterkere centralisatie, maar ook uit andere opmerkingen bleek, dat in de departementale besturen de oude richting veel van haar invloed herwonnen had. Holland nam het op voor het vorig bestuur en protesteerde tegen uitdrukkingen, die de Raad van Binnenlandsche Zaken in de Toelichting op het ontwerp gebezigd had („het totaal verval der lagere scholen door dit geheele land en de agteloosheid der vorige

¹⁾ Memorie van 17 Maart 1802. *Van Hoorn*, 139.

²⁾ Het staat er zoo:

... ook op plaatsen, daar men bekwame onderwijzers en wel ingerichte scholen heeft. Men zocht alsdan een persoon op door dweepzucht en onverstand bekend; het Gemeentebestuur duldt, dat hij eene zoogenaamde Bijschool opricht, en de ouders zonden gretiglijk hun kinderen, waar zij voor domheid en partijzucht worden opgekweekt, terwijl de brave openbare onderwijzer zich van zijn wettig bestaan ziet beroofd. *Van Hoorn*, 141.

³⁾ *V. d. Giezen*, 84 en 178.

regeering"). Met uitzondering van Brabant protesteeren alle gewesten tegen het verbod van leerstellig onderricht ook buiten den gewonen schooltijd. „Mogen wij tog niet vragen”, luidt het in de Hollandsche missive, „of dit geen aanleiding zoude geven, dat op vele plaatzen en aan vele kinderen geene andere beginselen, dan van eene algemeene en natuurlijke godsdienst wierden ingeboezemd, en alle gelegenheid om in de gronden van den geopenbaarden en christelijken Godsdienst onderwijs te genieten benomen?” Tegenover het verwijt in de toelichting dat „vooroordeel en domheid door dweepzugt en heerschzugt voortgeplant” en de ingezetenen „beletten het nuttige van die nieuwe inrigtingen in te zien”, zegt Overijssel heel scherp, dat de ingezetenen het Staatsbeleid kunnen verwijten: „een al te groote vooringenomenheid voor zekere begrippen, . . . ten welken einde Gij ons wilt onderwerpen aan Uwe bevelen, om onze kinderen volstrekt naar Uwe begrippen, en op geene andere wijze te doen onderwijzen; is dit ook geen heerschzugt en kan men het zelfs niet ook in zekeren zin eenen te verre gaanden geestdrift en dweepzucht noemen? . . .” In volslagen oppositie tegenover het Staatsbewind verklaart het Departementaal Bestuur van Zeeland, dat het zich ten doel stelt; „niet alleen om het opkomend geslacht te helpen vormen tot redelijke wezens en nuttige leden der Maatschappij, berekend na de stand en de betrekking waarin zij geboren zijn, en kunnen gesteld worden, maar ook in hunne herten te vestigen, die beginselen van den geopenbaarden Godsdienst die met het welzijn der Maatschappij zoo nauw verbonden is, en in alle omstandigheden hunne hoop en vertroosting behoord uit te maken”. 1)

§ 8. Is het wonder, dat Van der Palm niet alles krijgt, wat hij wenscht? Maar hij bereikt toch iets; „wettige aanstelling, beroep op admissie” zullen door de Departementale Besturen bij Huishoudelijk Reglement worden gere-

1) V. d. Giezen, 88.

geld. Vastgesteld wordt echter reeds dat de Schoolopziener (vertegenwoordiger van het centraal gezag) erin gekend moet worden (art. 16).

De Schoolwet van 1803 is nooit volledig in werking getreden. De Departementale Besturen maakten met die Huishoudelijke Reglementen niets geen haast. In 1805 zijn nog slechts vier Departementen ermede gereed. De beteekenis van deze Wet ligt dan ook niet in haar werking, maar in haar strekking. Duidelijk was de bedoeling gebleken om de greep van de staat op het onderwijs te versterken. Men had nog wel aan departementale besturen groote zelfstandigheid gelaten, maar men had toch bereikt, dat alle lagere scholen aan dezelfde voorschriften en aan hetzelfde toezicht onderworpen waren.

§ 9. Die tendens was nog onverzwakt, toen Schimmelpenninck in 1805 aan den Secretaris van Staat voor Binnenlandsche Zaken opdracht gaf na te gaan welke veranderingen het schoolwezen diende te ondergaan. Van der Palm is dan van het staatkundig tooneel verdwenen. De Secretaris van Staat van Stralen is belast met de zorg voor het onderwijs. Maar zijn „amanuensis” voor onderwijs is Van den Ende, die ook Van der Palm reeds enkele jaren als adviseur had terzijde gestaan. Bij het ontwerpen van de Wetswijzigingen kan men dus van de continuïteit in „bedoeling en geest” verzekerd zijn.

Van den Ende is van meening, dat een derde wet verder kan gaan dan de vroegere. Ondanks het meer autocratisch bewind van Schimmelpenninck, zal men echter na de in 1803 ondervonden tegenstand nu met meer omzichtigheid te werk moeten gaan. Als Van den Ende met zijn ontwerp bij Van Stralen komt, heeft hij daarmede reeds eenigermate rekening gehouden. Zoo heeft hij de doelstelling van 1801 en 1803 vervangen door deze formulering: „Het Onderwijs zal zoodanig moeten worden ingerigt, dat het, onder het inprenten van nuttige en gepaste kundigheden, strekke ter weerhouding en beteugeling van alle zedelijk verkeerde

en daarentegen ter uitlokking, aankweking en versterking van alle zedelijk goede neigingen en gezindheden in het hart der kinderen, ten einde dezen worden opgeleid tot eene redelijke en blijmoedige betrachtning van alle pligten, die de Deugd en Godsdienst, in allerlei betrekkingen van den mensch vorderen". 1)

§ 10. Van Stralen is op de ontvangst van het voorstel blijkbaar toch nog niet gerust. 2) Het wordt aan een ingrijpende revisie onderworpen. Deze amendeering droeg stellig geen destructief karakter. Immers het overleg tusschen Van der Ende en Van Stralen had een buitengewoon vlot verloop. Later prijst Van den Ende het inzicht en de tact van Van Stralen. Van onaangename herinneringen aan deze samensprekingen is bij Van den Ende geen spoor. Nu was hij wel een zeer plooibaar man, als het erop aankwam om langs andere wegen dan de oorspronkelijk voorgestelde zijn doel te bereiken. 3) Maar dat *doel* hield Van den Ende scherp voor oogen en in het nastreven heeft hij een niet geringe taaigheid ten toon gespreid. Als hij dus zonder bitterheid en zelfs met waardeering op de aangebrachte wijzigingen terugziet, dan is het wel zeker, dat hij den ingeslagen weg veiliger vond en dat hij het betreden ervan niet als een principiëele koerswijziging heeft beschouwd. En moge hier al van een compromis 4) gesproken worden, dan betreft dit hoogstens de formulering der

1) V. d. Giezen, 138.

2) Hij was in dezen tot oordeelen zeer bevoegd. Want hij behoorde zelf tot de groep, die haar bezwaren tegen de wet van 1803 niet onder stoelen of banken had gestoken. Als Oranjezind regent was hij in 1795 van het tooneel verdwenen. Maar na 1801 was hij teruggekeerd en zelfs gekozen tot lid van het Gedeputeerd Bestuur van Holland. De bezwaren van dit gewest (Gedeeld door velen daarbuiten) kende hij dus van zeer nabij. Als voorstander van de „uniteit" is hij echter blijkbaar niet tegen een landelijke regeling van het onderwijs.

3) Aan een bevriend schoolopziener schreef hij eens: „Dikwijls is het ondoenlijk, hoogstbezwaarlijk althans, den weg te gaan, dien men verkiezen zou. In vele gevallen moet men volgen, en de ondervinding heeft mij meermalen geleerd, dat ten laatste hiermede nog het meest gewonnen wordt. Door zich sterk te kanten tegen een opkomende stroom verliest men meestal alles; door bij te kavelen, wordt men meestal ongemerkt meester. . . ." (Van der Giezen, 98).

4) Van der Giezen, 146.

bepalingen. Als het op de uitvoering aankomt, is de winst geheel voor Van den Ende.

Welke wijzigingen zijn nu aangebracht? Allereerst werd een grondige verandering gebracht in den vorm van het voorstel. De concept-wet van Van den Ende werd gesplitst in een concept-wet en een concept-reglement. Dit laatste kan zonder tusschenkomst van het Wetgevend Lichaam bij beschikking van den Raadpensionaris worden vastgesteld of gewijzigd. Wel is over het Reglement overleg gepleegd met de Departementale Schoolbesturen en met een Commissie uit het Wetgevend Lichaam, maar men heeft daarbij de oppositie blijkbaar gepaaid met de toezegging, dat „alle, aan de bij de wet bedoelde oogmerken onschadelijke, faciliteiten zullen worden verleend”. Tenslotte is er slechts één lid van het Wetgevend Lichaam, dat bij zijn oppositie volhard. De Heer van Aylva laat aantekenen, „dat hy tot de bovenstaande resolutie niet heeft geconcurrerd. ¹⁾ Zijn bezwaren waren gelegen in de vaagheid en onvolledigheid der wet en in het feit, dat het godsdienst-onderwijs in de Diaconiescholen kon worden verboden.

§ 11. Ja, vaag en onvolledig was de wet! Alleen het schooltoezicht en de examens waren erin geregeld. In het Reglement kwam dus alles waarvoor men oppositie dachtte (verdeeling van de scholen in openbare- en bijzondere, doelstelling van het onderwijs, benoeming en ontslag van leerkrachten, boekenlijst). Om aan mogelijke oppositie de wind uit de zeilen te nemen wordt de terminologie van Van den Endes doelstelling gewijzigd. Had hij zelf reeds de term „opperwezen” en de „vorming tot redelijke wezens” laten vallen, ook de „opleiding tot redelijke betrachtting van alle Plichten” wordt nu geschrapt.

De nieuwe doelstelling luidde (art. 22 Reg.): „Alle schoolonderwijs zal zoodanig worden ingericht, dat onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, de verstandelijke vermogens der kinderen ontwikkeld, en zij

¹⁾ Hentzen, 136.

zelve opgeleid worden tot alle christelijke en maatschappelijke deugden". Uit tal van uitlatingen blijkt, dat van den Ende en de andere schoolhervormers onder Maatschappelijke deugden in de eerste plaats staatkundige of burgerdeugden verstonen. ¹⁾ Als men dus een oogenblik afziet van den inhoud, dien deze termen voor de schoolhervormers hadden, dan sluit deze formuleering aan bij de voor 1795 gangbare meening; immers ook de Gereformeerde beschouwing over de school bevatte een sterk sociaal element n.l. de opvoeding voor Kerk en Staat.

Alleen, men heeft nu een andere opvatting over de verhouding van Kerk en Staat. „De Kerk moet beschouwd worden in den Staat en niet omgekeerd de Staat in de Kerk te zijn" haalt van den Ende met instemming aan. ²⁾

§ 12. Van den Ende had in zijn concept niet van het leerstellig onderwijs gesproken. Dit in tegenstelling met de wetten van 1801 en 1803. Zou hij een verbod overbodig hebben geacht? In de definitieve redactie van het Reglement staat een nieuw artikel, dat duidelijk het bestaan van twee stroomingen doet uitkomen: „Terwijl men bedacht zal zijn op het nemen van maatregelen om de Schoolkinderen van het Onderwijs in het leerstellige van het Kerkgenootschap, waartoe zij behooren, geenszins verstoeken te doen blijven, zal dit onderwijs niet geschieden door den schoolmeester." ³⁾ De bepaling, dat de schoolmeester geen onderwijs mag geven in het leerstellige is uit vroegere wetten overgenomen. Maar ook de zinsnede, die de maatregelen voorschrijft om de kinderen niet van het leerstellig onderwijs verstoken te doen blijven voert geen nieuw principe in. Bij de *Algemeene Denkbeelden* van 1798 was een „Leerplan voor iederen Dag en Uur der Week" gevoegd en daarop was de Woensdagmiddag bestemd voor „Katechetis onderwijs in de Godsdienst en Zedekunde". In

¹⁾ Van der Giezen, 300.

²⁾ Van den Ende, 157.

³⁾ Van der Giezen, 160.

1801 had het Reglement van Orde voor de Openbare scholen bepaald, dat op twee dagen in de week slechts een halve dag school mocht gehouden worden „ten einde den leerlingen gelegenheid te geven om buiten den gewonen schooltijd onderwijs te ontvangen in de godsdienstige leerstellingen van het genootschap, waartoe zij behooren. ¹⁾

Had men toen de mogelijkheid voor leerstellig onderwijs geschapen, nu gaat men verder. Het Reglement schrijft maatregelen voor, waardoor de Overheid ook inderdaad haar zorg over het leerstellig onderwijs uitstrekt. Als gevolg van deze bepaling ging 30 Mei 1806 een (door Van den Ende opgestelde) circulaire van den Secretaris van Staat voor Binnenlandsche Zaken aan de Kerkgenootschappen uit, waarin deze werden uitgenoodigd hun medewerking te verleenen om dit onderricht te doen plaats vinden.

Hier werkt dan niet de staat mede aan de taak van de Kerk, maar hier verleent de Kerk medewerking aan, wat men een deel van de staatstaak achtte van opvoeding tot alle Maatschappelijke en Christelijke deugden; een deel echter dat „uit hoofde van de tegenwoordige orde van zaken” van den „schoolonderwijzer” niet kon worden gevorderd.

§ 13. In tegenstelling met de wet van 1803 kent die van 1806 weer de onderscheiding der scholen in openbare en bijzondere. Tot de eerste categorie worden gerekend de scholen, die geheel of gedeeltelijk uit openbare kassen worden bekostigd, tot de laatste alle andere. De bijzondere werden dan weer ingedeeld in twee klassen. ²⁾ Aan deze

¹⁾ Vgl. de Wet van 13 Aug. 1857 no. 103 art. 23 3e lid: Het geven van onderwijs in de godsdienst wordt overgelaten aan de Kerkgenootschappen. Hiervoor kunnen de schoollokalen buiten de schooluren ten behoeve van de leerlingen, die er ter school gaan, beschikbaar worden gesteld.

Zie ook de Wet van 17 Aug. 1878 no. 127 art. 22.

²⁾ Bijzondere scholen der eerste klasse waren de scholen, welke behoorden tot Diaconieën, godshuizen, Gestichten of aan de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, of „die komen ten koste en laste van een of meer bijzondere personen, die zich tot derzelfver oprigting en geregeld en toereikend onderhoud verbonden of onderling vereenigd hebben.”

indeeling in openbare en bijzondere scholen moet men geen al te groote waarde toekennen. Voor de wet waren alle scholen en alle onderwijzers geheel gelijk. „'t Is blootelijk wegens den uiterlijken stand dier aangelegenheden, dat zij worden onderscheiden,” zegt Van den Ende „allen, welke ook, zijn en blijven voor de landsregeering en hare zorg volkomen gelijk”. 1) Zelfs de scholen van stichtingen, bij wie het bijzonder karakter wel het meest sprak, werden niet uitgezonderd: „Alle scholen toch zijn openbare, dat is worden in het openbaar gehouden. Allen zijn, hoe zeer dan onder verschillende voorwaarden, toegankelijk voor allen. Wil men dit echter min toepasselijk achten op de scholen der Godshuizen, wel nu, deze zelve zijn openbare gestichten met al hun toebehooren”. Van den Ende zegt dan ook, dat de wet niet bedoelde te geven een voorschrift welke soorten van scholen er *moesten* zijn, maar slechts een opsomming van welke er *waren*. 2) Dit is vooral van belang met het oog op de laatste categorie van bijzondere scholen der eerste klasse. Het is deze groep, die later zal uitgroeien tot *de* bijzondere school. Toen wet en Reglement van 1806 werden uitgevaardigd waren er drie: één in Amsterdam, verbonden aan de spinnerij van „eenen Mijnheer Hovy” en twee in Rotterdam, waar twee groepen van ouders een onderwijzer hadden aangesteld om les te geven aan hun kinderen.

Geeft nu het opnemen van deze categorie in de wet recht tot de conclusie van Van der Giezen: „Door rekening te houden met de drie particuliere scholen toonde Van den Ende, hoe nauwgezet hij het particulier initiatief eerbiedigde, en dat elke gedachte van het invoeren van een dwingend staatsmonopolie hem vreemd was?” Dat kan men toch moeilijk volhouden, als men ziet welk karakter en welke waarde Van den Ende zelf aan de opneming van

der tweede klasse: de zoodanige, die zonder eenigerhande vasten onderstand of bezoldiging hun onderhoud geheel en al vinden uit het provenu van de Schoolgelden en Kostpenningen der af en aankomende leerlingen.”

1) *Van den Ende*, 58.

2) *Van den Ende*, 46.

deze categorie in het Reglement toekent.¹⁾ Inderdaad waardeerde hij het particulier initiatief op dat oogenblik en bij de toenmalige stand van het onderwijs. „Behoorde niet,” vraagt hij, „bij den toenmaligen treurigen staat, waarin zich de Bijzondere Scholen der tweede klasse bevonden, ook deze scholen tegen de wet gewaarborgd te zijn?” Deze drie scholen vielen echter weldra weg of werden gewone burgerscholen (volgens Van den Ende maakte de verbetering van de scholen der tweede klasse als gevolg van de werking der Wet van 1806 ze overbodig) en dan komen ze gedurende meer dan dertig jaren niet meer voor. Volkomen in overeenstemming met de bedoeling van den wetgever: „Van nabij gezien,” zegt van den Ende²⁾, „handhaafde de wet van 1806 wel met loffelijk inzicht of uit hoofde der als toen bestaande omstandigheden, de drie aanwezige scholen en de gelijksoortige, welke er zijn mogten, maar zij draagt geenerhande blijk van aanmoediging of wettiging ter oprichting van dergelijke nieuwe”. Het geringe particulier initiatief moge onder de „alstoen bestaande omstandigheden” geëerbiedigd zijn, de idealen van den wetgever van 1806 bewogen zich in een andere richting en dat is beslissend voor de onderwijspolitiek in den komenden tijd.

§ 14. Alle bijzondere scholen hebben de admmissie („vergunning” zegt artikel 12) der Overheid noodig evenals alle bijzondere onderwijzers. Alle worden ook gebonden aan de Algemeene Boekenlijst, die volgens het Reglement door den Secretaris van Staat zou moeten ontworpen en gearresteerd.

Anders dan in 1801 en 1803 is dit plan nu ook uitgevoerd. De Boekenlijst, opgesteld door Van den Ende met behulp van Prinsen, hoofd der Departementschool (van het „Nut”!) te Haarlem kwam in 1810 gereed en dwong dus alle scholen zich te beperken tot de door de regeering

1) *Van den Ende*, 324.

2) *Van den Ende*, 324.

goedgekeurde boeken. De eenige werkelijke uitzondering hierop was toegestaan aan die scholen der tweede klasse, wier onderwijs verder ging dan dat der gewone lagere scholen. Belangrijk voor ons is ook de regeling der Examens. In de verordening op het afnemen en afleggen der Examens van de Lagere scholen komen, behalve de voorschriften voor het „onderzoek naar bekwaamheid en kunde” enkele bepalingen voor, die het schooltoezicht (dus de Regeering) de mogelijkheid bieden invloed uit te oefenen op de samenstelling van het onderwijzerscorps, juist met het oog op de godsdienstig-zedelijke doelstelling van het onderwijs. Alvorens het eigenlijk Examen aanvangt, „zal men door dengene, die zich tot hetzelfde aanbiedt, op eene eenvoudige wijze te ondervragen, en met dezelve in een gemeenzaam gesprek te treden, zooveel mogelijk trachten te ontdekken deszelfs zedelijke en Godsdienstige denkwijze en beginselen.” En als het onderzoek naar bekwaamheid en kunde is geëindigd zullen „eenige vragen worden gedaan omtrent het aanwenden der grondbeginselen . . . om niet alleen het verstand der kinderen te ontwikkelen en te beschaven, maar ook inzonderheid, om hen op te leiden tot Christelijke deugdsbetrachting. Het examen was niet openbaar en de invloed dezer gesprekken op den uitslag van het examen was dus niet na te gaan.

Eigenlijk zou van den Ende reeds in 1806 ook nog het verplichte vergelijkend examen voor de vervulling van elke vacature hebben willen invoeren, om daardoor het rijks-schooltoezicht bij de vervulling van elke „schoolmeestersplaats” een beslissenden invloed te bezorgen. Hij moest er zich echter mede tevreden stellen, dat de invoering ervan bij Departementaal Schoolreglement werd mogelijk gemaakt.

Zoo had de wetgever van 1806 in Wet, Reglement en Verordening een geheel complex bepalingen in het leven geroepen, die hem in staat moesten stellen de doelstelling van het onderwijs, zooals hij die zag, te verwezenlijken.

Nog juist bijtijds wist hij ze in behouden haven te bren-

gen: 4 Juni trad Schimmelpennick af. Maar op 2 Juni had hij de inwerkingtreding der wet vastgesteld op 1 Juli 1806.

§ 15. Koning Lodewijk bepaalde dat de onderwijswetgeving ongewijzigd zou blijven gehandhaafd. Van den Ende kon rustig voortwerken aan den uitbouw van het schooltoezicht en de samenstelling van de boekenlijst. Met deze laatste was hij gereed, toen tot de inlijving reeds was besloten. De vaststelling van de Boekenlijst, een zeer ingrijpende maatregel, die de invloed van den Staat op de geest van het onderwijs aanzienlijk versterkte, werd nu doorgedreven in de weinige dagen, die de abdicatie van Koning Lodewijk scheidde van de in werking treding van de inlijving. Het Interregnum (1 tot 9 Juli 1820) stelde op 8 Juli de Boekenlijst vast. //

§ 16. De inlijving bij Frankrijk bracht echter niet de door de onderwijshervormers geduchte gevolgen. Integendeel. Napoleon ontving een zeer gunstig rapport van Cuvier en Noël over den staat van het onderwijs hier te lande. Dit rapport is voor hem aanleiding om te decreteren, dat onder de opperhoogheid van de Universiteit van Parijs de geheele schoolorganisatie ongewijzigd kan blijven voortbestaan. Zelfs krijgt Van den Ende (als Inspecteur Generaal der Keizerlijke Universiteit) een belangrijke opdracht, die het hem mogelijk maakt een lang gekoesterd denkbeeld te verwezenlijken. De Grootmeester der Keizerlijke Universiteit bepaalde niet alleen, dat geen school mocht worden gesticht zonder zijn Autorisatie, maar tevens, dat de onderwijzers benoemd moesten worden door hem en dat de Inspecteur Generaal daartoe voordrachten moest opmaken.

Aanwijzingen omtrent de uitvoering werden niet gegeven, maar Van den Ende zegt eerlijk, dat hij nu zag „een gunstige gelegenheid om datgene volkomen en eenparig te maken” waartoe bij het examenreglement van 1806 en

de departementale schoolreglementen de eerste stap was gedaan. Bij aanschrijving van den Grootmeester van 12 October 1812 werd het vergelijkend examen obligatoir bij alle lagere scholen, en dat zoo bij de eerste oprichting als wedervervulling, terwijl tot elk Vergelijkend examen alle opkomende wettige sollicitanten moesten worden toegelaten.

Zoo had van den Ende in 1810 zijn doel bereikt en was de „ongekrenkte handhaving van het oppertoezicht, bij artikel 1 der wet van 1806 aan 's lands Hooge Regeering opgedragen" verzekerd! ¹⁾

§ 17. Het nationale schoolstelsel was gesloten. ²⁾

In de practijk ging nog wel niet alles zooals men wenschte. We kunnen het *gissen*, doordat we weten, dat op tal van plaatsen de oude combinatie Koster-schoolmeester voorkwam en doordat meermalen stichtingsbesturen en diaconieën getracht zullen hebben het onderwijs op hun scholen de oude richting te doen behouden. Maar we *weten* dat ook uit het officieel rapport van Cuvier en Noël. ³⁾. Bij doelbewuste doorvoering van het systeem zou het verdwijnen van dergelijke afwijkingen slechts een kwestie van tijd zijn.

Hoofdzaak was, dat de Factie, die de staatsmacht in handen had weten te krijgen, door een geheel complex van maatregelen (admissie en autorisatie, examen met „ontdekend" gesprek, vergelijkend examen bij elke vacature, boekenlijst, schooltoezicht) een apparaat had geschapen, waardoor het mogelijk werd de geestelijk-zedelijke richting te bepalen van het onderwijs aan de jeugd der Natie.

¹⁾ Van den Ende, 53.

²⁾ Eén ideaal van Van den Ende was nog niet vervuld: het stichten van nationale en plaatselijke schoolfondsen. De kwestie zal hem voortdurend (en daarvoor ook ons later nog) bezig houden.

³⁾ Zeer veelzeggend is, dat bij de publicatie van dit rapport in de *Bijdragen* de zinsneden, die op die afwijkingen betrekking hebben, door de Regeering worden weggelaten. *Bijdragen* 1812, III, Schoolwezen, 23 vlg.

HOOFDSTUK IV.

NIEUWE HEEREN, OUDE WETTEN.

§ 1. Van Hogendorp en de illuminaten staan sympathiek tegenover de Schoolwet. § 2. De Souvereine Vorst is de schoolhervorming gunstig gezind. § 3. Van Stralen en Van den Ende weten handhaving van de Wet van 1806 te verzekeren door het Souverein Besluit van 20 Maart 1814. § 4. Teekenen van lijdelijk verzet en maatregelen ertegen.

§ 1. Zoo op het eerste hooren van de woorden: „Omwenteling 1813” kan de gedachte postvatten dat het nu tot een volkomen breuk zal komen met het jongste verleden en tot een opheffen van alle wetten, die het had gebracht.

Maar dat was geenszins het geval.

Een eigenlijke restauratie heeft Nederland niet gekend. Die had oorspronkelijk wel in de bedoeling gelegen van de mannen, die de vaan van den Opstand hadden opgeheven. Maar reeds op de eerste vergadering der oud-regenten ten huize van Van Hogendorp was gebleken, dat deze aanhangers van het ancien régime niet bij machte waren de leiding in den staat op zich te nemen. Zij gevoelden zich daartoe te oud en te veel buiten de zaken.

De leiding in den Opstand, als staatkundige omwenteling beschouwd, viel daardoor toe aan de Amsterdamsche Unitarissen, die met Falck het roer van het Algemeen Bestuur in handen namen en nog vóór de Prins aan wal was, de voornaamste machtsposities in de administratie hadden bezet, vast besloten om de winst van het revolutionaire tijdperk in de nieuwe periode te behouden en te verzekeren.

Zij moesten voorzichtig zijn, want de volksstemming keerde zich niet alleen tegen de Franschen, maar ook tegen

de vroegere Fransch gezinden, en zij waren dus genoodzaakt zich te dekken achter een groep bij het volk aangename mannen, van wie men toch geen reactie te vreezen had.

Zoo'n groep was er inderdaad. Zij bestond uit aanzienlijken, oud-regenten meestal, die door hun verleden aan de oude aristocratische, federale staatsvorm gehecht, maar toch ook de „verlichting” van de 18e eeuw deelachtig waren en dus vatbaar voor de moderne denkbeelden in Kerk en School.

Van Hogendorp behoorde tot deze groep, en juist daardoor is hij in de Novemberdagen van 1813 in staat geweest de partijen te vereenigen en zijn nationale rol te vervullen. Ook Hogendorp was, van afkomst een „illuminaat”. Vermoedelijk heeft hij zelfs in zijn jeugd tot de vrijmetselaarsbehoord. Als leerling en vriend van den „Popularphilosoph” Biester ¹⁾ heeft hij in zijn jonge jaren van nabij kennis gemaakt met de zorg voor het onderwijs van den Pruisischen Minister Von Zedlitz, bewonderaar van Von Rochow ²⁾ en bevorderaar van diens stelsel. De zorg en het leed van de Omwenteling hadden wel zijn geestelijk leven verdiept, zooals uit de 2e proclamatie van 26 November 1813 blijkt ³⁾, maar de hoofdlijnen van zijn geestelijke structuur waren ongewijzigd gebleven. Ze waren aan het deïsme ontleend en Van Hogendorp bleef daardoor voorstander van een opvoeding, zooals de „nationale” school die gaf.

In deze groep werd ook de man gevonden, die meer dan iemand anders geschikt was om onder de Oranjeleuze de school van Van den Ende in het nieuwe rijk binnen te loodsen, Hendrik van Stralen. Nog vóór de Souvereine Vorst de regeering heeft aanvaard, hebben de Amsterdamse Patriotten doorgedreven, dat Van Stralen zal optreden als Commissaris Generaal voor Binnenlandsche

¹⁾ *Verberne*, 58 vlg.

²⁾ Zie blz. 8.

³⁾ *Ten Zeldam Ganswijk*, 35.

Zaken. ¹⁾ Mocht er gevaar bestaan, dat de oppositie tegen de schoolwet, die zich in 1803 en 1805 vrijwel tevergeefs had laten gelden, nu meer invloed zou krijgen, dan weet hij daarop wel raad.

Voordat de Souvereine Vorst het bewind overneemt, heeft het Algemeen Landsbestuur „in naam van Oranje” dictatoriale macht. Wel is de Souvereine Vorst reeds ingehuldigd, maar pas 6 December zal de bestuursoverdracht plaats hebben. Twee dagen daarvoor, 4 December 1813, neemt het Algemeen Bestuur het Besluit, dat „onverwijld noodzakelijk” genoemd wordt, om de onderwijswet van 1806 te doen voortbestaan, „totdat deswegens in den geest der tegenwoordige omstandigheden voorziening zal zijn gedaan.” ²⁾ De eerste hindernis is genomen. Maar nu?

§ 2. Hoe zal de Souvereine Vorst tegenover de onderwijshervorming staan? Van zijn waardeering voor het onderwijs geeft hij reeds spoedig blijk, want reeds in de *Bijdragen* van 21 December 1813 wordt mede gedeeld, dat onder de zeer weinige vrijstellingen, die men in dien benarden tijd verleent voor de plicht om het Vaderland met de wapenen te dienen, de onderwijzers zijn opgenomen, „uit hoofde van hun belangrijke werkzaamheden voor de onafgebroken opleiding van de vaderlandsche jeugd”.

Van den Ende schijnt reeds spoedig nader geïnformeerd te zijn over de opvattingen van den Vorst, want in de *Bijdragen* van Januari 1814 ³⁾ deelt hij aan de onderwijzers mede, dat zij in den Koninklijken Vorst, door wien het hun gebeuren mocht geregeerd te worden, niet alleen een Landgenoot te beminnen en een Souverein Vorst te eerbiedigen hebben, maar dat zij in hem ook den Menschenvriend te vereeren en den bevorderaar van menschengeluk door een verstandig onderwijs hoog te achten hebben.

¹⁾ *Falck, Brieven*, 197 (Falck van Canneman). *Gedenkstukken VI*³, XCVII, 1 Dec. 1813, van het Algemeen Bestuur.

²⁾ S.S., 4 Dec. 1813 no. 21 *Van Hoorn*, 286. *Meijlink*, 735.

³⁾ *Meijlink*, 755.

Hij zou ook reeds als Vorst van Fulda in April 1806 (dus gelijktijdig met onze schoolwet) onderwijsverordeningen hebben uitgevaardigd, die op dezelfde beginselen rustten als onze wet. ¹⁾ Volkomen in overeenstemming daarmee is, dat Koning Willem aan de Paedagogiek der Philanthropijnen, die in het buitenland in het algemeen geen lang leven had, in ons land nog een bloeiperiode van een halve eeuw heeft bezorgd. Van den Souvereinen Vorst persoonlijk heeft de schoolhervorming dus geen gevaar te duchten. Maar zooals reeds gezegd is, de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat onder zijn bewind de oppositie van 1806 voet aan den grond zal krijgen. Doch geen nood!

§ 3. Naar we reeds zagen, hadden de Amsterdamsche patriotten in het Algemeen Bestuur, de benoeming tot Commissaris Generaal van Binnenlandsche Zaken (waaronder onderwijs ressorteerde) weten door te zetten van Hendrik van Stralen, den Agent van Schimmelpenninck, die in 1806 door de splitsing in Wet en Reglement zoo handig de oppositie had omzeild. De constellatie Van Stralen-Van den Ende, waaronder de wet van 1806 het levenslicht had aanschouwd, was dus weer aan den politieken hemel verschenen. Gunstiger gesternte kon aan de schoolwet niet beschoren zijn. De lieden, die in stil verbond met de ambtenaars-autocratie dit zoo knap hadden klaar gespeeld, zouden hun revolutionair verleden, wel geheel hebben moeten verloochenen, als ze de korte periode van onbepaalde vorstenmacht ongebruikt voorbij lieten gaan en rustig afwachten tot een grondwettig gekozen Staten-Generaal aan eventueele oppositie gelegenheid gaf zich te uiten. 29 Maart 1814 zal de Souvereine Vorst de Grondwet bezweren. 28 Februari wordt Van den Ende door den Commissaris Generaal van Binnenlandsche Zaken uitgenoodigd om een voordracht met Concept-Besluit te ontwerpen om de wet van 1806 met alle reglementen weer

¹⁾ *Meijlink*, 756. *Witlox* I, 85/86 twijfelt aan de juistheid van deze mededeeling.

in werking te stellen. ¹⁾ 15 Maart gaat een nota (met concept-Besluit) van Van Stralen aan den Souvereinen Vorst, waarin hij dezen voorstelt te bepalen, dat de Wet van 3 April 1806 bij voortduring zal worden beschouwd als de grondslag der Nederlandsche Schoolinrichting en dat de vergelijkende examens zullen worden bevestigd. ²⁾ Geheel conform dit voorstel komt 20 Maart 1814 het Souverein Besluit. ³⁾

Rustig kan men nu de toekomst tegen gaan.

29 Maart wordt de Grondwet afgekondigd. Artikel 140 daarvan bepaalde: „Ter bevordering van Godsdienst als een vaste steun van den Staat en ter uitbreiding van kennis, is het openbaar onderwijs op de hooge, middelbare en lagere scholen een aanhoudend voorwerp van de zorgen der Regeering.” Gaf dit artikel aan den Vorst het recht om het onderwijs te regelen zonder de medewerking van de Staten-Generaal? Dit is staatsrechtelijk een zeer interessante vraag ⁴⁾, die wij echter op dit oogenblik kunnen laten rusten. De regeering immers had de richting van haar onderwijspolitiek reeds vastgelegd voor er nog een grondwet was.

§ 4. Tegen die *richting* komt voorloopig in het Noorden geen verzet. Althans niet in den Raad van State of de „Vertegenwoordigende” lichamen. Maar daarom *was* de oppositie er wel. En ze uitte zich op de eenige manier, waarop dat toen eigenlijk mogelijk was: door lijdelijk verzet. Daar *merken* we niet zoo heel veel van. Want de Regeering treedt tegen deze oppositie voorzichtig op. Hangt haar maatregelen tegen de „saboteurs” niet aan de groote klok. Vooral geen slapende honden wakker te maken, is het wachtwoord.

¹⁾ *Ter Gouw*, 154/155.

²⁾ 15 Maart 1814 no. 6 S.S., 20 Maart 1814 no. 2. Gedrukt bij *Van Hoorn*, 287/291. Zooals alle andere stukken bij Van Hoorn helaas zonder exhibitum en overgebracht in de „tegenwoordige spelling”.

³⁾ S.S., 20 Maart 1814 no. 2. *Van Hoorn*, 292/293.

⁴⁾ Hiervoor uitvoerig bij *Scholten*, 28 vlg.

Maar toch: de maatregelen werden genomen en zij toonen aan, dat het verzet niet onbeduidend was en dus niet ongevaarlijk werd geacht. 17 December 1816 dient Van den Ende een klacht in bij den Commissaris-Generaal voor het Onderwijs, de Kunsten en de Wetenschappen, Repelaer van Driel, die Van Stralen vervangen had. ¹⁾

Meermalen, klaagt hij, komt het voor dat voor de vervulling van een vacerende onderwijzersbetrekking bij uitsluiting sollicitanten werden opgeroepen van den Gereformeerden Godsdienst. Uit den jongsten tijd noemt hij gevallen van IJsselstein en Hattem. En dit is zeer duidelijk in strijd met de „bedoeling en geest” der wet.

Dus een krachtig en duidelijk verbod?

Toch niet!

„Intusschen heeft de kiesheid der zaak mij tegelijkertijd overtuigd, dat een zijdelingsche maatregel hier de voorkeur verdient boven een rechtstreekschen.”

Van den Ende wil daarom laten bepalen, dat alle oproepen van sollicitanten vóór ze in eenig blad worden geplaatst eerst moeten verschijnen in de *Nieuwe Bijdragen* voor het onderwijs. Dan zal men het toch niet durven wagen om de gewraakte beperkingen op te nemen. Daarbij moet de autorisatie bepaling uit het Souverein Besluit van 20 Maart No. 2 nog weer eens worden ingescherpt, want meermalen wordt door gemeentebesturen aan onderwijzers voor bijzondere scholen admmissie verleend zonder autorisatie.

6 Januari 1817 vaardigt Repelaer van Driel de gevraagde, geheel in algemeene bewoordingen gestelde, aankondiging uit. ²⁾ Kan een oppositie, die zoo moet worden ontzien zonder beteekenis zijn?

Stellig niet. Ook al heeft ze geen organen om zich te uiten. Waarom zou men anders ook steeds die overrompelingspolitiek hebben toegepast? In 1806 met de invoering van Wet en Reglement, in 1810 met de Boeken-

¹⁾ Bijlage I.

²⁾ Bijlage I.

lijst, in 1812 met het Vergelijkend examen, in 1813 bij het Besluit van 4 December, in 1814 bij het Besluit van 20 Maart.

Dat het ook na 1817 met de naleving der autorisatiebepalingen in het Noorden niet altijd naar wensch ging, zien we opnieuw uit het Koninklijk Besluit van 2 November 1823, No. 161. De voorgeschiedenis van dit Besluit is de moeite van het nagaan waard.

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland hadden in 1821 de meening geuit, dat de Plaatselijke Besturen en de andere colleges en personen van ouds tot het benoemen van „schoolonderwijzers” bevoegd ook onder de tegenwoordige wetgeving dat recht hadden, zoodra de examens op de bij wet en reglementen voorgeschreven wijze afgehoopen waren. Zij hebben op grond van dat inzicht in artikel 10 van het door hen ontworpen schoolreglement alle Stedelijke en Plaatselijke Besturen, colleges of andere personen „bevoegd tot het doen van beroepen, aanstellingen, enz. . . .” eraan herinnerd, dat behoudens de voorgeschreven examens, aan hen volgens de verordeningen, bekrachtigd door het Besluit van 20 Maart 1814, geheel en alleen is overgelaten de aanstelling van schoolmeesters te doen. Door de voortvarenheid van den Gouverneur, die de aandacht van den Minister op deze zaak vestigde, bleef het Reglement voorloopig „buiten executie”.

Bij schrijven van 18 Augustus 1821 vestigt Falck de aandacht van den Koning op deze zaak. Volgens hem hadden de genoemde colleges en personen dat benoemingsrecht onder de wet van 1806 slechts tot 1811. In dat jaar werd bepaald, dat voor alle benoemingen een bijzondere autorisatie van de Keizerlijke Universiteit noodig was. Bij artikel 2 van het Besluit van 20 Maart 1814 is daarvoor in de eerste plaats gekomen autorisatie door het Departement van Onderwijs. Nu stellen wel de Staten van Zuid-Holland de wet van 1806 hooger dan het Besluit van 1814, maar ze vergeten, dat die wet onder het Koninkrijk alleen verbindende kracht heeft door het Besluit van

20 Maart 1814. De vervulling van de openvallende schoolmeesterplaatsen moet dus geschieden op den tijdens het uitvaardigen van dat Besluit gebruikelijken voet, waaruit volgt, dat thans ministerieele autorisatie tot het benoemen van den meest geschikte noodig is.

Falck legt den Koning een ontwerp-besluit voor om een eind aan alle twijfel op dit punt te maken. Dit ontwerp gaat 20 Augustus naar den Raad van State om advies. 30 November komt dit in. De Raad moet den Minister toestemmen dat artikel 2 van het Besluit van 20 Maart 1814 hem het autorisatie-recht toekent op den „tot hier toe gebruikelijken voet”. Hiermede moet natuurlijk bedoeld zijn de sinds 1811 gebruikelijke voet.

Een andere kwestie is echter of deze bepaling gehandhaafd moet blijven. Daaromtrent verschilt de Raad met den Minister van meening.

Onder de gronden, die de Minister aanvoert voor de handhaving van het bestaande stelsel is o.a. deze, dat het sedert een aantal jaren zonder eenige tegenkanting in het Noorden is toegepast en in het Zuiden begint toegepast te worden. Dit moet de Raad beslist tegenspreken. Hem zijn wel geen voorbeelden bekend van volstrekte ongehoorzaamheid om in de verplichte keuze te berusten, maar hij is niet onkundig van den grooten weerzin, welke de bepaling van artikel 2 van het Besluit van 20 Maart 1814 in vele Noordelijke Provinciën bij de vroegere gerechtigden tot deze benoemingen bestendig heeft verwekt. Die weerzin komt den Raad verklaarbaar voor, omdat het benoemingsrecht als een natuurlijk gevolg van de plicht tot salariering kan worden beschouwd.

De Raad ziet ook niet in, dat het bestendigen van dezen toestand noodzakelijk is voor het onderwijs. In de 5 jaren, dat het oude benoemingsrecht gold, is het onderwijs geweldig vooruitgegaan. Dat bewijst het Rapport van Cuvier en Noël. De Raad stelt daarom aan den Koning voor den Minister te gelasten het benoemingsrecht te regelen op den voet van vóór 1811.

Dit ongunstig advies van den Raad van State is blijkbaar oorzaak, dat de zaak voorloopig blijft rusten. Pas 15 Augustus 1823 komt Falck erop terug. Hij geeft dan eerst een overzicht van al de personen en colleges, die in de verschillende gewesten tot benoeming gerechtigd waren. Vervolgens deelt hij mede, van hen, die reeds vóór 1811 ambtshalve de belangen van het lager onderwijs hadden te behartigen (dit slaat duidelijk op Van den Ende), vernomen te hebben, dat het gebrekkige van de voorschriften omtrent de „schoolvervullingen” in 1811 aanleiding gaf om op dit punt de invoering van de universitaire wetten te baat te nemen om tot verbetering te komen. Van de onregelmatigheid, die voor 1811 heerschte tracht Falck dan eenig overzicht te geven. Tenslotte handhaaft hij zijn concept.

Als de Raad van State nu weder Rapport uitbrengt, deelt hij mede door den Minister niet geheel overtuigd te zijn. 's Ministers schildering van de verscheidenheid der gerechtigden tot de benoemingen, heeft echter in zooverre indruk op den Raad gemaakt, dat hij voor dit oogenblik in de nu geldende methode van ministerieele autorisatie wil berusten en dus vaststelling van het concept-besluit durft aan te bevelen, mits wordt bepaald, dat de tegenwoordige methode slechts zal gelden „zoolang deswege geen andere verordeningen zullen worden vastgesteld.”

„Ter onderteekening weder voorleggen met gewijzigde clausule” teekent de Koning aan. Zoo is 2 November 1823 ¹⁾ „ten overvloede en tot wegneming van allen twijfel” bepaald, dat in alle provinciën, waar de wet van 3 April 1806 en de daarop gegronde verordeningen in werking zijn, de toelating of aanstelling van onderwijzers, bij voortduring behooren te geschieden uit kracht van de autorisatie telkens door het Departement van het Publiek Onderwijs te verleen en „zoolang deswege geen andere ver-

¹⁾ Alle bovengenoemde stukken op S.S., 2 Nov. 1823 no 161. Hierbij berust ook een volledig overzicht (met alle authentieke stukken) van den gang eener benoeming met vergelijkend examen en autorisatie.

ordeningen zullen worden daargesteld”.

De genoemde klachten golden streken waar men aan de oude Gereformeerde Religie bleek verknocht.

Waarom zou men moeten aannemen, dat het in de Roomsch-Katholieke streken van het Noorden anders was gesteld? Wel telde ook onder de Roomsch-Katholieke geestelijkheid het deïsme zijn aanhangers en was men daar in den eersten tijd na 1813 veel te blij, dat de Restauratie niet tot herstel van de oude Calvinistische overheidsschool leidde, maar ook hier zullen op den duur de oogen open gaan voor het gevaar, dat van de zijde der rationalistisch-deïstische staatspaedagogiek dreigt. Ook daar zal men echter wel aan stil verzet de voorkeur gegeven hebben boven openlijk protest.

Het Roomsch-Katholieke volksdeel was nog zoo kort geleden uit het diensthuis uitgeleid.

Dat was in het *Zuiden* heel anders.

HOOFDSTUK V.

DE TUIN GESLOTEN.

DE ZUIDELIJKE GEWESTEN BINNEN DE WERKINGS- SFEER VAN DE WET VAN 1806 GEBRACHT.

§ 1. De Zuidelijke Roomsche Katholieken tegenover art. 226 der Grondwet. § 2. Aanvankelijk is de Regeering in het Zuiden zeer voorzichtig. § 3. Eerste maatregelen in het Zuiden. § 4. Een tweede stap: de vergadering van 19—22 Augustus 1817. § 5. Instelling van de jury's voor het onderwijs. § 6. De jury's vervangen door Commissiën van Onderwijs. Instructie van die Commissiën.

§ 1. Van den aanvang af had het met „Onderwijs” in het Zuiden moeilijkheden gegeven. 't Was al begonnen in de Grondwets-commissie van 1815. De Belgische Leden der Commissie waren heusch de kwaadsten niet, maar ze hadden toch verlangd dat de woorden „Ter bevordering van den Godsdienst” uit het onderwijsartikel zouden worden geschrapt, omdat ze zouden kunnen opgevat worden als „Protestantsche proselytenmakerij”.¹⁾ Zoo was het geworden: „Het Openbaar onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg der regeering” (art. 226).

Als het ontwerp klaar is breken de Belgische bisschoppen in hun „Jugement doctrinal” de staf over het geheel en met name naar aanleiding van artikel 226 merken ze op, dat het opdragen van het geheele onderwijs aan een Vorst, die het Roomsche geloof niet beleeft, een schandelijk verraad betekende van de dierbare belangen der Roomsche-Katholieke Kerk.²⁾ Met het grootste wantrou-

¹⁾ *Witlox* I, 148.

²⁾ *Jurer d'observer et de maintenir une loi, qui attribue au souverain, et à un souverain qui ne professe pas notre religion, le droit de régler l'instruction*

wen sloeg men de onderwijspolitiek van den Vorst gade.

Er zat in het Zuiden veel oud zeer. De strijd tegen Jozef II was er nog diep in het geheugen gegrift. De machtige Restauratie-partij greep daarom in het Zuiden veel verder terug, naar de gelukkige tijd van Maria Theresia. En ze mocht dat met recht doen; hadden niet de Bondgenooten, toen zij binnentrokken, aan de Belgen het herstel van hun oude vrijheden en religie beloofd? En nu werd men door die Bondgenooten geplaatst onder het bewind van een Vorst, wiens geestelijke structuur en politieke richtlijnen zóóveel verwantschap vertoonden met die van Jozef II, dat hij door sommigen met Jozef op één lijn werd gesteld. De richting van zijn beleid bleek al aanstonds door de benoeming van een bekend Jozephist, Goubau, tot Directeur-Generaal voor de Zaken van den R.K. Eeredienst. 't Was bijna het gevaarlijkste wat hij doen kon. „Prenez garde de ne pas josephiser” had Metternich na het Weener Congres tot Willem gezegd. En met recht! Want veel minder dan men het Josefinisme van een Habsburger geduld had, zou men het aanvaarden van een Oranje-Koning Willem echter heeft zich naar die raad niet gedragen. Niet, dat hij zoo'n Josephinist door dik en dun was, dat hij geen dag en geen nacht kon wachten om de verlichting in het Zuiden uit te dragen. Maar zijn Europeesche opdracht was het stichten van een Nederlandsche eenheidstaat, het bewerken van een volkomen amalgama tusschen Noord en Zuid. En nivelleering van de kerkelijke verschillen zou de volkseenheid in het algemeen en dus ook de samengroeiing van Noord en Zuid bevorderen. Daarom is zijn streven dan ook niet tegen één bepaalde kerk gericht.

In het Zuiden meent men dat wel. Als men naar de practijk der schoolhervorming in het Noorden ziet, is dat ook wel te begrijpen. De invloed van het „Nut”, het gebruik van de vooral onder zijn auspiciën bezorgde Bijbel-

publique, les écoles supérieures, moyennes et inférieures, c'est lui livrer à discrétion l'enseignement public dans toutes ses branches, c'est trahir honteusement les plus chers intérêts de l'église catholique.

sche-geschiedenis- en gebedenboekjes; het optreden van vele predikanten-schoolopzieners ¹⁾ onderstreepten sterk het protestantsch-rationalistisch karakter van de openbare school in het Noorden. Dientengevolge stelt men daar als eisch: „déprotestantiseering” van de openbare school. Het doel van de regeeringspolitiek is echter volstrekt niet uitbreiding van het Protestantisme. ²⁾

Daarvoor is niet slechts geen enkel bewijs, maar het tegendeel staat volkomen vast. „Verlichting” van alle onderdanen is het ideaal. De verlichte onderzaten zullen dan over de kerkmuren heen elkaar de hand kunnen reiken en een verlichte en volgzaame geestelijkheid zal een getrouwe steun voor het Gouvernement zijn.

Er is dus ook verschil tusschen Koning Willem en de Zuidelijke Liberalen, die hun aanval tegen de Roomsche Katholieke clerus richtten. Het noodlottige is, dat de Koning zich genoopt ziet aan de liberalen een veel grooter invloed te geven, dan hen in het Zuiden toekwam. Dit was een gevolg van de politiek van De Broglie, die de katholieken de eed op den grondwet verbood, zoodat in het gewichtige tijdperk, waarin de eerste benoemingen werden gedaan, bijna geen katholieken zich beschikbaar konden stellen en de Koning, nolens volens, zijn toevlucht moest nemen tot liberalen en zelfs het toch reeds zwakke percentage der niet-liberalen in de ambtelijke wereld, door ontslaggeving nog aanzienlijk werd verminderd. Daardoor konden de kerkelijken ook geen behoorlijk tegenwicht vormen tegen de anticlericalen onder de regeeringsadviseurs. En die waren talrijk en sterk. We zullen ze aan 't werk zien.

32- Aanvankelijk was de regeering zich zeer goed bewust van het buitengewoon teedere van de taak om de Zuide-

¹⁾ In 1806 waren van de 56 schoolopzieners 36 Hervormde predikanten (op de 56 waren slechts 5 R.K.). Wel zijn deze predikanten niet meer te beschouwen als exponenten van het geloof der gemeente, maar veelmeer als geestelijke regenten, die het als hun taak beschouwen de Verlichting uit te dragen. De combinatie predikant-schoolopziener is daarom echter niet minder typeerend.

²⁾ *Goslinga*, 50. *Stokman*, 26.

lijke Provinciën te brengen onder de werking van de schoolwet van 1806. Wilde men geen scherven maken, dan moest voorzichtigheid de moeder van de porceleinkast blijven.

De eerste jaren onthield men zich daarom van alle dwingende maatregelen op grond van de overweging „dat het geheele gebouw van het verbeterd schoolwezen op overtuiging en vrijwillige medewerking gegrond is, en dat dwang de vooroordeelen versterkt, ja afkeer en tegenstand doet geboren worden”.¹⁾ Men bepaalde zich voorloopig in hoofdzaak tot aanmoedigende maatregelen om in den toestand der lagere scholen in het Zuiden verbetering te brengen. Aan behoeftige gemeenten werden aanzienlijke subsidies verleend voor den bouw van schoollokalen of de salariëring der onderwijzers. In 1816 werden in elke provincie jaarwedden beschikbaar gesteld voor een twaalftal onderwijzers, mits de betrokken gemeenten zelf voorzagen in een schoollokaal en een onderwijzerswoning.

§ 3. Van de omstandigheden dat tal van Noord-Nederlanders voor burgerlijke- of militaire betrekkingen in het Zuiden waren, maakte de regering gebruik om in enkele grootere plaatsen modelscholen te stichten.²⁾ Van zulke scholen werd godsdienstig onderwijs nadrukkelijk geweerd. Dat hierbij niet „protestantiseering” op den voorgrond stond, blijkt uit de omstandigheid, dat van de 25 onderwijzers, die tot 1823 aan deze scholen benoemd werden, 22 Rooms-Katholiek waren.³⁾

Een groote moeilijkheid was zulke onderwijzers te krijgen. In Mei 1816 werd besloten tot het oprichten van twee Rijkskweekscholen. Die voor het Noorden kwam in Haarlem (dus vlak onder het oog van Van den Ende); de bekende Nutsman Prinsen werd er directeur. Die voor het Zuiden kwam in Lier, onder leiding van den niet minder

vgl. R'immer

¹⁾ Verslagen 1816—1840, 79. Zie ook een brief van Van den Ende van

³⁾ Oct. 1817. *Van den Ende*, 116/117.

²⁾ S.S., 3 Juni 1817 Geheim, La T 2.

³⁾ *Stokman*, 41.

bekenden Schröder, de pleegvader van Willems. Ze werd een centrum vóór de Nederlandsche cultuur en de Nederlandsche gezindheid in het Zuiden. Daarenboven trachtten in het Noorden onderwijzers te werven voor de Zuidelijke Provinciën. De Roomsche-Katholieke onderwijzers, die men ervoor zocht waren door de onderwijspolitiek der regering dun gezaaid. Had men er een gevonden, dan moest hij eerst eenigen tijd op de Kweekschool in Haarlem doorbrengen vóór hij toegerust was voor zijn missie in het Zuiden.

§ 4. In den zomer van 1817 meent men een stap verder te kunnen gaan. Van den Ende had in 1816 een inspectiereis door het Zuiden gemaakt en toen terdege zijn voelhorens uitgestoken. 17 Juni 1817 verschijnt nu een K.B. ¹⁾, waarbij Repelaer wordt gemachtigd om een bijeenkomst te beleggen van personen uit elke der Zuidelijke Provinciën en het Groot Hertogdom Luxemburg „om te beraadslagen over de belangen van het onderwijs in dit gedeelte van het Rijk”.

Deze vergadering werd van 19 tot 22 Augustus te Brussel gehouden. De deelnemers waren door Van den Ende zorgvuldig uitgezocht. (Luik en Luxemburg zijn zelfs vertegenwoordigd door een Protestant). In zijn rapport van 8 September kan Repelaer dan ook „niet genoeg roemen ijver en goede geest” van de bijeenkomst. ²⁾

Desondanks gaven de heeren in overweging bij invoering van de schoolwet van 1806 de artikelen 22, 23, 24, 25 van het Reglement A. weg te laten. ³⁾ Men moest dan het onderwijs splitsen in burgerlijk- en godsdienstig onderwijs. In overleg met de Geestelijkheid zullen dan burgerlijk en godsdienstig onderwijs in overeenstemming met elkaar worden gebracht. „Maar,” klaagt Repelaer

¹⁾ S.S., 17 Juni 1817 no. 103. Litt. M 4.

²⁾ S.S., 9 September 1817 no. 19 La S.

³⁾ Art. 22. Maatschappelijke en Christelijke deugden. Art. 23. Verbod leerstellig onderricht. Art. 24. Algemeene Boekenlijst. Art. 25. Strafbedreiging bij overtreding der voorafgaande artikelen.

„deze betreffen de wezenlijke bedoelingen van het Lager Onderwijs, hebben betrekking op de onderwijzing der schooljeugd in de leerstellige godsdienst”. De regeering bleek niet bereid tot de gevraagde wijzigingen. Integrale invoering van de wet van 1806, ook in het Zuiden, bleef haar doel. Ze had echter een nieuwe waarschuwing tot voorzichtigheid.

Van den Ende had die ook best begrepen. ¹⁾

Maar een bescheiden stapje vooruit kon gewaagd.

§ 5. Bij K.B. van 9 Sept. 1817 werden voor het Zuiden „jury's” ingesteld, die de organisatie van het onderwijs moesten voorbereiden. Elke provincie kreeg er één. De leden ervan werden benoemd door den Commissaris-Generaal voor het Onderwijs. ²⁾

De werkkring der Jury's was beperkt. Hun hoofdtak vonden zij in het toezicht op de onderwijzers. Toch worden door hun instructie enkele begrippen in het Zuiden geïmporteerd, die voor de doorwerking van de beginselen der schoolwet van groot belang konden zijn. Niemand mocht voortaan een school openen, zonder een bewijs van bevoegdheid, hem door de Jury uitgereikt, na afgelegd examen. Voor de vervulling van een onderwijzersplaats, waarvoor een Rijkstractement was toegekend, werd zelfs een vergelijkend examen voorgeschreven. De Minister zou dan aan het Gemeentebestuur autorisatie verlenen om den door dat examen aangewezen te benoemen. Zoo kon men in het Zuiden met de begrippen „vergelijkend examen” en „autorisatie” al vertrouwd raken. Strafbepalingen tegen hen, die de voorschriften der Jury's overtraden werden niet gemaakt. Als de Jury's in 1819 vragen, om tenminste hen, die een school openen zonder verlof van de Jury, met straf te bedreigen, weigert de Regeering dit om elke onaangename indruk bij onderwijzers en bevolking te ver-

¹⁾ Van den Ende, 116.

²⁾ S.S., 9 Sept. 1817. La S.

mijden. ¹⁾ Over het godsdienstig onderwijs sprak de Instructie van de Jury's niet. Dit bleef vooralsnog in het Zuiden ongehinderd.

Geheel in overeenstemming met deze conciliante houding is de politiek totnutoe gevoerd ten opzichte van de geestelijke orden, die zich toelegden op het onderwijs. Hierover bestond in den kring der Regeering geen eenstemmigheid. De Directeur-Generaal van den R.K. eeredienst, Goubau, wilde de contemplatieve orden opheffen, maar de congregaties, die in ziekenverpleging en onderwijs nuttig werk verrichtten, autorisatie verleenen. Falck, Van Maanen en Roëll, ministers van Publiek Onderwijs, Justitie en Binnenlandsche Zaken oordeelden daarover anders.

Voor het onderwijs wenkte hen een ander ideaal.

Ze wisten echter hun tijd te beiden. Men schuift dus de erkenning der onderwijscongregaties op de lange baan, ²⁾ maar verbiedt hen intusschen het aannemen van novicen niet. Alweer om den goeden gang der schoolhervorming in het Zuiden niet door noodeloos alarm te verstoren.

§ 6. De tijd voor Falck en Van Maanen kwam spoedig.

In Maart 1820 was de tienjarige begrooting goedgekeurd. De regeering had dus van eventueele oppositie wat minder gevaar te duchten. Men blijft wel voorzichtig, maar waagt in 1821 toch een groote stap. ³⁾

10 Maart 1821 dient Falck bij Z. M. een voordracht in tot ontbinding van de Jury's in het Zuiden en tot instelling van Commissiën van Onderwijs, evenals in het Noorden, te vormen uit de schoolopzieners van elke Provincie onder voorzitterschap van den Gouverneur.

Men zal met Antwerpen en Limburg beginnen, „al-

¹⁾ *Stokman*, 45. Papieren Van Ewyck, no. 13.

²⁾ Zoo wordt in het K.B. van 9 Maart 1818 no. 12 (gedrukt bij *Stokman*, 12) gezegd dat „omtrent het voortdurend bestaan der vereenigingen, die zich met de opvoeding der jeugd beziggehouden, eerst dan voldoende bepalingen kunnen worden gemaakt, wanneer de regeling van het openbaar onderwijs in die gedeelten des Rijks, waar het tot dusverre is verwaarloosd geweest, meerderen voortgang zal hebben gemaakt.”

³⁾ S.S., 16 Mrt. 1821 no. 87.

lengskens'' zullen de andere provincies volgen. „Mondeling'' teekent de Koning op het concept aan. De zaak is belangrijk genoeg om er eerst eens over te spreken. Inderdaad betrad men met deze voordracht een gebied vol voetangels en klemmen. Maar de Koning volgt zijn adviseurs en geeft bij het mondeling onderhoud aan Falck zijn fiat. 16 Maart volgt het Koninklijk Besluit. ¹⁾

Het belangrijkste staat daar nog niet in. Dat komt in de Instructie voor de Commissiën. ²⁾ Die kwam 20 Mei 1821. Niet bij Koninklijk Besluit. Dat zou aan de zaak naar buiten teveel gewicht geven en zou ook niet soepel genoeg zijn. Neen, heel simpel bij Ministeriële Resolutie. ³⁾ Die Instructie bevat, zij het met andere volgorde der artikelen, het geheele complex van 1806: Wet en Reglementen. ⁴⁾

De Instructie brengt een onderscheiding, die we nog vaker zullen tegen komen. Het onderwijs is openbaar of huiselijk. Alle schoolonderwijs is dus openbaar. Het wordt gegeven op openbare en bijzondere scholen. De laatste dan weer gesplitst in 1e en 2e klasse.

Een belangrijk verschil met het Reglement van 1806 valt op. Dit had het leerstellig onderricht op de scholen verboden. De Instructie spreekt daar niet van. Bepaalt slechts (art. 34): „Alle schoolonderwijs zal zoodanig moeten worden ingericht dat onder het aanleeren van nuttige en gepaste kundigheden, de verstandelijke vermogens der kinderen worden ontwikkeld, de eerbied voor den

¹⁾ S.S., 16 Maart 1821 no. 87 gedrukt *Nieuwe Bijdragen* 1821, 469/473.

²⁾ *Nieuwe Bijdragen* 1821, 482/508; *Bijvoegsel Staatsblad* 1821 I, 352/370. Ook een ex. in de papieren Van den Ende S.S. Kabinet 6160.

³⁾ *Van den Ende*, 55: De invoering van de Nederlandsche Schoolwetgeving in de Zuidelijke Provinciën geschiedde noch op wetgevend noch op Koninklijk gezag, maar alleen onder 's Konings machtiging bij Ministeriële resoluties en verordeningen, opdat de verantwoordelijkheid bleef op het Ministerie en voor den Koning en de Wetgever de gelegenheid bleef om te herdoen hetgeen van achteren blijken mogt min gepast of min tijdig gedaan te zijn.

⁴⁾ Op S.S. Kabinet 6160 ligt een exemplaar van de Instructie, waarin Van den Ende de correspondentie tusschen de artikelen van de Instructie en Wet en Reglementen van 1806 aangeeft.

Godsdienst versterkt, en zij zelve opgeleid worden tot alle maatschappelijke deugden."

't Ging hier slechts om een redactie-verschil, dat zou wel blijken. Maar het was natuurlijk met opzet aangebracht en het deed ook zijn dienst door voorloopig heel wat verzet te voorkomen.

HOOFDSTUK VI.

DE KRACHTPROEF.

DE POGING OM HET ONDERWIJSMONOPOLIE TE VESTIGEN IN ALLE TAKKEN VAN ONDERWIJS IN NOORD EN ZUID.

A. *Het Lager Onderwijs.*

§ 1. Strafbepalingen in het Zuiden ingevoerd. § 2. De leiders van de onderwijspolitiek. § 3. Verscherping van de onderwijspolitiek tegen de congregaties. § 4. Voorstellen van Van Maanen tot invoering van neutraal onderwijs en de leekenschool in het Zuiden. April 1826. § 5. Rapporten van Van Ewijck daarover. Juni 1827. § 6. Voordracht van Van Ewijck (Van den Ende) van 26 Juni 1827 tot „invoering over het geheele Rijk van bepalingen betreffende het Lager Schoolwezen”. § 7. Advies van den Raad van State over dit ontwerp met antwoord van Van Ewijck. § 8. Rapport van de Commissie van 3 Jan. 1822 over armenscholen. § 9. Ontwerp van den Administrateur van het Armwezen. § 10. Advies van Van Ewijck op dit ontwerp. § 11. Advies van den Raad van State. § 12. Het denkbeeld om Schoolfondsen te stichten komt weer aan de orde. Van den Ende pessimistisch. § 13. Van Ewijck bereid een voorstel in te dienen. § 14. Voorstel van Van Ewijck tot het instellen van Schoolfondsen. § 15. Advies van den Raad van State. § 16. Samenvatting van de drie ontwerpen (algemeene bepalingen, armenscholen, schoolfondsen) in één ontwerp:

22 Januari 1829.

B. *Middelbaar en Hooger Onderwijs.*

§ 17. Het doel van de regeeringspolitiek komt hier vroeger uit dan bij het Lager Onderwijs. § 18. De Besluiten van Augustus en September 1815. § 19. De Seminaria. § 20. De Besluitreeks van 1825. § 21. De

§ 1. Heel voorzichtig was het begin.

Geen Koninklijk Besluit, slechts een Ministerieele Instructie.

Geen verbod van godsdienstig onderwijs; de intentie daartoe nog omhuld.

Geen strafbepalingen zelfs. Alleen het goede voorbeeld en de overreding doen dienst.

Spoedig echter bleek nadere voorziening noodig. Uit de Zuidelijke Provinciën kwamen tal van klachten over onwettige schoolhouders en onderwijzers, tegenover wie de jury's door het ontbreken van strafbepalingen machteloos staan. Onder A.R. Binnenlandsche Zaken, Afdeeling Onderwijs 30 Juni 1822 No. 1109 vinden we een geheele lijst van klachten, die Falck aan Van den Ende heeft toegezonden en waarop deze nu advies moet uitbrengen.

Van den Ende acht den tijd voor nadere maatregelen gekomen. ¹⁾ Hij ziet in het maken van strafbepalingen ook minder zwaarigheid dan een jaar tevoren. In de meeste Provinciën in het Zuiden is het schooltoezicht definitief georganiseerd. Alleen in Zuid Brabant en Oost Vlaanderen maakt de onderwijshervorming nog slechts geringe voortgang. Maar om die twee Provinciën kan en mag toch niet achterblijven, wat voor de anderen tijdig en noodzakelijk is. Hij stelt voor een achttal artikelen uit de Wet van 1806 over de eischen van benoembaarheid tot onderwijzer voor het Zuiden toepasselijk te maken ²⁾ en die samen te vatten in een Besluit. Falck gaat hierin mee; brengt alleen in onderdeelen wijzigingen aan. 30 Juni gaat de voordracht naar den Koning ³⁾. Alle scholen en alle onderwijzers zullen dus onder de Instructie vallen. Bij overtreding worden straffen en boeten bedreigd. De Raad van State

¹⁾ B. Zaken. Onderwijs, 30 Juni 1822 no. 1109.

²⁾ Art. 12, 13, 14, 16, 18, 19 der Wet. Art. 1, 4 van het Reglement A.

³⁾ 30 Juni 1822 no. 475. S.S., 25 Juli 1822 no. 29.

adviseert gunstig.

25 Juli 1822 komt het verlangde K.B., dat aan de Instructie „de noodige klem” verleent. Nog bleken er moeilijkheden te zijn. Vele religieusen meenden, dat zij alleen aan het gezag van den bisschop onderworpen waren. Daardoor was het voor de Commissiën van Onderwijs vaak heel moeilijk om handelend op te treden. ¹⁾

Op voorstel van Falck komt het Kon. Besluit van 1 Februari 1824. Met nadruk wordt daarin het Besluit van 25 Juli 1822 No. 19 toepasselijk verklaard op geestelijke verenigingen, die zich geheel of gedeeltelijk wijden aan het geven van onderwijs. Tenzij men de verklaring aflegt, dat men zich niet met het geven van onderwijs zal bezighouden, zal niemand als lid van die congregaties kunnen worden aangenomen, die geen onderwijsbevoegdheid heeft. ²⁾ Nu was de bedoeling om het geheele lager onderwijs in het Zuiden te brengen onder de werking van de Instructie van 1821 en dus onder de schoolwet van 1806 toch wel duidelijk.

Het woord was nu aan de Commissiën van Onderwijs, aan de schoolopzieners dus, op wie de taak rustte de regeeringsdenkbeelden in de practijk door te voeren.

Hier moest de tijd bondgenoot zijn. Ongeduld en overhaasting konden hier meer bederven, dan bevorderen.

§ 2. Zeer goed werd dat ingezien door de menschen, die de leiding hadden van „Onderwijs”. Dat waren niet in de eerste plaats de Ministers onder wier Departement Onderwijs behoorde. Tot zijn vertrek als gezant naar Londen in April 1824 was dit Falck als Minister van Publiek Onderwijs, Nationale Nijverheid, en Koloniën. Daarna komt Onderwijs bij Binnenlandsche Zaken en dragen achtereenvolgens De Coninck (de eerste Belgische Minister van Binnenlandsche Zaken) en van Gobbelschroy de verantwoor-

¹⁾ Falck aan den Koning: 15 Aug. 1823. *Stokman*, 356.

²⁾ Concept van Falck 15 Aug. 1823. S.S., 1 Febr. 1824 no. 93. Advies R. v. S. 14 Nov. 1823, Exh. als voren. K.B. 1 Febr. 1824 no. 93. Een en ander gedrukt bij *Stokman*, 356/362.

delijkheid. De eigenlijke leider der onderwijspolitiek is de administrateur Van Ewijck. En achter hem staat, zooals uit tal van adviezen en rapporten blijkt, telkens Van den Ende. Vooral Van Ewijck kon in zijn adviezen fel anti-clericaal uit den hoek komen, maar in zijn beleid blijft hij uiterst voorzichtig. Een hartig woord in onderwijszaken wordt bovendien meegesproken door Van Maanen, den Minister van Justitie, die onder 's konings adviseurs de rol van den gestadigen drijver in anti-clericale richting vervult.

Voor al deze lieden staat vast, dat op den duur alle geestelijken uit het onderwijs moeten worden geweerd en dat de neutrale leekenschool ook in het Zuiden over de geheele linie moet worden ingevoerd.

Zooals we reeds zagen, dacht Goubau daar anders over, maar hij is tegen hen niet opgewassen. En hij verdwijnt zelfs geheel van het tooneel als 1 Aug. 1826 de Generale Directie van den R.K. eeredienst als zelfstandig Departement wordt opgeheven en bij Binnenlandsche Zaken gevoegd.

§ 3. De politiek tegen de congregaties, ¹⁾ die meestal ook de aanleiding voor Van Maanen vormde om zich met onderwijszaken in te laten, is dan reeds aanzienlijk verscherpt. Het keerpunt was hier gevormd door de mislukking van de onderhandelingen over een concordaat in 1824. ²⁾ 12 September 1824 brengt De Coninck (lees: Van Ewijck) rapport uit over tal van verzoeken om autorisatie, die de laatste jaren door geestelijke orden waren ingediend, maar tot nu toe alle „in advies” waren gehouden. Kort en goed komt nu aan Z. M. het advies geen nieuwe autorisatie meer te verleen. De niet erkende congregaties moeten tot uitsterven gedoemd worden, doordat hun verboden wordt novicen aan te nemen. Daardoor zijn ze tevens in de onmogelijkheid geplaatst nieuwe en meer

¹⁾ Over deze politiek in haar geheel breed bij *Stokman*. Wij kunnen hier slechts de hoofdpunten behandelen, die voor ons onderwerp van belang zijn.

²⁾ *Stokman*, 174.

bevoegde leerkrachten aan te nemen en zoo wordt haar verhinderd aan de onderwijshervorming deel te hebben. Van Maanen, wien dat uitstervingsproces blijkbaar te lang duurt, stelt voor de niet erkende congregaties dadelijk te ontbinden. ¹⁾

De Koning neemt hierop nog geen beslissing.

Wel wordt in dezen tijd een andere krasse maatregel genomen, die ook voor het onderwijs belangrijke gevolgen heeft. Aan de congregaties wordt namelijk verboden buitenlandsche leden te hebben. Niet ongerechtvaardigde vrees voor Fransche invloed is hier de voornaamste drijfveer. Zeer in het bijzonder worden de „Frères des Ecoles Chrétiennes” getroffen, die in het Zuiden tal van bloeiende scholen hebben. Hun orde wordt in Nederland opgeheven, omdat ze gehoorzaamheid verschuldigd zijn aan een Generaal Overste in Frankrijk. De door de broeders verlaten scholen worden door de regeering dadelijk met nieuwe onderwijzers bezet.

§ 4. Het onderzoek van de papieren over deze zaak ²⁾ geeft Van Maanen aanleiding om in April 1826 met nieuwe voorstellen te komen, strekkende tot invoering van neutraal onderwijs en van de leekenschool in de Zuidelijke Provinciën. In zijn toelichting zegt hij, dat bij de congregaties niet het onderricht (dat „doorgaans hoogst gebrekkig is”) voorop staat, maar de godsdienstige vorming der kinderen en volgens hem is deze vermenging van godsdienst en onderwijs in strijd met de grondwet. Met de godsdienstige overtuiging der ouders heeft „het Bestuur” zich niet te bemoeien. Daartegenover was het onderwijs aanbevolen aan de zorg der regeering, die de jeugd slechts algemeene beginselen van godsdienst en zedekunde, aan geen bijzonder kerkgenootschap eigen, wil hebben ingescherpt, met vrijlating van de ouders om hunne kinderen in de leer der Kerk te doen onderwijzen. Daarom stelt hij

¹⁾ Stokman, 248.

²⁾ Stokman, 378 vgl.

voor te bepalen, dat met het onderwijs op de scholen „geen godsdienstig onderricht in de leer van eenig kerkgenootschap hoe ook genaamd” mag worden verbonden; dat „geen der bestaande” geestelijke vereenigen, noch eenige leden van dezelve zich met het geven van eenig onderricht mogen inlaten”; dat alle steden en gemeenten binnen zes maanden moeten zorgen voor voldoende onderricht aan de kinderen der armen, hetzij door het oprichten van arm-scholen of anderszins; en dat alle steden en gemeenten moeten zorgen voor genoegzame gelegenheid tot het onderwijs aan de kinderen van meer bemiddelden.

Door een besluit in dezen geest zou het staatsmonopolie voor het Lager Onderwijs als met één slag in het Zuiden zijn ingevoerd.

Maar van Ewijck voelt er niet voor om zoo plompverloren te werk te gaan. Als naar gewoonte maant hij tot voorzichtigheid. ¹⁾ In beginsel is hij het met van Van Maanen eens en acht hij verbod van leerstellig onderwijs op de scholen in overeenstemming met de Grondwet. In het Noorden laat de uitvoering van dit verbod nog een en ander te wenschen over ²⁾ en zullen nadere maatregelen niet overbodig zijn; in het Zuiden, waar dit alles geheel nieuw zou zijn, moeten ze zelfs volstrekt noodzakelijk worden geacht. Dit is echter een zeer moeilijk en teeder onderwerp. „Zoo gemakkelijk het is om zich van de nuttigheid van het beginsel te overtuigen, zoo vele bedenkingen heeft het in, te beslissen op welke wijze het behoort te worden uitgevoerd.” „Tijd gewonnen, veel gewonnen” denkt van Ewijck en hij weet met zijn betoog over de „teederheid” van het onderwerp uitstel van advies te krijgen. ³⁾

§ 5. Eerst 16 Juni 1827 komt hij met drie rapporten

¹⁾ *Stokman*, 384.

²⁾ *Stokman*, 388; merkwaardige erkenning van officieele zijde!

³⁾ *Stokman*, 384.

op het onderwerp terug. ¹⁾

Het eerste geeft een algemeene inleiding.

Het tweede doet middelen aan de hand om door gestreng optreden tegen de congregaties (aan de niet erkende het aannemen van nieuwe leerlingen te verbieden, de erkende bij overtreding der verordeningen te ontbinden) het uitstervingsproces te bespoedigen.

Het derde geeft een nadere uitwerking van Van Maanens voorstel om alle gemeenten tot oprichting van scholen te verplichten.

Alle drie worden aan den Koning doorgezonden. De beide eerste gaan naar Van Maanen om advies, het laatste naar den Raad van State.

Nu was juist in den tijd dat van Ewijck deze voorstellen indiende, het lang verbeide Concordaat tusschen de Regeering en de H. Stoel tot stand gekomen. Van Maanen was van dat Concordaat een fel tegenstander, maar nadat de Koning 1 Juli 1827 de ratificatie ervan had doorgezet, hoopte hij dat de nieuwe bisschoppen verlichte mannen zouden zijn, die ook inzake het onderwijs met de regeering zouden medewerken. Hij stelde dan ook voor invoering van deze concepten van Van Ewijck uit te stellen tot na de benoeming der bisschoppen.

§ 6. Het ontwerp, dat naar den Raad van State was gegaan, bevatte een voordracht tot „invoering over het geheele Rijk van bepalingen betreffende het Lager Schoolwezen”. Op Binnenlandsche Zaken 26 Juni 1827 No. 120/A ligt een ontwerp van deze voordracht, dat duidelijk afkomstig is van het bureau van Van den Ende. Hierin heeft Van Ewijck wijzigingen aangebracht. Dit gewijzigde ontwerp gaat dan naar Van Gobbelschroy, die het weer doorzendt aan den Koning. Een breedvoerig betoog van

¹⁾ 1. 16 Juni 1827 Van Ewijck aan Van Gobbelschroy S.S., Geheim 4 Juli 1827; 26 Juni 1827 door Van Gobbelschroy doorgezonden aan den Koning. *Stokman*, 387. 2. A.R. Binn. Zaken Afd. Ond., 26 Juni 1827 no. 122 *A Stokman*, 387. 3. A.R. Binn. Zaken Afd. Ond., 22 Jan. 1829 no. 81; ook: S.S., 4 Juli 1827 no. 103 *Stokman*, 260.

Van den Ende, dat de scholen van geestelijke vereenigingen op den duur zullen moeten verdwijnen, maar dat de vervanging daarvan geleidelijk zal moeten plaats hebben om de kinderen niet de dupe te laten worden, vervangt Van Ewijck door een verwijzing naar zijn Rapport van denzelfden datum, waarin de noodzakelijkheid is betoogd die scholen langzamerhand te doen „invangen” door goede burgerscholen. Ook het betoog, dat de toestand op het stuk van het leerstellig godsdienstig onderricht op de scholen in het Noorden voor de Schoolhervorming gunstiger is dan zou kunnen worden opgemaakt uit het Rapport van 13 Juni 1826 (zie blz. 40) kan blijkbaar geen genade vinden. Van den Ende had trouwens in het geschrapte stuk ook geschreven: „Desniettemin blijft het waar, dat de verdere, alsdan meer bijzonderlijk bedoelde maatregelen, welke in 1806 door den toenmaligen Secretaris van Staat zijn genomen geworden tot nadere vestiging van dit beginsel in het Noordelijk gedeelte van het Rijk, niet in alle deelen het gewenschte gevolg hebben gehad. Maar ook te vreezen is het, dat een herhaling van dezelve het verlangde einde niet zoude bereiken.” In het ontwerp zelf zijn door Van Ewijck slechts geringe wijzigingen aangebracht. „De Schoolwet en de schoolorde van 1806”, aldus de Toelichting, „beide door Uwe Majesteit gehandhaafd in Maart 1814, bleven tot dusverre zonder eenige uitbreiding” „In volkomen overeenstemming met deze wet is bij Koninklijk Besluit van 16 Maart 1821 No. 87 voor de Zuidelijke Provinciën eene Schoolinstructie uitgevaardigd . . .”¹⁾ Ondertusschen is het schoolwezen nu zoowel in 't Noorden als in 't Zuiden aanzienlijk vooruitgegaan. Daardoor is het mogelijk geworden strengere eischen te stellen. Herinnerd wordt dan aan het Concept-besluit van Van Maanen van 6 April 1826, „Vanwelks art. 4 en 5 deze voordracht als een uitwerking kan worden beschouwd.”

Van Ewijck stelt nu voor, dat op iedere gemeente de

¹⁾ Merkwaardig, dat hier de Ministerieele Instructie wordt getransformeerd in Koninklijk Besluit.

plicht zal rusten minstens één openbare lagere school te hebben. Grootte dorpen en kleine steden moeten daarenboven een afzonderlijke armenschool inrichten. Grootte steden krijgen nog de verplichting voor een derde categorie te zorgen: scholen voor kinderen van ouders, die slechts een gering schoolgeld kunnen betalen (de z.g. tusschen-scholen).

Hoogst belangrijk is de bepaling: Bijzondere lagere scholen voor dagleerlingen zullen niet mogen worden geopend, tenzij blijke dat de openbare scholen er niet toe-reiken om al de jeugd het vereischte onderwijs te doen erlangen! Het is duidelijk dat op grond van deze bepaling uitbreiding van de gelegenheid om openbaar onderwijs te ontvangen reeds voldoende is om de bijzondere school terug te dringen of te doen verdwijnen ¹⁾, en in het licht daarvan krijgt wel bijzonder relief de opmerking aan het slot van de Toelichting: „Voorzeker zijn er onder de voor-gestelde bepalingen meerdere, waarvan althans de dade-lijke nakoming allerwegen weinig of niet te verwachten is.”

Maar: „De verordening is er”, en: „Bij een gunstige gelegenheid bedient men zich daarvan en hetgeen vroeger geheel onbereikbaar scheen, wordt tengevolge der bestaan-de verordening vroeg of laat verkregen”.

§ 7. De Raad van State, die 31 Maart 1828 advies uitbrengt ²⁾, had er bezwaar tegen, dat kleine steden en grootte dorpen een afzonderlijke stads- en een afzonderlijke armenschool moesten hebben. Hij zag niet in dat kinderen uit verschillende standen niet op één en dezelfde school onderricht kunnen krijgen. Het artikel (8), dat verlof voor

¹⁾ Deze gedachte was ook reeds uitgesproken in het Onderwijsverslag van 1824: Men zou hier kunnen bijvoegen, dat de bijzondere scholen alleen moeten beschouwd worden als aanvullende de behoeften in welke door de gemeente-scholen niet wordt voorzien; . . . en dat derhalve naarmate de gemeentescholen zich vermenigvuldigen, naar die mate ook de bijzondere scholen zullen verminderen. (Verslagen 1816—1840, 150/151).

²⁾ 31 Maart 1828 no. 4 S.S., 5 April 1828 no. 69.

bijzondere scholen bond aan ontoereikendheid van het aantal openbare scholen, wil de Raad laten vervallen, omdat het, „noch in het belang van het onderwijs, noch in het belang van de ingezetenen is, dat „de heilzame concurrentie van de hier bedoelde scholen geweerd worde.” Vierkant verklaart hij zich tegen Van Ewijcks voorslag om aan armlastige ouders alle bedeeing te onthouden, als ze hun kinderen thuishielden. Uitkeering wordt alleen gegeven, als die onvermijdelijk is en mag dan onder geen voorwaarde ingehouden worden.

Van Ewijck geeft nog weer een Memorie van Beantwoording van dit Rapport van den Raad. Daarin verklaart hij zich bereid het artikel over de armen-kinderen weg te laten. Maar hij handhaaft met nadruk de beperking van de bijzondere scholen. Aan openbare is de voorkeur te geven boven bijzondere der tweede klasse, omdat de laatste doorgaans veel moeilijker binnen de perken der wet te houden zijn. Het concurrentie-element heeft voor hem heelemaal geen waarde. De gegadigden voor bijzondere scholen zijn, met weinige uitzonderingen, lieden die bij de openbare school niet hebben kunnen slagen. Zij zijn er nu op uit hun onderwijs in te richten in een geest tegenovergesteld aan die bij het openbaar onderwijs, om zoo klanten te winnen onder de nog bevooroordeelde ouders.

Van Ewijck houdt dus voet bij stuk. Toch is zijn besluit niet in dezen vorm aan den Koning ter bekrachtiging voorgelegd. Tijdens de behandeling van dit concept waren nog een tweetal kwesties aan de orde gekomen die naar men meende nu rijp waren voor een definitieve regeling.

Het betrof de armenscholen en de schoolfondsen.

§ 8. In de 18e eeuw waren de nieuwe denkbeelden over het onderwijs het eerst op de armenscholen toegepast. ¹⁾ „De openbare school heeft in Nederland haar intrede gedaan als armenschool”, zegt Gunning. ²⁾ En wat

¹⁾ *Van der Giezen*, 8 vlg.; denk ook aan Van der Palm, zie blz. 20.

²⁾ *Gunning*, 11.

de vormgeving der ideeën in de practijk betreft, is dat stellig juist. Beter was misschien nog te zeggen, dat van de openbare scholen in ons land de armenschool het recht van eerstgeboorte heeft. Dit is de adelbrief der armenscholen.

't Bleek ons reeds, dat Van Ewijck aan de armenscholen bijzondere aandacht had besteed om ze als ijsbrekers voor het openbaar onderwijs te gebruiken.

Er kwam nu een aparte aanleiding bij om dit punt aan de orde te stellen.

3 Januari 1822 had Koning Willem een Staatscommissie benoemd tot het instellen van een onderzoek naar den waren staat der armen. ¹⁾ Deze Commissie komt bij haar onderzoek tot de conclusie, dat onder de middelen tot verbetering van het lot der armen de scholen gerekend moeten worden. Hierover dient zij nu een afzonderlijk rapport in, vermoedelijk een sectie-rapport. ²⁾

Eerst geeft ze een overzicht van wat er op dit gebied reeds gebeurt. ³⁾ Daarna spreekt zij over gebreken, die het onderwijs aan de armen nog vertoont en doet zij voorstellen tot verbetering. De gematigdheid van deze voorstellen geeft zeer sterk den indruk dat het de commissie inderdaad slechts om de armen en niet in de eerste plaats om het stimuleeren van het openbaar onderwijs gaat.

De commissie wenschte de stedelijke besturen te doen aansporen tot het oprichten van armenscholen, indien dat gewenscht wordt ook voor de kinderen van één ge-

¹⁾ K.B. van 3 Januari 1822 no. 36. President was Prins Frederik. Leden waren: J. van den Bosch, generaal-majoor; Jhr. De la Coste, lid Raad van State; A. F. Desprez, lid tweede Kamer; Baron J. Fagel, lid Raad van State; C. H. Gockinga, lid 2e Kamer; C. L. G. J. van Keerbergh van Kessel, lid Raad van State; Mr. Metelerkamp, Voorzitter 2e Kamer; J. B. H. Rosier, lid 2e Kamer; J. van Toers, lid Raad van State; M. van Velsen, lid 2e Kamer; Secretaris: Jhr. W. van Hogendorp, referendaris 2e Kl.

²⁾ Brussel 21 Aug. 1827 no. 90. S.S., 30 Aug. 1827 no. 169; ook B. zaken Onderwijs 22 Juli 1829 no. 81.

³⁾ Voor het onderwijs aan de kinderen der armen verdeelt de Commissie de scholen in drie klassen: 1. de eigenlijke armenscholen; 2. scholen in weeshuizen en gestichten; 3. alle andere scholen, waar de armen kosteloos, doch in vereeniging met anderen worden toegelaten. Voor 1823 geeft de commissie de volgende aantallen: 1. 206 scholen 43.901 leerl. 2. 126 scholen 11.011 leerl. 3. 4113 scholen 64.473 leerl. Totaal 119.385 leerl.

zindte. Is het aantal armen in een gemeente niet groot genoeg voor een afzonderlijke armenschool, dan moet het gemeentebestuur worden *aangespoord* om aan de onderwijzers een toelage te geven voor het onderricht der armen. Ouders, die hun kinderen niet naar school zenden, mogen daartoe niet worden gedwongen door inhouding der uitkeeringen. Veel liever moet men in zoo'n geval aan de arme kinderen kleding en belooning geven voor vlijtig schoolbezoek. (Duidelijk is hier de invloed van de leden van de Raad van State te herkennen, die deel van de commissie uitmaken, in het bijzonder die van Jacob Fagel.)

§ 9. De Commissie voegt bij haar rapport geen wetsontwerp. Daarvoor zorgt de Administrateur van het Armwezen Prévinaire. Die loopt beter in het gareel van de schoolhervorming en is zelfs voor Van Ewijck te vurig: 1. In alle steden van eenig belang moeten scholen worden gesticht voor armen en minvermogenden. 2. Die scholen zullen toegankelijk zijn voor de belijders van al de, in elk dezer steden bestaande, kerkelijke gezindheden zonder onderscheid. 3. In die scholen zullen alle leeringen, schoolboeken, gebeden of gezangen worden uitgesloten, welke aan de leden van één of andere dier gezindheden eenigen aanstoot zouden kunnen geven.

Van de verdere bepalingen vermelden we alleen dat den plaatselijken Besturen moet worden aangeraden, het inrichten van Zondagscholen. Dit zijn niet de bekende scholen, waar aan kinderen godsdienstig onderricht wordt gegeven, maar scholen waar aan ouderen, die in de week werkzaam zijn in een bedrijf, des Zondags gewoon maatschappelijk onderwijs wordt verstrekt.

§ 10. Prévinaires concept gaat om advies naar van Ewijck. ¹⁾ Natuurlijk merkt hij op dat deze voordracht voor een aanzienlijk deel overbodig is, daar verschillende

¹⁾ Advies 1 Maart 1828. Van Gobbelschroy vereenigde zich daarmee 6 Maart 1828 no. 3. S.S., 11 Maart 1828 no. 1.

bepalingen reeds zijn verwerkt in de voordracht van 26 Juni 1827, wat mogelijk was, doordat er tusschen de Commissie en Binnenlandsche Zaken niet het minste overleg had plaats gevonden.

Tegen sommige bepalingen heeft Van Ewijck bezwaren. Om het algemeen karakter der armenscholen vast te stellen geeft hij de voorkeur aan de redactie van 26 Juni boven de hierboven onder punt 2 genoemd. ¹⁾ Het stellig verbod onder punt 3 genoemd acht hij minder doelmatig. Dit is een kwestie van tactiek. „Het kan aanleiding geven tot aanstoot zonder aan het oogmerk bevorderlijk te zijn.” Er is geen principieel bezwaar, integendeel: „Het voorstel ligt in den aard der zaak.” Altijd dezelfde tactiek: 't Moet natuurlijk niet worden toegestaan, maar het verbod moet niet openlijk worden afgekondigd.

§ 11. De Raad van State verklaart in zijn advies van 31 Maart 1828 ²⁾ een afzonderlijk Besluit voor de armenscholen overbodig te achten vanwege de overeenkomst met verschillende bepalingen uit het ontwerp van 26 Juni 1827. Slechts op enkele artikelen gaat de Raad daarop in. De bepaling omtrent het „aanstoot” geven acht ook de Raad ongewenscht, doch hij is ingenomen met de verplichting tot instelling van Zondagscholen, voert het pleit voor avondscholen, is tegen inhouding van bedeeing en voor verstrekking van schoolkleeding. De voorgestelde oprichting van leesbibliotheken wordt door den Raad afgekeurd: „In dezelfde mate als een genoegzame bedrevenheid in lezen, schrijven, en rekenen voor de geringe klasse weldadig is, schijnt eene te sterk opgewekte leeslust, voor dezelve verderfelijk te moeten zijn. Zij kan geene andere strekking hebben dan de hoofden van die volksklasse op te vullen met eene menigte denkbeelden, waarvan zij weinig nut te verwachten hebben, met eene zucht naar behoeften, welke

¹⁾ 26 Juni: De Gemeente scholen zijn bestemd voor alle kinderen zonder onderscheid.

²⁾ 31 Maart 1828 no. 7. S.S., 5 April 1828 no. 72.

zij nimmer zullen kunnen bevredigen; verwaarloozing van hun handwerk en afkeer van handenarbeid, welke intuschen alleen in hunne wezenlijke behoeften kan voorzien, zullen daaruit voortvloeien.

§ 12. Een denkbeeld, dat in deze stukken voorkomt verschaft ons een geschikte overgang naar het derde ontwerp dat in dezen tijd zijn loop langs de ambtelijke instanties heeft aanvaard. De schoolopziener in het eerste District van de Provincie Utrecht heeft het denkbeeld geopperd, dat de schoolgelden voor de arme kinderen betaald zullen worden uit een op te richten schoolfonds, zulks om te voorkomen, dat de onderwijzers onderscheid zullen maken tusschen betalende- en niet-betalende kinderen.

Doch de adviseerende instanties gaan niet op dit denkbeeld in, omdat het in anderen vorm in een afzonderlijk ontwerp belichaamd wordt.

De gedachte om voor het onderwijs afzonderlijke bronnen van inkomsten te scheppen vonden we reeds in de Staatsregeling van 1798. Toen had men daarvoor bestemd de (vroegere) kerkelijke goederen. Die gedachte was niet nieuw geweest, want onder de Republiek waren uit de vroegere goederen van de R.K. Kerk in de generaliteitslanden de onkosten van het onderwijs bestreden. Gelijk we gezien hebben, was het een oud ideaal van Van den Ende om ter verbetering van de positie der onderwijzers en ter voltooiing van de schoolhervorming een wettelijke regeling van de Schoolfondsen in te voeren.

Onder Koning Lodewijk was dit mislukt.

Ook onder Koning Willem had hij een en andermaal een vergeefsche poging gedaan.¹⁾ Toen had hij den moed voorloopig opgegeven.

Nu kwam de zaak weer op het tapijt, doordat den Koning een ongeteekend rekest wordt aangeboden door „zich noemende Schoolonderwijzers in Nederland”, ge-

¹⁾ Het Souverein Besluit van 20 Maart 1814 no. 2 schreef in art. 3 Schoolfondsen voor. *Van Hooten*, 292.

dateerd 10 July 1823. ¹⁾ Hierin werd op invoering van schoolfondsen met het oog op den treurigen toestand, waarin vaak de gezinnen der onderwijzers bij hun overlijden achter bleven.

Het adres ging om advies naar Van Ewijck, die het eerst naar Van den Ende zond. Deze stuurde het terug met een zeer pessimistische nota. Hij somt op, wat hij al niet voor zijn „geliefkoosd plan” gedaan had. 't Was alles tevergeefs geweest. Nu heeft hij geen moed meer om te adviseeren de zaak weer op te vatten.

§ 13. Van Ewijck stuurt de nota van Van den Ende door aan den Minister, maar komt toch persoonlijk tot iets gunstiger conclusies. ²⁾ Dadelijke invoering van schoolfondsen is niet raadzaam. In alle Provinciën zijn vele armoedige gemeenten. Op dit oogenblik is de economische toestand bijzonder slecht, doordat de prijs van de veldvruchten zeer laag is. Aan invoering van nieuwe heffingen kan dus niet worden gedacht. In het Zuiden zou men de onderwijsverbetering, die pas begonnen is, door 't instellen van nieuwe lasten aanstonds hatelijk maken.

Maar aan den anderen kant is de invoering van schoolfondsen hoogst nuttig. Als men een omslag heft over alle ouders, dan heeft het voor niemand meer zin zijn kinderen thuis te houden. Van Ewijck eindigt dan ook: „Mits aan geen tekort of te bepaald tijdsbestek gebonden, zal de ondergeteekende zich gaarne verledigen tot het maken van een ontwerp”.

Naar aanleiding van dit Rapport bericht de Secretaris van Staat De Mey van Streefkerk 15 Juni 1825 No. 28 ³⁾ aan Van Gobbelschroy, dat Z. M. hem machtigt om een ontwerp-verordening omtrent de schoolfondsen in te dienen. Het blijkt dat de zaak ook de persoonlijke belangstelling van den Koning heeft. Als in Mei 1827 nog geen

¹⁾ S.S., 15 Juni 1825 no. 28.

²⁾ Van Gobbelschroy zendt een en ander door aan den Koning: 12 Juni 1825 no. 18 A. S.S. 21 Jan. 1824 no. 1.

³⁾ S.S., 14 Juni 1825 no. 28 A.

voorstel is ingediend komt een schrijven van den Secretaris van Staat in bij van Gobbelschroy ¹⁾, waarin deze onder verwijzing naar 15 Juni 1825 schrijft: „Zijne Majesteit, hieromtrent nog intusschen geen voorstel ontvangen hebbende gelast mij Uwe Excellentie uit te noodigen om Hoogstdenzelven met de tegenwoordige stand dezer zaak bekend te maken.”

Van Ewijck heeft het wel druk dien zomer, maar hij moet nu toch over de brug komen.

§ 14. 1 October 1827 komt zijn Rapport binnen: „Wel verre van deze zaak uit het oog verloren te hebben, is zij veeleer het voorwerp geweest van de gedurige overwegingen van den ondergeteekende en heeft hij geen gelegenheid verzuimd deswegen met menschen van ondervinding te raadplegen.”

Nu komt dan zijn concept, dat van Gobbelschroy straks doorzendt aan den Koning. ²⁾ Eerst geeft het een reeks van bepalingen waarin aan de openbare onderwijzers een vast minimum-inkomen wordt gegarandeerd benevens huis en hof. Dan komt het hinkende paardje: de betaling. De gemeentebesturen zullen rechtstreeks uit de gemeentekas kunnen betalen, en als ze dat niet wenschen, van alle ouders, die kinderen hebben tusschen 6 en 14 jaren een „zekere som” eischen. De ouders zullen daartoe worden ingedeeld in klassen naar vermogen en inkomen. Van den aanslag zullen alleen worden vrijgesteld: 1e. Ouders, die kunnen bewijzen, dat ze hun kinderen onmogelijk ter school kunnen zenden. 2e. Ouders, die bewijzen, dat ze aan hun kinderen buiten de school door daartoe bevoegde personen geregeld onderwijs doen verschaffen. We moeten er goed op letten, dat er in de laatste bepaling staat buiten de school. Niet buiten de *openbare* school. De vrijstelling

¹⁾ 6 Mei 1827 no. 115. S.S., 9 Mei 1827 no. 50 A.

²⁾ A.R. Binnenl. Zaken Onderwijs. 4 Oct. 1827 no. 109 A. Ontwerp van Reglement houdende verordeningen omtrent het meer algemeen invoeren van schoolfondsen.

geldt alleen voor huisonderwijs en in geen geval voor onderwijs op een bijzondere school. Integendeel. Een afzonderlijk artikel (29) bepaalt: „De bijzondere scholen der tweede klasse, op welke het gewoon lager onderwijs gegeven wordt, zullen na den tijd van drie jaar ophouden te bestaan, en dezelve onderwijzers, voor zooveel geen wezenlijke bezwaren tegen hen bestaan, en zij de vereischten rang bezitten, in functie treden als openbare onderwijzers, onder genot van het vroeger gemeld tractement en inkomen en van een geschikt schoollokaal.”

In de toelichting wordt gezegd, dat deze bepaling noodig is omdat: „waar schoolgelden worden ingevorderd, de bijzondere scholen niet wel meer kunnen blijven voortduren.” Verderop staat er dan nog dat de opheffing van de bijzondere scholen niet alleen noodzakelijk is in het stelsel van schoolfondsen, maar ook wenschelijk omdat ze veelal slecht zijn. Hier ziet men van Ewijck ten voeten uit. Men vraagt zich af, hoe hij er toe komt om zoo alle voorzichtigheid op zij te schuiven, om met één slag de bijzondere school te vernietigen. Zou aan Van den Ende in zijn stoutste droomen ooit een dergelijk effect van zijn geliefkoosde schoolfondsen voor oogen hebben gezweefd?

§ 15. De Raad van State voelt niet voor dit plan. ¹⁾ Niet alleen zij, die hun kinderen huisonderwijs laten geven, moeten worden vrijgesteld van de schoolbelasting; maar ook zij, die hun kinderen op een bijzondere school laten gaan. De opheffing van de bijzondere scholen der 2e klasse acht de Raad verkeerd, omdat de wenschelijke concurrentie geweerd wordt, omdat verkregen rechten der onderwijzers worden aangetast en omdat de gemeentekas extra zal worden bezwaard. Vele ouders, die hun kinderen naar de bijzondere school zenden, zullen dan huisonderwijs begeeren, want ze hebben nu eenmaal getoond, dat ze met de openbare school geen genoegen nemen.

Van Ewijck is echter voor 's Raads argumenten ont-

¹⁾ Advies van 31 Maart 1828 no. 5. S.S., 5 April 1828 no. 70.

gankelijk. „Niet overnemen” teekent hij in margine aan. Wel een andere suggestie neemt hij van den Raad van State over. Die had nu op één dag drie adviezen uitgebracht over drie wetsontwerpen. En komt dan met de vraag of het niet wenschelijk is die drie ontwerpen ineen te smelten. Dat gebeurt. Maar 't kost natuurlijk tijd.

§ 16. 22 Januari 1829 volgt dan het ontwerp, dat de drie besproken projecten samenvat. Met één uitzondering, zegt de Toelichting, komen wezenlijk nieuwe bepalingen in dit ontwerp niet voor. Gehandhaafd wordt de verplichte oprichting van minstens één openbare school in iedere gemeente en van een afzonderlijke armenschool in grootere gemeenten. In dorpen en kleinere steden zullen geen bijzondere scholen mogen zijn, tenzij blijkt, dat door de openbare school niet behoorlijk in de behoeften van het onderwijs wordt voorzien. In de groote steden zal slechts een beperkt aantal bijzondere scholen mogen zijn, te bepalen door het stedelijke bestuur op voordracht van den districts-schoolopziener. De bepaling van de opheffing van alle bijzondere scholen binnen drie jaar is nu opgeheven, maar de bijzondere school is vrijwel ten doode opgeschreven.

Eén nieuwe bepaling bevat het concept, en wel dat de aanstelling of toelating van onderwijzers zal blijven geschieden uit kracht van autorisatie daartoe telkens door de Minister van Binnenlandsche Zaken te verleen, na ontvangst van het verslag van het vergelijkend examen der sollicitanten. Deze autorisatie steunde in het Noorden op het Souverein Besluit van 20 Maart 1814, in het Zuiden slechts op de Ministerieele Instructie van 20 Mei 1821.

Voortaan zou dan nu voor het geheele Koninkrijk hetzelfde Koninklijke Besluit de rechtsgrond der autorisatie zijn.

Ziehier in één kort ontwerp de slotsom getrokken van de regeeringspolitiek voor het lager onderwijs.

Hier kan geen misverstand zijn.

Het kwaad over de bijzondere school was ten volle besloten.

Van dualisme is nu toch geen sprake meer.

Het monopolistisch karakter van de onderwijspolitiek der regeering treedt onverbloemd naar voren. Voor de voorstanders hiervan is er reden de vlag in de kap te zetten. Maar, als in Mei 1829 het advies van den Raad van State inkomt is het legislatieve oeverzand reeds kruierende.

B. Middelbaar en Hooger Onderwijs.

§ 17. De strekking van de onderwijspolitiek der regeering voor het lager onderwijs is duidelijk: ze is voor het bijzonder onderwijs doodelijk. Doch het uiteindelijk doel stond slechts een kleinen kring van ingewijden concreet voor oogen. Van de besproken ontwerpen heeft geen enkele ooit de openbaarheid aanschouwd.

Als dus reeds vóór dat de regeering met haar definitieve plannen voor het Lager Onderwijs voor het voetlicht treedt, het verzet een zoodanige hoogte bereikt, dat Koning Willem nader beraad noodig acht, dan moet de werking van andere factoren worden vermoed. Voor een deel moeten we die zoeken in de houding ten opzichte van de religieuzen, die met de onderwijs politiek nauw samenhangt. Gelijk we zagen wierp op dit terrein het einddoel van de onderwijspolitiek reeds lang zijn schaduwen vooruit. Voor een groot deel echter draagt ook het regeeringsbeleid ten opzichte van hooger en middelbaar onderwijs de schuld. Eer en meer dan bij het Lager Onderwijs maakte de regeering hier haar doeleinden openbaar. 't Behoeft geen verwondering te wekken, dat haar politiek hier dezelfde monopolistische strekking had. Groens opmerking is immers juist: Middelbaar en Hooger Onderwijs mogen voor *het individu* misschien een voorwerp van weelde zijn, de drie trappen van onderwijs zijn voor *den Staat* alle van dezelfde volstreckte noodzakelijkheid. ¹⁾

¹⁾ Zie blz. 121.

§ 18. Reeds dadelijk zien we hier hoepassing van een bekend recept.

2 Augustus 1815 verscheen het Koninklijk Besluit, waarbij het Hooger Onderwijs ¹⁾ werd geregeld.

Dat was weer net op tijd.

Drie weken later namelijk, 24 Augustus 1815, werd de nieuwe grondwet voor Noord en Zuid afgekondigd. Al liet die nu volgens Koning Willem de bevoegdheid van den Vorst onaangetast om ook het Hooger Onderwijs buiten de Staten-Generaal om te regelen, het was zeer de vraag of het Zuiden zich zonder verzet bij die opvatting zou neerleggen.

Het Hooger Onderwijs was nu in het Noorden geregeld en nu kon dus 25 September 1816 het reeds bestaande „organiek Besluit” ook voor België worden vastgesteld, „zooveel de omstandigheden dit gedoogden”. ²⁾

Een afzonderlijk geregeld Middelbaar Onderwijs bestond niet. ³⁾ Van den Ende noemde de benaming middelbare scholen zelfs „non-sens”.

Het Hooger Onderwijs omvatte de Universiteiten, Latijnsche Scholen, athenaea en colleges.

Alle andere scholen met een meer uitgebreid leerplan dan de gewone lagere scholen werden gerekend bij het Lager Onderwijs en vielen voor het Noorden onder de wet van 1806, voor het Zuiden onder de Instructie van 20 Mei 1821.

§ 19. Het groote wrijvingsvlak op het gebied van het Hooger Onderwijs vormden de Seminaries. De Besluiten van Augustus en September 1815 hadden aan de Seminaries veel vrijheid gelaten „in afwachting van de oprichting van een godgeleerde faculteit”. Een Besluit van 24 October 1816 had het al of niet toelaatbare van de

¹⁾ Hiertoe behooren de „Latijnsche Scholen” als „eerste stap van het hooger onderwijs” (art. 4).

²⁾ 25 Sept. 1816 no. 65. Zie voor dezen gang van zaken ook *Bolkestein*, 103/104.

³⁾ Zie hiervoor breeder *Bolkestein*, 105/112.

klein-seminaries uitdrukkelijk in „advies” gehouden. Ook hier dus een voorzichtig afwachtende houding. De „moeilijkheid en teederheid” van het onderwerp was ook wel duidelijk.

Evenals bij het Lager Onderwijs wordt de houding der regeering anders na het mislukken van de onderhandelingen over het Concordaat (1824), dat ongeveer samenviel met de versterking van den invloed der R.K. Kerk in Frankrijk onder Karel X. In 1825 achtte zij blijkbaar de tijd gekomen voor nadere maatregelen. Zij vaardigde toen de Besluiten uit, die volgens Witlox „de gevaarlijkste mijn onder de Hollandsche-Belgische eenheidsstelling tot ont-ploffing brachten”. Ook hier zit Van Maanen achter en bij de Generale Directie van den R.K. Eeredienst schijnt niet zoozeer Goubau als wel de referendaris Piet van Ghert de kwade genius der regeering geweest te zijn. ¹⁾

§ 20. Bij Koninklijk Besluit van 14 Juni 1825 No. 55 werden feitelijk alle R.K. Latijnsche Scholen, maar in elk geval alle klein-seminaries onmogelijk gemaakt. Vóór 30 September 1825 moesten ze worden opgeheven. ²⁾ Een tweede Koninklijk Besluit van denzelfden dag ³⁾ beval de „voorloopige” oprichting van een „Collegium Philosophicum” te Leuven, in de eerste plaats bedoeld als opleidingsschool voor toekomstige geestelijken. 11 Juli komt dan het Besluit, waarbij aan de Groot-Seminaries verboden wordt andere leerlingen aan te nemen, dan die de tweejarige cursus van het Collegium Philosophicum hadden doorloopen. En eindelijk wordt 14 Augustus ⁴⁾ nog bepaald,

¹⁾ Albers, I, 116.

²⁾ K.B. van 14 Juni 1825. Art. 2: Er kunnen geen Latijnsche scholen, colleges of colleges onder den naam van atheneum worden opgericht zonder uitdrukkelijke autorisatie van het Departement van Binnenlandsche Zaken. Art. 5: Al de bestaande colleges etc. die geen wettelijk bestaan hebben, zullen 30 Sept. 1825 worden opgeheven, tenzij ze vóór dien datum worden erkend door het Departement van Binnenlandsche Zaken. Deze erkenning kan alleen gegeven worden aan burgerlijke Latijnsche scholen.

³⁾ 14 Juni 1825 no. 56.

⁴⁾ 14 Aug. 1829 no. 64.

dat niemand, die in het buitenland had gestudeerd, hier toegang zou kunnen krijgen tot universiteit, college of eenig ambt. De strekking van deze besluitenreeks blijkt reeds dadelijk uit den aanhef van het eerste Besluit van 1 Juni: „Gelet op artikel 226 der Grondwet, waarbij het Onderwijs aan onze zorg is toevertrouwd.” Ook voor deze tak van het onderwijs moet dus anderer zorg worden uitgeschakeld. Ook hier monopolie. In welken geest de regeering dan haar taak opvat blijkt duidelijk uit de benoeming van de hoogleeraren voor haar Collegium (dat, heel ontactisch, gehuisvest wordt in de gebouwen van het oude Collegium Josephineum). Ook hier is niet Protestantiseering het doel, maar „verlichting” van de Roomsche Katholieke jongelui. Daartoe worden de Hoogleeraren met zorg uitgekozen. De vrijmetselaar Roelants wordt Secretaris-Inspecteur.

Heel mooi belicht hij het doel van het onderwijs aan het Collegium in zijn verslag over het academie jaar 1826/27, dat als bijlage hier achter is opgenomen. ¹⁾ Met voldoening constateert hij, dat de jongelui, die twee jaar in het „Gesticht” hebben vertoefd, niet alleen wetenschappelijke kundigheden, maar ook ware verlichting hebben opgedaan. Hun „loffelijke gevoelens hebben toegenomen en de oude vooroordeelen verdwijnen genoegzaam geheel en al”. Interessante gegevens bevat het verslag ook over de gewesten, waaruit het Collegium zijn discipelen betreft en over hun maatschappelijke positie. Van de ongeveer 250 leerlingen hebben slechts twee op eigen kosten het gesticht bewoond. Al de anderen waren met beurzen begiftigd. ²⁾

¹⁾ Bijlage II.

²⁾ Van de geringe beteekenis van het Collegium Philosophicum als opleidingsinstituut voor geestelijken geven ook de volgende getallen bij *Albers I*, 143/145 eenig denkbeeld. Het Collegium was ingericht voor 1200 leerlingen. Ondanks het feit, dat alle andere colleges gesloten waren, de studenten aan het Collegium vrij waren van allen militairen dienst en bijna allen een studiebeurs hadden, heeft men dit getal nooit bereikt. In 1825 werden aangenomen 167 leerlingen, in 1826, 1827, 1828, 1829 resp. 208, 124, 44 en 8 leerlingen, totaal in 5 jaren 551. Van deze 551 genoten 423 een beurs. Van de overige 28 verlieten 25 het Collegium te spoedig om voor een beurs in aanmerking te komen. Slechts drie hebben voor een beurs bedankt. Van de drie voltooide slechts één de studie aan het Collegium en dat was . . . de zoon van Piet van Ghert!

De „verlichting” was dus wel kunstmatig.

§ 21. Was in het Zuiden reeds veel onrust over de houding der Regeering tegen de religieuzen, de Besluitenreeks uit den zomer van 1825 bleek eerst met recht een knuppel in het hoenderhok. Een groote protestbeweging stak op. In het volgend hoofdstuk zal die ons bezig houden. Het groote gevaar er van doorzag de regeering vooralsnog niet.

Als de Koning 13 April 1828 een Commissie instelt om te rapporteeren over mogelijke reorganisatie van het Hooger Onderwijs, verwacht hij van haar geen advies over de kwestie van meer of minder vrijheid voor dat onderwijs. Dat blijkt uit de vragenlijst, die de Regeering haar als schema voor de beraadslagingen overhandigt. ¹⁾ Volkomen in overeenstemming met het organiek Besluit van 2 Augustus 1815, dat de Latijnsche Scholen tot het Hooger Onderwijs rekende, betreffen enkele vraagpunten de Gymnasia. De Besluiten van 1825 komen echter niet aan de orde.

Tenslotte acht de Regeering den tijd gekomen om ook de derde tak van Onderwijs, waarvan de Grondwet sprak, meer stelselmatig te bezien en benoemt de Koning 19 Februari 1829 een Commissie voor het „Middelbaar Onderwijs”. Ondanks haar vermelding in de Grondwet, was deze term in de wetgeving tot nu toe onbekend. Hier komt nu in de considerans van dit Besluit dat zoo weinig bepaalde begrip voor den dag als de omvatting van „die gedeelten van het Openbaar Onderwijs, welke niet regtstreeks in verband staan, noch met het Hooger Onderwijs, noch met het Lager.” Ook na deze definitie is er reden voor verwondering, als dan art. 1 van het Benoemingsbesluit luidt: „Te Brussel zal een Commissie worden daargesteld welke belast zal zijn, om de thans bestaande bepalingen, omtrent het Middelbaar Onderwijs, in deszelfs ganschen omvang, en in het bijzonder de bepalingen vervat in Onze besluiten van den

¹⁾ Rapport Commissie Hooger Onderwijs, passim.

14 Juni 1825 (Staatsblad no. 55) en van den 14 Augustus 1825 (Staatsblad no. 64) te herzien en te onderzoeken, voor welke veranderingen of wijzigingen dezelve vatbaar zijn." In § 2 van Hoofdstuk VIII zullen we zien, dat de toenemende spanning in het Zuiden van veel invloed is geweest op deze beslissing der Regeering, die aan de Middelbaar-Onderwijscommissie tevens politieke beteekenis gaf. Door deze veelomstreden besluiten tot het Middelbaar Onderwijs te rekenen, geeft de Koning aan de Commissie een zeer delicate opdracht. Met groote voortvarendheid vat zij haar taak aan. Zoo groote stuwkracht wordt in deze Commissie ontwikkeld, dat ze tegelijk met haar oudere zuster aan de eindstreep komt: 30 Mei 1829 verschijnt ook haar Rapport. Dit laat geen onzeker geluid hooren. De conclusies van de Commissie brengen ons reeds in een volgende periode. Bijzondere scholen moesten als bijzondere ondernemingen worden beschouwd en daarom niet aan voorafgaande autorisatie onderworpen zijn. Leeraren moeten overleggen een geboortacte, een bewijs van zedelijk gedrag, een bewijs van bekwaamheid en afleggen een eed van trouw. Daarenboven moet voor elke school een lijst van te gebruiken boeken worden medegedeeld. Het huisonderwijs zal vrij zijn. Het Besluit van 14 Augustus 1825 moet volledig worden ingetrokken. ¹⁾

1) *Rapport Commissie Middelbaar Onderwijs*, 33—36.

HOOFDSTUK VII.

DE WEERSTAND.

§ 1. Verzet in het Noorden tegen de Ministerieele Autorisatie en tegen het verbod van Leerstellig onder-richt. § 2. Toejuicing van de onderwijspolitiek in het Zuiden. § 3. Het karakter van het Zuidelijk verzet in de eerste (voorzichtige) periode der regeeringspolitiek. § 4. Verscherping van het verzet na 1825. § 5. Samen-gaan van Roomsche Katholieken en Liberalen. De Unie van 1828. § 6. De Petitiëbeweging en haar invloed op de houding der Regeering.

Nu we het veld van krachten, waardoor de richting van het onderwijsbeleid werd bepaald, hebben verkend, wordt het tijd ons bezig te houden met de ondervonden weerstand. Die komt van de groep, die zich niet vereenigen kan met de neutrale staatschool, doch voor haar kinderen onderwijs verlangt, dat de godsdienstige inslag niet ontbeert.

§ 1. Over het verzet in 't Noorden spraken we reeds. ¹⁾ De Ministerieele Resolutie van 6 Januari 1817 wil het bestrijden. Afdoende is ze blijkbaar niet geweest. 2 November 1823 No. 161 vonden we een „hernieuwd besluit” tot voorschrijving van Ministerieele Autorisatie in de Noordelijke Provinciën. Ook zagen we dat Van Ewijk nadere maatregelen voor het verbod van leerstellig onder-richt in het Noorden niet overbodig achtte.

Van openlijk protest, laat staan van openlijk verzet, tegen dit deel van de onderwijspolitiek hooren we echter weinig. Wel spreekt G. K. van Hogendorp meermalen over „vrijheid van Onderwijs”, maar het is moeilijk na te gaan

¹⁾ Bl. 38 vlg.

in hoeverre zijn oppositie tegen den Koning zijn denkbeelden heeft beïnvloed. Bij Da Costa in zijn *Bezwaren* vindt men geen principiële bedenkingen tegen de godsdienstig-zedelijke strekking van het onderwijs. Na '25 kan men op een enkele teekenende uitdrukking wijzen van Dirk van Hogendorp, die in een brief aan Willem het Collegium Philosophicum een „godeloos instituut” noemt en meent, dat niet haat tegen de Jezuiten, maar „haat tegen God en zijn Gezalfde” hier in 't spel is. ¹⁾ Kan men voor een bepaalden kring dergelijke uitlatingen symptomatisch achten, van een georganiseerd verzet is daar toch geen spoor.

Dat is er wel bij de Roomsche Katholieken. Deze komen in 't Noorden vrij laat in actie. Le Sage ten Broek schreef reeds in 1822 in *De Godsdienstvriend* artikelen over onderwijsvrijheid, ²⁾ maar pas de Besluiten van 1825 openen de oogen van zijn geloofsgenooten voor het ware karakter van de onderwijspolitiek der regeering. De eerste Noord-Nederlander, die in de Tweede Kamer zijn stem verhiel tegen de Besluiten van 1825 was Jhr. Leopold van Sasse van IJsselt, die met name het Besluit van 14 Augustus (verbod van studie buitenslands) ongrondwettig noemde, omdat het een inbreuk was op de vaderlijke macht. ³⁾ In de Tweede Kamer stond onder de Noordelijke afgevaardigden Van Sasse tot 1829 alleen. Sedert werd hij door Luyben gesteund. Buiten het Parlement werd door de Roomsche Katholieken meer actie ontplooid. Zoo zonden in den zomer van 1826 de Staten van Noord-Brabant een rekest aan den Koning met het verzoek, de Besluiten van 1825 in te trekken. En tot tweemaal toe uit het verzet tegen de regeeringsmaatregelen zich in een krach-

¹⁾ *Gedenkstukken*, IX², 923, 926, 927, 933.

²⁾ Joachim George le Sage ten Broek zoon van den bekenden Rotterdamschen Predikant Jan Jacob. In 1787 met zijn Vader uitgeweken naar Antwerpen. Ging in 1806 over tot de Roomsche Kerk. „De Katholieken waren als 't ware jarenlang getraind in het onderliggen en er was iemand noodig, die dezen cursus niet had meegemaakt om het eerste moedige woord van opstanding te spreken.”

³⁾ *Witlox*, I, 163. *Noordziek*, 1825—1826, 76.

tige petitiebeweging. De oorsprong van die beweging lag intusschen in het Zuiden. Wenden we thans den blik daarheen.

§ 2. Tegenover de critiek had aanvankelijk veel toejuiching gestaan, die de regeering niet weinig had aangevaard. Die kwam van de zijde van de Napoleontisch gezinde liberalen. Een bewijs van buitenlandsche liberale belangstelling voor den onderwijsstrijd in de Nederlanden zien we in: *Die Freiheit des Unterrichtes, mit besonderer Rücksicht auf das Königreich der Niederlande und die gegenwärtige Opposition in demselben*, von einem wahrheitsliebenden Schweitzer. ¹⁾

Deze liberale steun had een uiterst gevaarlijke kant. Zelfs meer dan een. Zoowel 's Konings verhouding tot de Roomsche Katholieke Kerk als de doorvoering van zijn nationale politiek werden erdoor bemoeilijkt. Het stelling nemen van Koning Willem tegen de Roomsche Katholieke Kerk werd beheerscht door de nationale gedachte. Hij zag in de houding der geestelijkheid een gevaar voor zijn streven naar samensmelting van Noord en Zuid. Daarvoor immers was noodig wering van vreemden, vooral van Franschen, invloed en nu zijn juist de leiders van de bisschoppelijke oppositie (Mgr. De Broglie van Gent, zijn vicaris Lesurre en Mgr. Godefroy, vicaris van Doornik), in hart en nieren Franschen en Bourbongezinden. ²⁾ Zij zijn het, die aan de getrouwe Roomsche Katholieken het bekleeden van ambten en het lidmaatschap van de Staten-Generaal onmogelijk maakten, door de absolutie te weigeren aan hen, die den eed op de Grondwet aflegden. ³⁾ Het bedenkelijke voor den Koning is nu, dat zijn strijd tegen deze geestelijken, door de toejuiching der liberalen, op een anti-godsdienstig streven ging gelijken. Dit moest de politiek van Koning Willem in hooge mate compromitteren

¹⁾ Bonn, 1829; *Buddingh*, 182, noemt als schrijver: E. Münch. Het boek is den Koning aangeboden. Zie S.S., 3 Nov. 1829 no. 53/A.

²⁾ *Stokman*, 25.

³⁾ *Stokman*, 25; *Witlox*, 77—79; *Terlinden*, I, 134—135.

in de oogen van zijn Roomsche Katholieke onderdanen, die hun kerk getrouw bleven.

Dat was één gevaar. Maar er was nog een ander minstens even ernstig. Onder de liberalen in het Zuiden nemen uitgeweken Franschen een belangrijke plaats in. Deze emigranten, veelal gevluchte of verbannen Jacobijnen, vormen een zeer roerig bestanddeel. In bijna alle groote steden beheerschen zij de vrijmetselaars-loges. ¹⁾ Zij vormen een bewust en militant anti-Nederlandsch en Fransch-nationaal element. Het is bijna onbegrijpelijk dat de Koning, die zoo scherp reageerde op Franschgezindheid bij de geestelijken, er geen oog voor gehad schijnt te hebben, dat deze lieden door hun activiteit, hun ontwikkeling, hun maatschappelijke positie, rondom zich heen juist die Fransche invloed verspreidden, die hij zoo vreesde. De steun der Belgische liberalen is een rietstaf gebleken, die de hand doorboorde.

§ 3. Dat steun welkom was, was overigens zeer begrijpelijk. De oppositie was dadelijk begonnen. Over het Jugement doctrinal spraken we reeds bij de behandeling van de Grondwet van 1815. Zoo fel als in dit stuk had de geestelijkheid zich zelfs tegen Jozef II zelden geuit. ²⁾

In de eerste jaren was de regeering bij de doorvoering van haar onderwijspolitiek in het Zuiden echter zeer voorzichtig. Het verzet bepaalde zich dus in hoofdzaak tot een negeeren van de bedoelingen der regeering met het godsdienstonderwijs.

Zooals we zagen, waagde de regeering het ook in 1821 nog niet een positief verbod van godsdienstig onderricht op de scholen uit te vaardigen. En ten opzichte van de toch zeker wel bekende wenschen, die de regeering in dezen koestert, houdt men zich van den domme. Met uitzondering van de Rijks lagere scholen wordt het leerstellig gods-

¹⁾ *Pirenne*, VI, 283.

²⁾ *Pirenne*, VI, 273.

dienstonderricht in het Zuiden feitelijk op alle scholen gegeven. ¹⁾ Provinciale en plaatselijke schoolreglementen schrijven het rustig voor, schoolopzieners moedigen het aan. Een schoolopziener spoort de onderwijzers van zijn district zelfs per circulaire aan, het godsdienstig onderwijs regelmatig te geven. Zoo iets was in het Noorden gewoon ondenkbaar. Als deze circulaire in het *Journal de Belgique* wordt opgenomen, wordt de betrokken schoolopziener wel door Van den Ende op de vingers getikt, maar het feit is toch tekenend.

§ 4. Als de politiek der regeering in 1825 scherper gemarkeerd wordt, wint natuurlijk ook de oppositie in kracht. Ze gaat echter juist in dezen tijd haar idealen belichamen in een andere leus. In de eerste jaren van het Vereenigd Koninkrijk had zich duidelijk heimwee geopenbaard naar den toestand van het ancien régime, waarin de Roomsch Katholieke kerk een constitutioneel-bevoorrechte positie innam. Daarvan hoort men nu niet meer. Voor een aanzienlijk deel is dit een gevolg van de doorwerking der gedachten van De la Mennais. ²⁾ Diens geschriften hadden onder de Roomsch Katholieken de gedachte verbreid, dat de opvoeding taak der ouders is. In den Staat van na de revolutie geeft alleen volledige vrijheid van onderwijs aan de ouders waarborg voor de opvoeding van hun kinderen in de godsdienstige richting, die zij wenschen. Van de persoonlijke vrijheid is deze vrijheid van onderwijs een integreerend deel.

„Vrijheid van onderwijs” ziedaar de nieuwe leus. Ze wordt aangeheven door oppositie-organen, als *Le Courrier de la Meuse* en *La Catholique des Pays Bas*, overgenomen door De Gerlache in de Tweede Kamer in zijn rede van 13 December 1825. Met aandrang geuit wordt ze ook door tienduizenden deelnemers aan de groote petitiebewegingen. Deze beginnen echter eerst na het Concordaat.

¹⁾ *Stokman*, 133. Zie ook hierna blz. 91.

²⁾ Zie hiervoor *Scholten*, 53 vlg.

Het sluiten hiervan brengt een soort pauze. We zagen reeds, dat de regeering de uitvoering van Van Ewijcks plannen voor de congregaties had uitgesteld tot na de benoeming van de bisschoppen. Aan de andere zijde neemt ook de oppositie een afwachtende houding aan. Het Concordaat had immers opheffing van de Besluiten van 1825 in uitzicht gesteld. Maar reeds in October 1827 blijkt dat van een integrale toepassing van het Concordaat niets komt, in verband met moeilijkheden bij de uitvoeringsovereenkomsten. Wel worden in het Zuiden enkele bisschoppen benoemd, ¹⁾ maar van opheffing van de gehate Besluiten is voorshands geen sprake. De opleving van de actie der Roomsch Katholieken, die van deze teleurstelling het gevolg is, valt samen met een beweging voor drukpersvrijheid onder de liberalen, waarvan velen daarenboven door het sluiten van het Concordaat teleurgesteld waren. Wat voor kort nog onmogelijk scheen, ziet men nu gebeuren: mede onder invloed van de ontwikkeling der parlementaire verhoudingen in Frankrijk sluiten liberalen en Roomsch Katholieken zich aaneen.

§ 5. Niet alleen oogenblikkelijke ontevredenheid met het regeeringsbeleid, ook ontwikkeling in de denkbeelden van beide groepen maakte een samengang mogelijk. De invloed der meer gematigde denkbeelden van Cousin en Guizot maakte het velen onder de jongere liberalen mogelijk, althans tijdelijk, hun anti-clericalisme te laten varen. Van de bekeering der Roomsch Katholieken (de Potter sprak van „la conversion des catholiques”) tot de vrijheidsgedachte spraken we reeds. Meer dan deze toenadering op ideologisch gebied leidde verwantschap van grieven op practisch gebied, tot de Unie van 1828. Wel waren vele Liberalen van meening, dat de Roomsch Katholieken vrijheid vroegen uit opportuniteit, niet uit principe ²⁾, maar

¹⁾ Van Bommel in Luik. Van der Velde in Gent. Delplanq in Doornik.

²⁾ Pirenne, VI, 324. Ook Groen is van deze meening. *Verspr. Geschr.* I, 71/72, nota v. Nov. 1829. *Gerritson, Groen.*

het samengaan met de Roomsche Katholieken gaf hun een prachtgelegenheid om op hun partijpolitiek een nationaal stempel te drukken. Dat gebeurt wel vaker in de geschiedenis, maar het is hier wel zeer dramatisch. Want het ging tegen een Vorst, die eerlijk wenschte een waarlijk nationale politiek te voeren en die daarvoor ook alle kwaliteiten had. Ongetwijfeld heeft hij door de toepassing van de destijds als hoogste wijsheid geldende staatsidee, onbewust op dit bepaald gebied ernstige fouten gemaakt, maar ook daar begint beter inzicht zich bij hem baan te breken. De politiek van dezen Vorst wordt nu als een nationaal gevaar geschilderd door een groep, bij wie een eigenlijk nationaal besef volkomen ontbreekt. Als ze straks zelf het heft in handen krijgt, is ze tot het voeren van een waarlijk nationale politiek onmachtig en ook onwillig.

De historie van meer dan een eeuw is hier voldoende bewijs.

§ 6. Vrucht van de Unie van 1828 is een groote petitiebeweging. Meer dan 330 petities (waarvan 40 uit het Noorden) komen bij de Staten-Generaal in. Daarvan vragen 215 vrijheid van onderwijs. De Tweede Kamer besluit de petities ter kennis van den Koning te brengen. De Eerste Kamer beslist echter anders. Officieel krijgt de Koning dus geen kennis van deze petitie-beweging. Maar daarom besteedt hij er wel aandacht aan. Hij vraagt in Januari 1829 aan Van Gobbelschroy of in de petitiebeweging aanleiding kan worden gevonden voor bepaalde maatregelen op onderwijsgebied.

Het Rapport van Van Gobbelschroy van 30 Januari 1829 is een merkwaardig stuk. ¹⁾ Men kan het moeilijk een staal van objectieve voorlichting noemen. Terwijl tal van petities ook op het Lager Onderwijs betrekking hebben, zegt hij toch dat de klachten en grieven alleen de maatregelen van 1825 betreffen. „Ten aanzien van het

1) *Gedenkstukken*, IX², 517—522.

Lager onderwijs'', zegt hij, „zijn in het geheel geen klachten aangeheven''.

Dadelijk trekt de Koning de consequentie. De op 19 Februari benoemde Commissie voor het „Middelbaar'' Onderwijs krijgt met nadruk opdracht de wenschelijkheid te onderzoeken van wijziging der Besluiten van 1825 over de Latijnsche scholen. ¹⁾ Het is duidelijk, dat de Koning naar verzoening streeft. Niet alleen de bedreiging, die de strijd over het onderwijs in zich bergt voor de eenheid van het Rijk, spoort hem daartoe aan. Er is ook een zeer acuut gevaar. 1829 is het jaar van de tienjarige begrooting. Bij de bestaande verhoudingen voelde de Regeering zich van de Staten-Generaal niet zeker, ondanks het beïnvloeden van de keuze der afgevaardigden. En haar vrees blijkt gegrond. In Mei 1829 werd de tienjarige begrooting verworpen met 79 tegen 26 en de middelenwet met 86 tegen 19 stemmen.

Meer nog dan anders moet er den Koning veel aan gelegen zijn, een goede oplossing voor het onderwijsvraagstuk te vinden. 30 Juni stelt hij een Commissie in aan wie het geheele onderwijsvraagstuk in zijn vollen omvang wordt voorgelegd.

¹⁾ Zie blz. 72.

HOOFDSTUK VIII.

DE INEENSCHAKELINGS- EN BEVREDIGINGS- COMMISSIE VAN 30 JUNI 1829.

§ 1. De Arbeid der Commissie totnutoe vrijwel onbekend. § 2. De Koning tot Concessies bereid: Het Besluit van 19 Februari. § 3. Met de benoeming der Commissie spoed betracht. § 4. De samenstelling der Commissie. § 5. 's Konings Opdracht. § 6. Voortvarendheid der Commissie. § 7. Het Koninklijk Besluit van 2 October 1829. § 8. Het ontwerp van de Commissie. Considerans en Algemeene Bepalingen. § 9. De Openbare scholen. § 10. De Bijzondere Lagere Scholen. § 11. De Bijzondere Middelbare en Hooge Scholen. § 12. Van de wering van misbruiken. § 13. Eenheid en Vrijheid in het Ontwerp der Commissie. § 14. De afzonderlijke Nota's.

§ 1. Algemeen is men van meening, dat de „Ineenschakelingscommissie” die in 1903 opdracht kreeg om een samenhangende regeling van ons geheele onderwijs te ontwerpen, een novum was. Het zal blijken, dat dit niet juist is. De Commissie, wier geschiedenis ons in dit hoofdstuk zal bezig houden, had driekwart eeuw vroeger een gelijke opdracht gekregen en heeft het in de uitvoering ervan even ver gebracht als haar twintigste-eeuwsche zuster. Tot de weinige bekendheid van dit feit heeft een zeer bepaalde oorzaak medegewerkt. Het door de Commissie samengestelde Wetsontwerp is niet in behandeling genomen en haar verslag met Ontwerp en Memorie van Toelichting was zoekgeraakt.

In de op zoo uitgebreide en consciëntieuse bronnenstudie berustende publicatie van den Heer G. Bolkestein: *De Voorgeschiedenis van het Middelbaar Onderwijs*

1796—1863, ¹⁾ vindt men na de mededeeling, dat de Regeering voornemens was deze Commissie te benoemen, slechts het volgende: „Een Commissie dus, een nieuwe, voor de „ineenschakeling” van het onderwijs, die prototype ware geworden van die van den jare 1903. Maar van dit alles kwam niets.”

Wel had Colenbrander sindsdien enkele artikelen gepubliceerd van een in het Fransch gesteld wetsontwerp, waarvan hij de herkomst niet vermeldt ²⁾ en had Stokman in de Papieren van Van Ewijck een afschrift van Ontwerp en Memorie van Toelichting gevonden, maar nu de genoemde stukken teruggevonden zijn ³⁾, loont het zeer de moeite den arbeid der Commissie nader te bezien. Reeds uit het oogpunt van onze onderwijswetgeving is dat interessant. Maar de beteekenis van het werk der Commissie gaat daar ver boven uit. Ze moest niet alleen Inschakelings-, maar ook Bevredigingscommissie zijn.

§ 2. De Koning was nu blijkbaar wel doordrongen van den ernst van het verzet tegen de onderwijspolitiek. Het was zaak de gevaren, die hier dreigden, tijdig te bezweren. In beginsel is de Koning tot wegneming van de grieven bereid. Dit bleek reeds uit het Besluit van 19 Februari 1829 tot instelling van de Commissie voor het Middelbaar onderwijs, vlak na Van Gobbelschroy's Nota.

13 Februari 1829 (S.S., 19 Februari 1829 No. 4) richt Van Gobbelschroy zich in een persoonlijk schrijven tot den Koning, waarin hij hem meldt, dat hij zich dadelijk na de conferentie, die hij, naar aanleiding van zijn rapport, den twaalfden 's morgens met den Koning had, met Van Ewijck in verbinding heeft gesteld om over de beste maatregelen te beraadslagen. Resultaat van dit overleg is het Rapport, dat hierbij gaat en dat twee hoofdpunten bevat:

¹⁾ Amersfoort, 1914.

²⁾ *Gedenkstukken*, IX², LIX—LXI.

³⁾ Hiervan wordt rekenschap afgelegd in Bijlage VII, waar het Ontwerp en de Memorie van Toelichting tevens zijn gepubliceerd.

re. het voorstel over te gaan tot het samenroepen van een Commissie voor het Middelbaar Onderwijs, 2e. de uiting van het voornemen om zoo spoedig mogelijk een nieuwe Commissie te doen samenkomen om een wettelijke regeling van de drie takken van onderwijs te ontwerpen.

In de overtuiging, dat dit laatste noodig is, is Van Gobbelschroy nog versterkt door een onderhoud met Mgr. Van Bommel, den Bisschop van Luik, die hem heeft gezegd, dat de eenige manier om de Roomsche Katholieken te bevredigen, is de volledige intrekking van de besluiten van 1825. Door de benoeming van een Commissie voor het Middelbaar Onderwijs zal op dit oogenblik niemand voldaan zijn. Hij ontkent niet de moeilijkheid om een wet tot stand te brengen en tevens de rechten van het Gouvernement te handhaven, maar als men op dit oogenblik iets wil doen, om de gemoederen te kalmeeren, is dit toch naar zijn meening het eenige middel, dat afdoende zou zijn.

Artikel 4 van het Besluit van 19 Februari bepaalt nu, dat het Rapport van de Hooger-Onderwijscommissie en het Advies van den Raad van State op het laatste (samenvattende) ontwerp van Van Ewijck, na hun verschijnen in handen zouden worden gesteld van een nieuwe Commissie. Aan haar zal dan worden opgedragen met behulp van dien drievoudigen arbeid een organieke wet te maken voor het Openbaar onderwijs en tevens de voornaamste reglementen tot uitvoering van die wet. ¹⁾ Nu kan men bezwaar hebben tegen de methode van werken. ²⁾ Maar toch zijn hier twee dingen duidelijk. Allereerst: de Koning zet de regeling van het Middelbaar Onderwijs binnen het raam der algemeene onderwijsbevrediging. *Die* vormt het einddoel. En dan: Die regeling zal plaats hebben bij de *wet*. Het staat er zoo eenvoudig, maar het beteekende een loslating van de tot nu toe gevolgde methode van regeling bij Koninklijk Besluit en was een belangrijke concessie van

¹⁾ „Zeer veel spoed” staat aangeteekend op de minuut van het Koninklijk Besluit.

²⁾ *Bolkestein*, 139, spreekt van „een waar voorbeeld, hoe men werken moet om iets niet te bereiken”.

den Koning. Het bracht mee inschakeling van de Staten-Generaal, wat een eerste voorwaarde zou mogen heeten om tot een waarlijk nationale regeling te komen, indien tenminste de Staten-Generaal de natie destijds werkelijk zou hebben vertegenwoordigd.

§ 3. Het streven naar onderwijsbevrediging was er dus reeds geruimen tijd vóór de verwerping der tienjarige begrooting in Mei 1829. Dat deze onaangename gebeurtenis de regeering tot meer spoed aanspoorde spreekt vanzelf. In dit opzicht liep het haar mee. Nog in dezelfde Mei-maand kwamen alle verwachte adviezen en rapporten binnen. ¹⁾ 10 Juni zendt De Mey het Rapport van de M.O. Commissie ²⁾ en het advies van den Raad van State ³⁾ toe aan Van Gobbelschroy en doet hem tegelijk mededeeling van den wensch van den Koning om uitvoering te geven aan het voornemen geuit in art. 4 van het Besluit van 19 Februari tot instelling van een Algemeene Commissie voor het Onderwijs. Duidelijk is het initiatief ook nu weer niet bij Van Ewijck of Van Gobbelschroy, maar bij den Koning. 16 Juni zendt Van Gobbelschroy zijn voordracht in. ⁴⁾

§ 4. Op een enkele uitzondering na zijn alle voorgedragenen lid van den Raad van State. Er waren twee mogelijkheden geweest: uit de leden van den Raad een vrije keus te doen, ofwel zich te bepalen tot die leden, die tot één der vroegere Commissies hadden behoord. Dit laatste heeft het voordeel, dat niet alle problemen weer van voren aan onderzocht moeten worden. En dan draagt Van Gobbelschroy *alle* Staatsraden voor, die lid van de vroegere Commissies geweest zijn, omdat een *keuze* uit hen het vermoeden zou doen ontstaan, dat men een bepaalde rich-

¹⁾ 25 Mei advies Raad van State. 30 Mei Rapporten van de Commissies voor H.O. en M.O.

²⁾ S.S., 11 Juni 1829 no. 58.

³⁾ S.S., 11 Juni 1829 no. 59. De wensch van den Koning in no. 58.

⁴⁾ Brussel 16 Juni 1829 Litt. C.; S.S., 30 Juni 1829 no. 125.

ting begunstigen wil. Voorgedragen worden: als Voorzitter: Jhr. A. C. Membrede, Minister Staat, Staatsraad in buitengewonen dienst; als Leden: de Staatsraden Jhr. R. W. I. van Pabs tot Bingerden, C. L. G. J. Baron van Keeverberg van Kessel, I. van Toers, R. Metelerkamp, Th. Dotrenge en de Administrateur van O.K. en W. Mr. D. J. van Ewijck; als secretaris tenslotte Mr. P. D. E. Macpherson, Referendaris 1e Klasse bij den Raad van State.

Hoe stond het nu met de richtingen, die Van Gobbelschroy noemde in zijn Rapport? Heel nauwkeurig zijn we daarover niet ingelicht. Notulen van de Commissie zijn tot dusver niet gevonden. Of ze ooit bestaan hebben is twijfelachtig. Er zijn alleen aantekeningen van Van Ewijck ¹⁾. Maar die zijn zoo beknopt, dat we er voor dit doel niets aan hebben. We moeten ons dus behelpen met het Rapport, dat uit den aard der zaak geen individueele meeningen weergeeft, maar nog wel geflankeerd wordt door enkele afzonderlijke nota's. Uit vroegere adviezen van den Raad van State weten we wel, dat de Raad er niet voor gevoelt het bijzonder onderwijs onmogelijk te maken. Maar ook dan weten we niet, welke leden daarbij den doorslag hebben gegeven.

Dotrenge ²⁾ en van Ewijck vormen natuurlijk den meest anti-clericalen vleugel. Van Keeverberg, een buitengewoon actief lid, ging wel door voor een aanhanger van de vrijheidsgedachte, maar blijkt toch in zijn nota niet zoo ver van zijn medeleden af te staan. Van Toers betoont zich een overtuigd voorstander van het denkbeeld, dat een door voldoende waarborgen omringd bijzonder onderwijs een stimulans is voor het openbare. Membrede kan zich vrijwel met het bestaande stelsel vereenigen.

Heftige strijd behoeft men dus in de Commissie niet te verwachten. Vurige vrijheidskampioenen ontbreken.

¹⁾ A.R. Papieren van Van Ewijck. Aanw. 1910 XII no. 19.

²⁾ Voor het anti-clericalisme van Dotrenge zie: *Ontstaan der Grondwet II*, 579. Dat hij ook in deze commissie zijn anti-clericalisme niet onder stoelen of banken heeft gestoken toonen zijn bij het Rapport gevoegde „Observations”.

§ 5. Op het Rapport van Van Gobbelschroy teekent de Koning aan: „Mondeling”. Tegelijk geeft hij dan eenige punten aan, die bij dat onderhoud ter sprake zullen komen. Hierbij behoort het vaststellen van de stukken, die aan de Commissie zullen worden gezonden en het bepalen van den tijd van bijeenkomst. Na de conferentie wordt omtrent het laatste punt bepaald, dat de Commissie tot het aanvangen van haar werkzaamheden *dadelijk* zal worden uitgenoodigd. Deze aandrang tot spoed is niet het eenige blijk van Koninklijke belangstelling, dat de Commissie ten deel valt. Zij krijgt van den Koning een eigenhandige Instructie. We hebben het exemplaar, waarin de Koning persoonlijk zijn denkbeelden over het werk der Commissie heeft neergeschreven, haastig, in gedrongen zinnen, als kon hij zijn gedachten niet bijhouden. ¹⁾ En we hebben de bewerking ervan, die De Mey nog den 30en Juni aan Van Gobbelschroy toezendt. ²⁾

De Opdracht, die de Koning persoonlijk aan de commissie verleent, bewijst niet alleen hoe uitnemend hij op de hoogte is van de stukken, die voor de Commissie van belang zijn, en die met nadruk worden genoemd, maar geeft ook duidelijk eenige hoofdgedachten aan, die naar zijn oordeel aan den arbeid der Commissie ten grondslag moeten liggen. De Commissie moet in het oog houden, al wat tot geruststelling der gemoederen strekken kan zonder aan vooroordeelen concessies te doen, waarvan de gevolgen nadeelig en schadelijk zouden zijn.

Als voorbeelden noemt de Koning dan: 1. Het godsdienstig onderwijs wordt uitsluitend aan de geestelijken overgelaten. Het verdere onderwijs moet zoodanig worden ingericht dat de leerlingen tijd beschikbaar hebben om godsdienstig onderwijs te bekomen. Naar gelang der omstandigheden en beschikbaar zijn van lokalen zal het godsdienstonderwijs in of buiten het schoolgebouw plaats

¹⁾ Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings.

²⁾ S.S., 30 Juni 1829 no. 126. Met uitzondering van het eerste gedeelte in *Gedenkschriften IX*², LVII. Ook: Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings.

hebben. Er moet voor worden gezorgd, dat de leerlingen in geen geval het godsdienstonderwijs van andere gezindten bijwonen. 2. Onder openbare scholen moeten niet alleen verstaan worden, die, welke op openbaar gezag zijn opgericht, maar ook die, welke door bijzondere corporaties of personen worden in stand gehouden, zoodra kinderen van meer gezinnen bij elkaar komen. Het onderwijs van kinderen van één gezin, het huisonderwijs, zal vrij zijn.

Dit zijn de „onvervankelijke denkbeelden, welke den Koning bij de voorloopige overweging van dit onderwerp zijn voor den geest gekomen” en die nu op verlangen van den Koning door De Mey aan Van Gobbelschroy en door dezen aan de Commissie worden medegedeeld.

§ 6. De Commissie is met kracht aan het werk getogen. Het is maar goed, dat de leden der Commissie op de hoogte van de zaak zijn, want het aantal stukken dat ze hebben door te werken is niet gering. Behalve de officieele Rapporten zijn er tal van Nota's en Memories bij, die aan den Koning reeds waren of alsnog worden aangeboden. Ze zijn wel niet alle zoo groot als het verslag der H.O. Commissie, dat ruim 700 bladzijden telt, maar er zijn toch omvangrijke epistels bij.

Tegen het einde van haar werkzaamheden krijgt de Commissie ook toegezonden uittreksels uit de verslagen door de Colleges van Gedeputeerde Staten gezonden met hun oordeel over de in werking zijnde bepalingen omtrent het Onderwijs. 7 Augustus zond De Mey die aan Van Gobbelschroy met verzoek tot doorzending aan de Commissie. ¹⁾ 1 September 1829 zendt Van Gobbelschroy ze aan Membrede. ²⁾. Deze departementale slakkengang steekt wel schril af bij de voortvarendheid van den Koning. 't Gevolg is, dat Membrede straks moet opmerken, dat de Commissie met die verslagen geen rekening had kunnen houden, daar ze haar arbeid reeds nagenoeg voltooid had.

¹⁾ 7 Aug. 1829 no. 150; S.S., 10 Aug. 1829 no. 113/A.

²⁾ S.S., 14 Sept. 1829 no. 173/A.

toen zij ze kreeg.

21 September stelde de Commissie haar Wetsontwerp met Memorie van Toelichting vast. Ze was zoo verstandig met het samenstellen van Reglementen te wachten op de uitslag der beraadslagingen over het Ontwerp. 6 October wordt het Ontwerp den Koning aangeboden. ¹⁾

§ 7. Enkele dagen tevoren had deze een zeer belangrijke beslissing genomen.

Het besluit tot instelling der Commissie was geen sein voor wapenstilstand geweest. Het pleit voor vrijheid hield aan. Wel had de Koning 20 Juni 1829 een Besluit genomen, waarbij het Collegium Philosophicum facultatief werd verklaard, zooals bij het Concordaat was overeengekomen. Nog denzelfden dag echter, vaardigt de Koning op aandrang van al zijn Ministers (Gobbelschroy uitgezonderd) een tweede Besluit uit, waarbij de bisschoppelijke seminaria in hun vrijheden worden beperkt door het voorschrijven van een openbaar toelatingsexamen. Het is duidelijk, dat zoo de gunstige indruk van het eerste Besluit weer wordt weggenomen.

Dit tweede Besluit doet een man naar de pen grijpen, die nu een woord aan den Koning heeft. Mgr. Van Bommel, de Bisschop van Luik, richt zich tot zijn Vorst met een vertoog, waarin hij hem voorhoudt, hoeveel kwaad dat tweede Besluit van 20 Juni sticht. ²⁾ Deze afstammeling van een der in Holland zoo zeldzame Roomsche Katholieke regentengeslachten bezit in bijzondere mate het vertrouwen van den Koning.

Het is van Bommel vooral, die den Koning tot het inzicht brengt, dat het wenschelijk is, de bestaande belemmeringen tegen de Roomsche Katholieke Kerk op te heffen en dat met name bevrediging op onderwijsgebied van het hoogste belang is voor de eenheid van het Rijk. En ziet,

¹⁾ S.S., 11 Oct. 1829 no. 32; nader Exh. 24 Oct. 1829 120/A. La D.

²⁾ *Trois chapitres sur les deux arrêtés du 20 Juin 1829, relatifs au Collège Philosophique par un père de famille pétitionnaire.* Bruxelles 1829.

de Koning handelt naar dit inzicht. Als de spanning toeneemt en de gemoederen in het Zuiden steeds meer worden verontrust, stemt de Koning er in toe alle belemmerende bepalingen voor de bisschoppelijke seminaria op te heffen. Van Bommel en Sterxcks, de latere Aartsbisschop van Mechelen, maken een ontwerp, dat na eenige wijzigingen op 2 October 1829 als Koninklijk Besluit wordt uitgevaardigd. ¹⁾ en waarbij aan de Bisschoppelijke seminaria volledige vrijheid wordt gegeven. „Proprio Motu” teekent de Koning op het Besluit aan en het is als wil hij zich daarmee losmaken van zijn adviseurs, en duidelijk uiting geven aan zijn streven naar verzoening. In de Koninklijke Boodschap van 11 December zal de Koning nog met voldoening wijzen op de betuiging van waardeering voor dit Besluit, die hij van den Paus ontvangen heeft. ²⁾ Juist enkele dagen voor het Rapport der Commissie den Koning aangeboden wordt, blijkt zoo nogmaals, dat de Koning oprecht naar bevrediging streeft en een nationale regeling van de schoolkwestie hem voor oogen staat. Zou dat Rapport hem daarbij helpen?

§ 8. De Considerans van het Ontwerp van 6 October is een uitstalling van overwegingen, die eigenlijk willen duidelijk maken, dat het voor de voorspoed en de kracht van den Staat, den voortgang der beschaving en het maatschappelijk geluk noodig is eenheid te brengen in het „beheer” van het onderwijs, het toezicht te regelen, misbruiken te weren en de verbeteringen in te voeren, die door den loop der tijden en den voortgang der verlichting mogelijk zijn geworden.

Bij de Algemeene Bepalingen, waarmee het ontwerp begint, zijn er verschillende, die geen reden tot bijzondere opmerkingen geven. De onderscheiding in huiselijk en openbaar onderwijs is ons bekend. Het eerste is geheel vrij:

¹⁾ 2 October 1829 no. 66. Zie hiervoor *Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings*.

²⁾ *Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings*.

het openbaar onderwijs, van welken aard ook, gegeven op openbare en bijzondere scholen is aan het oppertoezicht des Konings onderworpen. ¹⁾ De woorden „van welken aard ook” hebben ten doel aan te geven, dat niet alleen het gewone maatschappelijk onderwijs, maar ook het leerstellig godsdienstonderwijs aan het toezicht der regeering onderworpen is. 't Kon anders eens zijn, dat onder den dekmantel van godsdienstig onderwijs leeringen, strijdig met de openbare rust en de veiligheid der eigendommen, verspreid werden.

Artikel 5 stelde voor alle onderwijzers vast dat zij aan bepaalde eischen moesten voldoen. „Inboorling” zijn, bewijzen afleggen van goede zeden en bekwaamheid volgens deze wet en een eed afleggen.

Belangrijk is artikel 6, dat leden van niet-erkende geestelijke vereenigingen van het onderwijs uitsloot. De toelichting ziet er heel onschuldig uit. „Geen geestelijke of andere personen worden door deze bepaling uitgesloten; de orden, welke wettig bestaan, worden bij hun rechten gehandhaafd.” Maar intusschen zouden tal van congregaties hun scholen moeten sluiten. Het niet erkennen van onderwijscongregaties was immers een onderdeel van de tegen het bijzonder onderwijs gerichte regeeringspolitiek geweest.

§ 9. Het grootste deel van het ontwerp (artt. 10 t/m 60) handelt over de Openbare Scholen. Hierin staan verschillende bepalingen, die voor ons bekende klanken oproepen. Het godsdienstig onderwijs wordt op de lagere en middelbare scholen verboden om de gemoederen gerust te stellen en te zorgen, dat geen kinderen om godsdienstige redenen worden geweerd. Om het verwijt van ongodsdienstigheid te ontgaan, wordt echter voorgeschreven, dat de Plaatselijke Besturen maatregelen moeten nemen om te

¹⁾ Dit is geheel in overeenstemming met 's Konings Opdracht. Colenbrander *Gedenkstukken*, IX², LVIII, meent van niet, maar hij houdt niet uiteen de uitdrukkingen openbaar- en bijzonder onderwijs, en openbare- en bijzondere Scholen.

zorgen, dat de kinderen der verschillende gezindten regelmatig godsdienstig onderricht krijgen.

Een minderheid (blijkens zijn bijgevoegde nota behoorde de voorzitter Membrede daartoe) was er voor geweest om ook aan de bijzondere scholen het godsdienstig onderricht onder schooltijd te verbieden. Zij vreesde, dat anders op de openbare scholen het stempel van ongodsdienstigheid zou worden gedrukt en scholen voor de afzonderlijke gezindheden zouden worden opgericht, wat de godsdiensthaut zou aanwakkeren.

De meerderheid is daar niet bang voor: de strafbepalingen aan het eind van de wet zullen het zaaien van onverdraagzaamheid onmogelijk maken als in strijd met de grondwet. Verbod van godsdienstig onderricht op de bijzondere scholen zou juist den toestand veranderen. Want wel verbood de wet van 1806 dit reeds, maar dit verbod was in onbruik geraakt. Er was bijna geen prospectus van een bijzondere school of het godsdienstig onderwijs nam er de eerste plaats in. Verandering hierin zou groote onrust brengen.

De verplichte Boekenlijst wordt losgelaten (art. 11). Men achtte het belang van den Staat voldoende gewaarborgd door het recht kwade boeken te weren. De Commissie noemt dit zelf een „vrijgevigc” bepaling, maar erkent dan ook, dat het recht om bepaalde boeken voor te schrijven een „wezenlijk monopolie daarstelt”.

Nu volgen een aantal bepalingen, die de belangrijke punten uit de ontwerpen van Van Ewijck in deze wet moeten vastleggen. In elke gemeente van genoegzame bevolking zullen één of meer openbare scholen moeten bestaan. Deze bepaling geldt ook als er voldoende bijzonder onderwijs is, want „door het stellen van onmogelijke voorwaarden of het vertrek van een onderwijzer” zou de gemeente zonder onderwijs kunnen komen en aan zulke wisselvalligheden mag men het volksonderwijs niet blootstellen.

In de grootere gemeenten moeten één of meer armen-scholen bestaan.

De openbare onderwijzers zullen gesteld worden in het genot van een vrije woning en zoo mogelijk van een hof en zullen ontvangen een vast inkomen (als minimum) en daarenboven een veranderlijk inkomen naar evenredigheid van het aantal leerlingen. Dit inkomen kan uit de gemeentekas worden betaald. Als deze niet toereikend is, kunnen door de gemeente schoolgelden worden geheven. Ook uit het schoolfondsenontwerp van Van Ewijck wordt dus het voornaamste overgenomen.

Het toezicht blijft opgedragen aan schoolopzieners, benoemd door den Koning. Voor elke vacature ontvangt de Koning van Gedeputeerde Staten een voordracht van drie personen, waaraan Zijne Majesteit echter niet gebonden is. Deze vrijheid acht de Commissie voor den Koning noodig, omdat de schoolopzieners, in iedere Provincie vereenigd tot de Provinciale Commissie voor het Lager Onderwijs, vormen de Commissies voor het afnemen van het onderwijzers-examen.

Ondanks het herhaaldelijk geuite verlangen worden deze examens niet openbaar. Deze weigering wordt voornamelijk gegrond op de moeilijkheid om de schoolopzieners als „niet bezoldigde ambtenaren, die zich moeilijke bezigheden getroosten”, aan zoo'n maatregel te onderwerpen. Om echter alle vrees voor misbruiken af te snijden worden Gedeputeerde Staten gemachtigd één of twee van hun leden bij het examen tegenwoordig te doen zijn. „Lood om oud ijzer”, zullen de voorstanders van openbaarheid wel gedacht hebben. Maar de Commissie meent, dat deze bepaling de gemoederen gerust zal stellen.

Voor de openbare scholen blijft het vergelijkend examen bij de vervulling van een onderwijzersvacature bestaan.

De gemeentebesturen zullen voortaan echter zelf mogen benoemen onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten. De benoeming door den Minister, die tot zooveel klachten over den te grooten invloed van het Centraal Bestuur op de scholen had aanleiding gegeven, wordt dus losgelaten. Als men bedenkt, dat van Ewijck juist de

Ministerieele autorisatie voor het geheele land een wettelijke basis had willen geven, dan neemt het belang van deze concessie nog toe.

Bij de bepalingen over de openbare middelbare scholen valt het op, dat de Commissie slechts één schooltype aanneemt, dat zes klassen bezit en Latijn en Grieksch onder de geëischte „voorwerpen van onderwijs” telt.

Voor het hooger onderwijs blijven de zes bestaande Hoogeschoolen gehandhaafd en wordt het beginsel van de zoogenaamde „vrije studie”, dat al voor de „Noordelijke Academiën” gold ook tot het Zuiden uitgebreid. Ook zij, die niet den Academischen studieweg hebben gevolgd, worden dus desondanks tot de Academische examens toegelaten.

§ 10. De bijzondere scholen vallen onder Hoofdstuk II. In artikel 61 heet het dadelijk: „Bijzondere lagere scholen zullen kunnen worden opgericht zonder voorafgaande goedkeuring.” Natuurlijk komen er dan voorwaarden.

Behalve een voldoen aan de gewone eischen (inboorling zijn, meerderjarigheid, getuigschrift van zedelijk gedrag, eed) wordt van de bijzondere onderwijzers gevergd het bezit van een acte van bekwaamheid van den tweeden rang en opgave aan het gemeentebestuur van het program van hun onderwijs en van de boeken, die ze zullen gebruiken. Indien Gedeputeerde Staten (die den districtsschoolopziener moeten hooren) niet binnen dertig dagen na inlevering der stukken op grond van de bepalingen van deze wet tegen de oprichting in verzet komen, kan de school geopend worden.

De Commissie heeft zoo het beginsel van de vrije toelating der scholen aangenomen. Zij schaft dus de autorisatie, in welken vorm ook, af. En ze haalt die ook niet door een achterdeur binnen, al zou men dat op het eerste gezicht denken. Wel kunnen Gedeputeerde Staten in ver-

zet komen, maar alleen „op grond van de bepalingen der tegenwoordige wet”, dat wil zeggen, alleen op grond van het feit, dat de stukken *volgens deze wet* niet in orde zijn. Uitdrukkelijk wordt in de Toelichting verklaard dat het overleggen van het Programma aan Gedeputeerde Staten niet ten doel heeft om hen over het al of niet wenschelijke van de toelating te doen oordeelen en daardoor den bijzonderen onderwijzer aan een soort van indirecte goedkeuring te onderwerpen. Men wilde voorkomen, dat bij weigering van admmissie door de ingezetenen luide klachten over verdrukking zouden worden aangeheven en allerlei „hatelijke aantijgingen” geuit. Integendeel wordt gehoopt, dat de vrije toelating krachtig zal mede werken om „veel tegenkanting, veel inwendige haat en tweespalt te dooven.”

Maar aan de andere zijde meende de Commissie, dat zij ook tegenover de Gemeenten verplichtingen had, waar zij hen voorschreef het oprichten van tenminste één openbare school. Zij achtte zich verplicht de Gemeentescholen te beveiligen tegen „alle onbezonnen mededinging”, die niet in een „wezenlijke behoefte” zou voorzien. Het middel daartoe meent zij gevonden te hebben in den eisch voor bijzondere onderwijzers van het bezit van een getuigschrift minstens van den tweeden rang. Tot het verkrijgen van dien rang zijn grootere bekwaamheden noodig, dan voor den 3e of 4e rang. Deze onderwijzers zullen ook steeds aan betere scholen kunnen komen en derhalve niet zoo licht geneigd zijn zich „in een onbezonnen mededinging met de Openbare Scholen te begeven”. Daarenboven acht de Commissie deze bepaling billijk, omdat voor de bijzondere onderwijzers geen vergelijkend examen bestaat. Een eigenaardig licht wordt op deze eisch geworpen door de opmerking, die Van Ewijck in zijn Nota maakt (zie blz. 103), dat onderwijzers van den tweeden rang in het Zuiden vrijwel niet voorkomen.

In dit verband is het belangrijk, eraan te denken, dat het examen niet openbaar is.

Ziet men hier van af, dan is echter de vestiging van

bijzondere scholen gebonden aan objectieve normen, die in de wet zijn vastgelegd.

§ 11. Voor het Bijzonder Middelbaar Onderwijs, waarover slechts één artikel handelt, gelden dezelfde bepalingen als voor het Bijzonder Lager Onderwijs, met twee wijzigingen.

De „onderwijzers” zullen voorzien moeten zijn van bewijzen van bekwaamheid van den eersten graad of ge-gradueerd moeten zijn op de wijze, welke voor de Openbare Middelbare Scholen zal worden bepaald. Het Programma zal niet moeten worden overgelegd aan het Plaatselijk Bestuur, maar rechtstreeks aan Gedeputeerde Staten.

Bij het Middelbaar Onderwijs zijn geen instellingen te beschermen, die door de gemeenten krachtens wettelijke verplichting zijn opgericht. Men heeft het dus niet noodig geoordeeld hier voor het bijzonder onderwijs grootere bekwaamheden te eischen dan bij het openbaar Middelbaar Onderwijs. Dat zou trouwens moeilijk geweest zijn, omdat reeds hooge wetenschappelijke graden geëischt worden. De Commissie ontveinst zich niet, dat in sommige gevallen openbare Middelbare Scholen van bijzondere ernstige mededinging zullen ondervinden, maar men ziet geen ander middel om dat tegen te gaan dan door het geheel verbieden van bijzonder Middelbaar Onderwijs. De meerderheid der Commissie wenschte dat niet.

Voor het Bijzonder Hooger Onderwijs heet het: Bijzondere instellingen van Hooger Onderwijs zullen zonder voorafgaande goedkeuring opgericht kunnen worden.

Als eischen voor allen, „die in deze instellingen onderwijzen”, worden dan gesteld: inboorling en meerderjarig zijn, den eed van trouw afleggen en den graad van Doctor verkregen hebben aan een van de Hooge Scholen des Rijks. Een bewijs van goede zeden wordt niet gevorderd „dewijl men die in personen met eenen hoogen wetenschappelijken graad bekleed, moet veronderstellen”. Tenslotte moet het

Programma aan het Hoofd van het Departement van Openbaar Onderwijs worden medegedeeld, maar ook hier draagt die mededeeling niet het karakter van een verkapt vragen om admmissie.

De Commissie is van meening, dat mededinging met de openbare Hooge Scholen in geen geval een zeer gemakkelijke taak zal zijn. Men kan dus toegeeflijk zijn en acht strengere bepalingen niet noodig. Al kan men de vrijgevigheid der Commissie op dit punt dus niet al te hoog aanslaan, toch blijft haar standpunt zeer merkwaardig. Deze bepalingen zijn in de eerste plaats van belang voor de seminaria, maar op grond van dit artikel zou het mogelijk geweest zijn reeds lang vóór 1876 een Vrije Universiteit te stichten.

§ 12. Het laatste hoofdstuk handelt over de wering van misbruiken. Het bepaalt, dat alle scholen, zoowel openbare als bijzondere, staan onder oppertoezicht van den Koning. Tegen overtreding van de bepalingen van deze wet worden verschillende straffen bedreigd. Maar heel bezadigd heet het: „In geval de openbare autoriteiten of de schoolopzieners misbruiken ontdekken, zullen zij in de eerste plaats tot weering derzelve middelen van overreding gebruiken, behoudens de gevallen in welke verzwarende omstandigheden spoedige en krachtige maatregelen mochten vereischen.”

Hoeveel in de practijk van de uitleg van de wet zou afhangen, blijkt uit een bijzonderheid, die over dit laatste artikel is te vermelden. Op een klad-ontwerp, dat blijkbaar dienst gedaan heeft in de Commissievergaderingen (er staat op aangetekend „bestemd voor den B. Van Keerberg”) en dat nu aanwezig is in de Portefeuille Van Ewijck, Aanw. 1910 XII No. 19, staat bij dit artikel aangetekend (blijkbaar als voorbeelden van „verzwarende omstandigheden”, die in de Commissie-vergadering zijn genoemd): „Wanneer meer kinderen dan zooveel per vierkante el in de school worden aangetroffen. Slaan van kin-

deren en mishandelen. Wanneer Jesuïten zijn." Dit laatste wordt dus met mishandelen op één lijn gesteld.

§ 13. Als we nu aan het einde van ons overzicht de balans opmaken, dan is het duidelijk, dat er met dit ontwerp inderdaad een ernstige poging tot bevrediging tusschen twee partijen is gedaan. Beide partijen hebben moeten geven en nemen.

De voorstanders van de eenheid zien voorgesteld in de wet vast te leggen de verplichting van de gemeenten om althans één openbare school te stichten en in vele gemeenten ook een armenschool op te richten; de principes van het ontwerp op de schoolfondsen worden ingevoerd en de examens worden niet openbaar.

De strijders voor vrijheid van onderwijs kunnen als winst binnenhalen het afschaffen van de verplichte Boekenlijst en van de ministerieele autorisatie bij benoemingen. Kwam dit reeds aan verschillende bezwaren bij de openbare scholen tegemoet, in beteekenis gaat hier nog aanzienlijk boven uit de vrijheid om bijzondere scholen op te richten, zij het onder bepaalde voorwaarden.

Bij de scherpe tegenstelling tusschen beide groepen kon het opheffen van alle bezwaren moeilijk worden verwacht. Daarenboven gold het hier toch nog slechts een *ontwerp*, dat bij reëel overleg nog wel degelijk verandering kon ondergaan.

Als basis van bespreking was het zonder twijfel te aanvaarden.

§ 14. Tot slot van dit Hoofdstuk eenige opmerkingen over de afzonderlijke nota's van enkele leden.

Voorzitter Membrede leverde zijn Memorie reeds 21 September in. Hij deelt mede, dat zijn opvattingen op zoo belangrijke punten van die zijner medeleden afwijken, dat hij meent daarvan rekenschap schuldig te zijn. Zijn eerste opmerking geldt de vraag of de Koning ook na het tot stand komen van deze wet vrijheid zal hebben om ten

aanzien van het onderwijs alle voorzieningen te treffen, die hij noodig acht, dan wel of hij zich zal moeten bepalen tot uitvoeringsbesluiten. Naar de meening van Membrede kan de Grondwet geen andere bedoeling hebben gehad dan den Koning de bevoegdheid te geven alle maatregelen te nemen, die hij voor het openbaar onderwijs noodzakelijk acht, afgezien van de uitvoering van de wetten, die vanzelfsprekend aan den Koning toebehoort.

In de tweede plaats stelt Membrede de vraag of Lager- en Middelbaar Onderwijs moeten staan onder het bestuur van locale- en provinciale autoriteiten, dan wel of de rechten van benoeming, berisping, en afzetting der onderwijzers toekomen aan het Gouvernement. De Commissie koos voor het eerste. Membrede gevoelt meer voor het laatste. Hij heeft nu in de Commissie voorgesteld om in te stellen Nationale en Provinciale Commissies, die zoowel het Gouvernement, als de plaatselijke autoriteiten zouden vervangen. De keuze van de leden van die Commissies moet zoodanig zijn, dat ze verheven zijn boven den invloed der thans heerschende vooroordeelen. (Hij denkt b.v. voor de Nationale Commissie aan leden van de Staten-Generaal, den Raad van State en de Gerechtshoven). Uit de aantekeningen van Van Ewijk blijkt, dat inderdaad in de vergaderingen van 1 en 5 Augustus in de Commissie een meerderheid voor deze gedachte is geweest. Tenslotte heeft men ze toch laten varen. De Commissies in de bedoelde samenstelling zouden natuurlijk ook geen waarborg voor bevrediging geschonken hebben.

Membrede was het met de Commissie eens, dat de vrijheid van onderwijs alleen onder bepaalde voorwaarden kon worden toegestaan. De Commissie heeft echter onderscheid gemaakt tusschen Lager en Hooger onderwijs. Membrede vindt dat onderscheid verkeerd. Hij meent, dat juist het Hooger Onderwijs met waarborgen moet worden omringd, omdat het beslissend is voor het denken der discipelen.

Het godsdienstig onderwijs wil hij in alle scholen verbieden, ook in de bijzondere, omdat die anders een voor-

recht krijgen boven de openbare scholen, waardoor ze veel leerlingen kunnen trekken.

De laatste gedachte vinden we ook in de Nota van Van Ewijck, die als *Bijlage A* het Ontwerp der Commissie vergezelt. De wet van 1806 maakte geen onderscheid tusschen openbare en bijzondere scholen. Als men aan de bijzondere scholen het godsdienstig onderwijs wil toestaan, dan moet het afgescheiden worden van het burgerlijk onderwijs.

Van Ewijck kan zich niet vereenigen met den eisch, dat voor alle bijzondere onderwijzers de tweede rang wordt geveerd. In de Zuidelijke Provinciën zijn alleen maar onderwijzers van den derden of vierden rang aanwezig (dan beteekende dus de vrijheid, die de Commissie wilde toestaan, practisch niets!). Daarenboven kunnen tal van minder gegoeden juist door onderwijzers van lageren rang worden geholpen. Voor bijzondere onderwijzers van den derden of vierde rang zou Van Ewijck de thans gebruikte wijze van uitdrukkelijke admissie willen handhaven.

Een derde opmerking van Van Ewijck geldt de hoogeschoolen. Hij is voorstander van twee groote, in plaats van zes kleinere universiteiten. In elk geval moet het aantal bij Koninklijk Besluit en niet bij de wet worden vastgesteld.

Tenslotte deelt hij mede, dat hij met de meerderheid der Commissie heeft gestemd vóór afschaffing van den onmiddellijken ministerieelen invloed bij de benoeming van openbare onderwijzers en van de verplichte examens voor huisonderwijzers, vóór de toelating zonder autorisatie, maar op bepaalde voorwaarden, van bijzondere onderwijzers en vóór de vervolging door de rechtbanken. Dit alles, omdat hij geen betere middelen ter bevrediging wist aan te wijzen.

Van Keerbergh zet in zijn Nota uiteen, dat het ontwerp van de Commissie berust op vier grondslagen: onbepaalde vrijheid van studiën; wettelijke vrijheid van onderwijs; toezicht op het onderwijs; wering van misbruiken. De vrijheid van studiën bestaat reeds in het Noorden. Ze berust op de vrijheid van het gezinshoofd om zijn kinderen op te

voeden; daarin is de studie begrepen. Deze gedachte heeft Van Keverberg ook reeds uitgewerkt in de Memories, die hij in den zomer aan den Koning heeft aangeboden (zie de lijst van archiefstukken op 11 Juni en 11 Juli 1829, blz. 284). Deze vrijheid doet geen afbreuk aan het Koninklijk praerogatief van de vervulling van functies. Hierover zijn geen moeilijkheden gerezen.

Met de tweede grondslag is dat niet het geval. Wel was er eenstemmigheid over, dat *onbeperkte* vrijheid van onderwijs niet kan worden ingevoerd. Maar over de *voorwaarden*, waaraan het gebruik van een beperkte onderwijsvrijheid moest worden gebonden, liepen de meeningen van Van Keverberg en de overige leden der Commissie uiteen. In onderscheiding met zijn medeleden wil hij de bewijzen van bekwaamheid alleen afgeven aan meerderjarigen. Daarenboven hecht hij weinig waarde aan het bewijs van zedelijkheid en aan den eed. Het bewijs van zedelijkheid geeft slechts een zwakke garantie en opent aan de andere zijde een breeden weg naar willekeur. De geringste publieke of particuliere klacht in vijf jaar kan iemand berooven van een papier, dat hij noodig heeft om een fatsoenlijk bestaan te vinden. En als dat niet zoo is, hoe zwaar moet dan de klacht zijn om effect te sorteeren? In het wetsontwerp, dat zijn nota vergezelt, geeft hij een andere maatstaf (art. 2, 5e): de candidaat mag geen crimineel of correctioneel vonnis te zijnen laste hebben, dat in staat van gewijsde is gegaan. Hij vindt het vreemd om van de openbare onderwijzers een eed te vergen, wat tot nu toe nooit is gebeurd. En de particuliere onderwijzers oefenen een vrij beroep uit en voor welk vrij beroep wordt een eed gevraagd? Wat is eigenlijk het ware doel, dat men met het eischen van een eed wil bereiken? Is het niet om een groep van menschen te binden, die de leer van de *reservatio mentalis* belijden en die dientengevolge zich toch niet gebonden zullen achten door eenigen eed?

Tegen de derde grondslag van het ontwerp de algemeenheid van het toezicht, was van geen enkele zijde be-

zwaar. Intusschen regelt Van Keeverberg in zijn ontwerp het toezicht alleen voor de openbare scholen en rept hij bij de bijzondere scholen met geen woord daarvan.

Tegen het vierde hoofdpunt: de wering van misbruiken waren vele bezwaren. Het vastgestelde hoofdstuk is in dezen vorm vrucht van langdurig en rijp beraad. Van Keeverberg is het er geheel mee eens.

Een van de leden, die bezwaren hadden tegen dit laatste hoofdstuk blijkt Staatsraad van Toers te zijn, die in zijn Nota 'betoogt, dat de openbare onderwijzers door de „administratie" benoemd en dus ook ontslagen kunnen worden, wat met de bijzondere onderwijzers niet het geval is. Daarom moeten naar zijn meening de bepalingen van toezicht en beteugeling van misbruiken voor de bijzondere scholen anders zijn dan voor de openbare. Afgezien van dit punt, heeft hij weinig verschil van gevoelen met zijn medeleden gehad. Met nadruk verklaart hij bewijzen van zedelijkheid en bekwaamheid noodig te oordeelen.

Tenslotte wordt het Ontwerp van de Commissie nog vergezeld van een nota geparafeerd „D" en vrij zeker afkomstig van Dotrengé. Deze maakt eenige losse persoonlijke opmerkingen, die hij den secretaris heeft toegezonden. Allereerst zegt hij, dat aan de eed geen groote waarde gehecht moet worden. Ook hij komt met de *reservatio mentalis* aan en vertelt een verhaal, dat voor ongeveer zeven jaar aan een Kamerlid tegen Paschen de absolutie werd geweigerd, omdat hij den eed op de Grondwet had afgelegd. Om de absolutie te verwerven trok hij toen in handen van den geestelijke zijn eed in. Desondanks hield hij zitting als kamerlid, omdat hij nu eerst recht het vertrouwen van Kerk en Vaderland waard was.

Verschillende gevaren ziet hij voor de openbare school. Wel eischt men voor de bijzondere school onderwijzers van den tweeden rang, maar de geestelijken zullen er met alle openlijke en occulte middelen, waarover zij beschikken, zeker in slagen voldoende van die onderwijzers te krijgen. (Hoe dat zal moeten geschieden, zegt hij niet.) Van het

oogenblik af, dat de pastoor een dergelijke onderwijzer voor zijn dorp heeft, zal de openbare school achteruitgaan. De openbare onderwijzer zal van protestantisering beschuldigd worden. Vooral tegen Paschen zullen de parochianen, die hun kinderen op de openbare school zenden, worden bedreigd. De openbare onderwijzer zal wel zijn inkomsten behouden, maar zijn ambt wordt teruggebracht tot een sinecure. Wat aangaat het onderwijs geven door leden van congregaties, zou hij willen, dat niet volstaan werd met de bepaling, dat alleen zullen worden toegelaten leden van erkende congregaties. Ieder zou een verklaring moeten teekenen, dat hij op geen enkele wijze deel uitmaakte van een niet door den Koning erkende congregatie. Dotrengé eindigt met enkele opmerkingen over de theologische faculteiten, die art. 43 voor alle Hoogeschoolen voorschrijft. Men kan ze in het Noorden natuurlijk niet opheffen, maar moet ze in het Zuiden niet voorschrijven. Hij voelt er meer voor in 't algemeen vier faculteiten voor te schrijven en dan te bepalen, dat de theologische faculteiten van Leiden, Utrecht en Groningen behouden blijven.

HOOFDSTUK IX.

DE KENTERING IN DE HOUDING VAN DEN KONING.

§ 1. Groens Nota van 9 October. § 2. Auteurschap van de Nota van 13 October. § 3. Inhoud van de Nota van 13 October. § 4. Het ontwerp van Van Gobbelschroy van 24 October 1829. § 5. Voorstanders van eenheid doen zich gelden. Van den Ende, Groen. § 6. Het ontwerp in den Ministerraad. § 7. Het Advies van den Raad van State. § 8. Wijzigingen, op Groens voorstel aangebracht, in het ontwerp van den Raad van State.
§ 9. Eenheid en Vrijheid in het Ontwerp van 26 November 1829.

§ 1. Toen de Commissie haar Rapport uitbracht, was er veel onrust in het land. In het Zuiden deden wilde geruchten de ronde. Het onderwijs zou geheel vrij worden. De geestelijken zouden hun onderwijzersexamen alleen voor de bisschoppen moeten afleggen en ook door hen worden benoemd. Ja zelfs werd verteld, dat de Koning in 't geheim tot de Roomsche Kerk was overgegaan. ¹⁾

Zooals te begrijpen is, was er in de omgeving van den Koning bijzondere belangstelling voor het resultaat der Commissie. Zeer kort nadat het Rapport den Koning is aangeboden, geeft deze het ter inzage aan zijn Kabinetssecretaris Groen van Prinsterer. Zonder twijfel is de regeling van de onderwijskwestie reeds vóór dezen een ontwerp van bespreking tusschen Koning en kabinetssecretaris geweest. Blijkbaar stelt de Koning er prijs op Groens oordeel over het ontwerp te vernemen.

Vóór het naar Van Gobbelschroy gaat, komt het bij Groen. In afwijking van den gewonen regel wordt

¹⁾ *Gedenkstukken*, IX², 656.

11 October het renvooy aan Van Gobbelschroy geteekend door Groen en niet door den Directeur van het Kabinet Hoffmann. ¹⁾)

Zeer snel had Groen het ontwerp bestudeerd en zijn meening er over gevormd. Hij heeft het werk van de Commissie gewogen en te zwaar bevonden. Het is uitgesloten, dat dit uitgebreide ontwerp binnen korten tijd het Staatsblad zal bereiken. En de Koning wenschte juist een snelle regeling.

Reeds 9 October geeft Groen zijn meening in een Nota aan Zijne Majesteit. Hij voorziet, dat men bij de behandeling van de onderhavige conceptwet in „eindelooze be-raadslagingen” zal vallen. Wil men het onderzoek van het concept zonder overhaasting aanmerkelijk bespoedigen, dan moet het zeer kort zijn en alleen „hoofdbeginsels” bevatten. Groen wil dus een beginselenwet. Dat is ook in overeenstemming met de Opdracht van den Koning. Uit den aard der zaak zou zulk een wet kort kunnen zijn. Als Groen dan ook later schrijft: „Er was een zeer lang ontwerp gemaakt”, moet worden bedacht, dat hij het ontwerp der Commissie vergelijkt met de korte beginselenwet, die hem voor oogen stond. Op zichzelf bezien, was het ontwerp der Commissie niet lang, maar voor een wet, die alle takken van onderwijs moest omvatten, merkwaardig kort.

De geheele considerans kan volgens Groen wegvallen en als begin eenvoudig gesteld worden: „Willende de hoofd-beginsels vaststellen tot regeling van het onderwijs, Zoo is het enz.” Artikel 1 zou dan kunnen aangeven de onderscheiding der scholen in openbare en bijzondere. ²⁾) Artikel 2 zou dan moeten bepalen: Al wat de Openbare Scholen betreft zal door Ons worden geregeld. Deze gedachte om een veelomstreden gebied te reserveeren voor Reglementen, die door het Uitvoerend Gezag kunnen worden uitgevaardigd, herinnert sterk aan de tactiek van

¹⁾ 11 Oct. 1829 no. 32 en 33.

²⁾ Op Binn. Zaken 13 Oct. 1829 no. 1/A. La D. staan deze 2 artt. nauwkeurig in den vorm van een wetsontwerp.

Van Stralen in 1806.

De vele artikelen (10 tot 60), die het openbaar onderwijs regelen, kunnen dan vervallen en de bepalingen omtrent het bijzonder onderwijs in enkele artikelen worden samengetrokken. Tevens zou dan moeten worden bepaald, hoe de leerlingen van het bijzonder onderwijs tot de verschillende betrekkingen toegelaten kunnen worden.

§ 2. 11 October zendt De Mey Groens Nota aan Van Gobbelschroy met verzoek om consideratiën en advies.

Blijkbaar is de Koning door Groens argumenten gegrepen. Hij geeft den Kabinetssecretaris opdracht een wetsontwerp uit te werken in overeenstemming met de „beginselen” uit zijn nota. Groen doet dat.¹⁾ Dit ontwerp kennen we helaas niet; we kunnen wel uit het vervolg van de geschiedenis vrij goed opmaken, hoe het er zal hebben uitgezien. Het ontwerp van Groen gebruikt de Koning nu bij de eerstvolgende besprekingen. De „hoofdbeginsels” daarvan (dus kortheid, regeling van het openbare onderwijs bij Kon. Besluit) houdt hij voor oogen.

Met groote waarschijnlijkheid is aan te nemen, dat de Koning aanstonds na 9 October een onderhoud heeft gehad met Van Keerbergh. Dat is zeer belangrijk. Van Keerbergh toch was het lid van de Commissie dat het meest „overhelde” tot vrijheid en het meest bereid was om aan de grieven der oppositie tegemoet te komen. Door het zoeken van gedachtenwisseling met dezen Staatsraad (geen leider van de oppositie, maar een trouw dienaar van den Koning en een ijverig bevorderaar van diens politiek) geeft de Koning blijk van geneigdheid om, onder vasthouding aan de beginselen uit Groens Nota met zijn concessies zoo ver mogelijk te gaan. Van Keerbergh stelt nu op 's Konings verzoek óók een ontwerp samen, steunend op de nota van Groen, maar uitgewerkt naar zijn opvattingen, die uit zijn afzonderlijke Memorie bij het ontwerp van 6 October

¹⁾ „Het ontwerp, hetwelk ik vervolgens op Uwer Majesteits last heb samengesteld.” Groens Nota van November. *Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings.*

duidelijk te herkennen zijn. Dit ontwerp gaat 13 October naar Van Gobbelschroy ¹⁾ met mededeeling, dat de Koning den Minister hierover 14 October te 9 uur wenscht te spreken.

§ 3. Het ontwerp van 13 October geeft in zeven artikelen een regeling, die men wel nauwelijks voldoende kan achten.

De bekende onderscheiding wordt gegeven in huiselijk en openbaar onderwijs. Het laatste wordt gegeven op „gouvernementsinrichtingen” of op bijzondere scholen. Dat klopt met 's Konings Opdracht en met Groens nota. Met de laatste is ook in overeenstemming de bepaling van art. 4: De gouvernementsinrichtingen zullen nader door Ons worden geregeld.

Artikel 5 bepaalt kortweg: Het staat iedereen vrij instellingen van onderwijs in te richten. Dan geeft het echter twee uitzonderingen. De eerste is vrijwel woordelijk aan de Commissie ontleend: Elk vonnis houdende veroordeeling tot een lijf- of onteerende straf, maakt onbevoegd tot het geven van onderwijs. Dit laatste is ook het geval met een veroordeeling tot correctioneële straffen, maar dan kan de Koning dispensatie verleen. Deze uitzondering is ook geheel in overeenstemming met de nota van Van Keerbergh.

De tweede beperking van vrijheid geeft aan, dat van het voornemen tot oprichting kennis gegeven moet worden aan het plaatselijk bestuur. Dat kan binnen veertien dagen daartegen in oppositie komen op grond, dat reeds een voldoende soortgelijke inrichting bestaat. Gedeputeerde Staten hebben dan de eindbeslissing. Deze bepaling vertoont wel veel overeenkomst met het voorstel, dat Groen 15 November aan den Koning doet (zie bl. 120) en kan heel goed ontleend zijn aan Groens ontwerp van begin October,

¹⁾ B. Zaken 13 Oct. 1829 no. 88. Colenbrander *Gedenkstukken*, IX², LXIV, schrijft dit ontwerp toe aan Groen. Vergelijking met Groens Nota van 15 November (*Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings*) toont aan dat dit onmogelijk is.

maar een blik op de toelichting toont aan, dat bij den voorsteller van 13 October wel degelijk het denkbeeld in het spel is de oppositie in het Zuiden tevreden te stellen, al wordt tegelijk het openbaar onderwijs beschermd. Dit is veel meer in den geest van Van Keverberg dan in dien van Groen.

Het zevende en laatste artikel bepaalt, dat er een Commissie zal komen die over de toelating tot eenig ambt te oordeelen zal hebben van hen, die op bijzondere scholen of in het buitenland onderwezen zijn.

Uit de toelichting blijkt, dat de ontwerper met opzet over het godsdienstonderwijs niet gesproken heeft, omdat dit niet past in het stelsel van dit wetje. De Koning zou bij de verdediging van het ontwerp de „meest geruststellende verzekering omtrent dit onderwerp” kunnen geven.

De Memorie van Toelichting geeft dan (in strijd met Groens opvatting zooals we zullen zien en in overeenstemming met Van Keverbergs nota) enkele waarborgen aan, die niet zijn voorgeschreven, omdat ze nutteloos worden geacht. De eed op de Grondwet heeft geen waarde, omdat de Grondwet zoo verschillend wordt uitgelegd. Het getuigschrift van zedelijkheid, waar de oppositie zich geweldig tegen kant, wordt een nuttelooze steen des aanstoots genoemd. Het toezicht van schoolopzieners zou op menigvuldige wijze worden ontdoken. Uitsluiting van de leden van niet-erkende corporaties heeft geen nut, want ze zou slechts geheime leden kweken.

§ 4. Heel voldaan is de Koning blijkbaar niet. Reeds 13 Oct. merkt De Mey in zijn schrijven op, dat de Koning toezicht op de bijzondere scholen noodig acht en dat hij de bepaling over de toelatingscommissie voor ambtenaren „bedenklijk” vindt.

Het onderhoud van Vorst en Minister op 14 October geeft den Koning gelegenheid zijn bezwaren nader te ontvouwen. Het is de eerste van een reeks dergelijke conferenties. 24 October dient Van Gobbelschroy zijn Rapport in,

vertrouwende, dat hij na de persoonlijke onderhandelingen met Zijne Majesteit erin geslaagd is een ontwerp samen te stellen, dat met de bedoeling des Konings overeenstemt. ¹⁾

Duidelijk toont het ontwerp, dat zoowel de Koning als Van Gobbelschroy tot groote concessies bereid zijn. Bij de „herhaalde persoonlijke overleggingen” zijn beiden eenstemmig tot de conclusie gekomen, dat het inderdaad het beste is geen bepalingen te maken omtrent de openbare scholen, omdat nog niet te overzien is, hoe de openbare scholen zich zullen ontwikkelen als de vrijheid voor de bijzondere scholen wordt verleend. Over die vrijheid merkt Van Gobbelschroy op, dat het Besluit van 2 October, dat de Koning uit eigen beweging genomen heeft, de meening gelogenstraft heeft, dat de vroegere maatregelen ten doel gehad zouden hebben invloed uit te oefenen op de geloofs-begrippen van sommigen. De op 2 October verleende vrijheid bleek een krachtige grond op te leveren om een gelijksoortige vrijheid ook aan de overige ingezetenen te verleen.

Een dusdanige volledige vrijheid voor ieder Nederlander om een school op te richten voor Lager, Middelbaar en Hooger Onderwijs is in beginsel aangenomen. Alleen kennisgeving aan het plaatselijk bestuur en overlegging van een programma zijn vereischt.

Dadelijke toepassing van dit beginsel ook op het Lager Onderwijs zou echter groote gevaren meebrengen voor deze tak van onderwijs, die zoo uitmuntend is ingericht. 't Gaat niet aan voor de drie takken van onderwijs verschillende stelsels in de wet vast te leggen. Ook voor het Lager Onderwijs wordt de vrijheid in beginsel vastgesteld, maar om de overgang naar de vrijheid geleidelijk te doen plaats hebben, en zoo noodig tot het stelsel van beperking te kunnen terugkeeren, worden gedurende tien jaren bepaalde voorwaarden gesteld.

¹⁾ S.S., 24 Oct. 1829 no. 120/A. La D. Het ontwerp op 24 Oct. 1829 no. 119/A. Litta. C. Exh. S.S., 26 Nov. 1829 no. 141. *Gedenkstukken*, IX², LXVIII. *Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings*.

Gedurende die periode zullen alle onderwijzers bij het Lager Onderwijs voorzien moeten zijn van een acte van bekwaamheid en wordt aan de plaatselijke besturen de bevoegdheid gegeven binnen veertien dagen na ontvangst der stukken tegen de oprichting van een school in verzet te komen. Om de bewijzen van bekwaamheid af te geven, zal in iedere provincie een examencommissie zijn, samengesteld uit drie leden van de Provinciale Staten en drie schoolopziensers. Van Gobbelschroy vertrouwt, dat op de onpartijdige samenstelling van deze Commissie geen aanmerking zal worden gemaakt.

Verder worden geen waarborgen geëischt. Geen eed, geen getuigschrift van goede zeden, geen bewijs van bekwaamheid voor de „hoogere vakken van onderwijs”. Ook dit is geheel in overeenstemming met het ontwerp van 13 October.

Het geheele openbare onderwijs wordt nadrukkelijk onder toezicht der regeering gesteld. Ieder, die de noodige kundigheden zal hebben opgedaan, onverschillig of hij dit deed door huiselijk of door openbaar onderwijs, zal tot het afleggen van examens ter verkrijging van getuigschriften of graden, die voor het waarnemen van sommige ambten of beroepen noodig zijn, worden toegelaten. De vrijheid van studie, die het ontwerp der Commissie had voorgesteld, blijft dus gehandhaafd. Door de beide laatst genoemde bepalingen (regeeringstoezicht op alle openbaar onderwijs en vrijheid van studie) was tegemoetgekomen aan de uitdrukkelijke bezwaren van den Koning tegen het ontwerp van Van Keerbergh van 13 October, dat overigens vrijwel geheel is gevolgd.

Men zou het ontwerp van Van Gobbelschroy van 24 October op het stuk van de vrijheid nog iets ruimer kunnen noemen dan dat van 13 October (van Van Keerbergh). Had dit laatste ontwerp met zijn voorstel tot toekenning van verzetsrecht aan de plaatselijke besturen een stap terug gezet op den weg naar vrijheid, hier zien we (voorloopig) dat verzetsrecht tot een tienjarige periode

beperkt. Wel moet men aan die tijdsbeperking geen al te groote waarde hechten, want verlenging van dien termijn wordt in de toelichting reeds aanstonds in uitzicht gesteld, maar toch kan men het noemen van zoo'n overgangperiode beschouwen als het bewijs, dat de Koning met zijn concessie zoo ver wilde gaan, als hij met het oog op het aan zijn zorg toevertrouwde onderwijs verantwoord achtte. Hoe zal het voorstel de verschillende adviseerende instanties passeeren? 's Maandags na den 24 October bespreekt Van Gobbelschroy nog eens met den Koning het ontwerp. Zijne Majesteit begeert dan, dat ook de Raad van Ministers daarover advies zal uitbrengen. ¹⁾

§ 5. Intusschen worden de invloeden, die bij den Koning aandringen op behoud van het oude, steeds sterker. 25 October vraagt Groen tegen den daarop volgenden Woensdag bij den Koning een audiëntie aan voor Van den Ende. ²⁾. Dat deze in 't geweer komt, is waarlijk geen wonder. Door Van Ewijck heeft hij natuurlijk kennis gehad van het ontwerp der Commissie. ³⁾ Waarschijnlijk weet hij ook wel voldoende van de latere concepten. Hij weet dan wel, dat in het gunstigste geval, verschillende deelen van zijn stelsel gevaar loopen te worden losgelaten. De Boekenlijst, het vergelijkend examen, de autorisatie, met hoeveel moeite en beleid heeft hij ze in zijn systeem aangebracht. Dat alles zou vervallen.

Van den Ende toont den Koning aan, dat hetgeen in het Zuiden is ingevoerd, niets anders is dan de onderwijs-hervorming, die in 't Noorden zoo is toegejuicht. ⁴⁾

Ook Groen laat van zich hooren. Het ontgaat hem niet, dat er invloeden aan het werk zijn, die misschien in naam

¹⁾ Zie de missive van De Mey 26 Oct. 1829 no. 38; S.S., 26 Oct. 1829 no. /A. La D. In potlood hierop aangeteekend: Veel spoed.

²⁾ S.S., Kabinet portefeuille 6160. Stukken van Van den Ende.

³⁾ Dit ontwerp is nimmer naar den Raad van State gegaan en is dan ook niet vermenigvuldigd, vandaar dat het zoekraken van één stuk zoo noodlottig was.

⁴⁾ Hij overhandigt den Koning daartoe een exemplaar van de wet van 1806 en van de Instructie van 1821 met wederzijdsche verwijzingen. Deze zijn aanwezig S.S., Kabinet portef. 6160.

voortbouwen op de „hoofdbeginselen” uit zijn nota van 9 October maar die in werkelijkheid geheel tegen zijn bedoeling ingaan. Een nieuwe nota biedt hij den Koning aan (eind October of begin November). ¹⁾

Hij gevoelt dat het onbetamelijk geacht zou kunnen worden om ongeroepen zijn meening over gewichtige staatsaangelegenheden mede te deelen. Maar hij meent eenige opheldering schuldig te zijn over zijn gevoelens omtrent „de Gewigtige wetgeving op het onderwijs, welke zoo onberekenbare gevolgen kan hebben”.

Het is met die wetgeving anders gegaan dan hij goed acht. „Toen U.M. mij veroorloofde de stukken in te zien betrekkelijk eene aanstaande wetgeving op het onderwijs, bragt ik het denkbeeld in het midden eener afscheiding tusschen de bijzondere scholen en die van het openbaar gezag.” ²⁾ De rechten van den Koning zouden daardoor behouden worden en de Koning zou een tegenwicht tegen de bijzondere scholen in handen hebben. In het concept, dat Groen vervolgens op last van den Koning had samengesteld ³⁾ werd zodoende gered, wat zonder die onderscheiding verloren zou zijn gegaan en toegegeven wat niet scheen te kunnen worden behouden.

„Doch,” vervolgt Groen, „nu het schijnt, dat men bovengemeld concept tot grondslag van een blijvende wetgeving en de voorgestelde waarborgen, ofschoon welligt reeds veel te gering, nog onbeduidender zou willen maken”, nu komt hij nogmaals de noodzakelijkheid be-
toogen om de scholen van het openbaar gezag buiten de wet te houden en om een algemeen toezicht over het geheele onderwijs te handhaven. Groen brengt zwaar geschut in stelling: De toestand van het Rijk is hoogst gevaarlijk. De

¹⁾ *Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings.* Het lijkt mij mogelijk de nota vóór 24 Oct. te plaatsen. Het „algemeen toezicht op het Onderwijs” is in het Ontwerp van 24 Oct. vastgesteld. Ook vindt men daarin en in de Toelichting de gedachte om aan hooger en middelbaar onderwijs meer vrijheid te geven en minder toeschietelijk te zijn bij het lager onderwijs.

²⁾ Dit is dus 9 October.

³⁾ Dat moet dus op of dadelijk na 9 October zijn. Dit concept kennen we (nog) niet.

zoogenaamde oppositie bestaat niet meer uit geïsoleerde personen, maar is gericht tegen de staatsregeling zelve. Zij is een factie geworden. Deze factie, die reeds zeer machtig is in het Rijk, is nog te gevaarlijker met het oog op haar betrekkingen tot Frankrijk. Zij streeft naar de Republiek of juister naar de anarchie en naar uitsluitende heerschappij der Roomsche Kerk.

Alle vroegere concessies hebben ten opzichte van de factie niets gebaat, alle volgende zullen niet baten.

§ 6. Het wetsontwerp is intusschen 27 October door Van Gobbelschroy aan den Prins van Oranje, Voorzitter van den Raad van Ministers, gezonden met het verzoek het zoo spoedig mogelijk in den ministerraad te behandelen. ¹⁾ Het ontwerp komt op de gewone vergadering van Woensdag 28 October. Vervolgens wordt er nog een buitengewone vergadering aan gewijd op Zaterdag 31 October. Tenslotte wordt Woensdag 4 November het verslag aan den Koning vastgesteld. ²⁾

In den Ministerraad zijn verschillende Leden tegen concessies op onderwijsgebied, maar toch kan Van Gobbelschroy rapporteeren: „De meerderheid van den Raad, bewogen door de wenschen van een groot deel der natie, heeft gemeend, dat de staatkunde vereischte, om zelfs misschien met gevaar van den toestand van het Openbaar onderwijs te zien achteruitgaan, genoeg te moeten nemen met de hoofdstrekking der ontworpen wet.”

De ministerraad meent, dat de oorzaak, waarom een gemeentebestuur in verzet kan komen tegen de stichting van een bijzondere school, moet worden aangegeven. Zoo komt er dan ook: „Het Plaatselijk Bestuur zal zich tegen de oprichting der School kunnen verklaren op grond van het reeds bestaan binnen de gemeente van één of meerdere scholen.” Vergeleken met het ontwerp van Van Gobbel-

¹⁾ S.S., 27 Oct. 1829 no. 55/A. La A.

²⁾ 4 Nov. 1829 no. 1; S.S., 5 Nov. 1829 no. 21; nader exh. S.S., 26 Nov. 1829 no. 141. Gerretson, Groen.

schroy en dat van 13 October bracht dit in wezen niets nieuws. Daarenboven moet aangegeven worden, dat de Koning de bevoegdheid heeft om na afloop van de tien jaren aan de Staten-Generaal voorstellen te doen om de beperking van de vrijheid van onderwijs te doen voortduren. De schoolhouders moeten ook verplicht zijn schriftelijk inlichtingen te geven aan daartoe bevoegde besturen.

In een afzonderlijk rapport aan den Koning geeft Van Gobbelschroy nog rekenschap van eenige persoonlijke meeningen. ¹⁾ Het belangrijkste is op te merken, dat de Kroonprins fel tegen het ontwerp is. ²⁾ Hij noemt het een geheele omkeering van de beginselen, omtrent het openbaar onderwijs, die tot dusver op de wettigste wijze vastgesteld en ingevoerd zijn en die tot voor twee jaren den algemeenen bijval van alle verlichte en beschaafde menschen hebben gehad, die niet door de inblazingen van dweepzieke en heerschzuchtige geestelijken uit de Roomsche Katholieke kerk zijn misleid. Volgens hem hebben de drijvers onder de Roomsche Katholieke geestelijkheid in 1815 verwerping van de Grondwet geëischt, voornamelijk omdat ze den Koning alleen en bij uitsluiting het recht gaf het geheele openbaar onderwijs te regelen. Die zelfde menschen noemen nu de Koninklijke wettige verordeningen inbreuken op de Grondwet.

Een dergelijke boutade deed aan de materiele wijzigingen, die in het ontwerp werden aangebracht, niet veel toe. De veranderingen, die de Raad van Ministers aanbracht, waren, zooals we zagen, niet groot.

§ 7. De beide ontwerpen, van Van Gobbelschroy en van den Ministerraad gaan nu 5 November gezamenlijk naar den Raad van State. In verschillende vergaderingen van 5 tot 13 November doet de Raad het ontwerp af.

¹⁾ Zelfde exh. als het officieele rapport. Zie *Gerretson, Groen*.

²⁾ Ook in een Nota aan den Koning van 17 Nov. 1829 verklaart de Prins van Oranje: „Naar mijn oordeel zou er geen noodlottiger maatregel kunnen worden genomen dan volkomen vrijheid van onderwijs ten geveele der R.K. te verleen”. *Gedenkstukken*, IX², 676.

Dan gaat zijn advies naar den Koning. ¹⁾

Althans van een deel der leden kan men de meening over de beide ontwerpen reeds van tevoren bevroeden. In den Raad zitten immers vijf leden van de Commissie van 30 Juni. Drie van hen hebben zonder meer het Rapport der Commissie geteekend ²⁾, twee hebben een afwijkende nota ingediend. ³⁾ Het drietal blijkt de meerderheid van den Raad op zijn hand gekregen te hebben.

Met artikel 4, dat de regeling van de openbare school aan den Koning voorbehoudt, kan de Raad zich wel vereenigen, al wil hij niet verbergen, dat het veel tegenstand in de Staten Generaal zal ontmoeten.

De klachten hebben echter niet zoozeer de inrichting der openbare scholen betroffen als wel het gemis aan bijzondere scholen. De raad is van meening, dat grooter vrijheid tot stichting daarvan zou kunnen worden verleend zonder de vruchten van de schoolhervorming in gevaar te brengen. Het voorstel van de Minister (vrijheid van schoolstichting, alleen kennisgeving aan het gemeentebestuur; art. 5) is daarvoor geen waarborg. Het stelt integendeel de openbare school bloot „aan de meest onberaden mededinging en aan de driften der menigte”. De Minister heeft dat zelf gevoeld en in het volgend artikel die vrijheid als het ware voor tien jaar geschorst door het eischen van de acte van bekwaamheid en de goedkeuring van het Plaatselijk Bestuur.

Voor deze laatste bepaling voelt de Raad niets. Ze kan zoowel voor als tegen de ware belangen van het onderwijs werken, want ze heeft als resultaat, dat worden uitgesloten de personen, die de geloofsleer van de meerderheid niet belijden. Daarenboven is die bepaling niet vereenigbaar met het beginsel van vrijheid en zal ook door de voorstanders van vrijheid slecht worden opgevat. De Raad

¹⁾ 13 Nov. 1829 no. 16; S.S., 26 Nov. 1829 no. 141. *Gerretson, Groen.*

²⁾ Van Pabst, Metelerkamp, Dotrengé. Zij waren dus voor vrijheid op bepaalde voorwaarden.

³⁾ Van Keверberg en Van Toers. Van Keверberg wilde het aantal voorwaarden beperken.

zou het liefst dit artikel met zijn willekeurige beperking doen vervallen en in artikel 5 meer waarborgen opnemen, en wel bewijs van bekwaamheid en goede zeden en afleggen van den eed.

Deze dingen zijn door een Commissie uit den Raad besproken met den Minister van Binnenlandsche Zaken. Deze zag in het eischen van een bewijs van bekwaamheid een aanranden van het beginsel van vrijheid. Voor het lager onderwijs zou hij het kunnen toegeven, voor het middelbaar- en hooger onderwijs moet naar zijn meening de grootste vrijheid blijven. Liever dan voor deze takken van onderwijs een bewijs van bekwaamheid te vorderen, zou hij de tienjarige beperking geheel laten vervallen en dus ook voor het lager onderwijs onbeperkte vrijheid geven, in de hoop dat de normaalscholen spoedig voldoende kundige en verlichte onderwijzers zouden leveren ook voor de bijzondere scholen. De bewijzen van goede zeden, die de Raad van groot belang acht, vindt de Minister zonder beteekenis, daar ze altijd negatief zijn. Met het vergen van den eed kan de Minister zich vereenigen.

Uit deze discussie blijkt duidelijk, hoe ver Gobbelschroy met het verleenen van vrijheid wilde gaan. Het slot van het lied is, dat in het ontwerp, dat de Raad van State bij zijn advies voegt, de bepaling vervalt, dat het gemeentebestuur zich tegen de oprichting van een school kan verzetten. Daartegenover worden dan weer geëischt bewijzen van bekwaamheid (niet alleen voor lager-, maar ook voor middelbaar- en hooger onderwijs) en als verdere waarborgen het bewijs van goed gedrag en de eed van trouw.

Bij dit advies gaan twee afwijkende nota's. Eén van Staatsraad De Bije, die minder vrijheid verlangt en naast de waarborgen ook het recht van verzet van het gemeentebestuur behouden wil. De tweede van Van Keerbergh, d'Anethan, Borret en van Toers, die zich uitspreken voor het stelsel van den minister om bij het lager onderwijs, voor de „min verlichte volksklasse” een bewijs van bekwaamheid te eischen en dat niet te doen bij middelbaar

en hooger onderwijs. Zij achten dit ook in strijd met het K.B. van 2 Augustus 1815 dat bepaalt, dat „het ieder vrijstaat, die zich daartoe geschikt weet, in de onderwerpen van dit onderwijs aan anderen onderrigt te geven”. Voor de bewijzen van zedelijkheid gevoelen zij niets (wat ons van een groep onder leiding van Van Keeverberg niet verwondert). De meeningen over zedelijkheid staan immers zoo nauw in betrekking met godsdienstige en politieke gevoelens, ja zelfs met vooroordeelen en partijzucht, dat invoering ervan tot velerlei ongerief aanleiding zou geven.

§ 8. Al deze ontwerpen en adviezen gaan nu weer naar den Koning.

Het is hoogst merkwaardig te zien hoe Groen voortdurend op de hoogte blijft van den stand van zaken en hoe hij onafgebroken het oor van den Koning blijkt te hebben. Nauwelijks is het ontwerp van den Raad van State binnen (13 November) of Groen biedt den Koning een Memorie aan (15 November), waarin hij het ontwerp van den Raad op den voet volgt, en ook de afwijkende adviezen, die pas 14 November waren binnen gekomen, verwerkt. Deze Memorie gaat vergezeld van een nog weer wat gewijzigd wetsontwerp, dat het ontwerp van den Raad van State als basis neemt. ¹⁾

Groen laat het Hooger Onderwijs vrij, ²⁾ maar wil voor het Lager- en Middelbaar Onderwijs naast de waarborgen ook nog het recht van verzet van het gemeentebestuur opnemen en hij doet dat dan ook in zijn ontwerp zonder de beperking tot een periode van tien jaar er bij te zetten. „Die bepaling”, zegt hij in zijn toelichting, „die welligt ook in het Zuiden aan velen aangenaam wezen zal, schijnt een krachtige waarborg te bieden zoowel tegen indringing van het Catholicismus in het Noorden, als tegen een overdreven concurrentie.”

¹⁾ Exh. S.S., 26 Nov. 1829 no. 141. Beide stukken in *Gerritson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings*.

²⁾ Alleen wordt voor het geven van Hooger Onderwijs een academische graad geëischt.

Nog eenmaal bestrijdt hij Van Keverberg: Het behoud der bewijzen van zedelijkheid is van het grootste belang. Niet krachtig zijn de daartegen ingebrachte argumenten. Hij moet toegeven, dat ten aanzien van het eischen van een academischen graad voor middelbaar en hooger onderwijs een groote zwaarigheid gelegen is in het Besluit van 2 Augustus 1815, maar hij geeft toch de voorkeur aan waarborgen. Het weglaten daarvan is een groot gevaar.

De opvatting van Van Gobbelschroy, dat men Middelbaar en Hooger Onderwijs kon vrijlaten, omdat die voorwerp van weelde zijn, acht hij onhoudbaar. „Dit moge eenigen schijn hebben ten aanzien van elk individu, maar de drie trappen van Onderwijs zijn alle van volstrekte noodzakelijkheid voor den Staat en omtrent alle drie is de Regeering tot voortdurende zorg gerechtigd en verplicht.”

De Mey van Streefkerk brengt, naar men zeker kan aannemen in overleg met den Koning, persoonlijk eenige wijzigingen aan in Groen's ontwerp, waardoor b.v. de groepeerings van de waarborgen voor de drie takken van onderwijs duidelijk uitkomt, de samenstelling der examencommissies iets wordt gewijzigd en enkele redactieverbeteringen worden aangebracht.

Dit ontwerp van 15 November met de wijzigingen van De Mey is zoo nog niet naar den drukker gegaan. Van de beraadslagingen erover is niets bekend, maar op het Algemeen Rijksarchief berust op S.S., 26 Nov. 1829 No. 141 een exemplaar van Groens ontwerp, waarin door den Koning persoonlijk nog weer doorhalingen zijn verricht en veranderingen aangegeven. De onderhavige copie van Groens ontwerp, waarop de Koning zijn groote N.B.'s heeft aangebracht, heeft reeds wijzigingen ondergaan, vergeleken bij het door De Mey gereviseerde ontwerp van 15 November. Zoo is in art. 5 opgenomen een definitie van Lager Onderwijs („waardoor verstaan wordt het onderwijs aan kinderen beneden de twaalf jaren, in lezen, schrijven, rekenen, en de eerste beginselen van spraakkunst,

geschiedenis en aardrijkskunde’’). Door een kleine redactie wijziging in artikel 5 heeft men alle voorwaarden ook op het hooger onderwijs toepasselijk gemaakt. De samenstelling van de Examencommissie is gewijzigd. In het ontwerp van 15 November staat, dat zij zal zijn samengesteld uit den Gouverneur en twee leden van de Staten. Nu worden, op uitdrukkelijk verlangen van den Koning dus, nog wijzigingen aangebracht in de samenstelling der examencommissies. Niet twee leden van de Staten, maar twee leden van de Gedeputeerde Staten zullen erin zitting hebben. Daarenboven wordt de eedsformule tot minder dan de helft ingekort.

Zoo tot op het allerlaatst door den Koning persoonlijk met groote belangstelling tot in de kleinste bijzonderheden overwogen en verzorgd, wordt het ontwerp eindelijk rijp geacht, om aan de Staten Generaal te worden aangeboden. Wat 26 November geschiedt. ¹⁾ In de, door Groen opgestelde, Boodschap, waarmee het Wetsontwerp aan de Tweede Kamer wordt aangeboden verklaart de Koning, dat de samenstelling ervan van vele en groote moeilijkheden vergezeld was geweest. Aan de eene zijde stond de grondwettige plicht der regeering om voor het openbaar onderwijs te zorgen, aan de andere zijde de begeerte van den Vorst om voorzoover dat mogelijk was aan de geuite wenschen tegemoet te komen. De oplossing was gevonden door alles aan één hoofdgedachte, die van de „vrije uitoefening’’ ondergeschikt te maken. Dit beginsel was beperkt voor zoover de zekerheid en de welvaart van den Staat dat vereischten. Het openbaar onderwijs mocht niet afhankelijk zijn van de wisselvalligheid der bijzondere inrichtingen, maar mocht evenmin oprichting en ontwikkeling ervan beletten. De Koning vertrouwt, dat het Ontwerp aan die bedoeling beantwoordt.

§ 9. Als we nu de balans opmaken en we vergelijken

¹⁾ S.S., 26 Nov. 1829 no. 141. Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings. Noordziek 1829—'30, II, 708 vlg. Van Hoorn, 297—303.

het ontwerp van de Commissie met het wetsvoorstel, dat bij de Staten Generaal wordt ingediend, dan is het duidelijk, dat de voorstanders van de eenheid in het onderwijs de winst inpalmen, terwijl de strijders voor vrijheid aan het kortste eind trekken.

De regeling der openbare scholen is aan de wetgevende macht onttrokken en geheel aan den Koning voorbehouden. De verplichting voor elke gemeente om minstens één openbare school te stichten, de plicht voor de grootere gemeenten om een armenschool te bekostigen, de schoolbelasting, dat alles zal bij Koninklijk Besluit kunnen worden ingevoerd. Aan den eenen kant wordt nu wel niets van deze wenschen van de voorstanders der openbare school in de wet vastgelegd, aan de andere zijde wordt ook geen hunner idealen losgelaten. Door artikel 4 blijft het mogelijk alles in te voeren wat in de ontwerpen van Van Ewijck was voorgesteld.

Voor de pleiters voor vrijheid staat de zaak juist andersom. Niet alleen zijn alle voorwaarden, die de Commissie voor de oprichting van lagere-, middelbare-, en hooge scholen had gesteld nu overgenomen, maar daarbij is nu voor alle drie soorten van scholen, de autorisatie door het plaatselijk bestuur voorgesteld. De practijk kan, met name in het Zuiden, misschien meevallen, maar in rechte was deze vrijheid volkomen denkbeeldig.

Een zoo eenzijdige wet kon nooit een nationale regeling van de schoolkwestie brengen. Van bevrediging der oppositie zal dan ook geen sprake zijn. Dit blijkt reeds spoedig. 30 November bespreekt Van Gobbelschroy den stand van zaken in den Ministerraad. ¹⁾ Onder de concessies, die hij den Koning had durven aanraden, stonden voorop die bij het openbaar onderwijs. Hij had een wet gewild, die uitging van het vrijheidsbeginsel met als uitzondering een tijdelijke beperking bij één tak van onderwijs. Een groot deel van de oppositie in de Tweede Kamer zou dan de Regeering gesteund hebben. Nu is een geheel

¹⁾ *Gedenkstukken*, IX², 696.

andere wet aangeboden. Het resultaat is dan ook, dat de geheele oppositie in de hoogste mate ontevreden is. Hij ziet geen kans om door andere concessies bevrediging te schenken.

Het verder verloop der zaak zou hem in het gelijk stellen.

HOOFDSTUK X.

VOOR DE VIERSCHAAR. DE BEOORDEELING VAN HET ONTWERP VAN 26 NOVEMBER 1829.

§ 1. De houding van den Koning in het licht van de Koninklijke Boodschap van 11 December 1829.

§ 2. Ongerustheid over de Concept-wet bij de voorstanders van eenheid en bij die van vrijheid. § 3. Het onderzoek in de Afdeelingen van de 2e Kamer. § 4. De Koning stelt de vraag of de Kamer het tot stand komen van een wet „voor als nu” raadzaam acht.

§ 1. De verandering in de houding van den Koning komt ook uit buiten het terrein van het onderwijs. Dat kan moeilijk anders worden verwacht. Vooral door de Unie van 1828 was de oppositie tegen de onderwijspolitiek der regering onderdeel geworden van een veelomvattend verzet tegen het regeeringsstelsel van Koning Willem. Het was een staatkundig-godsdienstig conflict geworden, waarin ook economische factoren mee spraken, getuige de steun, die de Zuidelijke oppositie soms kreeg uit Amsterdam.

Een tijdlang heeft de Koning ertoe overgehield de onderwijsoppositie te bevredigen en zoo het algemeen verzet te verzwakken. Blijkbaar is hij van dien weg althans gedeeltelijk teruggekomen. Het ontwerp van 26 November deed aan de oppositie slechts weinig concessies.

Duidelijker komt de houding van den Koning uit in de Koninklijke Boodschap van 11 December. Krachtig stelt de Koning zich daar, tegenover de van de Engelsche parlementaire beginselen uitgaande oppositie op het constitutioneel-monarchale standpunt. De Nederlandsche Grondwet kent de staatkundige ministerieele verantwoordelijkheid niet. Niet tegen de ministers richt zich dus de

oppositie, maar tegen hem. De Koning is bereid de oppositie tegemoet te komen, zoover dit *binnen* de grenzen van de constitutie mogelijk is, maar geen stap *daarbuiten*. Al heeft hij concessies gedaan, hij zal zijn grondwettige rechten tegenover de oppositie weten te handhaven: „Wij zullen met gelijke vastheid onberaden eischen afslaan, als Wij billijke verlangens wenschen te bevredigen”.

Over het onderwijs heet het: „Zien Wij, Edelmogende Heeren, op het onderwijs, dat bestendig en grondwettig voorwerp Onzer zorgen; dan mogen Wij vertrouwen door het, uit Onze eigen beweging inroepen van wettelijke bepalingen, op den bijval van het verlichte en onbevooroordeelde gedeelte Onzes volks, aanspraak te hebben. Indien toch, bij aanmerkelijke wijziging van het bestaande, door velen toegejuicht, niet die onbeperkte vrijheid, welke toomeloos tot verwarring en verwoesting van alle menschelijke beschaving en ontwikkeling leidt, door Ons is aangenomen, zoo kan een bedaarde overweging geenszins doen miskennen, dat het algemeen bestuur ten deze ook aan het plaatselijk en gewestelijk gezag zooveel heeft opgedragen als bij de wet konde plaats hebben; En Wij verlangen, door de overweging van U Edel Mogende Ons te zien toegelicht, of Wij bij Onze voordracht, het doel Onzer pogingen, de vereeniging namelijk der betamelijke wenschen van al Onze onderdanen zullen getroffen hebben.”

Als één van de concessies, waarop de Koning doelde, kan men beschouwen de instelling van een Generale Directie voor den R.K. Eeredienst in December 1829. Directeur werd F. J. M. Baron de Pélichy de Lichtervelde, een getrouw Roomsch Katholiek. 9 Januari 1830 werd het Collegium Philosophicum opgeheven.

Ook op ander terrein nam de Koning een tegemoetkomende houding aan, die men na de krachtige toon van de Koninklijke Boodschap wellicht niet zou hebben verwacht. In het ontwerp op de drukpers, dat 11 December werd ingediend werden enkele strenge bepalingen gewijzigd en in Vlaanderen werd in administratie en recht-

spraak gebruik van het Fransch weer toegestaan. Maar de einduitkomst heeft stellig Van Gobbelschroy in het gelijk gesteld, die van allerlei concessies weinig heil verwachtte, als men op het gebied van het onderwijs geen bevrediging wist te bereiken. Daarop bleek niet veel uitzicht.

§ 2. De voorstanders van de wet van 1806 waren zeer verontrust en staken hun bedoelingen niet onder stoelen of banken. Verschillende brochures waren reeds verschenen, waarin soms de gevolgen van meer vrijheid met sombere kleuren werden afgemaald. ¹⁾

Vermeldenswaard, vooral met het oog op de latere be- teekenis van den schrijver, is een geschrift van Thorbecke, dat naamloos verschijnt: „Over het Bestuur van het Onderwijs in betrekking tot een aanstaande wetgeving.” ²⁾

Thorbecke kent aan den Staat een taak toe op onderwijsgebied en stelt vast, dat het onderwijs in Nederland veel aan de zorg der regeering te danken heeft. Daarnaast heeft echter het bijzonder onderwijs een taak, omdat er altijd verschil van inzicht over de te volgen methode zal zijn. ³⁾ In de meeste landen is de ontwikkeling van het onderwijs zonder bijzondere scholen niet te denken. Zelfs acht Thorbecke het mogelijk, dat de Staat wegens de voortreffelijkheid van het bijzonder onderwijs slechts aanvullend behoeft op te treden. Hij ziet het onderwijs echter slechts als middel tot ontwikkeling van *verstandelijke* vermogens en het antwoord op de vraag of het onderwijs door den Staat of door particulieren moet worden verzorgd, hangt er bij hem alleen van af of de verstands-

¹⁾ 1. B.v.: P. de Raad, *Brief over de wetten op het Lager Onderwijs*, Rotterdam, 1829. 2. A. van den Ende, *Wat is te denken en te verwachten van eene geheele vrijstelling tot het openen van bijzondere scholen ten platten lande en in de steden door ranghebbende*, Leiden, 1829. 3. *De émancipation de l'enseignement primaire dans le royaume des Pays-Bas*, Bergen, 1829. 4. *Observations sur le projet de loi concernant l'instruction publique*, Bergen, 1830. 2 en 3 biedt Van den Ende in October '29 den Koning aan (S.S., Kabinet 6160); 4 bij zijn nota van 27 Februari 1810 (6 Juni 1830 no. 92).

²⁾ Zutphen, 1829.

³⁾ Zie hiervoor ook de denkbelden van De la Coste, op blz. 146.

vorming beter door den Staat of door particulieren wordt verricht. Er is geen spoor van te ontdekken, dat Thorbecke verschil van inzicht over de geestelijk-zedelijke vorming wil laten wegen. ¹⁾

In het begin van 1830 verschijnen in druk de antwoorden van de Commissiën van onderwijs en van de Gedeputeerde Staten in de Provinciën op de hun op 26 Mei 1829 voorgelegde vraag: „Of het raadzaam, in het belang van een goed geregeld onderwijs zijn kan, toe te laten, dat personen welke eenen rang of eene akte van algemeene toelating hebben verkregen, zich naar eigen goedvinden, als bijzondere schoolonderwijzers kunnen vestigen, in zoodanige gemeente of op zoodanige plaats, hetzij stad of dorp, als zij zelven zullen verkiezen; dan wel, of het getal onderwijzers, naar gelang der plaatselijke omstandigheden, en in verhouding tot de behoeften der bevolking bepaald moeten worden? ²⁾

In deze Verzameling is meermalen groot verschil op te merken tusschen de antwoorden van de Commissie van onderwijs (de door de regeering benoemde schoolopzieners) en de Gedeputeerde Staten van hetzelfde gewest. De Commissiën van onderwijs zijn allen vol lof over de tot nu toe gevolgde onderwijspolitiek en haar resultaten. Bij de Gedeputeerde Staten komen meermalen bezwaren te voorschijn, zelfs al juicht men de algemeene strekking van de onderwijspolitiek toe.

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland b.v. schrijven „De ondervinding heeft geleerd, dat bij een volkomen staat van vrijheid van onderwijs, er menschen of vereenigingen gevonden worden, welke er niet zelden op uit zijn, om op de vorming der jeugdige denkbeelden, en langs die weg op den gang der verlichting invloed te oefenen, en juist datgene te doen, hetwelk men bij anderen laakt, en vooral van het Gouvernement niet wil gedoogen”. Daarom moet het Gouvernement ervoor zorgen, dat in de scholen „geen

¹⁾ Zie hiervoor ook *Scholten*, 63.

²⁾ 's Gravenhage, 1830.

godsdienstige, leerstellige of staatkundige beginselen geleerd of sommige derzelve, bij uitsluiting, ingeprent worden". En dan zeggen de Heeren: „verdere beperkingen komen ons min noodig voor en zijn ook niet noodzakelijk tot het behoud van doelmatige voorschriften" „De door ons bedoelde vrijheid laat zich integendeel met die voorschriften alleszins overeenbrengen, daar de beperkende toevoegsels tot de Hollandsche wetgeving eigenlijk van Franschen oorsprong zijn." 1) Deze laatste opmerking, die duidelijk slaat op de autorisatie en het vergelijkend examen, laat zien, dat de bezwaren van 1821 tot 1823 in Zuid-Holland nog niet verdwenen zijn (zie bl. 40 vgl.).

Gedeputeerde Staten van Noord-Holland hebben een ander bezwaar. Zij geven in overweging om de „vergelijkende, zoo vaak tot partijdige beoordeeling aanleiding gevende examens, waartegen zoo veel valt aan te merken, en waarvan het nut door velen wordt betwijfeld", af te schaffen. 2)

Onder de Noordelijke gewesten neemt Utrecht een aparte plaats in, doordat de gouverneur van die provincie in een afzonderlijke nota het antwoord van de Commissie van onderwijs aan critiek onderwerpt. Het is de Roomsche Katholieke Belg, Ridder van Ertborn, die in 1814 deel uitgemaakt had van het Gouvernement Provisoire. Hij komt er rond voor uit, dat hij de vrees der Commissie voor meer vrijheid niet deelt. 3)

In het Zuiden is er in 't algemeen tegenstelling tusschen de Commissiën, die tegen vrijheid zijn (alleen de Commissie van West Vlaanderen verlangt een zekere mate van vrijheid om de aansporing, die de concurrentie op de gemeentelijke onderwijzers uitoefent 4) en de Gedeputeerde Staten.

Gedeputeerde Staten van Luik houden aan de Commissie, die vol lof is, haar eigen brochure voor, waarin ze

1) *Verzameling Antwoorden*, 117—119.

2) *Verzameling Antwoorden*, 108—109.

3) *Verzameling Antwoorden*, 165 vgl.

4) *Verzamelde Antwoorden*, 72 vgl.

korten tijd geleden de hoop uitsprak, dat een wijze wet de klachten zou doen ophouden. ¹⁾

Het scherpst wordt de tegenstelling uitgesproken in Noord-Brabant. Ook daar was de Commissie van onderwijs vol lof en wees de vrijheid af. ²⁾ Gedeputeerde Staten schrijven de op schoolgebied verkregen verbeteringen niet toe aan de „bestaande schoolverordeningen”, maar aan de „veranderde omstandigheden des tijds”. Noord-Brabant werd vroeger van zeer slechte onderwijskrachten voorzien: gepensioneerde militairen, en zoogenaamde heerenknechts, „welke de dienstbaarheid moede, het overige hunner dagen in het bezit van een ambtje wilden slijten”. Het hoofdvereischte in deze lieden was, dat ze tot de Hervormde Kerk behoorden.

Maar niet alleen een dergelijke bundel ambtelijke rapporten werd den Koning aangeboden, ook particulieren richtten zich tot hem. Op S.S., 6 Juni 1830 No. 89 wordt een naamlooze Memorie bewaard van „Een gehoorzaam en getrouw onderdaan Uwer Majesteit”, die 20 December 1829 den Koning was aangeboden. Het stuk zou de vermelding nauwelijks waard zijn, indien er niet op 31 December door Groen een résumé van opgesteld was, voorzien van Groens opmerkingen. ³⁾ De „trouwe onderdaan” had o.m. voorgesteld om voor de Roomsche Katholieke scholen de Roomsche Katholieke geestelijkheid en voor de Protestantsche scholen de Protestantsche geestelijkheid mede-toezicht te geven. Volgens Groen zal de Ultra-Katholieke oppositie hierdoor niet te bevredigen zijn. Daarenboven zou men dan moeten uitgaan van een afscheiding tusschen de scholen der onderscheiden Gezindheden, die in een land, waar geen Nationale Kerk bestaat en de scholen sedert eenige jaren geheel vereenigd zijn geweest, moeilijk van gouvernementswege voorgesteld zou

¹⁾ *Verzameling Antwoorden*, 55 vgl.

²⁾ *Verzameling Antwoorden*, 1 vgl.

³⁾ S.S., 6 Juni 1830 no. 89. *Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings*.

kunnen worden.

De facultatieve splitsing van de staatsschool wordt dus door Groen als practisch onuitvoerbaar afgewezen.

27 Februari 1830 richt Van den Ende zich met een adres tot den Koning, waarin hij nogmaals behoud der bestaande verordeningen bepleit.¹⁾ Van den Ende herinnert aan den stap, dien hij in het vorig najaar bij den Koning ondernomen heeft. Nu betoogt hij, dat naar zijn meening het voorgestelde ontwerp niet liberaler en milder is dan de geldende wetsbepalingen. De kennisgeving aan het gemeentebestuur (art. 5) zal weldra in een verzoek om toelating veranderen. Daarenboven is de bijzondere onderwijzer dan door de overlegging van zijn programma veel meer gebonden dan zijn tegenwoordige collega. De onderwijzer, die zich tot het lager onderwijs bepaalt, zal voortaan geen onderwijs mogen geven aan kinderen boven de twaalf jaren. Door het recht van beroep tegen de beslissing van het gemeentebestuur worden de rechten der lagere besturen, en dus eigenlijk die der geheele bevolking, gekort ten behoeve van enkele onderwijzers. Dit brengt dus achteruitgang in plaats van vooruitgang. (Dat is ook een gezichtspunt). Beperking van de macht der plaatselijke besturen is ook gelegen in de bepaling, dat toestemming slechts kan worden geweigerd op grond van het reeds bestaan binnen de gemeente van een soortgelijke school en in de verplichting om uitspraak te doen binnen een maand.

De samenstelling der examencommissie, waarbij de bijzondere onderwijzers in het openbaar „ten examen zullen staan” voor de hoogste Provinciale autoriteiten steekt in zachtheid en mildheid zeer ongunstig af bij de tegenwoordige bepalingen. Deze bewijzen zullen slechts gelden voor één provincie. Nu gelden 1e, 2e of 3e rang door het geheele rijk. De eed is zwaar, want de onderwijzer is daardoor verplicht alle wetten te kennen. En hoevelerlei uitleg kan er niet zijn over wat goed is voor rust en orde of goede

¹⁾ S.S., 6 Juni 1830 no. 92. *Gerretson, Groen, Bescheiden, Kabinet des Konings.*

zeden? Het grondwetsartikel over het onderwijs wordt nu al zoo verschillend uitgelegd! Tenslotte zijn ook de boeten zwaarder dan volgens de wet van 1806.

Maar het is duidelijk, dat de voorstanders van vrijheid nog minder op hun gemak zullen zijn dan Van den Ende. Uit den aard der zaak dringt veel van wat in regeeringskringen voorvalt niet naar buiten door. Maar wat merkbaar wordt, is voldoende om de tegenstanders van de tot nu toe gevolgde onderwijspolitiek met wantrouwen te vervullen.

Het wetsontwerp heeft hen diep teleurgesteld. Dat blijkt uit het feit, dat een reeds begonnen petitiebeweging na de indiening van het ontwerp krachtig oplaait. 't Straalt ook door in de rapporten, die de gouverneurs der provinciën aan Van Gobbelschroy zenden om hem, op zijn verzoek, in te lichten over de publiek opinie. ¹⁾ Duidelijk komt in die rapporten uit, dat vele geestelijken die petitie-beweging steunen, ja zelfs op verschillende plaatsen zich aan het hoofd der petitionarissen stellen.

Er zijn wel uitzonderingen. De bisschop van Gent, Mgr. Van de Velde wekte 2 December 1829 zijn diocesanen op tot aanhankelijkheid aan den Koning. De ons bekende Mgr. van Bommel van Luik, die zelf nog wel bezwaren hield, heeft in zijn pastorale brief van 5 Februari 1830 toch een verzoenende toon laten hooren. Teekenend is echter, dat het blad uit zijn eigen diocees, de *Courier de la Meuse*, weigerde den brief van zijn bisschop te publiceeren. ²⁾ Een deel der Roomsche Katholieke oppositie wil om politieke redenen geen verzoening. Men vertrouwt bovendien de regeering niet. Men is er zich te goed van bewust, dat niet alleen de letter van de bepalingen, maar vooral de geest, waarin de uitvoering plaats heeft, beslissend is, om de toekomst met gerustheid tegemoet te kunnen gaan.

¹⁾ *Gedenkstukken*, IX², 701—718.

²⁾ *Monchamp*, 426. *Gerretson*, *Aanvulling*, 295.

Van Bommel, die door zijn herderlijken brief zijn positie in Luik moeilijk gemaakt had ¹⁾, schrijft 3 Februari zelfs aan den Koning, dat er in het Zuiden angst is voor het ontwerp van wet op het onderwijs. „Het is letterlijk waar”, schrijft hij, „dat bijaldien dit laatste doorgaat, de eerste twistappel tusschen het Zuiden en het Noorden pas zal geworpen zijn. Ware het niet te vermetel gehandeld, dan zou ik Uwe Majesteit, in het wel begrepen belang van het Vaderland, en van deszelfs dierbaar hoofd, wiens geluk, rust en tevredenheid ik zoo zeer behartig, allerootmoedigst smeeken van toch het finaal intrekken van dat ontwerp te bevelen. Het is niet mogelijk meer aan Belgiëën eenig ander dan een waarachtig vrij onderwijs wettig te gunnen.” ²⁾

Het verwondert ons dan ook niet, dat de Unie tusschen Roomsch-Katholieken en Liberalen blijft voortbestaan, omdat beide groepen ervan overtuigd zijn, dat de regeering hen tracht te scheiden om hen onschadelijk te maken. ³⁾

Over de behandeling van de concept-wet behoefde men zich niet veel illusie te maken. Dit was nu werkelijk een dood paard aan een boom gebonden.

§ 3. Het verslag van het onderzoek in de afdeelingen op 25, 26, 27 Februari en 1 Maart, toont duidelijk aan, dat, naar de meening van de Staten Generaal, de Koning niet op den goeden weg is om tot een nationale schoolwet te komen. De onuitgesproken ondergrond van de hevige oppositie is deze, dat de tegenstelling tusschen Noord en Zuid elke schoolwetgeving en samenwerking met de Staten-Generaal onmogelijk maakte.

Het scherpst worden de moeilijkheden geformuleerd in de derde afdeeling (met tien Zuidelijken en twee Noordelijken), die algemeene beschouwingen houdt vóór de artikelsgewijze behandeling. Eén lid merkt daar op, dat

¹⁾ De internuntius adviseert naar Rome zelfs om Van Bommel over te plaatsen naar Amsterdam. *Monchamp*, 427.

²⁾ *Monchamp*, 480.

³⁾ *Terlinden*, II, 411. Voor deze gebeurtenissen ook *Stokman*, 287 vgl.

de tegenstellingen zóó groot zijn, dat het oogenblik ongeschikt is om tot een goede wettelijke regeling te komen. Die tegenstellingen komen in elke afdeeling uit.

Er zit lijn in de oppositie, evenzeer als in de verdediging van het regeeringsvoorstel. Als we dat nagaan zullen we ons niet verliezen in de bijkomstige opmerkingen over gewenschte redactioneële veranderingen of over de meerdere of mindere grootte van de op te leggen boeten. We zullen ons bepalen tot de op- en aanmerkingen die de kern van het ontwerp raken.

Bij de behandeling van het eerste artikel blijkt in meer dan één afdeeling verschil te bestaan over de indeeling van het onderwijs. Een groot deel van den strijd speelt zich af om de beteekenis van de woorden *instruction privée*, die vertaling moeten zijn van huiselijk onderwijs. In de derde afdeeling houden twee leden (blijkbaar de twee Noorderlijken) vast aan de indeeling in drieën (huiselijk, bijzonder en openbaar ofwel *privée*, *particulière* et *publique*). De andere leden (dus de tien Zuidelijken) nemen aan, dat onder de benaming „*instruction privée*” alle onderwijs begrepen is, dat niet openbaar (*publique*) is, dus ook het bijzondere (*particulière*). De 5e afdeeling geeft in overweging het woord „huiselijk” te vertalen door „*domestique*” en daarnaast dan te onderscheiden bijzonder (*particulière*) en openbaar (*publique*). De tien leden van de derde afdeeling, die boven aan het woord waren, verzetten zich ook tegen het tweede en derde lid van art. 3, die de bijzondere scholen brengen onder het openbaar onderwijs.

Het verzet van de voorstanders van vrijheid zet zich voort bij de latere artikelen. In de 2e afdeeling (7 Noorderlijken en 4 Zuidelijken) wenschen vier leden als voorwaarden in artikel 5 slechts te handhaven het bewijs van bekwaamheid en den eed. De reeds genoemde leden van de derde afdeeling verklaren zich tegen het bewijs van bekwaamheid, dat ze voor het bijzonder onderwijs in strijd achten met de „vrijheid verleend in artikel 2”; tegen den

eed voor onderwijzers, die niet op openbare scholen werkzaam zijn. In de 5e afdeeling (7 Noordelijken, 4 Zuidelijken, oordeelen vijf leden dat de bevoegdheid van het gemeentebestuur om zich tegen de oprichting van een bijzondere school te verzetten „op grond van het reeds bestaan binnen de gemeente van één of meerdere scholen” moet vervallen. In de 6e afdeeling (7 Noordelijken, 6 Zuidelijken) verklaren acht leden zich tegen dit privilege. In de 7e afdeeling (2 Noordelijken, 5 Zuidelijken) staat het twee tegen vijf.

In alle afdeelingen uit men bezwaren tegen het zesde artikel, dat de samenstelling der examen-commissie regelt. Soms is de afdeeling verdeeld (zoo b.v. de 7e afdeeling, die ook hier twee voorstanders en 5 bezwaarden heeft), maar meermalen staat er: de geheele afdeeling is van meening . . . Men wil grootere vrijheid van de Provinciale Staten bij de keuze der leden en verlangt meestal ook uitbreiding van het aantal.

In enkele afdeelingen wordt het elfde artikel, dat de „vrijheid van studie” vastlegt toegejuicht, en gevraagd of daardoor het Besluit van Augustus 1825 over de jongelui, die buiten 's lands gestudeerd hebben, is opgeheven.

Over de geheele linie is echter de hoofdslag geleverd bij artikel vier, dat de regeling van het onderwijs op de openbare scholen aan den Koning opdroeg. Het was *dit* artikel dat de Regeeringsinterpretatie van art. 226 der Grondwet inhield, en waartegen reeds Groen, die het had voorgesteld, en de Raad van State groote oppositie voorzien hadden.

De eerste afdeeling begint heel rustig: de eerste vier artikelen van het ontwerp hebben geen aanleiding tot eenige opmerking gegeven. Dit beeld zal echter wel lichtelijk geflatteerd zijn, want bij het verslag van deze afdeeling is een afzonderlijke nota van De Gerlache, die kortweg verklaart: „De ondergeteekende meent niet in discussie te kunnen treden over de wet op het openbaar onderwijs, die

hem stelselmatig vernietigend lijkt voor alle staatkundige en godsdienstige vrijheid."

In de 2e afdeeling acht één lid artikel 4 overtollig, en een ander stelt een gewijzigde redactie voor. Daarna vervolgt het verslag: „De overige leden, met genoeg erkennende de zorg van het Gouvernement om voorlichting en zedelijke vorming te begunstigen en te bevorderen, achten het onnoodig door wettelijke bepaling daarop aan te dringen." Dit ziet er voor de regeering gunstig uit, maar in deze afdeeling overweegt heel duidelijk het Noorden (zeven tegen vier).

In de derde afdeeling waar het Zuiden domineert (met tien tegen twee) gaat de wind uit een andere richting waaien. „Drie leden zijn vóór het artikel, de overige leden verklaren zich tegen, omdat het op een volstrekte en onbepaalde wijze het geheele middelbaar en lager onderwijs overlevert aan de regeering zonder de medewerking van andere autoriteiten, ook al betalen ze de school geheel. Daarenboven vragen eenige leden of het de bedoeling der regeering is, de bepaling ook toe te passen op de seminaries voorzoover ze subsidie ontvangen van de regeering, een provincie of één of meer gemeenten.

In de 4e afdeeling (4 Noord, 10 Zuid) vragen 6 leden, dat aan het artikel een bepaling zal worden toegevoegd, die iedere gemeente verplicht minstens één school te onderhouden. Drie leden aanvaardden het artikel, zooals het is; de rest is er tegen.

In de 5e afdeeling (7 Noord, 4 Zuid) oordeelen twee leden, dat het artikel gewijzigd moet worden in: De uitvoering van de wetten op het openbaar onderwijs berust bij Ons. Eén lid meent dat de woorden: „wordt door Ons geregeld" moeten worden gewijzigd in: „wordt door de Wet geregeld". Alle overige leden der afdeeling vereenigen zich met de voorgestelde redactie, „oordeelende dezelve geheel grondwettig te zijn". Wat zegt de zesde afdeeling met de 7 Noordelijke afgevaardigden en 6 Zuidelijke? „Zes leden meenen dat dit artikel in strijd is met art. 226 van

de grondwet, volgens hetwelk de regeering wel de zorg voor en het toezicht over het openbaar onderwijs heeft, maar niet de leiding ervan. De andere leden ten getale van zeven, nemen het artikel aan." De 7e Afdeeling (2 Noordelijke-, 5 Zuidelijke afgevaardigden) laat in haar verslag heel duidelijk de verdeeldheid der opinies uitkomen. Twee leden (blijkbaar de twee Noordelijke) wilden als basis voor de organisatie van het onderwijs nemen de wet van 1806 en haar uitvoeringsbepalingen. Het zijn stellig ook deze beide leden, die artikel 4 aannemen, zooals het voorgesteld is. Twee andere leden zouden het onderwijs vrij willen laten van alle beperkende bepalingen. Nog zijn er twee, die wel de vrijheid van onderwijs als einddoel erkennen, maar zij zijn van meening, dat die niet dadelijk over de geheele linie kan worden ingevoerd en dat er in het bijzonder voor het lager onderwijs nog eenigen tijd reden is voor beperkende bepalingen. Bij artikel 4 heet het dan: „De meerderheid acht, dat dit onderwijs geregeld moet worden bij de wet. Dit schijnt in het belang van de zaak zelf te zijn, in het belang van de regeering en in den geest van de grondwet." De leden van de derde afdeeling, die meenden dat het tijdstip voor een wettelijke regeling niet juist gekozen was, hadden dus wèl gelijk.

§ 4. De Kamer had den tijd genomen voor haar onderzoek. Drie maanden waren sinds de indiening verlopen vóór het Afdeelingsonderzoek aanving. Als dit afgeloopen is, verschijnt het Afdeelingsverslag ook nog niet dadelijk in druk.

De Koning wordt wat ongeduldig. Hij zal wel gehoord hebben, dat de wind voor het ontwerp niet zoo gunstig woei en hij wil blijkbaar wat voort maken met verdere maatregelen. Vandaar dat de Koning begin Maart de Processen-Verbaal van het Afdeelingsonderzoek opvraagt, nog vóór ze in druk verschenen zijn. 12 Maart gaan ze naar De la Coste, die in Januari 1830 Van Gobbelschroy aan Binnenlandsche Zaken is opgevolgd, terug met de

mededeeling, dat de Koning den Minister daarover den volgenden morgen te tien uur wenscht te spreken. Met het oog op die conferentie moet de Minister afschriften laten maken en dan de oorspronkelijke stukken aan den Voorzitter van de Kamer terug zenden.

Het onderhoud van den Koning met De la Coste op 13 Maart heeft blijkbaar tot het uitstippelen van een bepaalde gedragslijn geleid. Den 17en confereert De la Coste met de Centrale Sectie van de 2e Kamer en 18 Maart gaat een brief uit van den Minister aan den Voorzitter van de 2e Kamer, waarbij aan dezen wordt toegezonden een „stuk” over het ontwerp van Wet over het onderwijs. Dit „stuk” is niet meer aanwezig. Maar blijkens de Handelingen van de 2e Kamer ¹⁾ is het een missive met de vraag of de Kamer het raadzaam zou achten op het oogblik niet over te gaan tot het vaststellen van wetsbepalingen op het openbaar onderwijs.

Ook deze vraag wordt door de Kamer in de Afdeelingen onderzocht. 25 Maart 1830 zendt de Griffier van de 2e Kamer, L. de Geer, op „last van den Voorzitter” de Processen-Verbaal van het verhandelde over deze vraag aan De la Coste, die ze nog denzelfden dag met zijn résumé zendt aan den Koning. ²⁾ De vraag is met „ja” beantwoord door 10 leden van de 1e Afdeeling; de geheele 2e Afdeeling; 11 leden van de 3e Afdeeling; de geheele 4e op één lid na; 10 leden van de 5e Afdeeling; de geheel zesde op één lid na; de geheele 7e; zoodat verreweg de groote meerderheid zich verklaard heeft tegen het maken van wettelijke bepalingen „voor als nu”.

Dit resumé van de la Coste is zeer oppervlakkig, ja zelfs misleidend. Het moet een verkeerden indruk wekken en heeft dat ook waarschijnlijk bij den Koning gedaan. Nauwkeurig lezen van het Proces-Verbaal der Afdeelingen geeft een andere kijk op de zaak. ³⁾

¹⁾ Noordziek, 1829/30, II, 722.

²⁾ Binn. Zaken, Kabinet no. 929. Oorspr. Exh. Binn. Zaken, 26 Maart 1830 no. 11.

³⁾ Noordziek, 1829/30, II, 722 vlg.

Voor de eerste Afdeeling staat vermeld: de vraag is met „ja” beantwoord door 10 leden. Formeel is dat juist. En als men dan bedenkt, dat het verslag van de eerste Afdeeling over het ontwerp zeer gematigd was (zie blz. 135) dan is men geneigd, dat getal zonder meer te aanvaarden. Maar in vergelijking met de Februari-vergaderingen is in de 1e Afdeeling de situatie volkomen gewijzigd. Niet minder dan zeven afgevaardigden, die in Februari afwezig waren, nemen nu aan de beraadslagingen deel, terwijl de West-Vlamingen Serruys en Reyphins nu afwezig zijn. Onder die zeven behoort de Noord-Brabander Luyben. En wat zegt nu het Proces-Verbaal? 8 Leden zijn voor intrekking, omdat ze het ontwerp geheel onaannemelijk achten. *Het moet in de volgende zitting van de Staten-Generaal vervangen worden door andere wetgevende bepalingen.* De term „voor het tegenwoordige” leggen zij uit: „In de tegenwoordige zitting van de Staten-Generaal”. Dan zijn ze nu voor intrekking. Weer dient De Gerlache een afzonderlijke nota in, waaraan nu door vier van de bovengenoemde 8 Leden adhaesie wordt betuigd. Hij zegt daarin, dat intrekking van de wet de eerste stap is op den goeden weg, die naar de vrijheid. Alle goede onderdanen zullen dat toejuichen. Behalve deze acht antwoorden nog twee leden met „ja” omdat ze een wet overbodig achten. Nu heeft De la Coste gelijk, dat acht plus twee tien is, maar wie acht hier dit rekensommetje verantwoord als uitgangspunt voor politieke conclusies?

Het verslag van de andere Afdeelingen is wel niet zoo markant, als dat van de eerste sectie, maar dat kan natuurlijk ook wel een gevolg zijn van de afwezigheid van kopstukken, die het zeggen kunnen en durven. Soortgelijke denkbeelden komen echter meermalen naar voren.

De tweede Afdeeling zegt eenparig ja. Dat vermeldt De la Coste, maar hij zegt niet, dat De Brouckère in een nota toch een wet begeert, zij het een nieuwe.

De vierde sectie antwoordt bevestigend op één lid na, zooals de Minister getrouwelijk rapporteert. Maar dan

volgt er: Acht leden uiten den wensch, dat in *afwachting van een wetsontwerp, dat een sterke meerderheid kan krijgen*, voor het onderwijs in het Zuiden en vooral voor de besluiten van 1825 beschikkingen genomen zullen worden, die een eind aan de klachten maken.

De 7e Afdeeling heeft inderdaad unaniem bevestigend geantwoord. Maar van Sasse van IJsselt, die door ongesteldheid de vergadering niet heeft kunnen bijwonen, zegt in een nota, dat deze wet niet geschikt is, om de gevoelens van de meerderheid der bevolking te bevredigen. Hij juicht dus de intrekking toe, maar uit de wensch, dat het ontwerp vervangen zal worden door een ander, meer in overeenstemming met de belangen van de „maatschappij” en van de regeering.

Als men zoo de groepeerings van de „ja” stemmen nader ontleedt, dan maakt De la Coste met zijn mededeeling, dat verreweg de groote meerderheid zich verklaard heeft tegen het maken van wettelijke bepalingen „voor als nu”, zich wel erg gemakkelijk van de zaak af. En dan getuigt ook zijn opmerking in de nota van 20 Mei 1830 (zie blz. 155), dat de Kamer vrede met de intrekking had, omdat men beseft, dat de Koning beter dan de Kamer de uiteenloopende bezwaren zou kunnen opheffen en belangen zou kunnen bevredigen, van een geringschatten van de beteekenis der oppositie, die tot teleurstelling leiden moet.

Na de uitslag van deze stemming in de afdeelingen is het lot van het ontwerp bezegeld. Het is ten doode opgeschreven. De eenige vragen zijn nog: „Wanneer moet het worden ingetrokken?” en „Wat moet er dan voor in de plaats komen?” Over deze vragen wordt nu het overleg tusschen Koning en Minister geopend.

HOOFDSTUK XI.

DE SCHAAL SLAAT DOOR NAAR DE ZIJDE VAN DE EENHEID. HET KONINKLIJK BESLUIT VAN 27 MEI 1830 ALS VOORLOOPIG RESULTAAT VAN DEN STRIID.

- § 1. Het advies van De la Coste van 29 Maart 1830. Algemeen overzicht van den toestand. § 2. De la Coste over het Middelbaar Onderwijs. § 3. De la Coste geeft een Concept-Besluit. § 4. Advies van den Raad van State op het concept van De la Coste. § 5. Afwijkende adviezen van Van Pabst tot Bingerden en van Stratenus. § 6. Antwoord van De la Coste op deze adviezen. § 7. Het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830. § 8. Eenheid en Vrijheid in dit Besluit.
Van Bommel en Groen.

§ 1. 26 Maart 1830 vraagt De Mey aan De la Coste zijn advies uit te brengen. ¹⁾ Op het Rapport, dat De la Coste den vorigen dag had ingediend, had de Koning zelf aangeteekend: „Wijze van behandeling overleggen Ook omtrent het oogenblik van gevolg geven van geuite wensch.” Het advies van De la Coste zou dus vooral moeten gaan over de wijze waarop de zaak verder zou moeten worden behandeld.

29 Maart komt het binnen. ²⁾

Een kort overzicht van de lotgevallen van het ontwerp na 26 November gaat vooraf. De la Coste herinnert eerst aan het indienen van het wetsontwerp met het doel, naar luid der Koninklijke Boodschap, om „door gemeen overleg meerdere vastheid te geven aan de milde beginselen naar welke met opzigt tot dat gewigtig onderwerp moet worden

¹⁾ Binn. Zaken, 26 Maart 1830 no. 11.

²⁾ 5 April 1830. La I, 11. Zeer Geheim. Binn. Zaken Kabinet 929.

gehandeld." Het ontwerp heeft echter niet aan de verwachtingen beantwoord. Een gedeelte van de leden der 2e Kamer had grootere vrijheid gewenscht, een ander deel had met bekommring de wijzigingen in het bestaande stelsel aanschouwd. Vandaar dan ook de begrijpelijke uitlating in de Afdeelingen, dat de tijd voor de Wet niet geschikt was.

Als De la Coste zoover is, komt een merkwaardige tusschenzin, die een duidelijk licht werpt op de veranderde geestesgesteldheid bij den Koning: „en alzoo Uwe Majesteit evenmin op het daarstellen van wetsbepalingen over het onderwijs prijs stelde, zoo werd besloten van zich meer stellig te verzekeren van de meening der meerderheid van de 2e kamer.” De Koning stelt geen prijs meer op een Wet! Een jaar tevoren had hij dat zeer duidelijk wèl gedaan. Is het teleurstelling over den gang van zaken, die deze meening heeft bewerkt? Of is het doorwerking van Groens gedachte, dat bij verwerping van de Wet, de winst uitsluitend aan den Koning was? Zou ook het advies van Van Bommel hier hebben meegewerkt? ¹⁾ In elk geval: de Koning had een aanleiding om de wet van de baan te schuiven en greep die gelegenheid aan.

De la Coste vervolgt dan zijn betoog. Bij het onderzoek bleek de groote meerderheid van de Kamers van oordeel dat het geen aanbeveling verdiende op dit oogenblik een wet op het onderwijs tot stand te brengen. Intrekken van het ontwerp zal dus niet te kort doen aan een belofte door de Regeering aan de Kamer gedaan, maar integendeel zelfs voldoen aan haar verlangen. Verder zijn daar ook geen bezwaren tegen. Een wet is wel de meest „krachtdadige” uiting van de bevelen des Konings, maar aangezien het in hoofdzaak gaat om verbetering van bestaande wetten en verordeningen met handhaving van de hoofdbeginselen, kan de zaak zelfs nog beter geregeld worden bij een maatregel van Algemeen Bestuur. De gunstige bepalingen zullen dan alleen aan den Koning te danken zijn, en Zijne Majesteit houdt voor het vervolg veel meer de handen vrij.

¹⁾ Zie bladz. 133.

De la Coste bedoelt met dit laatste niet, de mogelijkheid te openen om de nu uit te vaardigen bepalingen weer spoedig in te trekken. Hij is integendeel van meening, dat ze wellicht de eerste stappen zullen blijken op een baan, „welke later met een vasten gang zal kunnen worden bewandeld”. Indien het openbaar onderwijs in de laatste jaren op verschillende plaatsen is gaan kwijnen, dan ligt dit niet aan de voorschriften, of aan de toewijding van Regeering en ambtenaren. Misschien is hier en daar wel eens uit welgemeenden ijver een onvoorzichtigheid begaan, maar meestal zijn het misverstanden en verkeerde voorstellingen, waardoor uit bekommering over godsdienstige aangelegenheden het vertrouwen aan het wankelen is geraakt. Herstel van dat vertrouwen zou de grootste dienst zijn, die men aan het onderwijs bewijzen kan. Tegelijk zou het strekken om veel zaad van tweedracht uit de natie weg te nemen.

Dit kan niet gebeuren door nieuwe formaliteiten of strafbepalingen in te voeren. Integendeel moeten formaliteiten, die niet strikt noodig zijn, worden afgeschaft en vooral moeten aan Provinciale en Plaatselijke Besturen allerlei bemoeiingen worden overgelaten, die nu onder het Departement behooren en reeds daarom met wantrouwen worden begroet. Het moet blijken, dat het Gouvernement slechts inzoverre deel aan het onderwijs wenscht te hebben, als noodig is om zijn grondwettige zorg daaraan met vrucht te kunnen wijden. Dan zal men zien, dat de verdenking dat men *in* of *tegen* het belang van een bepaalde kerkelijke gezindte leiding wil geven, berust op kwaadwillige lastering, of op vooroordeel en onkunde.

Wat het Lager Onderwijs betreft, verlangt men in de Noordelijke Provinciën algemeen handhaving van de bestaande verordeningen. In het Zuiden verlangt het meer verlichte deel van de bevolking dat ook. Maar toch zal het goed zijn aan de voorstellen van de Commissie-Membrede eenige bepalingen te ontleenen, die het mogelijk maken om zonder de bestaande inrichtingen uit hun verband te bren-

gen, voor het onderwijs de algemeene instemming en goedkeuring te verwerven. Dit is noodig omdat anders op vele plaatsen het Lager Onderwijs met vele moeilijkheden zal te kampen hebben.

§ 2. Bijzonder belangrijk zijn de beschouwingen die De la Coste wijdt aan het Middelbaar Onderwijs. Hij kan niet alle verbeteringen bespreken, die op dat terrein aangebracht zouden kunnen worden. Op dit gebied zou hij de openbare inrichtingen tegen schadelijke mededinging willen beveiligen, niet door uitsluitende voorrechten, maar door uitstekende verdiensten; niet door dwang, waaraan men zich door lijdelijk gedrag onttrekken kan, maar door het aantrekken van schoone en nuttige instellingen, „waar onbekrompen inzichten en verlichte denkbeelden leven en kracht bijzetten en het zegel van grootheid en duurzaamheid inprenten.”

Op dit onderwerp in zijn vollen omvang hoopt hij nader terug te komen. Hij bepaalt zich nu tot de bekende besluitenreeks van 1825, waarvan de intrekking door verschillende afdeelingen van de 2e Kamer verlangd is. Die Besluiten ¹⁾ stonden in onderling verband en hadden hoofdzakelijk ten doel de jongelingen die voor den geestelijken stand bestemd waren tot een hoogere graad van verlichting en beschaving op te leiden, en te voorkomen dat ze in niet door het Gouvernement aangewezen gestichten werden opgevoed. Dit plan kon niet worden verwezenlijkt. Over de omstandigheden, die tot de mislukking leidden, kan hij nu niet uitweiden. Hij stelt slechts vast, dat het door de Besluiten van 2 October 1829 No. 66 ²⁾ en van 9 Januari 1830 No. 92 ³⁾ is losgelaten. Ook het doel van het Besluit van 14 Augustus, dat beoogde het buitenslands studeeren te verbieden, heeft de Koning losgelaten door het vrijgevig artikel 11 van de Conceptwet, dat het beginsel

¹⁾ 14 Juni 1825 no. 55. 14 Juni 1825 no. 56. 14 Aug. 1825 no. 64. 20 Nov. 1825 no. 76.

²⁾ Bisschoppelijke Seminaria geheel vrij.

³⁾ Coll. Philosophicum opgeheven.

van vrije studie huldigde en in de 2e Kamer algemeen was toegejuicht.

Bij de volledige liquidatie van dezen opzet van 1825 blijven dan nog twee bepalingen uit het besluit van 14 Juni 1825 No. 55 over, die De la Coste aan een nadere beschouwing onderwerpt. Het zijn de bepalingen, waarbij verboden wordt „gestichten” waar men Latijn en Grieksch onderwijst op te richten zonder uitdrukkelijke toestemming van het Departement, en een academischen graad geëischt wordt voor het lesgeven in die beide oude talen.

We beginnen met het laatste. De la Coste meent dat de academische graden uit staatkundig oogpunt geen waarborg opleveren. Sommigen meenen wel, dat door deze eisch de Roomsche Katholieke geestelijkheid wordt uitgesloten. Maar zij vergeten in de eerste plaats, dat de geestelijkheid een dergelijke opzet spoedig zou opmerken en dat de volle macht der geestelijkheid, die door dergelijke aanvallen eer vermeerderd dan ontzenuwd wordt, zich dan tegen het openbaar onderwijs zou keeren. In de tweede plaats zouden toch zeker ook de geestelijken zich na korten tijd van de benoodigde academische graden voorzien.

Daarenboven geven academische graden niet de minste waarborg voor verknochtheid aan de maatschappelijke orde, de Regeering en het Vorstenhuis. Het is een bekend feit, dat personen met de hoogste academische graden bekleed lang niet altijd zich onderscheiden door gematigdheid en bedaardheid in staatkundige gevoelens. Het vorderen van academische graden is dus van zeer twijfelachtig nut en men kan daar gerust van af zien, niet om aan de zucht naar meer vrijheid tegemoet te komen, maar om het belang van het onderwijs te bevorderen.

Anders staat het met de autorisatie. Daarvóór is meer te zeggen. Met de invoering ervan stelde men zich hoofdzakelijk ten doel de kleine seminaria te vernietigen. Nu is de opleiding van jonge lieden tot den geestelijken stand geregeld bij het Besluit van 2 October. Als men daar stipt de hand aan houdt, zal men bereiken, dat de bisschop-

pelijke seminaria niet buiten hun eigenlijke bestemming gaan en burgerlijk- en geestelijk onderwijs gescheiden blijven. Hiertegen bestaat geen enkel bezwaar, want bij de onderhandelingen met den Pauselijken Stoel is dit beginsel als juist erkend. Tengevolge van dat Besluit zijn wel verschillende stedelijke inrichtingen gaan kwijnen, maar als dat komt doordat jongelui, die voor geestelijke moeten worden opgeleid naar de seminaria gaan, dan moet men zich daarbij neerleggen, want dat ligt in den aard der zaak.

Dit is geen reden om het middelbaar onderwijs meer aan banden te leggen. Immers het belang van het onderwijs brengt wel mee dat er openbare instellingen zijn, waar onderwijs wordt gegeven volgens een beproefde methode door menschen, wier kunde en bekwaamheid door het openbaar gezag is gestaafd; maar niet minder dringend is noodig, dat er vrije instellingen voor middelbaar en hooger onderwijs kunnen worden opgericht, waar men nieuwe leerlingen, die bij hun opkomst altijd bestreden en bespot worden, zal kunnen beproeven. Zij zullen aan de behoefte der verschillende standen der maatschappij en aan de inzichten der ouders kunnen beantwoorden. Dit zal ook het beste middel zijn om studeeren buitenslands krachtig tegen te gaan.

Intusschen zal het vasthouden aan een voorloopige autorisatie zijn nut kunnen hebben. Men zal dan scholen kunnen voorkomen gevaarlijk voor de rust en de orde. Dat recht tot autorisatie kan verleend worden aan de plaatselijke besturen. Alleen het autorisatie-recht voor de inrichtingen tot opleiding van geestelijken moet aan den Koning blijven. Die autorisatie behoort door de plaatselijke besturen echter nimmer te worden geweigerd onder voorwendsel, dat er reeds genoeg is voorzien in de behoefte aan zoodanig onderwijs, maar uitsluitend omdat de inrichting gevaarlijk zou wezen voor de maatschappelijke orde of zeden.

Mocht de Koning dus huiverig zijn het middelbaar- en hooger onderwijs terug te brengen tot de volledige vrij-

heid, die het vóór 1825 genoot, dan adviseert De la Coste de autorisatie te handhaven.

§ 3. Dit betoog van De la Coste, dat treft door zijn breedheid van opvatting, en door de bereidheid om voor het middelbaar en hooger onderwijs een groote mate van vrijheid toe te staan, wordt gevolgd door een Concept-Besluit met Memorie van Toelichting.

In de laatste wordt op den voorgrond gesteld, dat men tot recht begrip van het bijgaande Ontwerp-Besluit moet bedenken dat geen nieuw stelsel wordt ingevoerd, maar slechts wijzigingen in het bestaande systeem worden gebracht. Al wat niet uitdrukkelijk veranderd of afgeschaft wordt blijft op den tegenwoordigen voet. Artikel 1 stelt dan voor te bepalen, dat de tot nu toe vereischte admmissie en autorisatie voortaan zal worden verleend door de plaatselijke besturen onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten. De autorisatie door het Departement vervalt dus. Na het voorafgaande advies van De la Coste was dit te verwachten. In de Toelichting wordt nog opgemerkt, dat de autorisatie door het Departement vaak wantrouwen heeft opgewekt. Meestal was de tusschenkomst van het Departement ontaard in een nutteloozen omslag, terwijl het goede, dat soms bereikt werd, veel eenvoudiger verkregen kon worden door de waakzaamheid van de Gouverneurs.

Artikel 2 draagt aan de Provinciale Schoolcommissies op, bij het openvallen van een Schoolopziensplaats een voordracht in te dienen bij Gedeputeerde Staten. Deze zenden de voordracht, zoo noodig met twee kandidaten uitgebreid, door naar het Departement, waarna de Koning benoemt.

Artikel 3 heeft hetzelfde doel als art. 12 en 13 van het ontwerp der Commissie en schrijft voor, dat de Provinciale en Plaatselijke Besturen de meest geschikte middelen zullen aanwenden om te zorgen, dat alom gelegenheid voorhanden zij, om de jeugd van alle standen der maat-

schappij een behoorlijk lager onderwijs te doen erlangen.

Om te kunnen nagaan, wat er tot volledige bereiking van dat doel alsnog moet geschieden, zal een volledige staat worden opgemaakt van getal en staat der scholen, van de schoolmeesters en de jaarwedden der onderwijzers.

Artikel 4 komt overeen met art. 14 en 15 van het ontwerp der Commissie en verzekert, aan de openbare onderwijzers „zooveel mogelijk” het genot van een woning en hof, een vast inkomen, dat van de schoolgelden onafhankelijk is, en een veranderlijk inkomen.

Ook artikel 5 komt ons na het ontwerp der Commissie bekend voor. Het is ontleend aan art. 10 en 11. Gedeputeerde Staten en plaatselijke besturen krijgen hier de opdracht om de meest geschikte maatregelen te nemen, opdat de schoolgaande kinderen het godsdienstig onderricht bij de leeraars van hun gezindheid kunnen ontvangen. Ze moeten ervoor waken, dat in de scholen iets wordt geleerd, wat aan de een of andere gezindheid aanstoot zou kunnen geven. De Minister is ervan overtuigd, dat door deze bepaling de heilzame werking van het onderwijs algemeen zal worden erkend, als men slechts „alle achterdocht uit de bron der godsdienst voortvloeiende zou kunnen uitwischen.”

Artikel 6 geeft aan de Provinciale Staten opdracht in een hunner eerstvolgende zittingen een Reglement te ontwerpen om de voorafgaande bepalingen voor elke provincie toe te passen. De la Coste verwijst hier naar artt. 27 en 28 van het Ontwerp der Commissie.

Artikel 7 bepaalt, dat het ieder Nederlander vrij zal staan aan inrichtingen, waartoe op den voet van artikel 1 autorisatie is verleend middelbaar of hooger onderwijs te geven. Dit is in overeenstemming met artikel 2 van het Besluit van 2 Aug. 1815 No. 14. Het tweede lid van dit artikel, dat later een afzonderlijk artikel worden zal, legt ook hier het beginsel van vrije studie vast. Het bevat het zoo algemeen toegejuicht artikel 11 der Concept-wet.

Artikel 8, overgenomen uit de concept-wet (art. 9) stelt

vast, dat alle scholen zonder uitzondering aan het toezicht der openbare autoriteiten onderworpen zijn.

Artikel 9 herinnert aan artikel 10 van de concept-wet en sluit evenals dit laatste van het geven van onderwijs uit allen, tegen wie een vonnis is uitgesproken houdende veroordeeling tot een lijf- of onteerende straf. De gevallen, waarin een correctioneële straf reden tot uitsluiting geeft worden hier omschreven: Uitsluiting ontstaat door veroordeeling tot een correctioneële straf wegens een daad strijdig met de maatschappelijke orde of de zeden.

Artikel 10 bepaalt, dat behalve het Bisschoppelijk Seminarium, dat op grond van het Besluit van 2 October 1829 No. 66 in elk bisdom mag opgericht worden, geen inrichtingen bestemd om jongelingen tot den geestelijken stand op te leiden mogen worden gesticht zonder bijzondere vergunning van den Koning. Dit is dus volkomen in overeenstemming met de meening door De la Coste in zijn advies uiteengezet.

Artikel 11 geeft verschillende strafbedreigingen in overeenstemming met artikel 12, 13 en 14 der Conceptwet.

Artikel 12 stelt vast, dat de Besluiten van 14 Juni en 14 Augustus 1825 worden ingetrokken. De commissie voor het Middelbaar onderwijs had hiertoe reeds geadviseerd. Door het Besluit van 2 October 1829 waren ze al grootendeels komen te vervallen en nu zullen ze dan geheel verdwijnen. Het is ons opgevallen, dat De la Coste in zijn Concept herhaalde malen teruggrijpt naar het Ontwerp van de Commissie van 30 Juni 1829. Dit blijkt voor de Regeering dus nog steeds zeer belangrijk te zijn. De keus is echter wel overwegend gevallen op bepalingen, die ten doel hadden de eenheid te versterken. De vrijheid komt er karig af.

§ 4. Dit voorstel gaat nu naar den Raad van State. 5 April 1830 (La I. 11. Zeer geheim) wordt het aan dit College toegezonden. 10 Mei brengt de Raad zijn Rapport

uit. ¹⁾ Het betreft hier wel geen wet, maar de Raad achtte het onderwerp toch zoo belangrijk, dat hij den Minister heeft uitgenoodigd de beraadslagingen bij te wonen.

Bij de Algemeene Beschouwingen heeft men zich bezig gehouden met de vragen of het ontwerp als geheel nuttig kon worden geacht, of er ook gewichtige bezwaren zijn, en of het tijdstip van indiening gunstig is.

De conclusie is, dat de voorgedragen maatregelen in het belang van het onderwijs zijn. Met verschillende bepalingen heeft de Raad reeds bij vroegere gelegenheden instemming betuigd. Ook uit een staatkundig oogpunt wordt de strekking van de voordracht heilzaam geacht. Zonder overdreven toegeeflijkheid en onder de noodige voorzorgen tegen misbruiken wordt aan de wensch naar meer vrijheid tegemoet gekomen. De op dit punt bestaande ongelijkheid tusschen de twee groote deelen van het Rijk wordt opgeheven en door het wegnemen der vooroordeelen op het stuk der godsdienstige aangelegenheden worden de gemoederen gerustgesteld.

Gewichtige bezwaren acht de Raad niet aanwezig, daar de maatregel niet strijdt met de belangen van den Staat en de openbare orde en naar 's Raads meening geen gerechtvaardigde reden tot ontevredenheid geeft. Het Noorden verlangt handhaving van de wet van 1806, die door dit Besluit wordt beoogd. In de Zuidelijke Provinciën heerscht ten aanzien van het Hooger Onderwijs tot nu toe meer beperking dan in het Noorden. De invoering van volkomen gelijkheid door dit Besluit kan daar slechts voldoening schenken. Aan afkeuring, die haar grond in kwaadwilligheid vindt, zal ook deze maatregel blootstaan, maar daardoor kan men zich niet laten weerhouden.

De vraag of het tijdstip gunstig is, durft de Raad niet in ontkenningen zin te beantwoorden. Wel hebben de afdeelingen der Tweede Kamer zich tegen een wettelijke regeling op dit tijdstip uitgesproken, maar *dit* Besluit heeft een veel beperkter omvang. Nog zou men ervoor voelen

¹⁾ S.S. 13 Mei 1830. La II. 14. Zeer geheim.

uitstel aan te raden als er kans op het totstandkomen van een wet was. Dit is niet het geval. De Raad is er nu zelfs voor spoed te betrachten om de intrekking der concept-wet te doen samenvallen met het afkondigen van nieuwe bepalingen. Anders breekt de critiek los en krijgen de goede maatregelen van den Koning het karakter van afdwongen concessies. Het is echter noodig, in de praemisse te vermelden, dat het niet 's Konings bedoeling is om van de toekomstige wet geheel af te zien. Daarbij moet in de considerans worden opgenomen: Herzien onze Besluiten van 14 Juni 1825.

In artikel 1 moeten duidelijk van elkaar gescheiden worden de autorisatie van de Lagere Scholen, „die reeds bij de thans bestaande verordeningen wordt vereischt” en de autorisatie tot het oprichten van Middelbare en Hoogere Scholen. De Minister had voorgesteld: Autorisatie voor *oprichting* en *instandhouding*. Dit zou aanleiding kunnen geven tot de gedachte, dat de bestaande instellingen om te kunnen voortduren een nieuwe autorisatie zouden noodig hebben. Deze retroactiviteit kan niet aanvaard worden.

Bij artikel 5, dat aan Gedeputeerde Staten en plaatselijke Besturen opdraagt de meest geschikte maatregelen te nemen voor het godsdienstig onderwijs en ervoor te waken, dat in de scholen geen aanstoot worde gegeven, wordt opgemerkt, dat het artikel in zeer algemeene bewoordingen is gesteld. Zooals het er staat, is het toepasselijk op de openbare- en bijzondere scholen. De Raad is echter van meening, dat Provinciale- en Plaatselijke autoriteiten zich niet met het Godsdienstig onderwijs op de bijzondere scholen hebben te bemoeien. Het zou dus aanbeveling verdienen door het inlasschen van het woord „openbaar” te doen uitkomen, dat het alleen toepasselijk is op scholen, die uitgaan van het openbaar gezag.

In artikel 6 is het vervaardigen van Provinciale Reglementen niet gebiedend voorgeschreven, maar facultatief gelaten. Een dwingend voorschrift wordt beter geacht.

Bij artikel 7 wordt voorgesteld om het beginsel van

vrije studie in een afzonderlijk artikel vast te leggen. Om dan alle vrees weg te nemen, dat de examens in het Zuiden anders zullen worden afgenomen dan in het Noorden, is men met den Minister overeengekomen den Koning voor te stellen aan dit artikel toe te voegen een alinea, die bepaalt, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken aan Zijne Majesteit een voordracht zal aanbieden tot regeling van de wijze van afnemen van deze examens. Dat zal een-vormigheid waarborgen.

In het Besluit wordt nergens gezegd, wat men onder openbaar onderwijs verstaan moet. Zoo zou men kunnen denken, dat bijzondere inrichtingen niet vielen onder het toezicht, waarvan artikel 8 spreekt. Aangezien het toezicht over deze instellingen, die ook voor het publiek openstaan, van het hoogste belang is, adviseert de Raad het woord „openbaar” weg te laten.

Bij artikel 9 is uitsluiting op grond van een correctie-
neele straf, opgelegd vanwege een vergrijp tegen de maatschappelijke orde, onjuist. Maatschappelijke orde is zulk een ruim begrip, dat zelfs zeer vergeeflijke overtredingen er onder kunnen vallen. De Raad zou daarom behalve op grond van een vonnis, houdende veroordeeling tot een lijf- of onteerende straf, willen uitsluiten op grond van een correctie-
neele straf wegens een daad „strijdig met de zeden, of waardoor de algemeene achting en het vertrouwen verloren gaat”.

Met het voorgestelde artikel 10, dat de regels wil geven voor de opleiding van jongelieden voor den geestelijken stand kan de Raad zich in 't geheel niet vereenigen. Deze kwestie is geregeld bij het Besluit van 2 October 1829. Door nu te bepalen, dat oprichting van andere inrichtingen dan de, bij dat Besluit toegestane, Bisschoppelijke Seminaria, afzonderlijke toestemming vereischt, zal men een menigte verzoeken uitlokken tot het stichten van zogenoemde kleine seminaria. Het Gouvernement brengt zichzelf daardoor in moeilijkheden. In volkomen overeenstemming met den Minister stelt de Raad voor eenvoudig te

bepalen, dat dit Besluit niet van toepassing is op de inrichtingen tot opleiding van geestelijken.

Als de Koning dit Besluit vaststelt, heeft de Raad niet het minste bezwaar om na den loop, dien de zaken in de Tweede Kamer genomen hebben, te adviseeren de Conceptwet in te trekken.

§ 5. Bij het advies van den Raad van State zijn enkele afzonderlijke nota's gevoegd.

Allereerst een van den Heer Van Pabst tot Bingerden. Deze herinnert aan de woorden uit de Koninklijke Boodschap van 11 December, dat Zijne Majesteit verlangde om te zien „of wij bij Onze voordragt het doel Onzer pogingen, de vereeniging namelijk der betamelijke wenschen van alle Onze onderdanen zullen getroffen hebben.” „Dat moeilijke doel schijnt niet geheel getroffen te zijn” merkt Van Pabst op. Immers de voorgestelde wet ontmoette in de Afdeelingen der Tweede Kamer van alle zijden tegenspraak. Is het nu voegzaam en raadzaam de wet in te trekken en tot een Besluit over te gaan? Van Pabst meent stellig van niet. Men zal voedsel geven aan de kwaadwilligheid, die zeggen zal, dat men een slechte wet heeft ingediend in de verwachting, dat die zou verworpen worden, om dan daarna van de belofte van een wet vrij te zijn en alles met Besluiten af te doen.

Maar zal dat Besluit geen bevrediging en kalmte geven?

Ook dan zegt Van Pabst: Neen. Verschillende bepalingen zullen noch in het Noorden, noch in het Zuiden voldoen, en andere die men verlangde, zal men vruchteloos zoeken. De voorstanders van volledige vrijheid zullen niet tevreden gesteld worden met verplaatsing der ministerieele autorisatie naar Gemeente- en Gedeputeerd Bestuur. Aan anderen zal de onbeperkte vrijheid van studie zonder verdere voorzieningen voor wetenschap of nationaliteit bedenkelijk voorkomen.

Door een *wet*, die vrucht was van gemeen overleg, zou meer eenstemmigheid en kracht ontstaan. Maar is er dan

geen haast bij verschillende veranderingen? Men ziet toch, zegt Van Pabst, dat de Staten-Generaal door het tot stand komen van wettelijke bepalingen te verschuiven, zelf te kennen geven, dat er geen haast is, ja, dat uitstellen beter dan overhaasten is. Ging het onderwijs te gronde, belemmerden knellende banden de ontwikkeling, of hadden dweepzucht en domheid zich van het onderwijs meester gemaakt, dan zou er geen spoed genoeg te maken zijn. Maar het lager onderwijs bloeit en wordt uitgebreid; het middelbaar onderwijs wordt aangevuld en verbeterd; het hooger onderwijs staat er gunstig voor. Als er een of andere hinderlijke bepaling is, dan kan die zonder gevaar nog eenigen tijd worden gedragen.

Van Pabst raadt daarom aan te berusten in het verlangen der Kamerleden en niet door een onverwacht Besluit vooruit te loopen op bepalingen, die eerst door omstandigheden en herhaald overleg „rijp en tijdig” kunnen worden.

Het lid van den Raad, Stratenus, verklaart in een afzonderlijke nota, dat hij het grootendeels met Van Pabst eens is. Door de besprekingen met den Minister is hij ertoe gaan overhellen met de meerderheid van den Raad mee te gaan. Hij meent echter, dat het Besluit zich zal moeten beperken tot bepalingen, die niet in de wet voorkwamen om het verwijt te ontgaan, dat de Heer Van Pabst terecht heeft voorzien.

Daarenboven meent hij, dat het hooger onderwijs niet in de wet geregeld moet worden. In de eerste plaats is er bij dit onderwijs niet de aandrang tot vrijheid, die er bij de andere takken is. In de tweede plaats acht hij het onjuist aan elk gemeentebestuur het recht van autorisatie te geven voor een inrichting van hooger onderwijs.

Ook de Heer Van Keerbergh heeft een afzonderlijke nota ingediend, maar hij ontwikkelt slechts enkele bezwaren over de wijze, waarop het veranderlijk inkomen van den onderwijzer moet worden samengesteld. Hij zou de gemeenten in staat willen stellen de gedwongen schoolgeldheffing, die in Groningen, Friesland, Overijssel, Drente en

Luxemburg voorkomt, te handhaven.

§ 6. 13 Mei zendt de Secretaris van Staat dit advies van den Raad van State met de afzonderlijke nota's aan De la Coste. ¹⁾

Blijkens het advies, dat de Minister 20 Mei inzendt, ²⁾ heeft er ook nog een conferentie tusschen Koning en Minister plaats gehad en het advies houdt ook rekening met de bij die bespreking medegedeelde „nadere inzichten” van Zijne Majesteit.

Zooals we zagen, heeft De la Coste aan de besprekingen in den Raad van State deelgenomen. Het spreekt dus van zelf dat hij niet veel bezwaren heeft tegen 's Raads advies.

Hij bestrijdt allereerst de nota van Van Pabst. Tegenover diens betoog, dat nu een wet noodig is, plaats De la Coste de meening, dat een wet mogelijk is, maar niet noodzakelijk. Voor het intrekken van de Besluiten van 1825 en het overdragen van het autorisatierecht van het Departement aan de provinciale en plaatselijke besturen, acht hij een wet zelfs ongewenscht. Het kan wenschelijk en zelfs grondwettig noodzakelijk zijn aan verplichtingen, die op de ingezetenen rusten en aan maatregelen van beperking en beteugeling door een wet klem en kracht bij te zetten. Maar voor het aanzien van den Koning, is het zeer gewenscht, dat hij Zichzelf voorbehoudt den gunstigen indruk van maatregelen van toegeeflijkheid en tegemoetkoming. Dat er door het voorgestelde Besluit niemand bevredigd kan zijn, kan hij te goeder trouw niet beseffen.

Met de nota van den Heer Stratenus kan De la Coste zich nog minder vereenigen. Die zou feitelijk een Besluit willen, dat niets positiefs inhield. Maar in de afdeelingen is volgens De la Coste juist gebleken, dat men vrede met de intrekking had, omdat men besepte, dat de Koning genegen zou zijn en ook beter dan de Kamer geschikt was,

¹⁾ S.S., 13 Mei 1830. La IJ. 14. Geheim.

²⁾ S.S., 27 Mei 1830 no. 117.

om de uiteenlopende belangen overeen te brengen en de bestaande bezwaren op te heffen. ¹⁾ Het ongunstige van het oogenblik is slechts een voorwendsel. Er is integendeel wellicht nimmer een gunstiger oogenblik geweest om een wet in den geest van de voorgestelde aangenomen te zien. (Waarom zegt De la Coste niet!) Men ziet dan ook juist afdoende maatregelen tegemoet.

De Minister kan niet meegaan met den wensch van den Raad om in den aanhef van het Besluit te laten uitkomen, dat het totstandkomen van een wet is uitgesteld tot een meer geschikt tijdstip. Hij voelt er meer voor in de Boodschap, waarbij het Besluit wordt aangeboden daarheen een voorzichtige verwijzing te doen, maar niets te geven, wat op een toezegging gelijkt. Later weet men soms niet hoe die toezegging te vervullen, terwijl niet-vervulling de goede trouw van het Gouvernement in twijfel trekt.

Wat den tijd betreft, die voor de intrekking van het ontwerp en de afkondiging van het Besluit gewenscht zou zijn, zoo acht De la Coste het gewenscht, die beide handelingen te doen samenvallen. Gissingen over de bedoeling van den Koning blijven dan uit, daar men aanstonds met den vollen omvang van de inzichten van Zijne Majesteit kennis maakt.

Een definitief concept-besluit en een ontwerp Koninklijke Boodschap zendt De la Coste tevens in.

§ 7. Slechts enkele kleine redactiewijzigingen worden in beide stukken nog aangebracht.

27 Mei 1830 zendt De Mey van Streefkerk de Koninklijke Boodschap, waarbij het ontwerp van 26 November wordt ingetrokken, aan den Voorzitter der 2e Kamer. ²⁾ De Koning geeft uiting aan de verwachting dat de maatregelen, die hij nu zal nemen, krachtdadig zullen

¹⁾ Bij de bespreking van het Rapport van De la Coste van 25 Maart 1830 (zie bl. 138) zagen we reeds, dat deze interpretatie van het kamervotum niet zonder meer te aanvaarden is.

²⁾ *Noordziek*, 1829—1830 II, 726. *Van Hoorn*, 303.

medewerken om de gemoederen te vereenigen. Als er eenmaal meer overeenstemming in denkbeelden is gekomen en de behoeften van den tijd en de belangen van het onderwijs ertoe dringen, zal Zijne Majesteit opnieuw de medewerking der Staten-Generaal met vol vertrouwen inroepen.

Denzelfden dag verschijnt het Besluit, dat de wensche-lijk geachte „wijzigingen in de bestaande verordeningen” afkondigt. ¹⁾ Nadat we de wordingsgeschiedenis van dit Besluit uitvoerig hebben nagegaan, is daar weinig nieuws meer van te melden.

5 Juli 1830 zendt De la Coste een circulaire aan Gedeputeerde Staten der Provinciën om het Besluit nader toe te lichten. ²⁾ Deze uiteenzetting wint aan belangrijkheid door de mededeeling van De la Coste, dat hij ze geschreven heeft onder speciale goedkeuring van den Koning.

De Minister vestigt er allereerst de aandacht op, dat het niet de bedoeling is een „nieuw stelsel van onderwijs” in te voeren, zooals men eerst met de wet beoogd had. Alle bestaande verordeningen blijven van kracht, voorzooover ze niet uitdrukkelijk zijn ingetrokken of veranderd. Het stelsel van de wet van 1806 blijft dus als basis van de onderwijspolitiek der regeering gehandhaafd.

De autorisatie voor de oprichting van lagere *scholen* en ook voor de inrichtingen van middelbaar en hooger onderwijs zal in het vervolg verleend worden door de stedelijke besturen en op het platteland door de plaatselijke besturen onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten.

De benoeming of admmissie van *onderwijzers* blijft geregeld zooals die tot dusverre plaats had. Dat wil dus zeggen, dat die berust bij de gemeentebesturen. Tot nu toe hadden deze echter voor elke benoeming of admmissie autorisatie noodig van het Departement. Deze laatste vervalt nu en wordt vervangen door een machtiging van den Gouverneur der Provincie, door dezen af te geven, als alle

¹⁾ S.S., 27 Mei 1830 no. 117. *Staatsblad* 27 Mei 1830 no. 9. Van *Hoorn*, 304—309.

²⁾ 5 Juli 1830 Lett. A. *Handboekje*, R. K. *Eeredienst*, III, 215—217.

stukken door hem in orde zijn bevonden. Bij oneenigheid tusschen de betrokken instanties, of als het een onderwijzersplaats betreft, waaraan een rijkstractement is verbonden, zal de beslissing liggen bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Voor de benoembaarheid tot onderwijzer blijven vereischt de acte van bekwaamheid, het getuigschrift van burgerlijk- en zedelijk gedrag en het vergelijkend examen.

Om zonder inbreuk te maken op de bestaande wetten en verordeningen tegemoet te komen aan de wenschen om de Provinciale Staten meer invloed te geven op de samenstelling van de Commissiën van Onderwijs wordt bepaald, dat bij het openvallen van een schoolopziensplaats de Provinciale Commissie van Onderwijs een voordracht in zal dienen bij Gedeputeerde Staten. Deze zenden de voordracht, desgewenscht door hen aangevuld, aan den Koning, die dan benoemt.

Alle instellingen van onderwijs, zullen zonder uitzondering aan het toezicht der openbare autoriteiten onderworpen zijn.

De Provinciale Staten en Stedelijke Besturen moeten de meest geschikte middelen aanwenden of voorstellen om te zorgen dat de jeugd overal behoorlijk onderwijs kan ontvangen. Deze bepaling ziet er vaag uit en kan een vooruitgang zijn in vergelijking met de voorstellen van Van Ewijck en van de Commissie van 30 Juni 1829 tot bevordering van het openbaar onderwijs. De toelichting van den Minister bij het ontwerp-Koninklijk Besluit wees echter duidelijk heen naar artikel 12 en 13 van het ontwerp der Commissie ¹⁾ en datzelfde ideaal blijft hier dus leidstar.

Aan het ontwerp der Commissie herinnert ook duidelijk artikel 5, dat aan de openbare onderwijzers verzekert het genot van een woning en hof, een vast inkomen en een veranderlijk inkomen, te betalen uit de schoolgelden of uit de kas der gemeente.

Aan Gedeputeerde Staten en de plaatselijke Besturen

¹⁾ In elke gemeente een school en zoo noodig een armenschool.

wordt opgedragen ervoor te zorgen, dat de kinderen godsdienstig onderricht ontvangen door of vanwege de leeraars van hun gezindte en dat door het onderwijs of door de gebruikte boeken geen aanstoot wordt gegeven.

Het zal iederen Nederlander vrijstaan aan de bijzondere inrichtingen voor middelbaar- of hooger onderwijs les te geven. Het bezit van een academischen graad of van een rang als onderwijzer is daarvoor niet meer vereischt.

De Minister gevoelt, dat het met het oog op deze bepaling gewenscht is, een grenslijn te trekken tusschen lager en middelbaar onderwijs. Bij het nemen van dit Besluit is onder *lager* onderwijs verstaan, dat wat gegeven wordt in lezen, schrijven, rekenen, de hoofdregelen der spraakkunst van één of meer in het Koninkrijk gebruikte talen, in de beginselen van geschiedenis, aardrijkskunde, of andere soortgelijke wetenschappen, hoedanig onderwijs doorgaans door kinderen genoten wordt." Door *middelbaar* onderwijs daarentegen heeft men verstaan, „dat wat gegeven wordt aan jeugdige personen, die reeds het lager onderwijs hebben genoten, en zich wenschen voor te bereiden hetzij voor het *hooger* of universiteitsonderwijs, hetzij voor een bijzondere stand of beroep, of die ook blootelijk verlangen een beschaafde opvoeding te voltooiën." In geval van twijfel zal men de beslissing van het Algemeen Bestuur kunnen inroepen.

De vrijheid van studiën wordt vastgelegd door de bepaling, dat ieder, die de noodige kundigheden zal hebben opgedaan, zonder onderscheid waar of hoe hij die verkregen zal hebben, zal toegelaten worden tot het afleggen van de examens en het verkrijgen der getuigschriften of graden, welke tot het waarnemen van sommige ambten of beroepen vereischt worden.

Door dit Besluit wordt geen verandering gebracht in de bijzondere bepalingen, die gelden voor de instellingen, bestemd om jongelingen tot den geestelijken stand op te leiden. Daarvoor blijft dus het Besluit van 2 October 1829 gelden. De Besluiten van 14 Juni en 14 Augustus 1825

worden ingetrokken.

§ 8. Voor het middelbaar en hooger onderwijs bevat het Besluit dus eenige tegemoetkomende bepalingen.

Voor het lager onderwijs blijft, zooals we uit de Toelichting van De la Coste duidelijk zagen, principieel het stelsel van 1806 gehandhaafd. Uit het Ontwerp van de Commissie van 30 Juni 1829 waren alleen de bepalingen overgenomen, die ten doel gehad hadden het streven naar eenheid te versterken. De voorstanders van die eenheid hadden dus het pleit gewonnen.

Het eenige, wat voor het lager onderwijs op een concessie aan de voorstanders van vrijheid moest lijken, is het verplaatsen van de autorisatie-bevoegdheid van het Gouvernement naar de lagere besturen. Maar we weten, dat deze autorisatie-bepaling juist op aandrang van Groen in het Ontwerp van 26 November opgenomen was om de vrijheid te beperken. De practijk zal dan ook uitwijzen, dat deze bepaling voor de voorstanders van vrijheid van onderwijs, althans in het Noorden geen winst beteekent.

Voor het Zuiden gaf de samenstelling van vele plaatselijke en provinciale besturen grond voor betere verwachtingen. Van Bommel betuigt 8 Juni 1830 uit naam van zijn geloofsgenooten den Koning dank „voor de aanzienlijke verbeteringen op het gewichtig stuk van het onderwijs door het onlangs bekend gemaakte besluit van ingevoerd”. ¹⁾ De bisschop zegt echter niet, namens hoeveel geloofsgenooten hij spreekt en het verband, waarin hij deze dankbetuiging uitspreekt, ontnemt er veel van haar waarde aan.

Van Bommel is zijn brief begonnen: „Ik heb met een diep gevoel van erkentelijkheid het goedgunstig besluit ontvangen van Uwe Majesteit van , waarbij Hoogstdezelve mij de aanzienlijke somma van 3000 als schadevergoeding vergund voor de veele kosten, die ik in de loop van het vorig jaar sedert en ter gelegenheid van mijn be-

¹⁾ *Monchamp*, 484—485.

noeming als bisschop van Luik heb moeten dragen.

Dank, Sire, hartelijken dank voor deze nieuwe weldaad, voor deze nieuwe blijk uwer onuitputtelijke goedheid; moge ik mij derzelve altoos meer en meer waardig make!"¹⁾

Dan neemt hij deze gelegenheid te baat om „Zijne Majesteit „seffens” dank te betuigen voor de onderwijsverbeteringen om daarna verder te gaan: „Zoo komt al het goede van Uwe Majesteit, als van onze tweede voorzienigheid, en Hoogstdezelve zal nog meer doen!”

In hoeverre is Van Bommels waardeering objectief en kan zij graadmeter voor algemeene dankbaarheid zijn? Er is veel reden om hier te aarzelen.

Bepaald ontevreden is Groen. Hij bespreekt het Besluit in de Nederlandsche Gedachten van 6 Augustus.¹⁾

Het ontwerp beschouwt hij als een uitvloeisel van het stelsel, dat *bevrediging* van de kwaadwilligen beoogt, in plaats van *onderwerping*. Tot voor kort, zegt hij, werd voor het *lager* onderwijs verandering slechts door de meest overdrevenen en dan nog in stilte begeerd. Ten bewijze hiervan haalt hij het Rapport van Van Gobbelschroy van 30 Januari 1829 aan. Nu men aan ongegronde klachten gaat toegeven, zullen de grieven steeds talrijker worden.

Gevaarlijk acht hij in dit verband de belofte van een wet, die in het Besluit is vastgelegd. Als de regeling van het onderwijs behoort tot de rechten van de Kroon, dan mag dit recht door geen wetsbepaling worden verkort. De schade, toegebracht door dit Besluit aan het Middelbaar en Hooger onderwijs, acht hij veel grooter dan die aan het Lager. Hij moet toegeven, dat voor het Lager Onderwijs weinig verandering is gebracht (de Regeering zal later voor het Noorden op het geringe van de verandering alle nadruk leggen). Maar toch acht hij het gevaar, waardoor dit „Nationaal Erfgoed” wordt bedreigd, aanmerkelijk

¹⁾ Monchamp, 484.

²⁾ Ned. Gedachten 1830, 39—40.

vergroot.

Dit zit vooral in twee dingen.

In de eerste plaats de autorisatie door de plaatselijke besturen. Als tegen de autorisatie door den Minister ge- gronde bedenkingen bestonden, had men die bevoegdheid moeten overbrengen op Gouverneur en Burgemeester. Velen in het Noorden juichen deze bepaling toe, omdat ze er een behoedmiddel tegen de voortgang van het „Catholicismus” in zien. ¹⁾ Maar zij vergeten, dat de be- paling in 't algemeen juist de voortgang van het Katho- licisme bevordert en de kloof tusschen België en Holland verwijdt. (Het is jammer, dat Groen dit niet in November heeft ingezien.)

Zijn tweede bezwaar geldt de bepaling, dat aan kin- deren van geen enkele gezindheid aanstoot mag worden gegeven. Dit artikel beteekent voor België niets, omdat de schoolgaande kinderen daar bijna uitsluitend Roomsch zijn. In het Noorden echter zal door allerhande fitterij menig onderwijzer genoodzaakt worden alle godsdienst uit de school te weren. Kortstondig onderricht door den leeraar eener bepaalde gezindheid kan de werking van godsdienstig schoolonderricht slechts gebrekkig vervangen. De kinderen zullen vatbaarder worden om tot verzaking van het geloof hunner vaders te worden overgehaald. Christelijk onderwijs wordt op de scholen vereischt. Worden de scholen in België Roomsch Katholiek, in het Noorden ontoegankelijk voor al wat het Christendom be- treft, dan kan het nadeel, dat hieruit voor het Protestan- tisme voortvloeit niet worden verbloemd.

Hoe juist Groen deze laatste dingen heeft gezien, is door de geschiedenis duidelijk bewezen. Scherp is ook zijn logica in de vraag: „Waarom is middelbaar en hooger onderwijs vrij en lager onderwijs niet, of, zoo dit teregt aan beper- king onderworpen gebleven is, waarom laat men dan het overige vrij?” „Die tegenstrijdigheid,” zegt hij, „moet vroeg of laat worden vereffend.”

¹⁾ Groen had dat zelf al gedaan in zijn Nota van 15 November.

HOOFDSTUK XII.

SLOTBESCHOUWINGEN.

§ 1. Ook na het jaar 1830 bleef de strijd tusschen eenheid en vrijheid in het nationale onderwijs, die in het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830 een voorloopige afsluiting gevonden had, voortduren. De loop der gebeurtenissen bracht mee, dat dit Besluit practisch alleen kon worden toegepast in het Noorden. Een groot deel van de oppositie die tijdens het Vereenigd Koninkrijk had bestaan, werd daardoor uitgeschakeld. De Noordelijke Roomsche Katholieken waren juist daarom sterk tegen de scheiding geweest. Zij voorzagen heel goed, dat afscheiding van het Zuiden het Katholicisme in de minderheid zou brengen. Een minderheid, die bovendien door haar vroegere samengaan met de Zuid-Nederlandsche oppositie in een bijzonder moeilijk parket kwam te verkeerren. Ze was voorloopig vrijwel lamgeslagen en Le Sage ten Broek doopt dan ook zijn scherp-critische „Ultramontaan” om in „de Morgenster”.

Uit welken hoek in regeeringskringen de wind bleef waaien, blijkt duidelijk uit een Koninklijk Besluit van 13 Augustus 1831, dat werd uitgevaardigd „tot recht verstand van de artikelen 1 en 2 van het Besluit van 27 Mei 1830.” Dit Besluit was door den Minister uitgelokt naar aanleiding van een geschil, dat tusschen den Gouverneur van Zuid-Holland en het stedelijk Bestuur van Delft gerezen was over de toelating van onderwijzers bij bijzondere scholen van de tweede klasse.

De vraag of voor het bezetten van onderwijzersposten aan bijzondere scholen der tweede klasse een vergelijkend examen noodig is, wordt hier bevestigend beantwoord. Bij de overwegingen, die tot dit Besluit hebben geleid, wordt o.m. gezegd, dat de Koning bij het nemen ervan, is

uitgegaan van het „algemeen plaatshebbende en op de verordeningen voor het lager onderwijs gegronde gebruik, volgens welk in iedere stad of gemeente, het getal der bijzondere scholen van de tweede klasse is bepaald . . .” Dit gebruik nu steunde op geen enkele wet. Wel komt die gedachte tot uiting in het wetsontwerp van 26 Juni 1827, waar in artikel 10 een dergelijk voorschrift is neergelegd (zie Bijlage III). Dit is daar dan ontleend aan de Provinciale Verordening van Zuid Holland, art. 10a. Het kwam ook voor in Departementale Verordeningen van 1806—1807. Daarna vinden we een dergelijk voorstel in het ontwerp van 22 Januari 1829, art. 8 (Bijlage VI). En tenslotte blijkt uit een „Additament” bij de Nota van Membrede van 20 September 1829 dat op het laatste oogenblik, toen het verslag der Commissie van '29 eigenlijk reeds vastgesteld was, een lid het voorstel gedaan had, om aan de gemeentebesturen het recht te geven het aantal lagere scholen voor de gemeente te bepalen. Drie leden waren daarvoor geweest. Vier (waaronder Membrede) er tegen, omdat dan de grondbeginselen van voorwaardelijke vrijheid, die de basis geweest waren van de deliberatiën der Commissie, werden verlaten. Dit principe, dat aan de wettelijke fundeering nooit was toegekomen, wordt hier als normaal en normatief aangemerkt.

Een voortgaande reactie tegen de concessies, waartoe men in '29 bereid was, is dus bij de Regeering op te merken. Ook verder zet zij haar onderwijspolitiek geheel in de oude richting voort. In 1814 b.v. zijn van de 70 schoolopzieners in het Noorden er vier Rooms-Katholiek. ¹⁾

§ 2. Het is dan ook niet te verwonderen, dat na eenigen tijd de oppositie weer het hoofd opsteekt. Al spoedig schrijft Le Sage: „alles wat aanleiding tot misnoegen gegeven heeft in België, zal ook meer en meer een bron van misnoegen in Holland worden.”

Ook Groen doet van zich hooren. We zagen, dat hij

¹⁾ Witlox, I, 143.

reeds in den tijd, toen hij Kabinetssecretaris was, er geen geheim van maakte, dat hij verzwakking van het protestantsch-godsdienstig element in het onderwijs ten behoeve van de Roomsche Katholieken, ernstig duchtte. De ontwikkeling in zijn persoonlijk leven brengt hem ertoe de waarde van die religieuse factor nog hooger aan te slaan. Als zijn vrees dan ook bewaarheid wordt, geeft hij daaraan op on-dubbelzinnige wijze uiting.

In de *Maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsrecht getoetst* ¹⁾ klaagt hij, dat het onderwijs niet slechts een aanhoudend voorwerp is geweest van de zorg der regeering, maar dat zij het onder haar *beheer* gebracht en aan het toezicht der Kerk onttrokken heeft.

Door samensmelten der „geloofsverscheidenheden” wilde men eenheid van godsdienstig onderwijs bereiken. Men heeft echter gekregen een onderwijs rechtstreeks tegen alle Christelijke gezindheden gericht en waardoor Roomsche Katholieken en Protestanten beide worden gekwetst. Ook hij vraagt nu vrijheid van onderwijs: „Vrijheid van geweten, vrijheid van godsdienstoefening, vrijheid van onderwijs, hiertusschen is een onverbreekbare band.” In de *Bijdrage tot herziening van de Grondwet in Nederlandschen zin* heet het: „De vrijheid van onderwijs is niet anders dan Godsdienstvrijheid ten aanzien van de kinderen.”

Toenadering tot Groen's ideeën heeft echter in regeeringskringen niet plaats. Ook niet in 1842.

§ 3. Het Koninklijk Besluit van den 2en Januari van dat jaar, waarbij o.m. de onderwijzers verplicht werden aan geestelijken op hun verzoek opgave te doen van alle boeken, gezangen, en geschriften bij het onderwijs in gebruik, is door Minister Schimmelpenninck genoemd „een laatste poging om de schoolwet van 1806 op de been te houden.” Het is dat ook wel, maar het heeft toch ook een andere zijde. Een nieuwe stap in de richting van eenheid

¹⁾ Leiden, S. J. Luchtmans 1837.

werd er mee gezet. De groote beteekenis van het Koninklijk Besluit van 1842 ligt dan ook niet in het wegnemen van grieven, ¹⁾ maar in de erop gebaseerde poging om de gemengde school voor alle groepen van de bevolking aannemelijk te maken.

Het is duidelijk, dat de voorstanders van meer vrijheid zich niet bij dit Besluit zullen neerleggen. In de nu komende jaren ervaart Groen echter de doeltreffendheid van de autorisatiebepaling, die op zijn eigen voorstel in het ontwerp van 26 November 1829 was opgenomen en zoo in het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830 was gekomen. Wel was door het Besluit van 1842, bij weigering van autorisatie door het plaatselijk bestuur beroep mogelijk gemaakt op Gedeputeerde Staten in plaats van op den Koning, maar buiten Brabant en Limburg maakte dit geen verschil. De autorisatiebepaling bleek niet alleen nuttig te zijn tegen het doordringen van „het Katholicismus” in het Noorden, zooals Groen had beoogd, maar ook tegen het doorwerken van „het Calvinismus”.

Bij alle groepen van voorstanders der vrijheid (Calvinisten, Roomsch Katholieken en Liberalen), vinden we in de jaren veertig een zekere vrees voor de consequente toepassing van het vrijheidsbeginsel, die eigenlijk voortspuit uit vrees voor elkaar.

Groen vreest, dat meer vrijheid de Staatseenheid in gevaar zal brengen. Beduchtheid voor de machtsonwikkeling van Rome is hier in de eerste plaats in het geding. Het blijkt uit zijn *Bijdrage*, uit zijn redevoeringen in de Dubbele Kamer in 1840, uit zijn correspondentie met Da Costa. Als hij om meer vrijheid vraagt, bedoelt hij in de eerste plaats: vrijheid om binnen het raam van de staatschool de kinderen op te voeden in de godsdienstige richting hunner ouders. Pas indien de staat daartoe onwillig blijkt, komt voor hem de kerk aan de orde. En als ook die door

¹⁾ Bij klachten bleef de beslissing over het gebruik van boeken immers bij de Provinciale Schoolcommissies, bestaande uit de door de regeering benoemde Schoolopzieners. Over de onvoldaanheid der Roomsch Katholieken, voor wie het Besluit in de eerste plaats bedoeld was: zie *Witlox*, I, 61.

haar verdeeldheid en het loslaten van haar belijdenis, althans tijdelijk, onmachtig is, komen de ouders in aanmerking. ¹⁾ De ouders dan echter gezien als gemeente. De leiding in de kerk moet weer aan de gemeente komen. En als dan in het staatsgeheel aan de kerk de haar toekomende plaats wordt ingeruimd, zal in de staatsschool de opvoeding in den zin der ouders verzekerd zijn.

Facultatieve splitsing van de staatsschool blijft Groens ideaal. Na 1857 heeft hij het een tijdlang op den achtergrond gedrongen. Maar, zooals reeds in de inleiding is opgemerkt, na de teleurstellingen, die de periode na '57 voor Groen oplevert, komt de gedachte van de facultatieve splitsing weer met kracht naar voren. Ze is de synthese van den strijd, dien hij reeds vóór 1830 voerde ten behoeve van een krachtige staatszorg voor het onderwijs, en van zijn latere worsteling voor het ouderrecht. Een synthese, die hem tegelijk voor dit bijzondere terrein de oplossing biedt voor het algemeene probleem der verhouding van Gezag en Vrijheid.

Was Groen bang voor wederopluiking van het Katholicisme, de Roomsche Katholieken bleken niet zonder vrees voor de opleving van den invloed van het Calvinisme op de school, terwijl bij de Liberalen afkeer was van alle confessioneel onderwijs.

Hieruit volgt, dat de samenwerking van Liberalen en Roomsche Katholieken, die in de jaren veertig openbaar wordt, niet de krachtige drang naar vrijheid van onderwijs oplevert, die uit de Unie van 1828 was voortgevloeid. In de Dubbele Kamer van 1840 vragen Van Dam van Isselt en Storm vrijheid van onderwijs en Donker Curtius neemt in zijn *Proeve eener nieuwe Grondwet* ²⁾ de bepaling op: „Het bijzonder onderwijs is vrij.” Maar Thorbecke zwijgt hierover in zijn *Aanteekening* en in zijn *Proeve* en spreekt in de Dubbele Kamer over de geheele onderwijskwestie met geen woord. Is hier vrees van den Lutheraan Thorbecke,

¹⁾ *Bijdrage Herziening Grondwet*, 92.

²⁾ Arnhem 1840.

dat in eenigerlei vorm de privileges van de oude Staatskerk weer op zouden duiken; of is het de politicus die weet, dat hij de hulp der conservatieven noodig heeft om zijn plannen tot grondwetsherziening door te voeren?

De oplossing, die 1848 geeft aan het probleem van eenheid en vrijheid in het onderwijs, is in elk geval een conservatieve en geen liberale. Wel wordt de vrijheid van onderwijs in de grondwet vastgelegd en wordt de medewerking der Roomsche Katholieken verkregen door de leerkrachten bij het Hooger Onderwijs buiten het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid te plaatsen, waardoor de seminaries geheel vrij zijn. Maar hoofdgedachte is de beveiliging van de openbare school en daarmee de bevestiging van de tot dusver gevoerde onderwijspolitiek.

§ 4. Dientengevolge kan een werkelijk liberale schoolwet na '48 niet tot stand komen. Thorbecke zelf durft dan ook niet met een voorstel daartoe komen. Als Van der Brugghen in '57 geroepen wordt een onderwijswet te ontwerpen, blijkt het evenmin als in 1829 mogelijk een nationale onderwijswet in het Staatsblad te krijgen. Ook al is de vrijheid grondwettig vastgelegd, de eenheid blijft domineeren en het door de gansche natie opgebrachte belastinggeld wordt uitsluitend besteed aan een school, ingericht volgens de opvattingen van de voorstanders van eenheid in het onderwijs.

In dezen tijd is de schoolstrijd nog in de eerste plaats strijd van het overheidsmonopolie tegen de particuliere scholen. Wel wordt de leuze „de school aan de ouders” sinds lang gehoord, maar hieronder wordt in de praktijk verstaan: vrijheid van de ouders om een school van hun richting te kiezen. Van een school, die door de ouders beheerd wordt, is geen sprake! De bijzondere scholen zijn of kerkelijke scholen, of bijzondere scholen der tweede klasse, dat zijn dus scholen, die voor den schoolhouder een bron van inkomen zijn.

Na '57 wordt dit anders. Dan komt meer naar voren

de bijzondere school, die door Van den Ende was ingedeeld in de laatste groep der eerste klasse (zie bl. 28).

Voorals Kuyper optreedt, wordt het alternatief: of openbare gezindheid of particuliere scholen losgelaten en wordt met kracht de praktische verwerkelijking voorgestaan van het denkbeeld: de school aan de ouders. Tenslotte durft Kuyper onder Lohmans invloed de eendracht door vrijheid aan en daaraan paart zich juist bij hem de sterke, democratische overtuiging, dat al hetgeen het volk zelf *kan* doen, het ook zelf *moet* doen. Dit is geheel in de lijn die Thorbecke reeds in '29 had uitgestippeld ¹⁾, maar die hij door zijn bondgenootschap met de conservatieven in '48 in zijn practisch staatsmansleven niet ten einde heeft kunnen loopen. Op deze basis was samenwerking van Liberalen, Antirevolutionairen en Roomsche Katholieken tot oplossing van de schoolkwestie zeer wel mogelijk geweest. Daartoe is het niet gekomen. Vrees voor het gebruik, dat bepaalde groepen van de vrijheid zullen maken, doet de liberalen tegen de praktische doorvoering van de vrijheid van onderwijs partij kiezen. Het anti-clericalisme, dat hier een rol speelde, was in wezen anti-liberaal. Het was, zooals Faguet het terecht heeft genoemd een „cléricalisme à l'envers." ²⁾ De verzaking van het liberale beginsel op dit punt, is de voorname oorzaak van de politieke ondergang van het liberalisme ten onzent geworden. De liberalen kwamen hierdoor in onverzoenlijken strijd met anti-revolutionairen en Roomsche Katholieken.

Had Thorbecke bij de organisatie van de territoriale gemeenschap aan provincie en gemeente tot op zekere hoogte autonomie verleend, deze beide groepen vragen nu autonomie voor hun cultuurgemeenschap. De toenemende staatkundige beteekenis van de volksdeelen, die vrijheid van onderwijs voorstaan, doet een oplossing in hun geest binnen het bereik van de mogelijkheden komen. De vraag zal slechts zijn of die oplossing een nationaal karakter

¹⁾ Thorbecke, 33.

²⁾ Faguet, *passim*.

dragen zal en ook de voorstanders van eenheid bevredigen kan.

De grondslag voor een zoodanige regeling wordt gelegd, doordat de voorstanders van vrijheid het recht van toezicht der overheid erkennen. ¹⁾ De voorstanders van eenheid hebben zoo de verzekering, dat het geheele onderwijs blijft op het peil, dat de staat voor de maatschappelijke vorming der kinderen noodig acht. Zij van hun kant hebben dan de vrijheid van richting te erkennen. Op den grondslag van dit *do ut des* bleek tenslotte de Pacificatie mogelijk. De door Cort van der Linden beraamde herziening der constitutie verschafte een goede gelegenheid om een grondwettige basis te leggen voor een nationale schoolwet, die door De Visser in 1920 kon worden tot stand gebracht. Pas dan is eigenlijk de pariteitsstaat van 1848 geheel voltooid. Wel geeft de doorvoering van het eenmaal aanvaarde beginsel in de practijk soms tot moeilijkheden aanleiding, en treden bij het zoeken van het juiste evenwicht tusschen eenheid en vrijheid spanningen op. Als aan beide zijden goede trouw aanwezig is, zijn die echter van geheel andere orde dan de oude tegenstellingen en behoeven ze niet tot heropening van den schoolstrijd in zijn vroegeren vorm te leiden. Pogingen evenwel om de bereikte bevrediging ongedaan te maken vormen een rechtstreeksche bedreiging voor de Eendracht der Natie.

¹⁾ In zijn eerste redevoering over het onderwijs in de 2e Kamer verklaarde Kuyper op 7 Dec. 1874: „Ik ben het volkomen eens met die leden dezer Kamer, die van oordeel zijn, dat een Staat zijn roeping ten eenenmale miskennen zou, indien hij zichzelf den waarborg niet verschafte, dat het thans levende, in zijn verband met het toekomstige geslacht, dus de natie in de continuïteit der geslachten, werd opgevoerd en bleef op zoodanig peil van intellectueele ontwikkeling, als geëischt wordt, om ons volk met goed gevolg de concurrentie met andere natiën te doen volhouden.

Kuyper, Kameradviezen, 1874—'75, 222/223.

BIJLAGEN

VAN DEN ENDE AAN REPELAER. 1)

No. 843

Haarlem, 17 December 1816.

Exh. 20 Dec. 1816 No. 4288

uit: Binn. Zaken na 1813 No. 2627

Bij Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn in het laatste voorjaar door zekeren J. H. Sweben, bij deszelfs missive uit Schiedam van 22 Maart 1816, en bij het departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, geëxhibeerd 1 April 1816, No. 1533, klagten ingebracht tegen eene oproeping voor sollicitanten voor eene toen ter tijd vacerende betrekking te IJsselstein, en zulks uit hoofde dat daarbij bij uitsluiting sollicitanten van den *Gereformeerden godsdienst* werden gevorderd.

Ik had de eer hierop Uwe Excellentie te advyzeren bij mijne missive van 4 April 1816 No. 279, aan den eenen kant erkennende de gegrondheid der ingebragte klagten, nam ik de vrijheid tevens eenige aanmerkingen voor te dragen omtrent hetgeen naar mijn inzien, bij het doen van voorzieningen daarin zoude behooren te worden in het oog gehouden; het gewigt van welke aanmerkingen mij alstoen mede terug hield om dadelijk eenig middel van voorziening voor te slaan, waarna deze zaak, na een mondeling onderhoud daarover met Uwe Excellentie, buiten verder gevolg bleef.

In de Haarlemmer Courant van 14 December 1816 echter weder dergelijk eene clause bij de oproeping van sollicitanten voor den Post van Nederduitsch- en Fransch kostschoolhouder te Hattem aantreffende, heeft zich deze zaak bij mij moeten verlevendigen, en heb ik de noodzakelijkheid moeten gevoelen, dat zonder verwijl daartegen eenig maatregel genomen werd.

Intusschen heeft de kiesheid der zaak mij tegelijkertijd overtuigd, dat een zijdelingsche maatregel hier de voorkeur verdiend boven eenen regtstreekschen.

Dit heeft mij dit belang met anderen in verband doen brengen en wel de twee volgende:

Vooreerst, niettegenstaande de tegenwoordige cynosure op de

1) De tekst van de in deze Bijlagen gepubliceerde stukken is op geen enkele wijze genormaliseerd.

vervulling van scholen, van welken aard of soort deze ook zijn mogen, medebrenge, dat dezelve niet geschiedde zonder dat van de ontstane vacature de aankondiging geschied zy in de *Nieuwe Bijdragen*, worden er nu en dan vacerende scholen vervuld zonder dat deswegens in dit maandwerk eenige annonce, veelmin een oproeping van sollicitanten voor dezelve geschiedt, waarvan de heden teruggaande missive van den Heere Gouverneur van Gelderland, geëxhibeerd 10 December 1816 No. 4170 een nieuw bewijs oplevert. Ook is er dusverre wegens de te vervullen school te Hattum geenerlei berigt tot plaatsing in genoemde Bijdragen ingekomen.

Ten tweede: Hier en daar worden scholen vervuld zonder dat er de autorisatie van Uwe Excellentie toe gevraagd, veelmin verkregen is, waarvan in de stad Groningen een versch voorbeeld voorhanden is in de benoeming of admisie van Berend Brugsma tot houder eener bijzondere school, en ook de stad Rotterdam verscheidene andere oplevert, uit welke stad zelfs tot dusverre nimmer eeniger hande aanvraag ter verkrijging van autorisatie is ingekomen, ofschoon er verschillende scholen werden vervuld, en niettegenstaande het Besluit Zr. Mt. van 20 Maart 1814 No. 2 Art. 2 ten dezen aanzien allerduidelijkst spreekt.

Konde Uwe Excellentie goedvinden om, bij openbare aankondiging in de Staats- en andere Couranten als ook in de *Nieuwe Bijdragen*, te herinneren en kennelijk te maken — 1e, dat geenerhande school van welken aard ook, overeenkomstig het aangehaald besluit Zijner Majesteit, kan vervuld worden dan na verkregen autorisatie Uwer Excellentie, — 2e, dat deze autorisatie schoon gevraagd wordende niet zoude worden verleend, tenzij de aankondiging der vacature en de oproeping van sollicitanten voor dezelve in de *Nieuwe Bijdragen* geschied zij, — en 3e dat deze aankondiging in de *Bijdragen* behoore vooraf te gaan aan alle andere gelijke aankondigingen in openbare nieuwspapieren, of althans niet dan gelijktijdig zal kunnen geschieden — zoo zoude er naar mijn inzien, door zoodanig eenen maatregel tegelijkertijd voorziening geschieden tegen de bovengenoemde abuizen en afwijkingen, en speciaal eenig hulpmiddel gevonden zijn tegen dergelijke aankondigingen, als waarover gemelde I. H. Sweben klagten inbragt, en thans in de annonce van Hattem nieuwe aanleiding tot klagten gegeven wordt.

Ten aanzien van het eerste en tweede point kan, mijns inziens, weinig of geen bedenking vallen. Ten aanzien van het derde wellicht eenige, als kunnende door deze bepaling de vervulling eener vacature in sommige gevallen eenigszins vertraagd worden, en als zijnde welligt niet geheel voldoende om de teregt veroordeelde clause bij alle aankondigingen, hier bedoeld, te voorkomen. Dan het eerste

bezwaar schijnt tegen de nuttigheid van den hier voorgestelden maatregel niet te kunnen opwegen en, wat het tweede bezwaar aangaat, meen ik te moeten aanmerken, dat de maatregel reeds nuttig is, zoodra zij slechts gedeeltelijk van goede werking is, en dat dezelve dan ook meer als een palliatief, dan wel als een radicaal redmiddel door mij wordt voorgedragen, uit overtuiging tevens dat het, zoo lang de zaken in den tegenwoordigen stand blijven, hoogst bezwaarlijk zijn zal een meer beslissend hulpmiddel in dezen ter hand te nemen. Ter nadere verklaring van dit laatste neem ik de vrijheid Uwe Excellentie te verwijzen naar mijn bovenaangehaald advies van 2 April 1816 No. 279, en tevens naar het concept besluit, hetwelk ik de eer heb hierbij over te leggen.

Met het nemen van dusdanig eenen maatregel zoude ook gedeeltelijk en zoo veel mij zulks raadzaam kan voorkomen voldaan worden aan het voorstel van den secretaris van de Provinciale Commissie van Onderwijs in Zuid-Holland, geëxhibeerd 19 December 1815 No. 580, welke missive ik dusverre onafgedaan liet, omdat ik niet wist wat van de voorstellen daarbij gedaan te maken.

Het bovenstaande verzoek ik tevens Uwe Excellentie als mijn advies op die voorstellen te willen aanmerken, waartoe ik dan ook deze missive van gemelden secretaris hierbij retourneere.

De Commissaris tot de Zaken van het
Middelbaar en Lager Onderwijs
A. VAN DEN ENDE.

De Commissaris-Generaal voor het Onderwijs
en voor de Kunsten en Wetenschappen.

Gezien de voordragt van den Commissaris voor het Middelbaar en Lager Onderwijs van 17 December 1816 No. 843.

Heeft vastgesteld de navolgende aankondiging, welke in de Staats- en andere Couranten gelijk ook in de Nieuwe Bijdragen ter bevordering van het Onderwijs en de Opvoeding zal worden geplaatst:

Aankondiging.

De Commissaris-Generaal voor het Onderwijs en voor de Kunsten en Wetenschappen,

herinnert en brengt bij deze ter kennis van alle belanghebbenden: te. dat, overeenkomstig met het tweede artikel van het besluit Zijner Majesteit van 20 Maart 1814 No. 2 de vervulling van geenerhande Lagere School, omschreven bij art. 1, 2 en 3 van het Reglement behorende tot de wet van 3 April 1806 het zij dus openbare het zij bijzondere van de eerste of tweede klasse, het zij ook Meisjenschoolen, de kleine kinderscholen alleen uitgezonderd, zal kunnen geschieden zonder daartoe voorafgevraagde en verleende

autorisatie bij het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

2e. dat bij hetzelfde Departement deze autorisatie voortaan niet zal worden verleend tenzij de aankondiging der vacature en de oproeping der sollicitanten behoorlijk geschied zij in de *Nieuwe Bijdragen ter bevordering van het Onderwijs en de Opvoeding*, en dat alle berigten hiertoe betrekkelijk, ten dien einde uiterlijk vóór elken twintigsten dag der maand aan den Commissaris voor het Middelbaar en Lager Onderwijs behooren te worden toegezonden door den respectiven districtsschoolopziener, zullende de schoolberigten die bij denzelven Commissaris later inkomen, eerst in het nummer der *Bijdragen* van de volgende maand worden geplaatst, waarnaar de dag van het vergelijkend examen in die gevallen dan zal behooren veranderd of geregeld te worden.

3e. dat geene aankondigingen van schoolvacaturen of oproeping van sollicitanten voortaan in de openbare nieuwspapieren zullen gedaan worden, vóór dat zij in de *Nieuwe Bijdragen* zullen geplaatst zijn en het nummer waarin zij geplaatst zijn werkelijk in het licht verschenen is.

De Commissaris Generaal voornoemd,
REPELAER VAN DRIEL.

Brussel, den 6 January 1817.

II

ROELANTS AAN VAN GOBBELSCHROY.

Leuven, den 21 Augs. 1827.

No. 446

Bijlage bij 6 Mei 1829 No. 91 A.

Ook bij het afloopen van dit academie jaar vermeen ik U Hoog Edelgestreng een algemeen verslag verschuldigd te zijn van de jongelingen, welke zedert October 11. in het Collegium Philosophicum zijn opgenomen geweest.

Het getal derzelve beloopt op 265, van welke 84 stedelingen en 181 dorpingen.

U Hoog Edelgestreng zie hier uit welke provincien des Rijks deze gekomen zijn; het getal door iedere provincie opgeleverd en het verschil van dit getal met dat van het voorleden jaar:

	1825/26	1826/27
Zuid Brabant	33	51
Henegouwen	29	39
Namen	6	9
Luik	14	26
Antwerpen	8	12
Oostvlaanderen	6	5
Westvlaanderen	2	3
Limburg	6	11
Utrecht	0	2
Noord Holland	2	2
Zuid Holland	1	1
Gelderland	0	2
Overijssel	0	1
Luxemburg	73	101
	<hr/>	<hr/>
te zamen	180	265

Derhalve heeft het getal dergenen, welke in dit jaar het Gesticht hebben betreden, 85 meer beloopt dan in het voorleden jaar.

Van deze 265 hebben 38 in den loop van het academie jaar vrijwillig het Gesticht verlaten, veelal uit hoofde van te weinig voorbereidende studiën, om de lessen met vrucht te kunnen bijwonen; eenige omreden dat zij wezenlijk niet van voornemen waren later den geestelijken stand te omhelzen, enkelden omdat de tucht hun te zwaar viel.

15 zijn tengevolge van ongeregelde heden en wangedrag de inwoning ontzegd; van welke 11 in de acht laatste dagen van het academiejaar.

239 zijn bij onderscheiden besluiten met beurzen begiftigd geworden, te weten:

220 met eene beurs ad	f 200.—
1 " " " "	" 175.—
13 " " " "	" 150.—
5 " " " "	" 100.—

Slechts twee kweekelingen, te weten N. Marneff, van Thienen en P. E. De Puijdt van Bergen in Henegouwen, hebben op eigen kosten het Gesticht bewoond.

Laatstgemelde en I. Strens van Brussel zijn de eenigste wier familien eenige aanzienlijke stand in de maatschappij bekleeden.

Over het algemeen is het gedrag dezer jongelingen zoo voldoende geweest als kan gewenscht worden. De volgende schaal strekke ten bewijze,

voorbeeldig	76
zeer goed	88
goed	54
weinig geregeld en lui	9

U Hoog Edelgestrengte zie hier mede een opgave der aantekeningen door de Hoogleeraren van het Gesticht gehouden, ten aanzien der vorderingen door de Kweekelingen in dit academiejaar; deze aantekeningen, evenals in het vorig jaar allen ziende op den uitslag der gehouden examina; terwijl hier wederom dezelfde gemaakte onderscheidingen door de Hoogleeraren in acht zijn genomen:

uitstekend	22
zeer loffelijk	43
zeer goed	66
goed	55
middelmatig	13
zwak	8
afwezig tijdens de examina	20

Zoo als blijkt uit mijn vroeger berigt van de 5en dezer No. 405, hebben zich 59 dezer kweekelingen genegen getoond dadelijk tot de seminaria over te gaan. Bijna deze alle ook zouden *desnoods* kunnen berekend worden daartoe genoegzaam voorbereid te zijn; echter zal dit in de gegeven omstandigheden het geval niet mogen zijn, maar men zal nader moeten overleggen, welk getal daartoe zal dienen verlot te bekomen.

Met ongenoegeen ontware ik aan de eene zijde, dat een niet onaanzienlijk getal der tegenwoordige kweekelingen (grootendeels behorende onder de meest gevorderden en meest alle Luxemburgers) niet genegen zijn om tot de theologische studiën over te gaan, maar zich bijzonder op die der philologie toeleggen, om eens in onze provincien, in het Onderwijs der Letterkunde te worden geplaatst. Ik zeg dit alleen met ongenoegeen te ontwaren, om dat hierdoor het doel der oprigting van het Collegium Philosophicum minder bereikt wordt; dat het grootste getal dier jongelingen hunne studien ten koste van het land voortzetten; en dat zoodoende op den duur het grootste getal der Onderwijzers uit eene enkele landstreek des Rijks zullen voortkomen.

Van eene andere zijde is het mij een bijzonder genoegen reeds door ondervinding de overtuiging te hebben bekomen, dat de jongelingen, welke nu reeds twee jaren in het Gesticht hebben vertoefd, niet alleen wetenschappelijke kundigheden, maar ook ware verlichting hebben opgedaan; en ik heb dit vooral mogen bespeuren bij diegenen onder hen, welke met de beste gevoelens beziel, toen zij het Gesticht

betraden, echter met de vooroordeelen eener verkeerde opvoeding besmet waren. — Heden hebben hunne loffelijke gevoelens toegenomen en verdwijnen genoegzaam geheel en al de oude vooroordeelen.

Ik mag deze niet eindigen, zonder hier te herinneren, dat in een dergelijk verslag het voorleden jaar ingeleverd, het volgende tenslotte werd gelezen:

„Vooral strekt het mij tot een bijzonder genoegen hier melding te mogen maken van den kweekeling *I. P. Hansel*, een jongeling wiens ouders door de overige leden der familie worden onderhouden en derhalve regt behoeftig zijn.

Deze kweekeling heeft niet alleen het voorbeeldigste gedrag aan den dag gelegd, maar staat door de Hoogleraren aangeteekend als de *uitstekendste* van al zijn medeleerlingen.”

In dit jaar ook heeft *Hansel* dezelfde vereerende onderscheidingen mogen genieten.

Ik hoop dat dit verslag de goedkeuring van U Hoog Edelgestrengte zal mogen erlangen.

De Secretaris-Inspecteur
der Hooge School
ROELANTS.

III

RAPPORT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN OVER INVOERING VAN ALGEMEENE BEPALINGEN BETREFFENDE HET SCHOOLWEZEN. MET CONCEPT-BESLUIT.

No. 120.

Brussel, 26 Juni 1827.

Exh. 4 Juli 1827 No. 103.

De Schoolwet en Schoolorde van 1806 beide door Uwe Majesteit gehandhaafd in Maart 1814, bleven tot dusverre zonder eenige uitbreiding. Maar de Huishoudelijke Schoolreglementen, die uit kracht dezer wet, in 1806 en 1807, voor elke der nu Noordelijke Provinciën werden vastgesteld, vulden, naar derzelve behoeften en naar de bijzondere inzigten van haar toenmalige Besturen, aan, wat nader te bepalen was.

In volkomen overeenstemming met deze wet van 1806 werden, tengevolge van het Besluit Uwer Majesteit van 16 Maart 1821 No. 87, in dat jaar voor de Zuidelijke Provinciën School Instructiën ontworpen en achtereenvolgende van 1821 tot 1824 op elke dier gewesten gepast en in werking gebragt. De algemeene Schoolorde der Noordelijke Provinciën werd te gelijker tijd voor de Zuidelijke

in haar geheel overgenomen en Uwer Majesteits Besluit van 25 July 1822 No. 19, gaf aan die voorloopige verordeningen de noodige klem. Dan deze brachten voorbedachtelijk niet mede het opmaken en vaststellen van Huishoudelijke Schoolreglementen ook voor elk der Zuidelijke Gewesten.

Hierdoor zijn er belangrijke gapingen in de schoolverordeningen van het Zuidelijk deel des Rijks. Ook is voor de gezamenlijke noordelijke Provinciën niet dat alles voorgeschreven, veel min in werking, wat bij deze en geene van de Huishoudelijke Schoolreglementen bijzonderlijk werd verordend, hoe geschikt ook en wel berekend voor eene algemeene toepassing. Daar en boven, tijdens het opmaken der wet van 1806 en de Instructie van 1821, waren deze tegenwoordige deelen des Rijks geenszins vatbaar voor nadere en in allen deelen meer uiteengezette verordeningen. Hierop hadden beide noodig voorbereid te worden en behoorde derzelver schoolwezen gebragt te zijn op het standpunt, dat deswegens strengere verordeningen en meer bepaalde voorschriften konden worden uitgevaardigd met vooruitzigt van gunstig ontvangen en wel achtervolgd te zullen worden.

Maar ook zoodra dit standpunt zoude bereikt zijn, — en ik mag mij vleijen dat zulks thans het geval is, moest in ernstige overweging komen het gemeenmaken van nuttige schoolverordeningen, van eenige Gewesten aan die allen, en alzoo tevens het meer eenvormig, meer volledig en meer verbindend maken der voorschriften ter zake van het Schoolwezen voor geheel het Rijk, zonder daarom in de bestaande wet of verordeningen eenige innerlijke verandering te brengen. Alleen dan zoude het te doen zijn om de toepassing van de aanwezige bijzondere bepalingen op het geheel.

Ik neem de vrijheid het resultaat dezer overwegingen bevat in het hierbijgevoegde concept-besluit, onder het oog Uwer Majesteit te brengen, kan het zijn ter bekrachtiging.

De hoofdpunten van dit ontwerp zijn, vooreerst, de algemeene vestiging van Gemeentelijke Lagere Scholen en bepalingen, tot derzelve betrekkelijk ten aanzien van leerlingen, schoolvertrekken, schoolgelden enz. Art. 1—5.

Ten tweede, voorzieningen ten opzigte van het schoolwezen in steden, van minderen omvang en in dorpen, naar kleine steden gelijkende. Art. 9—15.

Ten derde, bepalingen omtrent het schoolwezen in grootere steden. Art. 6—8.

Ten vierde, algemeene verordeningen, de gezamenlijke lagere scholen en hare onderwijzers betreffende. Art. 16—24.

Ten laatste, twee bepalingen strekkende om voor eenigen der voorafgaande de nakoming te beter te verzekeren. Art. 25—26.

Van zoodanigen maatregel zoude naar alle aanzien, voor geheel

het lager onderwijs de gunstigste gevolgen zijn te verwachten, en zoo al niet dadelijk in alle opzichten overal evenzeer, althans in vele opzichten en ten aanzien van vele steden en gemeenten.

In alle de gewesten van het Rijk is thans ingerigt, gevestigd en in volle werking een wel geregeld schoolbeheer geleid naar dezelfde beginselen en gedreven door gelijke belangstelling. Tengunste van deszelfs poging en tot bevordering van alle gepaste maatregelen, betrekkelijk tot het Lager Onderwijs, heeft de openbare geest zich geneigd en doet hij dit meer en meer. Bovendien 's Rijks kasse is op verschillende wijze geopend voor onderstanden tot den opbouw van scholen, voor jaarwedden van openbare onderwijzers, voor pensioenen aan afgeleefde, voor gratificaties aan welverdienende bijzondere schoolhouders. Ook gewestelijke fondsen zijn voorhanden tot een en ander dezer zelfde einden. Vele Stedelijke en Gemeentelijke Besturen zijn uit eigene belangstelling, gezind tot krachtdadige medewerking: alle voordeelen, welke zich thans eerst, sedert de aangevangene bemoeiingen van het algemeen Gouvernement opzigtelijk het schoolwezen zoo gelukkiglijk vereenigen onder de regering Uwer Majesteit, aan welke het reeds veel verschuldigd is, en van welke dan ook dezelfde verdere uitbreiding, bevestiging en volmaking met het grootste vertrouwen wordt tegemoet gezien.

De nuttigheid der voorgestelde maatregelen valt, althans ten aanzien van verre de meesten, ook zonder opzettelijke aanwijzing, te zeer in het oog, dan dat deze voor Uwe Majesteit zoude noodig zijn. De gronden ook, die er voor zouden zijn aan te voeren, zijn dezelfde met die welke pleiten voor de belangrijkheid van een gepast volksonderwijs door middel van algemeen verspreide, wel geregelde en wettig werkende scholen. Het meerendeel dezer maatregelen zijn ook geene anderen dan die rusten op beginselen of uitgaan van verordeningen, welke een ondervinding van twee en twintig jaren voor zich hebben en gedurende al dien tijd niet alleen geene ernstige tegenspraak, maar veeleer, al meer en meer algemeene toestemming en goedkeuring gevonden hebben. Er zijn er echter onder, van welke dit niet met evenveel grond te zeggen is, dan voor dezen pleiten de Huishoudelijke verordeningen, waaruit zij zijn overgenomen, en de ervaring, welke de Gewesten hebben opgeleverd, waar deze in werking zijn. — De, nevens elk artikel van het concept geplaatste aanhalingen uit bestaande algemeene of bijzondere schoolverordeningen strekken ter aanwijzing, van waar de bepaling, in het artikel bevat, is ontleend geworden.

Voorzeker zoude ook zoodanig een nieuwe bekrachtiging, als alzoo aan de aanwezige schoolverordeningen, van de zijde Uwer Majesteit, stond te beurt te vallen, niet weinig kunnen en moeten toebrengen om, waar dit mogt noodig zijn, nieuwen ijver in de

behartiging en toenemende bevordering van het schoolwezen op te wekken en te verzekeren. De hier en daar reeds als verouderde aangeziene en uit het oog geraakte schoolverordeningen stonden er een nieuw leven en vernieuwde krachten uit te ontleenen. In welk eene mate zulks voor allerlei verordeningen, welke ook, wenschelijk en noodig zijn, wordt ligtelijk ingezien door alle, die op den gang der menschelijke zaken, zelfs der voortreffelijkste, het oog gevestigd houden. Ik aarzel dan ook niet te zeggen, dat tot al krachtdadiger voortgang en uitvoering der bestaande schoolverordeningen, tot opwekking van vernieuwden ijver in verschillende deelen van het gevestigd schoolbeheer, van nog meer algemeene behartiging en medewerking bij vele stedelijke en Gemeentelijke besturen, ter nieuwe aanmoediging ook van de onderwijzers zelve en niet minder tot al meerdere uitbreiding en gemeenmaking der groote voordeelen van een welingerigt schoolonderwijs ten dienste en ten behoeve der gezamenlijke jeugd, met name die der mindere standen, het nemen van maatregelen, als de voorgestelde, niet alleen gepast doch zelfs noodzakelijk is. Het Tabellarisch overzicht van den tegenwoordigen uiterlijken stand van geheel het schoolwezen, hetwelk ik de eer had Uwer Majesteit, eenigen tijd geleden aan te bieden in het Rapport, aan de Staten Generaal gedaan, brengen in verschillende opzichten en in de bijzonderheden de bewijzen met zich van de gegrondheid dezer opmerkingen en mag ik mij dan ook ontslagen rekenen van de verplichting om deze opmerking alhier verder te staven en, van dien kant, de tegenwoordige voordragt nader te ondersteunen, of aan te dringen, het zij in haar geheel, het zij in ieder harer deelen afzonderlijk.

Ik herinner nog alleen dat de Minister van Justitie het thans nemen van dusdanige maatregelen reeds vroeger voor nuttig en noodig verklaarde, blijkens art. 4 en 5 van een Concept besluit, door dezen mijnen ambtgenoot aan Uwe Majesteit aangeboden bij een rapport van 6 April 1826 La. 10v, van welke twee artikelen mijne tegenwoordige voordragt als eene meerdere uitwerking en uitbreiding kan worden beschouwd.

Maar er is een bijzonder oogpunt waar uit geheel de maatregel verdient beschouwd en beoordeeld te worden, en van waar bezien, de overtuiging wegens het tijdige, nuttige en noodzakelijke ervan al te meer wordt opgewekt of versterkt.

Ik heb het oog op de scholen van geestelijke vereenigingen. Ik meen echter mij ten dien aanzien geheel te kunnen gedragen aan mijn Rapport van heden, No. waarin de zaak der geestelijke vereenigingen ook vooral wat het onderwijs betreft, uit een algemeen oogpunt is beschouwd en de noodzakelijkheid aangewezen, om die scholen langzamerhand te doen invangen door goede burgerscholen,

gevestigd en ingerigt naar de bestaande verordeningen.

Omtrent den inhoud en de strekking der bijzondere artikelen van het Conceptbesluit, dat ik thans de eer heb Uwe Majesteit aan te bieden, is mij nog overig eenige ophelderingen te geven.

Art. 1. De omschrijving der gemeenten en plaatsen, waar het obligatoir zoude zijn Gemeentelijke scholen te hebben, hoezeer uitvoeriger dan zij schijnen kan te behoeven, is opgemaakt naar de plaatselijke gelegenheden, zooals die werkelijk zijn. Mindere nauwkeurigheid zou de aanleiding kunnen geven tot misverstand of willekeurige uitlegging.

Art. 2 tot 5. Hoe groot het aantal scholen tot dusverre is, die alleen gedurende de wintermaanden gehouden worden en hoe het ook tot nu toe, vooral ten plattenlande, ontbreekt aan algemeene of zelfs aan eenige toereikende voorziening in een behoorlijk en geregeld onderwijs van kinderen van armen en minvermogenen, doet het reeds genoemd Tabellarisch overzicht en rapport aan de Staten Generaal ingediend in de bijzonderheden kennen. — Wat ter langzame wegneming van het eerst gebrek eene prohibitive maatregel vermag, bewijzen bijna alle de Noordelijke Provinciën in ieder van welke in 1806 vele winterscholen bestonden, maar die door de voorziening daartegen bij de aangehaalde Huishoudelijke reglementen thans alle of grootendeels in vaste scholen of zulken, die geheel het jaar door gehouden worden, verkeerd zijn.

Herstel op het tweede gebrek heeft zeker nog zeer veel meer in. Maar er wordt zeker reeds veel gewonnen met er de aandacht meer en ernstiger op te vestigen door een nieuw en bepaald voorschrift.

Art. 6 en 8. In kleine Steden b.v. met 1000 tot 2000 zielen, als ook in dorpen van gelijke bevolking en meer steedsch zijnde dan Landelijke is het schoolwezen voor een groot deel zeer onvoldoende.

Slechts eene Gemeentelijke school, zooals vele dezer plaatsen maar hebben, is veelal daar ontoereikend. Reeds op 1000 gezinnen zijn een 170 tal kinderen in de schooljaren, ongerekend die, welke uit omliggende gemeenten er bij komen. Behalve dat de schoolvertrekken niet toereikend zijn om zulk een aantal leerlingen behoorlijk te bevatten, kunnen de kinderen uit zoo verschillende standen als de Stad of Gemeente oplevert, op ééne en dezelfde School niet dat onderwijs erlangen, wat zij naar hunne bestemming en behoefte behooren te ontvangen. Is de school er tevens op ingerigt, gelijk in zulke plaatsen niet zelden geschiedt, om aan de kinderen der voornamere huisgezinnen onderwijs in het Fransch te geven, zoo houdt de School ligtelijk op van eenig wezenlijk nut voor de kinderen der geheele overige bevolking te zijn. In Steden en Gemeenten van 2 tot 3000 of meer zielen is het ook niet zeldzaam

slechts ééne of twee scholen aan te treffen.

Art. 7 en 13. De belangrijkheid van voorziening in scholen of liever bewaarplaatsen van kinderen beneden de schooljaren is, niet lang geleden, in een afzonderlijk rapport voorgedragen. De maatregelen, welke daaruit van de zijde Uwer Majesteit zoo gunstig zijn voortgevloeid, zullen door de nadere bepalingen, gelijk die thans worden voorgesteld, niet dan onderschraagd en bevorderd kunnen worden.

Art. 9. Van hoeveel belang het is aan te dringen op de vermeerdering van stedelijke armenscholen of zoogenaamde Tusschenscholen, toonen dezer dagen, in de Noordelijke Provinciën, de Steden *Amsterdam* en *'s-Gravenhage*, waar het groot aantal kinderen, die op de daar bestaande armenscholen of Tusschenscholen niet kunnen worden geplaatst, reeds bedacht doet zijn op de inrigting van nieuwe. In *'s-Gravenhage* is daartoe het gebouw reeds geheel in gereedheid en staat de vijfde armenschool in October aanstaande te worden geopend. Ook in enkele groote steden der Noordelijke, maar vooral in die der Zuidelijke Provinciën ontbreken dusdanige scholen geheel en al. In *Utrecht* staat hierin weldra voorzien te worden door drie Tusschenscholen, in *Gent* door drie of vier armenscholen.

Art. 10. Scholen, welke uitsluitend kostscholen zijn, en niet dan heele of halve kostdicipelen opnemen, veranderen maar weinig de plaatselijke behoeften aan inrigtingen voor het onderwijs.

Daarentegen brengen zij aan de steden of Gemeenten, waar zij gevestigd zijn te meer geldelijke voordeelen aan. Er kan dus geene reden zijn om ten aanzien van derzelve aantal in eene en dezelfde stad of Gemeente eenigerhande bepaling of beperking te maken.

Art. 11. Maar enig *maximum* of *minimum* van de School- of Leergelden vast te stellen voor de dagleerlingen van bijzondere scholen, is van veel belang. De willekeurigheid der houders van zulke scholen ten dien opzichte maakt het doen bezoeken van dezelve voor vele ouders door hunne kinderen, vooral in de grootste steden hoogst bezwarend, zoo niet ondoenlijk. De voorziening hierin schijnt niet mogelijk dan langs dezen weg, zoo langer niet, ten kosten der steden, scholen worden opgerigt, welke deze bijzondere scholen vervangen en daarop is en blijft in den tegenwoordigen stand van zaken zeer weinig uitzigt. Dergelijke maatregel was vroeger in onderscheidene steden in zwang.

Art. 14. Bij het gemis, in steden van meerdere bevolking, van een toereikend aantal huisonderwijzers voor de verschillende vakken van het Lager onderwijs strekken daartoe tevens de houders van scholen, openbare of bijzondere, maar dit meestal, ja schier altijd ten wezenlijken nadeele hunner scholen.

Art. 15. Plaatselijke schoolcommissien zijn er uitsluitend in de

Noordelijke Provinciën art. 10 van het Reglement behoorende tot de wet van 1806, bepaalt deswege het een en ander ook ten aanzien van de eerste inrigting dier Commissiën.

Maar omtrent de volgende benoeming van nieuwe leden bij dezelve werd niets bepaald. Hieruit ontstaan telkens moeilijkheden en zijn die inzonderheid ontstaan, nadat bij de jongst vastgestelde stedelijke Reglementen zonder te letten op den geest der scholen, of op den aard dezer geheel gratuite Commissiën is bepaald geworden, dat voortaan de benoeming van Voorzitter, Secretaris en Leden der Plaatselijke Schoolcommissiën zal geschieden door den Stedelijken Raad, waarbij dan ook de betrekking van den districts-schoolopziener geheel wordt uit het oog verloren, en deze evenmin als de Commissiën wordt gekend.

De voorgestelde bepaling moet strekken om dit belang zoo veel mogelijk tot den geest der algemeene verordeningen terug te brengen.

Ook het overige van dit artikel, de Plaatselijke Schoolcommissiën zelve betreffende, heeft hetzelfde doel. Omtrent het standpunt waarop deze zich te beschouwen hebben, heeft velerlei verschil van meening plaats, waaruit dan ook dikwerf moeilijkheden ontstaan.

Art. 24. Openbare schoolexamens hebben over het algemeen te groote gebreken om ze al te zeer aan te moedigen. Daarentegen hebben zij, welbestuurd, eene te gunstige strekking ter opwekking van algemeene belangstelling in het onderwijs, om in dezen niet eenen middelweg te zoeken, die schijnt gevonden te zullen zijn door het herhalen van zoodanige Examina na verloop van eenige jaren. De openbare scholen ten plattenlande worden hier bijzonderlijk bedoeld.

Art. 25 en 26. Twee alleszins belangrijke en noodig schijnende bepalingen tot het geven van meer kracht en klem aan die, welke bij de vorenstaande artikelen verordend zijn.

Bij deze bijzondere ophelderingen ten aanzien van enkele artikelen van het Concept, zij het nog geoorloofd de navolgende algemeene aanmerking te voegen.

Voorzeker zijn er onder de voorgestelde bepalingen meerderen, waarvan althans de dadelijke nakoming allerwege weinig of niet te verwachten is. Zoo was het ook gesteld met gelijksoortige verordeningen der algemeene schoolwet van 1806 en verdere daarop rustende reglementen of Instructiën. Echter heeft de ondervinding de nuttigheid ook van dergelijke bepalingen doen kennen. De verordening is er. Er is dus ook grond en rede tot aandrang om er naar te handelen. Bij een gunstige gelegenheid bedient men zich daarvan, en hetgeen vroeger geheel onbereikbaar scheen, wordt tengevolge ook der bestaande verordening, vroeger of later verkregen.

De minister van Binnenlandsche Zaken,
VAN GOBBELSCHROY.

Wij Willem bij de Gratie Gods Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje Nassau,
Groot Hertog van Luxemburg,
enz. enz. enz.

Gelet op ons besluit van 20 Maart 1814 No. 2, waarbij de Wet van 3 April 1806 verklaard wordt bij voortduring te worden beschouwd als grondslag der Nederlandsche Schoolinrigtingen en tevens bepaald wordt, dat alle, op die wet rustende, algemeene en bijzondere Schoolverordeningen niet alleen werden gehandhaafd in die Provinciën, alwaar zij reeds waren ingevoerd, maar ook behoudens de noodzakelijke wijzigingen, zouden worden in werking gebragt in die gedeelten van den Staat, welke met denzelven destijds hereenigd werden.

In aanmerking genomen, dat onderscheidene bepalingen dier wet en daarop rustende algemeene en bijzondere verordeningen eene breedere omschrijving en eene meer nadrukkelijke uitvoering vereischen, dan zij dusverre hadden, of ook verdienen algemeen in toepassing en werking te worden gebragt.

Vertrouwende op de voortdurende medewerking der Gewestelijke, Stedelijke en Gemeentelijke besturen, mitsgaders der Provinciale en plaatselijke Commissien voor het Schoolwezen.

Gezien de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 26 Juni 1827 No. 120.

De Raad van State gehoord.

Hebben besloten en besluiten.

Artikel 1.

Elke Gemeente van genoegzame bevolking zal hare eigene welingerigte lager School hebben ten koste en ten laste der Gemeente.

Gemeenten uit twee of meer dorpen, of uit één dorp en gehugten bestaande, zullen bij toereikende bevolking harer Dorpen en Gehugten, in elk derzelven zulk eene School hebben, mede ten laste der Gemeente.

Gemeenten, Dorpen en Gehugten van kleine bevolking, en daartoe onderling welgelegen, zullen eene en dezelfde school kunnen gemeen hebben.

De hiertoe vereischte schikkingen of nadere bepalingen zullen tusschen den Districtsschoolopziener en de Gemeentebesturen be raamd en aan de Staten der Provinciën ter goedkeuring of vaststelling onderworpen worden.

(Wet van 3 April 1806, art. 2. Voorl. Instructie, artt. 35 en 55 e.a.)

Art. 2.

In deze scholen zal het geheele jaar door onderwijs worden gegeven, eenige vacantie dagen uitgezonderd, welke naar de gelegenheid der plaats, in den oogsttijd zullen worden verlengd door den Districtsschoolopziener.

(Reglement 1806, Art. 30 e.a.)

Art. 3.

Deze Gemeentelijke scholen zijn bestemd voor alle kinderen zonder onderscheid tusschen de vijf en zes jaren en daarboven.

De schoolvertrekken zullen de noodige ruimte moeten hebben, ten einde wel te kunnen bevatten alle de kinderen die geacht worden tot de school te behooren.

(Reglement 1806, Art. 29 e.a.)

Art. 4.

Voor deze scholen zal de hoegrootheid van het schoolgeld voor de dagschool worden bepaald door het plaatselijk bestuur met overleg en in overeenstemming van den Districtsschoolopziener. Onder het schoolgeld zullen begrepen zijn de onkosten der schoolbehoefden.

In de verwarming van het schoolvertrek zal Gemeentenswege worden voorzien zonder tusschenkomst der ouders of leerlingen.

(Voorl. Instructie, art. 52)

Art. 5.

Voor het onderwijs der kinderen van armen en minvermogenden, als ook voor derzelver schoolbehoefden zullen de onderwijzers worden beloond en schadeloos gesteld, hetzij uit de aanwezige schoolfondsen, hetzij uit de Armenkassen, hetzij bij gemis of ontoereikendheid van dezelve, uit de kas der Gemeente.

(Reglement, art. 29; Voorl. Instructie, art. 41)

Art. 6.

In kleine steden en groote dorpen zal eene afzonderlijke Armen-school zijn, waar het onderwijs kosteloos wordt genoten.

Deze Armenscholen zullen zijn het voorwerp der bijzondere zorg van de plaatselijke Besturen en mede zijn ten laste der Gemeentekassen, dewelke in het dragen dezer onkosten zooveel mogelijk, uit de Armenkassen zullen worden ondersteund en geholpen.

(Voorl. Instructie, art. 41)

Art. 7.

Behalve de Gemeentelijke Scholen zullen in kleine steden en

groote dorpen, zooveel mogelijk, gevestigd zijn kleine kinderscholen of kinderbewaarpaatsen, gehouden door daartoe geschikte vrouwen voor kinderen van hoogstens zes jaar en daarbeneden.

De Stad of Gemeente voorziet in eene vrije woning met een ruim en van de vereischte meubelen welvoorzien vertrek, als ook in de verwarming van hetzelfde des winters.

(Voorl. Instructie, art. 41)

Art. 8.

In dezelve steden en dorpen zullen meerdere openbare scholen dan bij vorenstaande Artikelen bepaald wordt, kunnen worden opgerigt.

Daarentegen zullen aldaar geene bijzondere lagere scholen voor dagleerlingen kunnen worden geopend, ten zij het blijkt, dat de openbare scholen er niet toereiken om al de jeugd het vereischte onderwijs te doen erlangen. De beoordeeling en beslissing deswegen verblijft aan de Provinciale Staten na de Commissie van Onderwijs te hebben gehoord.

(Huish. Reglement Holland, art. 10b)

Art. 9.

Groote steden zullen hare eigen stedelijke Armenscholen hebben, in aantal evenredig aan de plaatselijke behoeften, bovendien ook ééne of meerdere, insgelijks stedelijke scholen voor kinderen van minvermogende burgers, op welke het onderwijs voor een gering schoolgeld genoten wordt. Op deze beiderleye scholen zullen geene kinderen beneden de volle vijf jaren oud worden opgenomen als ook geene, dan voor welke deze scholen uitsluitend bestemd zijn.

(Wet 1806, art. 2)

Art. 10.

Het aantal bijzondere scholen van de tweede klasse, zijnde dagscholen voor jongens of meisjes afzonderlijk of voor beide te zamen, zal voor elke stad naar behoefte worden bepaald.

Hieronder zijn niet te begrijpen kostscholen, in welke niet dan heele en halve kostleerlingen worden opgenomen.

(Huish. Reglement Holland, art. 10a)

Art. 11.

Ten aanzien dezer bijzondere scholen zal naar derzelver stand gelegenheid en omvang van het onderwijs dat er gegeven wordt, voor de dagscholieren een minimum en maximum van schoolgeld worden vastgesteld.

Onder dezelve zullen vervat zijn de onkosten der dagelijksche

en gewone schoolbehoefden, die der verwarming van het schoolvertrek des winters, en anderen, ten dien gevolge, dat op alle deze scholen, voor het onderwijs overdag, buiten het schoolgeld, niets zal te betalen zijn.

(Huish. Regl. Holland, art. 14)

Art. 12.

De bepaling en beoordeeling wegens het verordende in de twee voorgaande artikelen zal geschieden door de Stedelijke Regeering op de voordragt of het berigt van den Districts Schoolopziener dáár waar geene Plaatselijke Schoolcommissie aanwezig is, en op de voordragt of het berigt van deze, wáár eene zoodanige bestaat, des gevorderd onder beslissing en bekrachtiging der Staten van het Gewest, na gehoord te hebben de Provinciale Commissie van Onderwijs.

Art. 13.

Ook binnen de groote steden zal worden gezorgd voor een toereikend aantal kleine-kinderscholen. Zij dienen evenzeer als die, genoemd in art. 7, uitsluitend tot veilige en nuttige bewaarplaatsen voor kinderen van hoogstens zes jaren en daarbeneden, en geenszins tot het geven van eenig regelmatig onderrigt.

De Stedelijke Regeeringen zullen naar de plaatselijke omstandigheden alle aanmoediging en ondersteuning geven ter vestiging en behoorlijke inrigting dezer bewaarplaatsen voor kleine kinderen.

(Voorl. Instr., art. 2)

Art. 14.

In de groote steden zal mede gezorgd worden, dat steeds, naar derzelver behoefte, een toereikend aantal huisonderwijzers, zoo voor het geven van Lager Onderwijs, als voor dat in vreemde heden-daagsche talen, aanwezig zij.

(Wet 1806, art. 2)

Art. 15.

Hetgeen in art. 10 van het Reglement, behoorende tot de Schoolwet van 1806, ten aanzien van de tusschenkomst van den Districts-Schoolopziener tot de aanstelling eener Plaatselijke Schoolcommissie bepaald werd, is evenzeer te verstaan ten aanzien van de vernieuwing eener zoodanige te niet of uiteen geraakte Commissie, alsmede van de benoeming van eenig nieuw lid bij dusdanige Commissie. Ook in deze twee gevallen zal het stedelijke Bestuur te werk gaan met overleg van den Schoolopziener van het district, en in het laatste

geval, of ter benoeming van een nieuw lid hetzij tot vernieuwing eener opengevallen plaats, hetzij tot vermeerdering van het aantal leden, zal de Plaatselijke Schoolcommissie zelve eene nominatie van drie personen opmaken, uit welke door het Stedelijk Bestuur, met overleg van den Districts Schoolopziener de keuze en benoeming zal geschieden. Ook zullen de voorzitters en de Secretarissen der Plaatselijke Schoolcommissien uit hare leden op voordragt der Commissie zelve, door de Stedelijke Besturen worden benoemd, zulks voor eenen bepaalden of onbepaalden tijd, naardat deswege tusschen het Bestuur en de Commissie zal zijn overeengekomen.

De Plaatselijke Schoolcommissien zullen zich overigens steeds gedragen naar de instructien voor de Schoolopzienaers en Commissien van Onderwijs behoorende tot de gemelde Schoolwet van 3 April 1806 voor zooveel deze Instructie volgens Artikel 12 van dezelve op haar en hare werkzaamheden geheel toepasselijk is, zich steeds aanmerkende als voortgevloeid uit dezelve schoolwet en zich dien overeenkomstig, steeds gedragende naar de verhouding, waarin deze wet de Plaatselijke Schoolcommissien tot het algemeen Schoolbestuur geplaatst heeft.

Art. 16.

Ouders wier kinderen ten laste van Armenbesturen ter school gaan, zullen van de bedeling uit derzelve kassen verstoken worden, ingeval zij hunne kinderen niet, of niet gezet ter school zenden.

(Huish. Reglem. Utrecht, art. 15, e.a.)

Art. 17.

Op voordragt der Provinciale Commissie zal door de Staten van het gewest worden bepaald, welke Dorpen als groote Dorpen en welke Steden of als kleine of als groote Steden zijn aan te merken met opzigt tot het tegenwoordig besluit. De hoegrootheid en soort der bevolking zullen daarbij als grondslag worden genomen. Mededeeling daarvan zal geschieden aan onzen Minister van Binnenlandse Zaken.

Art. 18.

Voor de behoorlijke inkomsten van onderwijzers bij openbare scholen, en wel bij alle de openbare scholen zonder onderscheid, die tot ééne en dezelfde Stad of Gemeente behoren, zal van Stads of Gemeentes-wege, langs alle gepaste wegen worden gezorgd. Alle deze onderwijzers zullen bovendien ten koste hunner Stad of Gemeente, van goede schoolvertrekken en vereischte woningen worden voorzien.

(Wet 1806, art. 3)

Art. 19.

Bij iedere openbare school, welke doorgaande door een aantal van zeventig of meer leerlingen gelijktijdig bezocht wordt, zal ten laste der Stad of Gemeente gezorgd worden voor het stellen van eenen bekwaren en door den Districtsschoolopziener of door de Plaatselijke Schoolcommissie, waar eene zoodanige is, goedgekeurd ondermeester. Naar mate van het grooter aantal leerlingen zal aan den onderwijzer de verdere vereischte hulp worden toegevoegd ten gelijken laste.

(Voorl. Instr., art. 54)

Art. 20.

De openbare onderwijzers zullen zich uitsluitend bepalen tot de waarneming van dezen hunnen post. Zij zullen geene andere bedieningen mogen bekleeden, dan in zooverre derzelver waarneming geen nadeel toebrengt aan die hunner school, zulks ter beoordeeling en beslissing van Gedeputeerde Staten, na de Commissie van Onderwijs te hebben gehoord.

Het wordt echter aan den Onderwijzer vrijgelaten om zich wegens deze beslissing te vervoegen bij het Algemeen Bestuur, indien hij zich door de gevallen beslissing bezwaard acht.

(Reglement 1806, art. 3)

Art. 21.

Openbare Schoolonderwijzers, die hunnen post steeds getrouw hebben waargenomen, maar tot deszelfs verdere waarneming door ouderdom, ziekte of ligchaams gebreken zijn buiten staat geraakt, zullen van Stads- of Gemeenteswege een behoorlijk pensioen ontvangen. De Gemeentelijke kassen hiertoe niet toereikend zijnde, zoo zullen zoodanige onderwijzers tot verkrijging uit 's Rijks kasse, van een verhoogd pensioen worden voorgedragen.

Deze bepaling zal van kracht zijn tot tijd en wijle er middelen zullen beraamd zijn tot oprigting van een pensioenfonds.

(Huish. Reglem. Utrecht, art. 3)

Art. 22.

Openbare onderwijzers zullen wegens wangedrag of verregaande onkunde van hunnen post worden ontzet, en naar de omstandigheden al of niet op eenig pensioen gesteld worden ten laste der stedelijke of gemeentelijke kassen.

Art. 23.

Er zullen gewestelijke maatregelen worden beraamd en vastgesteld

ter oprigting van fondsen voor weduwen en onmondige kinderen van onderwijzers, waartoe de dienstdoende openbare onderwijzers gehouden zullen zijn bij te dragen en de houders van bijzondere scholen zullen kunnen bijdragen.

De aanwezige Gewestelijke Reglementen van dien aard zullen voor zooveel zij het niet reeds zijn, naar deze beginselen worden gewijzigd.

Art. 24.

Bij elke openbare school zal tenminste elke vier jaar een openbaar onderzoek der leerlingen worden gehouden.

Deze schoolexamens zullen worden geregeld en bestuurd door den Districtsschoolopziener en geschieden ten overstaan van het Plaatselijk Bestuur.

Binnen de steden waar Plaatselijke Schoolcommissies aanwezig zijn, zullen deze examens worden gehouden onder derzelver beleid of dat van de bijzondere Commissien of Collegiën voor deze scholen. (Huish. Reglem. Brabant, art. 38)

Art. 25.

De Plaatselijke Besturen zullen de gelden, benoodigd voor het lager schoolwezen, jaarlijks op hunnen staat van begrooting in uitgaaf brengen.

Art. 26.

De Gouverneurs in de onderscheidene Gewesten zullen telken jare, te beginnen in het voorjaar van 1828 vóór 1 Maart van ieder jaar, bij het Departement van Binnenlandsche Zaken inzenden een opgave der Gemeenten, Dorpen en Gehuchten binnen welke in het vorige jaar eene Gemeentelijke School is tot stand gekomen onder bijzondere vermelding der oprigting eener nieuwe openbare school in kleine steden en groote dorpen, alsmede stedelijke scholen voor Armenkinderen, of voor kinderen van minvermogende burgers binnen de groote steden.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het Staatsblad zal worden geplaatst.

Gegeven te Brussel

IV

SCHOOLFONDSEN.

OVERZICHT VAN DE VOORGESCHIEDENIS VAN HET ONTWERP „SCHOOLFONDSEN”.

10 July 1823.

Rekest van „Schoolonderwijzers in

- Nederland". Exh. S.S. 15 Juny 1825
No. 28.
- 15 January 1824. No. 74. Commissoriaal aan Van den Ende van
bovengenoemd rekest. Exh. S.S. 21
January 1824 No. 1.
- 20 Mei 1825. No. 1388. Rapport van Van den Ende aan Van
Ewijck.
- 12 Juny 1825. No. 18/A. Rapport van Van Ewijck aan Van
Gobbelschroy.
- 12 Juny 1825. No. 18/A. Rapport van Van Gobbelschroy aan
den Koning.
- 15 Juny 1825. No. 28. De Mey aan Van Gobbelschroy met
machtiging om ontwerp-verordening in
te dienen. Exh. S.S. 14 Juny 1825
No. 28/A.
- 6 Mei 1827. No. 115. Vraag van De Mey namens Z. M. om
inlichting. Exh. S.S. 9 Mei 1827
No. 50/A.
- 1 October 1827. Rapport van Van Ewijck over School-
fondsen met ontwerp. Exh. S.S. 4 Oct.
1827 No. 109/A.
- 4 October 1827. Voordracht Binnenlandsche Zaken over
Schoolfondsen. S.S., 4 Oct. 1827
No. 109A.
- 31 Maart 1828. No. 5. Rapport Raad van State over ontwerp
4 October '27. Exh. S.S. 5 April 1828.
No. 70.

RAPPORT VAN DEN ADMINISTRATEUR VAN HET
ONDERWIJS ENZ. AAN DEN MINISTER VAN
BINNENLANDSCHE ZAKEN. 1)

Commissorialen

Van den 15 Juny 1825, No. 28

en

Van den 6 Mei 1827 No. 115.

re Missive van den Secretaris van Staat,
kennisgevende dat Z. M. magtiging verleent, om
overeenkomstig de denkbeelden voorgedragen
in het slot van het dezerzijds Rapport d.d. 12
Juny 1825. No. 18. aan Hoogstdenzelven een

1) Exh. S.S., 4 Oct. 1827 No. 109/A.

ontwerp aan te bieden van verordeningen omtrent de invoering van schoolfondsen.

2e Missive als voren, dat Z. M. verlangt met den stand dezer zaak bekend gemaakt te worden.

Wel verre van deze zaak uit het oog verloren te hebben, is zij veeleer het voorwerp geweest van de gedurige overwegingen van den ondergeteekende; en heeft hij geene gelegenheid verzuimt om deswegens met menschen van ondervinding te raadplegen.

Als gevolg daarvan heeft hij nu de eer hiernevens aan U.E. aan te bieden een concept reglement, hetwelk gevestigd is op de beginsels voorgesteld in de dezerzijdsche voordragt van den 12 Juny 1825 No. 18.

De 32 eerste artikelen hebben betrekking op het daarstellen van schoolfondsen.

Onder dezelve is een artikel opgenomen, volgens hetwelk, evenals zulks werd voorgesteld voor het Groot Hertogdom Luxemburg bij voordragten van den 17 Februari 1826 No. 59 en bij nadere voordragt van 21 July jl. No. 70, de inzameling der schoolgelden zal plaats hebben op den voet, waarop de plaatselijke belastingen worden geheven.

Door het 33 artikel wordt de weg geopend, om ook de onvermogende gemeenten tegemoet te komen in het verkrijgen van de middelen ter invoering van een geregeld onderwijs. Dat eene zoodanige ondersteuning noodzakelijk is, zal wel aan geen twijfel onderworpen zijn. De vraag echter is, hoe die ondersteuning te verschaffen?

De kortste weg zoude zeker wezen, om ze uit de algemeene rijksmiddelen te vinden: doch het is mogelijk dat in de provincie zelve gelegenheid wordt gevonden om daarin te voorzien. Zoo b.v. zou het mogelijk kunnen wezen tot vinding van de jaarwedden, of ander gedeelte van het vast inkomen der onderwijzers om eeniger hande belasting zoo te regelen, dat uit de opbrengst derzelve voor de geheele provincie ook voor kleine gemeenten kan worden gezorgd. Dit alles echter is van teveel belang, dan dat zulks niet een afzonderlijk punt van beraadslaging bij de Gedeputeerde Staten zou behooren uit te maken. Genoeg is het, dat het reglement daartoe eene gepaste aanleiding geeft. Vervolgens vermeent de ondergeteekende te moeten doen opmerken, dat het onderwerpelijke reglement in verband is gebragt met het suppletoir reglement op de inrigting van het lager onderwijs, hetwelk bij voordragt van 26 Juny 1827 No. 120 aan Z. M. is aangeboden. Er bestaat echter een verschil in de bepalingen derzelve omtrent de bijzondere scholen van de tweede klasse. Volgens het onderwerpelijke reglement zullen deze

na zeker tijdsverloop worden opgeheven en zulks om deze reden, dat daar waar schoolgelden worden ingevorderd de bijzondere scholen niet wel meer kunnen blijven voortduren.

De ondergeteekende meent tenslotte eerbiedig te moeten voorstellen om het onderwerpelijke reglement mede te deelen aan de Gedeputeerde Staten der Provinciën, ten einde daarover hun gevoelens te doen kennen.

Op deze wijze zal men nog beter met de plaatselijke behoeften bekend geworden en tevens opmerkzaam gemaakt worden op datgene wat met plaatselijke belangen zoude kunnen botsen, terwijl het vervolgens ter beoordeeling aan den Raad van State zou kunnen worden onderworpen.

Brussel, 1 October 1827.

De Administrateur,
VAN EWIJCK.

ONTWERP VAN REGLEMENT
HOUDENDE VERORDENINGEN OMTRENT HET MEER ALGEMEEN
INVOEREN VAN SCHOOLFONDSEN.¹⁾

Over het inkomen der onderwijzers in het algemeen.

Artikel 1.

De onderwijzers hebben het genot van vrije woning en hof. Dit genot wordt niet berekend als deel van hun inkomen hieronder vermeld. Evenmin wordt uit dit inkomen bekostigd, hetzij de aanschaffing en het onderhoud van schoolmeubelen, hetzij de verwarming en verlichting der schoolvertrekken. De uitgaven daarvoor vereischt worden onmiddellijk voldaan door de Gemeente, welke tevens belast is met de aanschaffing en het onderhoud der schoolvertrekken en der woningen van de onderwijzers.

Art. 2.

Het inkomen der onderwijzers zal deels vast zijn, deels veranderlijk.

Het vaste inkomen spruit voort uit vaste fondsen of inkomsten aan hunnen post plaatselijk verbonden, en bijzonder uit de jaarwedde aan hen verleend uit de kas der Gemeente, der Provincie of van het Rijk.

Het veranderlijk inkomen ontstaat uit de schoolgelden, daaronder begrepen de levering van schoolbehoeften.

¹⁾ S.S. 4 Oct. 1827 No. 109 A.

Art. 3.

Ter bepaling van het inkomen der onderwijzers zullen de openbare scholen in drie klassen worden ingedeeld.

Deze verdeeling zal geschieden door de Gedeputeerde Staten op voorstel van de Provinciale Schoolcommissie, en zal daarbij voornamelijk gelet worden op het vermogen der Gemeente, op de talrijkheid der leerlingen, en op het soort van onderwijs, hetwelk gegeven wordt.

Verschillende scholen in dezelfde Gemeente kunnen tot verschillende klassen worden gebragt.

Art. 4.

Voor elke klasse zal een *minimum* van inkomen moeten worden bepaald; zullende het minimum der laagste klasse genoegzaam moeten zijn, om den onderwijzer een bestaan te verzekeren.

Art. 5.

Daar, waar het inkomen der onderwijzers meer bedraagt dan het minimum voor elke klasse vastgesteld zal een gedeelte van dit meerder inkomen bij de kas der Gemeente beschikbaar kunnen blijven, om jaarlijks naar gelang van den ijver met welken de onderwijzer volgens het getuigenis van den Schoolopziener, zijn ambtspligt zal hebben volbragt, als buitengewone toelage aan denzelven al of niet te worden uitgekeerd.

Over het vast inkomen.

Art. 6.

Het vast inkomen zal wel meerder, maar nooit minder mogen bedragen dan de helft van het minimum voor elke school bepaald.

Art. 7.

De giften en fundatiën zullen zooveel mogelijk aangemoedigd en het goede beheer dezer eigene fondsen verzekerd worden.

Over schoolgelden en schoolbehoefden.

Art. 8.

De invordering der schoolgelden zal voortaan niet meer geschieden door den onderwijzer, maar zal uitmaken een der pligten van elk gemeentebestuur.

Art. 9.

De schoolbehoefden zullen niet meer door de ouders worden

geleverd, maar door den onderwijzer volgens daarvoor te maken vaste bepaling.

Art. 10.

De schoolgelden en kosten van schoolbehoefden zullen den onderwijzer worden voldaan in evenredigheid van het getal werkelijk ter school gaande kinderen.

Art. 11.

Alle uitgaven wegens schoolgeld en schoolbehoefden zullen onmiddellijk uit de kas der gemeente kunnen worden bestreden.

Art. 12.

Wanneer het gemeentebestuur zulks niet mogt verkiezen, zullen de ouders welke kinderen hebben van 6 tot 14 jaren, eene zekere som betalen voor schoolgeld en schoolbehoefden.

Art. 13.

In steden of plaatsen waar het noodig getal kleine kinderschooltjes aanwezig is, zal de verpligting tot de gemelde betaling kunnen worden vervroegd voor kinderen beneden de zes jaren.

Art. 14.

Tot betere regeling van de betaling van het schoolgeld en de schoolbehoefden door de ouders, zullen deze, naar gelang van hun vermogen in onderscheidene klassen worden verdeeld, welke niet meer dan 9 en niet minder dan 5 in getal behooren te zijn.

Het vermogen der ouders zal zooveel doenlijk worden berekend naar gelang van hun aanslag op het personeel.

Art. 15.

Behoeftige ouders, welke onvermogen om te betalen wordt bewezen, mitsgaders zij, die uit de armenkassen worden bedeeld, zullen worden aangeslagen in de laagste klasse der betalende ouders; edoch zal de aanslag, zoowel voor schoolgeld als schoolbehoefden geschieden, wegens de eerstgenoemden uit de gemeentekas en wegens de laatstgenoemden op de armenkas.

Art. 16.

Van den aanslag in de betaling van schoolgeld en schoolbehoefden zullen worden vrijgesteld:

a. ouders, die bewijzen, dat zij in de onmogelijkheid zijn om hunne kinderen ter school te zenden.

b. ouders, die bewijzen, dat zij aan hunne kinderen buiten de school door daartoe bevoegde personen een geregeld onderwijs verschaffen.

Art. 17.

Ter uitvoering van de voorendaande bepalingen zal het gemeentebestuur in de maand December van ieder jaar eene nauwkeurige naamlijst opmaken van alle kinders, die, overeenkomstig de bepalingen van art. 10 en 11 hierboven, en de plaatselijke verordeningen, in het alsdan afloopende jaar den ouderdom zullen hebben bereikt, welke voor het schoolgaan is vastgesteld.

Art. 18.

In de eerste week van de laatste maand van ieder kwartaal laat het bestuur der gemeente de boven omschreven gelden ophalen.

Art. 19.

In de laatste week van ieder kwartaal zendt de onderwijzer eene naamlijst in van de kinderen, welke in dat kwartaal zijne school bezochten.

De kinders welke meer dan de helft van het kwartaal de school bezochten zullen hieronder mede worden opgenomen.

Art. 20.

Voor elk der drie klassen van scholen zal door Gedeputeerde Staten een tarief worden opgemaakt, volgens hetwelk aan de onderwijzers het schoolgeld zal worden uitbetaald voor ieder kind, in evenredigheid van het getal kinderen, die ter school zijn opgekomen.

Art. 21.

In de eerste week van het volgend kwartaal ontvangen de onderwijzers dit geld op een daartoe afgegevene ordonnantie, bij den ontvanger der gemeente.

Art. 22.

Op dezelfde wijze zal aan de onderwijzers worden uitbetaald, hetgeen hun voor geleverde schoolbehoefden te goed komt, zullende deze gelden zoo worden berekend, dat de onderwijzers de schoolbehoefden tot genoegen van den schoolopziener of van het over hem gesteld opzigt geleverd, en zijne school jaarlijks van nieuwe lees- en leerboeken voorzien hebbende, een voordeel van tien percent kan genieten.

Het gemeentebestuur zal deswegens met den districtsschoolopziener in overleg treden.

Art. 23.

De afgifte der ordonnantie ter betaling van de in de beide vorige artikelen vermelde gelden zal geregeld moeten geschieden. Bij eene vertraging van meer dan drie weken heeft de onderwijzer aanspraak op eene schadeloosstelling van 20 percent, welke uit de gemeente kas zal worden voldaan, voorbehoudend het verhaal op den ambtenaar, die in de betaling mogt zijn nalatig geweest.

Art. 24.

Wanneer de onderwijzer òf in de verzorging der schoolbehoeften, òf in de aangave van kinderen, bevonden wordt de gemaakte bepalingen te hebben overtreden zal hij zijne betaling met korting van 20 percent ontvangen.

Art. 25.

De boven omschreven schoolgelden voor schoolbehoeften zullen worden ingevorderd overeenkomstig de verordeningen vastgesteld op het stuk der gemeentelijke belastingen. De wanbetaling derzelve zal door dezelfde dwangmiddelen worden achtervolgd.

Art. 26.

Uit de kas der schoolgelden en schoolbehoeften zal jaarlijks eene som kunnen bestemd worden tot het aanleggen van eene schoolbibliotheek, te verzamelen uit werken in eene afzonderlijke boekenlijst daarvoor aangewezen.

Art. 27.

Eindelijk zullen uit deze kas mede kunnen worden gevonden de bijdragen voor een fonds tot pensioeneering van oude onderwijzers, en tot ondersteuning van weduwen en weezen der onderwijzers.

Algemeene bepalingen.

Art. 28.

Onder den naam van onderwijzer in dit reglement zijn mede begrepen onderwijzeressen.

Art. 29.

De bijzondere scholen der tweede klasse, op welke het gewoon

lager onderwijs gegeven wordt, zullen na den tijd van drie jaren ophouden te bestaan, en derzelver onderwijzers, voor zooveel geene eigenlijke bezwaren tegen hen bestaan, en zij den vereischten rang bezitten, in functie treden als openbare onderwijzers. onder genot van het vroeger gemeld tractement en inkomen, en van een geschikt schoollokaal.

Art. 30.

Door provinciale of plaatselijke verordeningen zal worden bepaald:

- a. hoe het onvermogen van ouders om te kunnen betalen of ook hunne ongehoudenheid om te betalen zal worden bewezen.
- b. Hoe de reclames tegen den aanslag der ouders zullen worden beoordeeld en beslist.
- c. Hoe de vermindering zal worden bepaald van den aanslag dier ouders, die meer dan twee kinders gelijktijdig ter school zenden.
- d. De wijze hoe de bijzondere onderwijzers der tweede klasse. zoolang zij als zoodanig bestaan, uit de kas der schoolgelden zullen worden schadeloos gesteld.

Art. 31.

Het tegenwoordig reglement zal vooreerst alleen executoir zijn:
1e. Voor het platte Land en voor steden, die daarmede volgens de bestaande reglementen, worden gelijkgesteld.

2e. Voor zoodanige steden als dit zouden verlangen.

Voor de overige steden zullen afzonderlijke reglementen worden opgemaakt en binnen twee jaren moeten vastgesteld worden, en zal men in die reglementen zooveel mogelijk uitgaan van de beginsels in het onderwerpelijke reglement omschreven.

Art. 32.

De uitvoering van dit reglement wordt opgedragen aan Gedeputeerde Staten, die zich daarover met de Provinciale schoolcommissie zullen verstaan.

Art. 33.

De minvermogende gemeenten, welke niet instaat zijn op de wijze in vorenstaande artikelen omschreven, geheel te voorzien in het inkomen der onderwijzers, en in de kosten van het vestigen en onderhouden der benoodigde schoolvertrekken en woningen der onderwijzers als anderzints, zullen daarin worden tegemoet gekomen uit fondsen gevonden wordende in den boezem der provincie, of uit 's Rijks kasse, op eene wijze, welke nader zal worden bepaald.

ONTWERP-BESLUIT VAN DEN ADMINISTRATEUR VAN
HET ARMWEZEN. OCTOBER 1827.

Wij Willem, bij de Gratie Gods, Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje Nassau, Groot Hertog van Luxemburg,
enz. enz. enz.

Op het Rapport dat aan Ons over de Armenscholen is aangeboden, door de Commissie, belast met het onderzoek naar den waren Staat der Armen (de dato 21 Aug. 1827. No. 90).

Gezien het Rapport van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den

Overwegende dat, onder de middelen, welke strekken tot vermindering van het getal der Armen, zoodanige behooren, door welke aan de Armen het verlangen ingeboezemd en de gelegenheid verschafft wordt, om zich te beschaven, zuivere denkbeelden van hunne plichten te verkrijgen, en zich die wetenschappelijke kundigheden eigen te maken, welke tegenwoordig voor alle standen, als onontbeerlijk te beschouwen zijn.

Hebben Besloten en Besluiten.

Artikel 1.

In alle de Steden van eenig aanbelang, waar zulks nog niet is geschiedt, zullen de plaatselijke Besturen worden aangespoord om voor de armen en minvermogenden scholen te stichten.

Art. 2.

Die scholen zullen toegankelijk zijn voor de belijders van al de in elke der steden bestaande Kerkelijke gezindheden, zonder onderscheid.

In geval er scholen zijn opgerigt, meer bepaaldelijk voor zekere kerkelijke gezindheden bestemd, zal het plaatselijk bestuur zorgen dat aan de overige gezindheden, naar gelang van derzelve behoeften geëvenredigde middelen worden verleend om derzelve armen de Weldaden van het Onderwijs te doen genieten.

Art. 3.

In de Scholen, welke voor onderscheidene gezindheden bestemd zijn, zullen alle leeringen, school-boeken, gebeden of gezangen worden uitgesloten, welke aan de leden van eene of andere dier gezindheden, eenigen aanstoot zouden kunnen geven.

Art. 4.

Er zullen in de steden van eenig aanbelang, zooveel mogelijk, afzonderlijke scholen zijn voor de beide Geslagten, alsook voor die genen wier Ouders door Armbesturen bedeed worden of andersins buiten staat zijn tot de kosten van het onderwijs het minste bij te dragen, en de genen wier ouders hetzij, eenig matig schoolgeld, hetzij eene retributie voor de schoolbenoodigdheden kunnen betalen.

Art. 5.

De Besturen van de Steden van minder aanbelang en van Gemeenten ten platten Lande, alwaar tot dusverre voor het onderwijs aan de Armen niet is gezorgd, zullen ten dien einde aan den Onderwijzer der Gemeente of zoo'er in deze geene school bestaat, aan dien van de minst afgelegene school, eene toelage verstrekken, welke toelage echter niet vast en onveranderlijk zal mogen zijn, maar geregeld zal worden naar het getal armen die de school zullen bezoeken.

Art. 6.

De Besturen van de Steden en Gemeenten, alwaar min of meer voor het onderwijs der Armen gezorgd is, maar niet in volkomene overeenstemming met de beginselen bij dit Besluit aangenomen, zullen, de in zoodanige steden of Gemeenten bestaande inrigtingen, aan deze beginselen toetzen en daarna wijzigen.

Art. 7.

In Scholen, welke naar derzelver instelling uitsluitend voor Armen bestemd zijn, zullen geene schoolgeld betalende leerlingen worden opgenomen, ten ware zulks tot in stand houding van eene zoodanige school volstrekt noodzakelijk mogt worden gevonden, in welk geval deswege, tot voorkoming van misbruiken, bepalingen zullen dienen te worden gemaakt omtrent het getal schoolgeld betalende leerlingen, welke zullen kunnen worden aangenomen.

Art. 8.

In zoodanige Gemeenten, alwaar het in evenredigheid der bevolking niet noodzakelijk is, meer dan één schoollokaal te hebben, zullen er niet meerder mogen bestaan.

Art. 9.

In die Gemeenten alwaar schoolgeld betalende en kosteloos onderwijs ontvangende leerlingen in vereeniging op de scholen worden toegelaten, zullen de schoolgelden door de Ouders aan de Gemeente

Besturen worden betaald, en door deze Besturen in de kosten van het Onderwijs worden voorzien.

Art. 10.

De plaatselijke Besturen, zal worden aanbevolen, het daarstellen, zooveel mogelijk van behoorlijk ingerigte zondagsche of andere dergelijke scholen, alwaar armen die den gewonen schooltijd hebben laten verloopen of wel die door gegronde redenen worden weehouden, naar de gewone scholen te gaan, onderwezen kunnen worden, en degenen die reeds het Lager Onderwijs genoten hebben, in derzelve verkregene Kundigheden en ingeprente goede beginselen, kunnen worden beoefend en onderhouden.

Art. 11.

De Stedelijke Besturen zullen worden aangespoord tot het daarstellen van zoogenaamde bewaarscholen, ter opneming van behoeftige kinderen beneden zes jaren oud, teneinde te voorkomen dat deze hunne Ouders in het verrigten hunner werkzaamheden hinderlijk zijn.

De bezigheden welke in deze scholen worden verrigt, zullen hoofdzakelijk bestaan in ligaamsch en verstands oefeningen, welke laatste zoodanig moeten worden aangewend, dat de kinderen daardoor worden voorbereid tot het in de armen scholen te erlangen onderwijs.

Art. 12.

Daar, waar het Onderwijs dien graad van volmaaktheid nog niet heeft bereikt, waarvoor het zelve vatbaar is, behoort te worden getracht om het zelve meer en meer tot ontwikkeling van het verstand en tot zedelijke verbetering te doen strekken.

Art. 13.

De plaatselijke Besturen zullen zorgen dat overal, waar de omstandigheden zulks slechts eenigermate gedogen, bij het wetenschappelijk onderwijs ook zooveel mogelijk onderrigt in handwerken, vooral voor kinderen van het vrouwelijk geslacht, worden gevoegd.

Art. 14.

Er zullen zooveel mogelijk met de Armen Scholen, Leesbibliotheken in verband worden gebragt, zamengesteld uit nuttige boeken, berekend naar den stand, de bestemming en de Godsdienstige begrippen dergenen ten wiens bereik dezelve om niet, of teegen eene matige retributie worden gesteld, des echter dat het gebruik maken

dier bibliotheken aan wel doordachte bepalingen worden onderworpen, teneinde voor te komen dat de lezers van hunne handtering worden afgewendt.

Art. 15.

De ouders van kinderen die in de jaren, tot het schoolgaan bepaald, vallen, doch die de scholen in het geheel niet of niet geregeld bezoeken, zullen voor de plaatselijke besturen of voor daartoe gedelegeerde personen worden ontboden, en gehoord over de redenen waarom dezelve hunne kinderen niet, of ongenoegzaam, doen deelen in de weldaden van het Onderwijs, en over derzelver nalatigheid in dezen worden onderhouden.

Art. 16.

Aan zoodanigen onder de armenkinderen die door hun gedrag, vlijt, kundigheden uitmunten, zullen kledingstukken of andere dergelijke voorwerpen van eene dadelijke nuttigheid en aanwendbaarheid als prijzen worden uitgedeeld.

Er zullen, zoo mogelijk dergelijke aanmoedigingsmiddelen worden gebruikt ten aanzien van al de armenkinderen die de scholen geregeld bezoeken.

Art. 17.

De plaatselijke Besturen zullen in al wat de uitbreiding en de bevordering van het Armenonderwijs betreft, worden bijgestaan door de Armbesturen, vooral in die provincien, alwaar Algemeene Armbesturen aanwezig zijn, terwijl zij bij ontoereikendheid der middelen uit de provinciale fondsen subsidien zullen kunnen erlangen.

Art. 18.

De Gedeputeerde Staten der onderscheidene provincien, zullen, bij een hartige medewerking in al de aan de hand gegevene maatregelen, tevens zorgen, dat dezelve steeds met eene wijze vermijding van alle onnoodige, en zuinigheid in de regeling der noodig geoordeelde uitgaven gepaard gaan, ten einde de plaatselijke en armenkassen gelijk mede de ingezetenen, niet al te zeer te bezwaren.

Art. 19.

Aan de plaatselijke Besturen zal in het algemeen in bedenking worden gegeven om een onderscheid te maken tusschen die armenkinderen, wier ouders niet, en degenen, wier ouders wel in staat zijn om een zeer matig schoolgeld of eene geringe retributie voor schoolbenoedigheden te betalen.

Art. 20.

In de scholen zal zindelijkheid, ruimte en gemak in al wat het onderwijs betreft, worden vereenigd, maar ten opzigte van uiterlijk aanzien, en al wat maar eenigszins naar weelde zweemt, met eene spaarzame hand worden te werk gegaan.

Art. 21.

Dáár waar de kom van eenige Landgemeente op korten afstand ligt van eene aangrenzende Gemeente en de gemeenschap tusschen dezelve gemakkelijk is, zal voor zoodanige Gemeenten maar ééne school worden daargesteld.

Art. 22.

Er zal zooveel mogelijk worden bewerkt, dat er voor de onderwijzers eene trapsgewijze bevordering besta, van geringe tot meer en meer aanzienlijke Gemeenten.

Art. 23.

Van hetgeen van de voorgaande bepalingen door de plaatselijke Besturen zal zijn verrigt, zal jaarlijksch een verslag worden ingezonden aan de Gedeputeerde Staten, die de Algemeene Uitkomsten der gezamenlijke verslagen ter kennis van het Departement van Binnenlandsche Zaken zullen brengen.

Art. 24.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering dezes, waarvan tot informatie en narigt zal worden kennis gegeven aan de Commissie, benoemd bij Ons Besluit van den 3en January 1822 No. 36.

Gegeven te

VI

RAPPORT VAN DEN ADMINISTRATEUR VOOR HET ONDERWIJS, DE KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN MET CONCEPT-BESLUIT TOT SAMENSMELTING VAN DE ONTWERPEN VAN 26 JUNI 1827 (ALGEMEENE BEPALINGEN) EN VAN OCTOBER 1827 (SCHOOLFONDSEN EN ARMENSCHOLEN).

No. 81.

De Minister van Binnenlandsche Zaken kan zich zeer wel vereenigen met het Rapport

van den Administrateur voor het Onderwijs,
de Kunsten en Wetenschappen.

Brussel, den 22 Januari 1829.

VAN GOBBELSCHROY.

Commissoriaten
de drie Rapporten van den
Raad van State van 28 Maart 1828.

Rapport van den Administrateur voor het
Onderwijs, de Kunsten en Wetenschappen. ¹⁾

Aan zijne Excellentie den Heere Minister van
Binnenlandsche Zaken nopens nevenstaande
Commissoriaten.

De drie rapporten van den Raad van State betreffen drie concepten
van te maken verordeningen voor de lagere scholen.

Omtrent twee van die concepten is reeds de wensch geuit en door
den Raad van State mede beaamd, dat dezelve mogten worden ineen-
gesmolten.

Bij de nadere behandeling der drie concepten is de vraag gerezen
of het niet alleszins raadzaam zoude zijn om de ineensmelting ook
tot het derde concept uit te strekken.

En in de daad, schijnt de beantwoording dezer vraag bevestigend
te moeten zijn. De onderwerpen toch zijn zoo nauw verwand, dat
het geene houding schijnt te hebben voor het publiek, en in zichzelf
ook minder eigenaardig om over dezelve tegelijkertijd bij twee ordon-
nancien te beschikken.

Het derde ontwerp over de Schoolfondsen, dat nog afgezonderd
was gebleven, is ook eigenlijk niet anders dan eene der middelen langs
welke het inkomen der onderwijzers, waarover in de andere concepten
was gehandeld, is te vinden.

De ondergeteekende heeft derhalve gemeend wel te doen om de
drie ontwerpen in een algemeen concept besluit te vereenigen, het-
welk hij de vrijheid neemt hierbij over te leggen.

Wezenlijk nieuwe bepalingen wat zaken betreft komen in het
nader ontworpen algemeen besluit niet voor, welke niet reeds in eene
der vroegere concepten waren bevat, behalve alleen het artikel be-
treffende de schoolvervullingen. Het geldt de autorisatie te verleen
op hen die de aanstelling doen, door den Minister. Deze autorisatie
is in het wezenlijk belang van het lager onderwijs niet alleen ten
einde een betamelijk toezigt van het Gouvernement te verzekeren,
maar ook en vooral om te waken, dat de schoolvervullingen geregeld

¹⁾ Exh. S.S., 25 January 1929 No. 37.

plaats vinden, dat de vergelijkende examens, welke eenen zoo heilzamen invloed uitoefenen gehandhaafd, en alle persoonlijke gunst, tevoren zoo menigvuldig bij de aanstelling, geweerd blijve.

De Minister verleend deze autorisatie na gezien te hebben de stukken, welke bestaan in het proces verbaal van het examen, in nota's van de belanghebbende gemeente en schoolopziener rakende de keuze van den persoon en in het advies van den Gouverneur der Provincie. De hier beschreven gang van zaken en het verplichtende van de Ministerieele autorisatie is voor de Noordelijke Provincien laatstelijk voorgeschreven bij 's Konings besluit van 2 November 1823 No. 161.

Voor de Zuidelijke Provincien is hetzelfde voorschrift verbindende gemaakt bij artikel van het ministerieele besluit van 20 Mei 1821 No. 11, houdende instructie voor de Districts Schoolopzieners en Commissien van onderwijs in de Zuidelijke Provincien.

De Minister nam dit besluit tengevolge van een bevel des Konings vervat in het Koninklijk Besluit van 16 Maart 1821 No. 87, om de verordeningen welke omtrent het Lager Onderwijs in het Noorden in werking waren ook in het Zuiden zooveel mogelijk toe te passen.

De staat van zaken ten dezen in de Zuidelijke Provincien rust derhalve niet onmiddellijk op een Koninklijk Besluit, en het is ter oorzake hiervan, dat in het nieuwe concept besluit artikel 14 wordt voorgesteld aan de Koninklijke bekrachtiging.

Ten aanzien van de bepalingen vervat in een der drie oorspronkelijke concept-verordeningen, namelijk in dat der Schoolfondsen valt nog iets van gewigt te bemerken. Door den Minister van Binnenlandsche Zaken waren deze concept bepalingen voorgedragen met het uitgedrukte, om dezelve niet dadelijk te arresteren, maar om dezelve na voorloopige goedkeuring des Konings aan de Gedeputeerde Staten der verschillende provincien te zenden, ten einde derzelve gevoelen over de uitvoerbaarheid en doelmatigheid derzelve bepalingen te vernemen. De Raad van State heeft dit voorstel met stilzwijgen voorbijgegaan, en geadviseerd, om, behoudens eenige wijzigingen de concept-bepalingen te doen bekrachtigen.

Bij het Departement van Binnenlandsche Zaken had men de overtuiging, dat deze concept bepalingen zeer ingrijpen in de huishouding der plaatselijke besturen en dat men vooral uit zoodanige provincien, waar de Schoolfondsen reeds sedert jaren in werking waren, nuttige raad en inlichting zoude kunnen verkrijgen, en bij de uitvoering zwarigheden zoude kunnen voorkomen.

De ondergeteekende heeft daarom gemeend wel te doen, om de artikelen omtrent de schoolfondsen, nadat dezelve volgens de meening van den Raad van State waren gewijzigd, te zenden aan de Gouverneurs der vier Provincien Vriesland, Overijssel, Groningen

en Drenthe, alwaar de schoolfondsen in werking waren.

De antwoorden uit deze Provinciën (waarvan het laatste uit Vriesland eerst dezer dagen is binnen gekomen) bevatten onderscheidene bedenkingen, van welke sommige tot wijzigingen in de redactie van sommige bepalingen hebben aanleiding gegeven.

Deze antwoorden worden hierbij overgelegd, vergezeld van eene nota van opheldering. ¹⁾

De Raad van State heeft in het slot van deszelfs rapport van 31 Maart 1828 No. 7 mede behandeld twee punten, welke in geen der drie eerste concept besluiten vervat waren, en zulks naar aanleiding van Uwer Excellenties Rapport aan Zijne Majesteit van 6 November 1827 No. 71, en welke door de Commissie benoemd bij Koninklijk Besluit van 3 Januari 1822 No. 36 zijn opgenomen geworden in haar advies van 8 Januari 1828 No. 94.

Het eerste dezer punten betreft zeker gedaan voorstel om eene Commissie te benoemen ten einde voor de gelijkvormigheid der schoolboeken zorg te dragen.

Het tweede punt is een voorstel tot het nemen van algemeene bepalingen teneinde op de armenscholen eenig opzettelijk onderwijs in de geschied en aardrijkskunde te doen geven.

Wat de schoolboeken betreft zou de Raad van State wenschen:

1° Dat in elke provincie of in gedeelten van dezelve gelijkvormige boeken wierden ingevoerd voor al de scholen van dezelfde Cathogorie zooals bijvoorbeeld voor de armenscholen en die der min vermogende klassen enz.

2° Dat er voor gewaakt wierd, dat deze boeken duidelijk en goed geschreven niet dan nuttige zaken behelzen en geen aanstoot geven aan eene der godsdienstige gezindheden, welk laatste punt aan den Raad echter minder geschikt toeschijnt, om in een besluit te worden opgenomen.

3° Dat dezelve door het Gemeentebestuur en tot den minst mogelijken prijs aan de leerlingen geleverd wierden.

Ten einde die bedoelingen te bereiken geeft de Raad in bedenking om de beoordeeling der schoolboeken op te dragen niet aan eene afzonderlijke Commissie, maar aan de Gedeputeerde Staten in de afzonderlijke provinciën.

De inzage van het nevenstaande uittreksel uit een rapport van den Hoofd-Inspecteur van het Middelbaar en Lager onderwijs zal Uwe Excellentie kunnen doen ontwaren dat het vaststellen van bijzondere bepalingen ter bevordering van de gelijkvormigheid der schoolboeken, naar het oordeel van dien ambtenaar in het welbe-

¹⁾ Exh. B. Zaken, Onderwijs 22 Jan. 1829 No. 81.

grepen belang van het schoolwezen eerder te ontraden dan aan te prijzen is. ¹⁾)

De ondergeteekende kan zich met de door den Hoofd-Inspecteur omtrent dit belang ontwikkelde denkbeelden ten volle vereenigen.

Hij voegt hierbij ter opheldering dat de aanbeveling van goede schoolwerkjes niet directelijk pleegt te geschieden noch schriftelijk ten aanzien van bepaalde schoolwerkjes, maar dat die aanbeveling mondeling geschiedt aan de onderwijzers door de schoolopzieners, terwijl nu en dan ook in de laatste jaren, hier en daar in de Zuidelijke Provinciën eenige gelden zijn toegestaan tot het doen vervaardigen en aankopen van goede schoolwerkjes in het algemeen met oogmerk om in sommige localiteiten waar dit zwaarigheid ontmoette, bijzonder in waalsche districten de invoering van gelijkvormige en goede schoolwerkjes te bevorderen.

Eindelijk voegt men hierbij, dat alle bevel, gezag en dwang ten deze geheel moet worden gemijd en bij uitsluiting alleen middelen van overtuiging moeten worden gebezigd.

Om alle deze redenen houdt de ondergeteekende het voor wenschelijk, dat aan het voorstel van den Raad van State om de beoordeeling van schoolboeken aan Gedeputeerde Staten op te dragen, geen gevolg worde gegeven.

Het vaststellen van algemeene bepalingen omtrent het geven van opzettelijk onderwijs in de geschied en aardrijkskunde op de armen-scholen, ware naar het oordeel van den Raad van State min gepast. Doch na opgave te hebben gedaan van de redenen waarop die meening rust, zegt de Raad de gemaakte aanmerkingen niet in dien zin te willen hebben uitgelegd als of zij de min vermogende klassen van alle geographische of historische kennis zoude willen uitsluiten, en dat hij in tegendeel gelooft dat er geene zwaarigheid in gelegen is dat aan die behoeftigen eenige der gewigtigste hoofdstukken van de vaderlandsche geschiedenis en de aardrijkskunde vooral van het Koninkrijk en der localiteiten welke hen het naast omringen, en ook van andere practisch nuttige wetenschappen bijgebracht werden, zulks door middel van de in de scholen gebruikt wordende leesboeken.

Tusschen dit gevoelen van den Raad en dat van Binnenlandsche Zaken bestaat, wat de zaak zelve betreft geenerlei verschil.

Ook bij Binnenlandsche Zaken wil men geen ander of verder onderwijs dan de Raad van State bedoelt. Het komt dus alleen op de uitdrukking aan, en men kan zich gereedelijk vereenigen met die door den Raad voorgesteld, als kunnende welligt minder aanleiding geven tot misbruik.

In deze geest is dan ook art. 12 van het nieuwe concept besluit

¹⁾ Dit uittreksel is op hetzelfde exh. aanwezig.

ontworpen. Daarbij is opgenomen de aanbeveling wegens het leeren van handwerken aan de meisjes volgens verlangen van den Raad bij rapport van 31 Maart 1828 No. 7 omtrent artikel 13 van het aldaar behandelde concept-besluit. Men heeft er ook bijgevoegd meer bijzonder voor de jongens, doch zonder uitsluiting van de meisjes eene aanbeveling van het lijnteeiken tot oefening van oog en hand, zoo bijzonder nuttig, en hetwelk reeds met een meest gewenscht gevolg op onderscheidene armenscholen in gebruik is.

De ondergeteekende kan alhier zijn taak als geëindigd beschouwen. Hij heeft getracht bij de bewerking nauwkeurigheid met duidelijkheid te vereenigen.

Eene zekere omslagtigheid was niet te vermijden wilde men overzigt van het geheel en het nagaan van elk artikel afzonderlijk gemakkelijk maken.

Het nieuwe concept besluit dat hiernevens is gevoegd gaat, ten overvloede, vergezeld van eene Nota van terugwijzing naar de vroegere stukken.

Brussel, den 30 December 1828.

VAN EWIJCK.

Wij Willem, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz.

Gelet:

op ons besluit van 20 Maart 1814 No. 2, waarbij verklaard wordt, dat de wet van 3e April 1806 bij voortdoring zal worden beschouwd als de grondslag der Nederlandsche Schoolinrigtingen en waarbij tevens bepaald wordt, dat alle op die wet rustende algemeene en bijzondere schoolverordeningen blijven gehandhaafd.

Op ons besluit van 16 Maart 1821 No. 87, uit kracht waarvan door onzen Minister voor het Publieke Onderwijs is vastgesteld geworden eene met de wet van 3 April overeenkomende Instructie voor de Districtsschoolopzieners en de Commissiën van onderwijs in de Zuidelijke Provinciën.

In aanmerking genomen:

Dat onderscheidene bepalingen van de Wet en van de daaruit voortgevloeide algemeene en bijzondere verordeningen eene breedere omschrijving en eene meer nadrukkelijke uitvoering vereischen, of te ook, dat dezelve verdienden algemeen in toepassing en in werking te worden gebragt.

Vertrouwende op de voortdurende medewerking der gewestelijke stedelijke en gemeentelijke besturen, mitsgaders der provinciale en plaatselijke Commissiën voor het schoolwezen.

Gezien:

De voordragten van onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 26 Juny 1827 No. 120, 4 October 1827 No. 109 A en 6 Maart 1828 No. 103.

Gezien een Rapport in dato 21 Augustus 1827 No. 90 ingeleverd door de Staatscommissie benoemd bij ons besluit van 3 Januari 1822 No. 36.

Gelet op het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 22en January 1829.

De Raad van State nader gehoord;

Hebben besloten en besluiten:

Artikel 1.

Elke gemeente van genoegzame bevolking zal hare *eigene* welingerigte lagere school hebben ten koste en laste van de Gemeente.

Tot de goede inrigting der school behoort, dat zij van de vereischte schoolmeubelen en hulpmiddelen voor het onderwijs wel voorzien zij, en zooveel mogelijk verlicht en verwarmd worde.

Gemeenten uit twee of meer dorpen, of uit één dorp en gehuchten bestaande, zullen bij toereikende bevolking harer dorpen en gehuchten, in elk derzelven zulk eene school hebben, mede ten laste der gemeente.

Gemeenten, dorpen en gehuchten, van kleine bevolking, en daartoe onderling wel gelegen, zullen eene en dezelfde school kunnen gemeen hebben.

De hiertoe vereischte schikkingen of nadere bepalingen zullen tusschen den districtsschoolopziener en de Gemeente besturen *beraamd* en van de Gedeputeerde Staten ter goedkeuring of vaststelling onderworpen worden.

Wanneer de verplichting tot het onderhouden van een schoolhuis mogt rusten op eenige openbare of kerkelijke kas, of te ook op een particulier, zal die verplichting zoo haast mogelijk bij minnelijke overeenkomst worden veranderd in eene jaarrente of bij wijze van afkoop worden vernietigd.

Art. 2.

In deze scholen zal het geheele jaar door onderwijs worden gegeven, eenige vacantedagen uitgezonderd, welke naar de gelegenheid der plaats, in den oogsttijd zullen kunnen worden verlengd door den Burgemeester der Gemeente met overleg van den Districtsschoolopziener. Desgevorderd zal in dezen door den Gouverneur der provincie worden beslist.

De gewone schooltijden zullen zijn tweemaal daags, des voor en des namiddaags, doch zullen daarbij naar de plaatselijke omstandig-

heden en behoeften gevoegd kunnen worden buiten gewone schooltijden in de vroege ochtend, middag of avonduren.

De opneming van leerlingen zal niet anders kunnen geschieden dan op gezette tijden en wel bepaaldelijk bij de aanvang van elk vierendeeljaars op den ten Januari, April, July en October.

Art. 3.

Deze gemeentelijke scholen zijn bestemd voor alle kinderen zonder onderscheid tusschen de vijf en zes jaren en daarboven.

De schoolvertrekken zullen de noodige ruimte moeten hebben, ten einde wel te kunnen bevatten alle de kinderen die geacht worden tot de school te behooren.

Art. 4.

In kleine steden en groote dorpen zal, voor zooveel de omstandigheden dit veroorloven, eene afzonderlijke armenschool zijn, waar het onderwijs geheel kosteloos wordt genoten.

Deze armenscholen zullen zijn het voorwerp van de bijzondere zorg van de plaatselijke besturen, en mede zijn ten laste der gemeentekassen, dewelke in het dragen dezer onkosten zooveel mogelijk uit de armenkassen zullen worden ondersteund en geholpen.

Art. 5.

Behalve de gemeentelijke scholen zullen in kleine steden en groote dorpen zooveel mogelijk gevestigd zijn kleine kinderscholen, of kinderbewaarplaatsen gehouden door daartoe geschikte vrouwen voor kinderen van hoogstens zes jaren en daarbeneden.

De stad of gemeente zal tot vestiging dezer bewaarplaatsen naar vermogen hulp verschaffen.

Art. 6.

In dezelve kleine steden en groote dorpen zullen meerdere openbare scholen dan bij de vorenstaande artikelen bepaald is kunnen worden opgerigt. Daarentegen zullen aldaar, evenmin als in gewone of kleinere dorpen, bijzondere lagere scholen mogen worden geopend, tenzij het blijkende, dat door de openbare scholen niet behoorlijk in de behoeften van het onderwijs wordt voorzien.

De beoordeeling en beslissing blijft deswege aan de Gedeputeerde Staten, na te hebben gehoord de Provinciale Commissie van onderwijs.

Art. 7.

Groote steden zullen haar eigen stedelijke armenscholen hebben,

in aantal evenredig aan de plaatselijke behoeften, bovendien ook ééne of meerdere, insgelijks stedelijke scholen voor kinderen van minvermogende burgers, op welke het onderwijs voor een gering schoolgeld genoten wordt.

Op deze beiderleije scholen zullen geene kinderen beneden de volle vijf jaren oud worden opgenomen, als ook geene dan arme of minvermogende voor welke deze scholen uitsluitend bestemd zijn.

Art. 8.

Het aantal bijzondere scholen van de tweede klasse, zijnde dag-scholen voor jongens of meisjes afzonderlijk of voor beide te zamen, zal voor elke groote stad naar hare behoefte worden bepaald, en deze bepalingen worden veranderd en vernieuwd door het stedelijk bestuur op de voordragt of het berigt van de districtsschoolopziener, daar waar geene plaatselijke schoolcommissie aanwezig is, en op de voordragt of het berigt van deze, waar eene zoodanige bestaat desgevorderd onder beslissing en bekrachtiging der Gedeputeerde Staten, na gehoord te hebben de provinciale commissie van onderwijs.

Hier onder zijn niet begrepen kostscholen, in welke niet dan heele en halve kostleerlingen worden opgenomen.

Art. 9.

Ook binnen de groote steden zal worden gezorgd voor een toereikend aantal kleine kinderscholen, zij dienen evenzeer als die genoemd in artikel 5 tot veilige en nuttige bewaarplaatsen voor kinderen van hoogstens zes jaren, en daarbeneden, waar deze worden voorbereid en vatbaar worden gemaakt tot het ontvangen van een regelmatig onderwijs op de gewone lagere scholen.

De stedelijke besturen zullen naar de plaatselijke omstandigheden alle aanmoediging en ondersteuning geven ter vestiging en behoorlijke inrigting dezer bewaarplaatsen voor kleine kinderen.

Art. 10.

In de groote steden zal mede gezorgd worden, dat steeds naar derzelver behoefte, een toereikend aantal Huisonderwijzers, zoo voor het geven van lager onderwijs, als voor dat in vreemde en heden-daagsche talen aanwezig zij.

Art. 11.

In de gemeenten, waar het onderwijs der jeugd behoorlijk is geregeld, zal het plaatselijk bestuur deszelfs zorgen verder uitstrekken tot de volwassenen, wier vroegere onderwijzing is verwaarloosd geworden, en aan dezulke in zondagsscholen de gelegenheid geven om te lezen, schrijven en rekenen.

Art. 12.

Op de scholen, welke bestemd zijn voor kinderen van armen en minvermogenenden zal men nimmer uit het oog verliezen de toekomstige bestemming dier kinderen.

Men zal dus steeds mede bedacht zijn op de dadelijke nuttigheid van het te geven onderwijs voor de uitoefening van ambt of beroep.

Daartoe wordt in het bijzonder aanbevolen het houden op de scholen van oefeningen in het teekenen van regelmatige figuren.

Ten aanzien der meisjes zullen zooveel mogelijk maatregelen worden genomen om dezelve vrouwelijke handwerken te leeren. De algemeene begrippen zoo omtrent geschiedenis en aardrijkskunde, bijzonder van het Koninkrijk, als omtrent de pligten der burgers van den staat zullen, zooveel mogelijk bij voorkeur worden medegedeeld door middel van leesboeken, te gebruiken op de hoogere klassen der leerlingen.

Art. 13.

Hetgeen in artikel 10 van het Reglement, behoorende tot de schoolwet van 3 April 1806, ten aanzien der tusschenkomst van den districtsschoolopziener tot de aanstelling eener plaatselijke schoolcommissie bepaald werd, is evenzeer te verstaan van de vernieuwing eener zoodanige te niet of uiteen geraakte Commissie alsmede van de benoeming van eenig nieuw lid bij dusdanige commissie.

Ook in deze twee gevallen zal het stedelijk bestuur te werk gaan met overleg van den schoolopziener van het district.

In het laatste geval (dat is, bij de benoeming van een nieuw lid, hetzij dan tot vervulling van eene open gevallen plaats, hetzij tot vermeerdering van het aantal leden) zal de Plaatselijke Schoolcommissie zelve eene nominatie van drie personen op maken, uit welke door het stedelijk bestuur met overleg van den districts-schoolopziener de keuze en de benoeming geschieden.

Ook zullen de voorzitters en secretarissen der plaatselijke schoolcommissien uit hare leden, op voordragt der commissien zelve, door het stedelijk bestuur worden benoemd zulks voor eenen bepaalden of onbepaalden tijd, naar dat deswege tusschen het bestuur en de Commissie overeengekomen zal zijn.

De plaatselijke schoolcommissien zullen zich overigens steeds gedragen naar de Instructie voor de schoolopzieners en Commissien van onderwijs behoorende tot de gezegde schoolwet van 3 April 1806, voor zooveel deze instructie volgens artikel 12 van de wet op haar en hare werkzaamheden toepasselijk is.

Zij zullen zich steeds aanmerken als voortgevloeid uit dezelve algemeene schoolwet en zich dien overeenkomstig gedragen naar de

verhouding waarin deze wet de plaatselijke schoolcommissien tot het algemeen beheer geplaatst heeft.

Art. 14.

De aanstelling of toelating van onderwijzers en onderwijzeressen bij het lager onderwijs (houderessen van kleine kinderscholen alleen uitgezonderd) zal blijven geschieden uit kracht der autorisatie daartoe telkens door onzen Minister van Binnenlandsche Zaken te verleen en na ontvangst van het vergelijkend examen der sollicitanten.

Van deze autorisatie zal in de acte van aanstelling of toelating uitdrukkelijk worden melding gemaakt.

Art. 15.

Openbare schoolonderwijzers zullen hebben het genot van vrije woning, en waar dit mogelijk is, van eenen hof. Dit genot wordt niet gerekend als deel van hun inkomen, hier onder te vermelden.

Art. 16.

Het inkomen der openbare onderwijzers zal deels vast zijn, deels veranderlijk.

Het vast inkomen spruit voort uit vaste fondsen of inkomsten aan hunnen post plaatselijk verbonden en bijzonder uit de jaarwedden aan hen verleend uit de kas der gemeente, der Provincie of van het Rijk.

Het veranderlijk inkomen ontstaat uit de schoolgelden, ofte uit die gelden welke aan den onderwijzer betaald worden in evenredigheid van de ter schoolgaande kinderen.

Art. 17.

Ter bepaling van het inkomen der onderwijzers bij openbare scholen, zullen deze in drie klassen worden verdeeld.

Deze verdeeling zal geschieden door Gedeputeerde Staten na de gemeentebesturen in hun belang te hebben gehoord, en na de provinciale commissie van onderwijs te hebben geraadpleegd.

Daarbij zal voornamelijk gelet worden op het vermogen der gemeente, op de talrijkheid der leerlingen en op het soort van onderwijs, hetwelk gegeven wordt.

Verschillende scholen in dezelfde gemeente kunnen tot verschillende klassen worden gebracht.

Art. 18.

Op gelijke wijze zullen Gedeputeerde Staten overgaan om voor elke klasse een *minimum* van inkomen te bepalen.

Het *minimum* der laagste klasse zal genoegzaam moeten zijn om den onderwijzer een bestaan te verzekeren.

Art. 19.

Dáár, waar de opbrengst der school meer bedraagt dan het *minimum* voor elke klasse voorgesteld, en waar de onderwijzer ten aanzien van de vervulling zijner ambtspligten iets mogt te wenschen overlaten, zal het gemeentebestuur op voorstel van den districts-schoolopziener eene gedeelte van deze meerdere opbrengst bij de kas der gemeente beschikbaar kunnen houden, om jaarlijks, naar gelang van den ijver, met welken de onderwijzer, volgens het getuigenis van den schoolopziener zijn ambtspligt zal hebben volbragt, als buitengewone toelage aan dezelve worden uitgereikt.

Art. 20.

Het vast inkomen zal wel meer, maar nooit minder mogen bedragen dan de helft van het *Minimum* voor elke school bepaald.

Art. 21.

De giften ten behoeve van fundatien van scholen zullen zooveel mogelijk aangemoedigd en het goed beheer dezer eigene fondsen verzekerd worden.

Art. 22.

De gemeentebesturen zullen worden uitgenoodigd, om bij voorkeur vast te stellen, dat alle kosten van het onderwijs worden voldaan uit de kas der gemeente opdat alle de ingezetenen hunne kinderen kosteloos ter school kunnen zenden.

In dat geval zal het veranderlijk inkomen of de schoolgelden (art. 16) in evenredigheid van de werkelijk ter schoolgaande kinderen aan den onderwijzer worden voldaan uit de kas der gemeente.

Ook zullen in dit geval van toepassing zijn de bepalingen hieronder voorkomende omtrent de schoolbehoeften (art. 25), het tarief (art. 33), de schoolbibliotheek (art. 35) en het pensioen-fondsartikel (36) als komende de gemeentekas in de plaats van de kas der opgehaalde schoolgelden.

Art. 23.

Ingeval de gemeentebesturen bedenkingen mogten opperen tegen het voorstel in het vorig artikel omschreven om alle kosten van het onderwijs uit de kas der gemeente te voldoen, zal het gedeelte dezer kosten, hetwelk zal uitmaken het veranderlijk inkomen van

den onderwijzer (artikelen 16 en 20) door middel van schoolgelden worden gevonden. Deze schoolgelden zullen worden omgeslagen over de ouders, welker kinderen het zesde jaar zijn ingetreden, en het 12e jaar nog niet volbragt hebben.

Wat aan dezen omslag mogt ontbreken om met het vast inkomen uittemaken het *minimum*, door Gedeputeerde Staten vastgesteld (art. 18) zal in den regel uit de gemeentekas behooren te worden aangevuld.

Art. 24.

De invordering van dit schoolgeld zal voortaan niet geschieden door den onderwijzer. De zorg daarvoor zal uitmaken een der pligten van het gemeentebestuur.

De invordering zelve zal geschieden door de gemeenteontvanger overeenkomstig de verordeningen vastgesteld op het stuk der gemeentebelastingen.

De dwangmiddelen tegen wanbetaling op laatstgenoemde belastingen vastgesteld, zullen mede mogen toegepast worden op de wanbetaling van het schoolgeld.

Op deze schoolgelden zijn toepasselijk de bepalingen voorkomende in artikel 25 tot 36 hierna volgende.

Art. 25.

De Schoolbehoeften zullen niet meer door de ouders worden bezorgd, noch afzonderlijk door hen worden betaald, maar zullen worden bekostigd uit den opbrengst der schoolgelden.

De wijze, waarop dit zal geschieden, gelijk mede het verbruik der schoolbehoeften zal op eene vaste wijze worden geregeld, hetzij door het gemeentebestuur, hetzij door Gedeputeerde Staten, na gehoord te hebben den districtsschoolopziener of de provinciale commissie van onderwijs.

Art. 26.

Ter uitvoering van de bepalingen vastgesteld bij artikel 23, 24 en 25 zal het gemeentebestuur op het einde van ieder jaar eene nauwkeurige naamlijst opmaken van alle kinderen die in het alsdan afloopende jaar den ouderdom zullen hebben bereikt welke voor het schoolgaan is vastgesteld.

Art. 27.

De ouders of voogden dezer kinderen zullen naar gelang van hun vermogen in onderscheidene klassen worden verdeeld, welke niet meer dan negen en niet minder dan vijf in getal behooren te zijn.

De gelden in de hoogste klasse te betalen zullen in geen geval meer bedragen dan het dubbeld, en de laagste niet minder dan de helft van de middelste klasse.

De hoeveelheid der klassen zal worden bepaald door het gemeentebestuur en desnoods door Gedeputeerde Staten.

De indeeling der ouders in de verschillende klassen en derzelver aanslag zal door het gemeentebestuur naar billijkheid geschieden.

De reclames tegen dezen omslag zullen worden beoordeeld en beslist op gelijke wijze als die tegen de plaatselijke belastingen.

Gedeputeerde Staten zullen, wanneer de omstandigheden dit mede brengen een *maximum* kunnen bepalen boven welk de aanslag der laagste klasse niet zal vermogen te gaan.

Art. 28.

Behoeftige ouders, wier onvermogen om te betalen wordt bezwezen, mitsgaders zij, die uit de armenkassen bedeeld worden, zullen worden aangeslagen in de laagste klasse van de betalende ouders, edoch zal de invordering van den aanslag voor schoolgeld geschieden wegens de eerst genoemde op de gemeentekas en wegens de laatst genoemde hetzij op de armenkas, hetzij bij gemis of ontoereikendheid van dezelve op de gemeentekas.

Art. 29.

Van den aanslag in de betaling van schoolgeld zullen worden vrijgesteld:

a) Ouders, die bewijzen, dat zij in onmogelijkheid zijn om hunne kinders ter school te zenden, om reden bijvoorbeeld, dat deze te verwijderd is, dat men door eene rivier daarvan afgescheiden is, dat de kinderen hunne verstandelijke vermogens missen enz.

b) Ouders, die bewijzen, dat zij hunne kinderen buiten de gemeentescholen door daartoe bevoegde personen een geregeld onderwijs verschaffen.

De Gedeputeerde Staten zullen deze gevallen van vrijstelling nader kunnen omschrijven en vermeerderen.

Zij zullen mede de gevallen van vermindering van aanslag regelen, voor zooverre dit noodig mogt bevonden worden.

Art. 30.

Ouders, die verlangen hunne kinderen ter school te zenden, na dat dezelve den ouderdom van twaalf jaren volbragt hebben, zullen, wat de schoolgelden betreft, zich kunnen verstaan met den onderwijzer.

Art. 31.

In de eerste week van de laatste maand van ieder kwartaal laat het bestuur der gemeente een vierde gedeelte ophalen van de som, waarop ouders of voogden in het schoolgeld zijn aangeslagen.

Art. 32.

In de laatste week van ieder kwartaal zendt de onderwijzer eene naamlijst in van de kinderen, welke in dat kwartaal zijne school bezochten. De kinderen, welke meer dan de helft van het kwartaal van school gingen, zullen op de schoollijst worden opgenomen.

Art. 33.

Deze naamlijst strekt ten grondslag van eene berekening der som, welke aan den onderwijzer zal zijn uit te betalen in evenredigheid van het getal werkelijk ter schoolgaande kinderen, en zulks volgens een daarvoor uittemaken tarief.

De onderwijzer zal deze som bij den gemeenteontvanger op eene daartoe afgegevene ordonnantie ontvangen in de eerste week van ieder volgend kwartaal.

Art. 34.

De ouders worden aangeslagen in de Gemeente, waartoe zij behooren.

Doch het staat hen vrij hunnen kinderen te zenden in de school eener naburige gemeente.

Het bestuur dezer laatstgenoemde gemeente zal de som, welke zij aan den onderwijzer wegens het schoolgaan dier kinderen moet betalen, terugvorderen van de gemeente, waartoe die kinderen behooren en waar hunne ouders zijn aangeslagen:

Kinderen van buiten de gemeente afkomstig zullen niet worden begrepen in de lijst op te maken overeenkomstig artikel 32, van dezelve zal eene afzonderlijke doch soortgelijke lijst worden gemaakt.

Art. 35.

Uit den opbrengst der schoolgelden zal jaarlijks eene som kunnen bestemd worden tot het aanleggen van eene leesbibliotheek.

Art. 36.

Eindelijk zullen uit dien opbrengst mede kunnen worden gevonden de bijdragen voor een fonds tot pensioenering van oude onderwijzers en tot ondersteuning van de weduwen en weezen der onderwijzers.

In allen gevalle zullen er gewestelijke maatregelen worden beraamd

en vastgesteld worden ter oprigting van fondsen voor weduwen en onmondige kinderen van onderwijzers, waartoe de dienstdoende openbare schoolonderwijzers zullen gehouden zijn bijtedragen en de houders van bijzondere scholen zullen kunnen bijdragen.

De aanwezige gewestelijke reglementen van dien aard, zullen, voor zooveel zij het niet reeds zijn, naar deze beginselen worden gewijzigd.

Art. 37.

De minvermogende gemeenten, welke niet in staat zijn op de wijze in de vorenstaande artikelen omschreven geheel te voorzien, in het inkomen harer schoolonderwijzers en in de kosten van het vestigen en onderhouden der benoodigde schoolvertrekken en onderwijzerswoningen als anderzins, zullen daar in te gemoet gekomen worden uit fondsen gevonden wordende in den boezem van de provincie of uit 's Rijks kasse op eene wijze, welk nader zal worden bepaald.

Art. 38.

Bij iedere openbare school welke doorgaans door een aantal van zeventig of meer leerlingen gelijktijdig bezocht wordt, zal gezorgd worden voor het stellen van eenen bekwaren en door den districts-schoolopziener of door de plaatselijke schoolcommissie, waar eene zoodanige is, goedgekeurden ondermeester. Naarmate van het grooter aantal leerlingen zal aan den onderwijzer verdere hulp worden toegevoegd. De kosten van dit een en ander zullen, zooveel noodig is, komen ten laste van stad of gemeente.

Art. 39.

De openbare schoolonderwijzers zullen zich uitsluitend bepalen tot de waarneming van deze hunne post. Zij zullen geene andere bedieningen bekleeden, dan in zooverre derzelve waarneming geen nadeel toebrengt aan die hunner school, zulks op de voordragt van het plaatselijk bestuur en het advies van den districtsschoolopziener, ter beoordeeling en beslissing van Gedeputeerde Staten, na de Commissie van onderwijs gehoord te hebben.

Art. 40.

Bij iedere openbare school zal tenminste elke vier jaren een openbaar onderzoek der leerlingen worden gehouden. Deze schoolexamens zullen worden geregeld en bestuurd door den districtsschoolopziener en geschieden ten overstaan van het plaatselijk bestuur.

Binnen de steden waar plaatselijke schoolcommissien aanwezig

zijn, zullen deze examens worden gehouden onder derzelver beleid of dat van de bijzondere Commissien of collegien voor deze scholen.

Art. 41.

Deze openbare schoolexamens zullen, zooveel de omstandigheden dit toelaten, voor leerlingen, die in gedrag en vlijt en vorderingen uitmunten, vergezeld gaan van eenige prijsuitdeelingen, bestaande in gepaste boekwerkjes, ofte, voor kinderen van armen en behoeftigen in kleedingstukken of andere voorwerpen van dadelijke nuttigheid.

Zooveel dit mogelijk en gepast is, zullen dergelijke aanmoedigingsmiddelen in het algemeen zonder de gelegenheid der openbare examens aftewachten worden gebezigd ten aanzien der kinderen van armen en behoeftigen, die de school geregeld bezoeken.

Art. 42.

Op voordragt der provinciale Commissie van onderwijs zal door de Gedeputeerde Staten worden bepaald, welke dorpen als groote dorpen en welke steden als kleine of als groote steden zijn aan te merken met opzigt tot het tegenwoordige besluit. De hoegrootheid en soort der bevolking als mede de financieele middelen der Gemeente zullen daarbij tot grondslag worden opgenomen.

Mededeeling daarvan zal geschieden aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

Art. 43.

De Gouverneurs in de onderscheidene gewesten zullen telken jare te beginnen met het voorjaar van 1830, vóór 1 Maart van ieder jaar bij het departement van Binnenlandsche Zaken inzenden eene opgave der gemeenten en dorpen en gehuchten binnen welke in het vorig jaar eene gemeentelijke school is tot stand gekomen, onder bijzondere vermelding der oprigting eener nieuwe openbare school in kleine steden en groote dorpen, als mede van nieuwe stedelijke scholen voor armenkinderen of voor kinderen van minvermogende burgers binnen de groote steden.

Art. 44.

De verordeningen vastgesteld bij artikel 15 tot 36 zullen vooreerst alleen executoir zijn:

1e. Voor het platte Land en voor de kleine steden en groote dorpen.

2e. Voor zoodanige steden als dit zouden verlangen. De besturen der overige groote steden zullen binnen twee jaren na dato dezes, een voorstel doen nopens den tijd en wijze, waarop de gemelde

verordeningen binnen dezelve steden zullen worden in werking gebragt. Gedeputeerde Staten zorgen dat deze voorstellen vergezeld van hun advijs worden ingezonden bij het departement van Binnenlandsche Zaken.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het Staatsblad zal worden geplaatst.

Gegeven te

VII

WETSONTWERP MET MEMORIE VAN TOELICHTING VAN DE COMMISSIE VAN 30 JUNI 1829.

Op Exh. 26 Nov. 1829 No. 141 ligt een aanteekening:

Ontvangen van het Kabinet des Konings:

het rapport, d.d. 24 Oct. 1829. la. D., van de Commissie benoemd bij Koninklijk besluit van den 30 Juny 1829. No. 125, en de daartoe behoorende stukken, te weten:

eene Concept wet, in de *beide* talen, op het openbaar Onderwijs, met de betrokken toelichtende memorie; een afzonderlijk rapport (met bijlagen) gedagteekend 21 September 1829, van den Staatsraad *Membrede*, President der Commissie;

eene Nota van het medelid der Commissie, den Heer van *Ewijck*;
eene memorie van den Staatsraad van Toers, d.d. 6 Octobre 1829;
eene memorie (met bijlagen) van den Baron van *Keversberg*, d.d. 6 October 1829;

en eene Nota met bemerkingen omtrent het werk der Commissie, geparafeerd *D* (vermoedelijk van het medelid de Heer *Dotrenge*), zulks ter mededeeling aan den Heer Staatsraad, Mr. D. J. v. *Ewijck*, President der Staatscommissie benoemd bij Zijne Majesteits besluit van den 15 January 1849 Staatsblad No. 3.

's Gravenhage, den 14. Maart 1849.

W. G. DE BAS.

Deze stukken zijn later wel op het Algemeen Rijksarchief terugbezorgd, maar toen niet op hun exhibitum gelegd, doch geborgen in een afzonderlijke (niet geïventariseerde) portefeuille bij stukken van de M.O. Commissie.

Het is vooral ook voor hun medewerking bij de moeizame nasporingen, die tenslotte tot het vinden van de stukken hebben geleid, dat de Heeren Bonder en Lammers van de IIe Afdeeling van het Algemeen Rijksarchief mijn bijzonderen dank verdiend hebben.

Uit de bewoordingen van de bovengeciteerde aanteekening zou

men opmaken, dat er een afzonderlijk verslag van de Commissie is ingeleverd op 24 October 1829. Dit verslag is bij de andere stukken niet aanwezig.

Brussel den 6 October 1829.

Exh. 11 Oct. 1829 No. 32
Nader Exh. 24 Oct. 1829 No. /A
La D.

De Commissie benoemd bij Uwer Majesteits besluit van 30 Juni 1.1. No. 125, heeft de eer, ter gedeeltelijke voldoening aan den haar opgedragen last, hiernevens Uwe Majesteit aan te bieden, eene Conceptwet op het openbaar Onderwijs in de beide talen, vergezeld van eene Toelichtende Memorie en eenige bijlagen. De Commissie heeft gemeend zich met het ontwerpen van de hoofdbepalingen van de Reglementen vooralsnog niet te moeten bezig houden, maar ten deze te moeten afwachten den uitslag der beraadslagingen welke op het ontwerp van wet nader zullen moeten plaats hebben.

De Commissie Voornoemd:

A. C. MEMBREDE, Pres.
VAN PABST TOT BINGERDEN.
D. B. VAN KEVERBERG.
I. VAN TOERS.
R. METELERKAMP.
DOTRENGE.
D. J. VAN EWIJCK.
MAC PHERSON, Secret.

Wij Willem, bij de Gratie Gods Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje Nassau, Groot Hertog van Luxemburg,
etc. etc. etc.

In aanmerking hebbende genomen.

Dat krachtens art. 226 der Grondwet het openbaar onderwijs een aanhoudend voorwerp is van de zorg der regeering.

Dat de voorspoed en de kracht van den Staat, de voortgang der beschaving en het maatschappelijk geluk in het nauwste verband staan met het onderwijs der Jeugd.

Dat de openbare instellingen, tot dat einde bestemd, tot heden nog aan een verschillend beheer onderworpen zijn in onderscheiden gedeelten van het Rijk, en het van belang is dit verschil te doen ophouden door middel van een stelsel geschikt om den geest van eendragt aan te kweeken, welke van de teederste jeugd af, tusschen

de kinderen van een gemeenschappelijk vaderland, behoort stand te grijpen,

Dat het mede van belang is, stellige en nauwkeurige wettelijke bepalingen te maken naar welke de uitoefening eener betamelijke vrijheid ten aanzien van de bijzondere instellingen van openbaar onderwijs zal geschieden,

Dat het eindelijk noodzakelijk is het toezicht te regelen, aan hetwelk alle instellingen van openbaar onderwijs zonder uitzondering zullen onderworpen zijn en te voorzien in de middelen tot weering der misbruiken, welke in het geven van dat Onderwijs kunnen plaats vinden.

Willende in eene en dezelfde wet vereenigen de hoofdbepalingen welke voortaan het openbaar Onderwijs in het geheele Rijk zullen regelen en daarin tegelijkertijd, de verbeteringen invoeren waarvoor hetzelfde door den loop der tijden en den voortgang der verlichting, vatbaar mogt zijn geworden.

Zoo is het dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten Generaal

Hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze te bepalen hetgeen volgt:

Algemeene Bepalingen.

Artikel 1.

Het openbaar onderwijs hetzij *Lager, Middelbaar* of *Hooger* van welken aard ook wordt onder Ons oppertoezicht gegeven.

1e. in instellingen door de Gemeenten, de Provinciën of den Staat, opgericht of geheel of gedeeltelijk onderhouden;

2e. in instellingen opgericht of onderhouden zonder behulp van eenige openbare kas.

De eerste heeten *openbare*, de tweede *bijzondere* scholen.

Art. 2.

Het doel van het *Lager Onderwijs* is, de verspreiding der kundigheden welke voor ieder mensch onontbeerlijk zijn en strekt zich bovendien uit tot de eerste beginselen van die kennis, welke van het hoogste nut is, voor ieder lid der Maatschappij.

Art. 3.

Het *Middelbaar Onderwijs* houdt zich niet alleen bezig met het bewaren, uitbreiden en volmaken van de reeds verkregen kundigheden, maar ook van de beginselen der wetenschappen, welke voor de meervermogende klasse der Maatschappij van een algemeen of

bijzonder nut zijn en bepaaldelijk ook met die, welke verkrijging noodzakelijk is tot het doen der hoogere studien.

Art. 4.

Het *Hooger Onderwijs* heeft het tweeledig doel om de Wetenschap te volmaken en uittebreiden en om die kundigheden mede te deelen welke noodzakelijk zijn, voor de uitoefening der geleerde standen, en voor het bekleeden der voornaamste bedieningen in den Staat.

Art. 5.

Teneinde bevoegd te zijn om in de openbare of bijzondere scholen te onderwijzen of aan het hoofd derzelve geplaatst te zijn, zal men aan de volgende vereischten moeten voldoen:

1e. Inboorling van het Rijk zijn, of daarvoor gehouden worden overeenkomstig art. 9 der Grondwet.

2e. van zijn goede zeden en bekwaamheid doen blijken, op de wijze bij de tegenwoordige wet bepaald.

3e. den volgenden eed afleggen:

Ik zweere getrouwheid aan den Koning en gehoorzaamheid aan de Grondwet, aan de andere wetten van den Staat en meer bijzonder aan die op het openbaar onderwijs, van niets in mijne lessen te onderwijzen (of) in mijne school te onderwijzen of te laten onderwijzen, hetwelk strijdig zoude zijn met de Grondwet, de wetten van den Staat, de openbare orde en rust, alsmede de goede zeden.

Art. 6.

De bewijzen van bekwaamheid zullen aan niemand mogen geweigerd worden uithoofde van denkwijze, staat of stand.

Echter zijn niet bevoegd te onderwijzen, diegenen welke onder eenigerhande benaming, Leden zijn van geestelijke of andere Corporatiën of orden niet uitdrukkelijk door de wetten van het Rijk of onze besluiten erkend.

Art. 7.

Aan bijzondere bepalingen zijn onderworpen:

1e. De Scholen door de regeering opgericht in het belang van den eenen of anderen tak van den openbaren dienst, zooals: de Militaire Akademie te Breda, de Maritime School te Medemblik, de Veeartsenijschool enz.

2e. De Akademien en Scholen van Schoone Kunsten.

3e. De Genees, heel, vroed, schei, en artsenijskundige Scholen,

- en andere diergelijke, hoedanige in meerdere steden des Rijks bestaan.
- 4e. De bewaarscholen voor kinderen onder de zes jaren.
 - 5e. De bijzondere en praktische Scholen van kunsten en ambachten en andere soortgelijke.

Art. 8.

Aan de bepalingen der tegenwoordige wet zijn niet onderworpen voorlezingen over bepaalde onderwerpen in het openbaar gegeven en hoofdzakelijk bestemd voor volwassenen. Zij blijven bij voortdurend aan de politie der gemeenten onderworpen.

Art. 9.

Het huiselijk onderwijs, dat is: hetgene in de huizen aan leden van hetzelfde gezin gegeven wordt is aan geen regel of voorwaarde gebonden.

HOOFDSTUK I.

Openbare Scholen.

Art. 10.

Het Godsdienstig onderwijs der in het Rijk bestaande gezindheden, wordt door derzelver leeraars gegeven.

Hetzelve zal geen gedeelte uitmaken van het onderwijs in de Lagere en Middelbare Scholen.

Echter zullen de plaatselijke besturen de noodige maatregelen nemen teneinde de schoolgaande kinderen het godsdienstig onderwijs dat aan hunne verschillende gezindheden eigen is, regelmatig kunnen ontvangen.

Art. 11.

Het zal aan de Onderwijzers vrijstaan de boeken te gebruiken, welke zij het geschiktst zullen oordeelen. Desniettenstaande wordt het aan de provinciale en plaatselijke autoriteiten opgedragen te waken, dat men in de lagere en middelbare scholen, zich van geen boek bediene, hetwelk iets bevatte strijdig met de Maatschappelijke orde of de zeden, of dat aan de eene of andere der in het Rijk bestaande gezindheden aanstoot zou kunnen geven.

Wij behouden ons voor uitspraak te doen over het gebruik in de openbare Scholen van leerboeken, welke aan Ons als schadelijk zullen zijn aangegeven.

1e Afdeling.
Lagere Scholen.

Art. 12.

In elke gemeente van genoegzame bevolking zal eene of meerdere openbare Scholen bestaan.

Art. 13.

In de Steden en groote Gemeenten ten platten lande, zullen eene of meerdere arm-Scholen bestaan, in welke het onderwijs kosteloos zalgegeven worden.

Zij zullen ten laste der Gemeente komen, evenwel zullen de armbesturen daartoe bijdragen naar gelang hunner middelen.

Art. 14.

Aan de openbare onderwijzers zal toegewezen worden:

- 1e. het genot van eene woning en zooveel mogelijk van eenen hof,
- 2e. een vast inkomen,
- 3e. een veranderlijk inkomen hetwelk zij zullen ontvangen, naar evenredigheid der bij hun ter school gaande kinderen.

Art. 15.

In de gemeenten, welker geldelijke toestand dit zal veroorloven, zal het veranderlijk inkomen uit de gemeentekas kunnen betaald worden.

In de andere gemeenten zal het inkomen door middel van schoolgelden gevonden worden.

Het gemeentebestuur is gehouden deze schoolgelden door deszelfs ontvanger te doen innen; de invordering derzelve zal geschieden op de wijze voor de plaatselijke belastingen bepaald.

De boeken en verdere Schoolbehoefden zullen uit het bedrag dezer Schoolgelden betaald worden.

Art. 16.

De Schoolgelden voor kinderen van bedeelde armen, komen ten laste der armenfondsen en ingeval van ontoereikendheid, ten laste van de gemeentekassen.

De plaatselijke besturen hebben de bevoegdheid het bedrag van de schoolgelden te verminderen ten behoeve van de minvermogende huisgezinnen ofwel dezelve geheel daarvan vrijstellen; behoudens het overbrengen van die verminderingen of vrijstellingen op de gemeentekassen.

Art. 17.

Indien het bewezen is dat de Gemeentekas niet in staat is, de

lasten, haar door de voorgaande artikelen opgelegd te bestrijden, zal dezelve uit de provinciale fondsen en bij ontoereikendheid derzelve uit de Schatkist onderstand ontvangen.

Art. 18.

De lagere Scholen zullen in drie rangen verdeeld worden, naarmate van derzelve belangrijkheid en van den omvang van het onderwijs in dezelve te geven.

Art. 19.

Het toezigt op de Lagere Scholen zal van Onzentwege uitgeoefend worden door Schoolopzieners aan ieder van welke een afzonderlijk district zal aangewezen worden.

Art. 20.

Deze Schoolopzieners worden door Ons benoemd na ontvangen te hebben eene lijst van drie kandidaten, door Gedeputeerde Staten der Provincie aangeboden.

De kosten van het Schoolopzicht komen ten laste van de Schatkist.

Art. 21.

De vereeniging van deze Schoolopzieners onder het voorzitterschap van den Gouverneur zal uitmaken de Provinciale Commissie voor het Lager Onderwijs.

Art. 22.

Deze Commissie is bijzonder belast met het afnemen der examens van de personen welke verlangen zich aan het Lager Onderwijs toe te wijden, en met het afgeven van Bewijzen van bekwaamheid van dezelve, indien zij het voorschreven examen op eene voldoende wijze doorgestaan hebben.

Gedeputeerde Staten zullen uit hun midden een of twee leden kunnen benoemen om bij die examens tegenwoordig te zijn.

Art. 23.

De bewijzen van bekwaamheid door de Provinciale Commissie van Schoolopzieners afgegeven zullen zijn van vierderlei graad.

Deze bewijzen zullen geldig zijn in de geheele uitgestrektheid des Rijks.

De Onderwijzers benevens de onderwijzeressen, worden in vier rangen onderscheiden naarmate zij van bewijzen van den eenen of van den anderen graad voorzien zijn.

Art. 24.

Het bewijs van bekwaamheid van den vierden graad geeft bevoegdheid om te onderwijzen in eene openbare School als ondermeester en bij gebrek aan Candidaten, die een bewijs van den derden graad bezitten, als onderwijzer in eene school van den derden rang.

Dat van den derden graad geeft bevoegdheid om benoemd te worden voor scholen van den tweeden en derden rang. Zij welke het bewijs van den eersten en tweeden graad verkregen hebben kunnen benoemd worden tot onderwijzers van een Lagere School onverschillig van welken rang.

Zij, welke het bewijs van den eersten graad verkregen hebben, kunnen buitendien benoemd worden om te onderwijzen in zekere klassen van het middelbaar onderwijs, volgens de bepalingen dezer wet en van de nadere vast te stellen Reglementen.

Art. 25.

De keus der Onderwijzers zal in den regel geschieden tengevolge van een vergelijkend examen, hetwelk zal plaats hebben voor den gemeenteraad in tegenwoordigheid van den Schoolopziener, die zijn gevoelen zal mededeelen.

De benoeming zal in de Steden onmiddellijk door den Stedelijken raad geschieden.

In de gemeenten ten platten lande, zal zij geschieden door den Gemeenteraad, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten.

In het geval, dat een Gemeenteraad redenen mogt hebben om te verlangen dat de benoeming plaats hebbe, zonder voorafgaand vergelijkend examen, zal dezelve zich tot Gedeputeerde Staten wenden, welke daarvan vrijstelling zullen verleenen indien daartoe termen zijn.

Art. 26.

De Onderwijzers zullen met hunnen post geene andere bediening mogen vereenigen, zonder de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, welke vooraf den Gemeenteraad en den Schoolopziener zullen hooren.

Art. 27.

De Gedeputeerde Staten zullen na de plaatselijke besturen gehoord en het gevoelen van de Schoolopzieners ingewonnen te hebben, bepalen:

1e. De wijze op welke in het onderwijs zal voorzien worden, in de Gemeenten, dorpen en gehuchten, die tengevolge van hunne ongenoegzame bevolking geene openbare school hebben.

2e. het maximum der schoolgelden in elke gemeente.

3e. den rang tot welken de scholen zullen behooren in de verschillende gemeenten alwaar slechts eene school bestaat en van dezelfde gemeente wanneer die verscheiden Scholen bevat.

4e. het minimum van het inkomen, hetwelk de onderwijzers in ieder der drie rangen van scholen zullen genieten.

Dit minimum zal genoegzaam moeten zijn om hen volgens hunnen stand te doen leven.

Art. 28.

De plaatselijke besturen en Gedeputeerde Staten worden voor zooveel elk hunner aangaat, belast:

1e. met de zorg voor het onderwijs voor de behoeftige kinderen, vooral in de gemeenten in welke geene arm-Scholen bestaan.

2e. met het nemen van gepaste maatregelen om overal luchtige en genoegzaam ruime schoolvertrekken te doen daarstellen.

3e. met het nemen van maatregelen, welke teweeg kunnen brengen, dat de scholen het geheele jaar door gehouden worden.

4e. met het daarstellen in groote gemeenten van bewaarscholen voor kinderen beneden de zes jaar.

5e. eindelijk, met het oprigten van werkzalen in het belang van de behoeftige kinderen. Alles voorzooveel de omstandigheden dit zullen toelaten of vereischen.

2e Afdeeling.

Middelbare Scholen.

Art. 29.

Middelbare Scholen kunnen in steden en gemeenten worden opgerigt onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten.

Art. 30.

Een Kollegie van Curatoren zal over ieder dezer scholen gesteld worden. Hetzelve wordt benoemd door den Gemeenteraad.

Art. 31.

Eene volledige middelbare school is uit zes klassen zamengesteld.

Art. 32.

Het onderwijs in de 6e en 5e klassen heeft ten oogmerk om de kundigheden in de lagere scholen verkregen, te volmaken en uit te breiden.

Het onderwijs in de vier hoogere klassen heeft bijzonder ten doel, de leerlingen voor te bereiden tot de academische Studien ofwel eene

beschaafde opvoeding en de kennis van noodzakelijke en nuttige wetenschappen te verschaffen aan degenen, welke voor de geleerde standen niet bestemd zijn.

Art. 33.

Naar aanleiding van het onderscheiden doel, zullen de scholen zoodanig ingerigt kunnen worden, dat men in de vier klassen al de hierboven vermelde voorwerpen onderwijze, ofwel dat men van deze vier klassen vorme, hetzij een Instituut voor de leerlingen die niet voor de academische studien bestemd zijn, hetzij een Gymnasium voor diegenen welke zich aan dezelve willen toewijden.

Art. 34.

De plaatselijke besturen zullen de bevoegdheid hebben Scholen op te rigten welke of alle of slechts eenigen van deze klassen zullen bevatten, echter in het oog houdende, dat dezelve zoodanig ingerigt behooren te zijn, dat de eene School met de andere in verband sta, teneinde de leerlingen eene klasse verlatende, zouden kunnen opgenomen worden in de hoogere klasse van eene andere school.

Art. 35.

Het minimum der voorwerpen van onderwijs in de zes klassen der middelbare scholen zullen bestaan in:

Het Latijn.

Het Grieksch.

Het Hollandsch.

Het Fransch.

De oude en hedendaagsche geschiedenis en aardrijkskunde
bijzonder die van het vaderland.

De Mythologie en de Wiskunde.

Aan de voorgeschreven lessen zal men zoodanige andere kunnen toevoegen als men zal goedvinden, zoo in het belang van die, welke het voornemen hebben de Hooge School te bezoeken, als in het belang van die welke niet voor de Akademische Studien bestemd zijn en bepaaldelijk der nijvere volksklasse.

Art. 36.

De leerlingen, die verlangen tot de zesde of eene hoogere klasse toegelaten te worden, zullen door een examen moeten bewijzen, dat zij de vereischte kundigheden bezitten, om met vrucht het onderwijs dat indezelve gegeven wordt te kunnen ontvangen.

De voorwerpen van het Onderwijs in elke klasse zullen door de Reglementen bepaald worden.

Art. 37.

De onderwijzers in de vier hoogste klassen zullen op eene der hooge Scholen van het Rijk gegraduateerd moeten zijn.

De graad voor elke klasse gevorderd, zal door de reglementen bepaald worden.

De andere Onderwijzers in de zesde en vijfde klasse en in de bijkomende lessen, zullen of gegraduateerd moeten zijn of een bewijs van bekwaamheid van den eersten graad moeten hebben.

Art. 38.

De kosten van de middelbare Scholen komen ten laste van de gemeenten alwaar die opgericht zijn, behoudens den onderstand van de provincie of van de Schatkist.

Art. 39.

De onderwijzers worden door den Gemeenteraad benoemd, op eene lijst van twee Kandidaten door het Kollegie van Curatoren aan het Plaatselijk Bestuur ingezonden, hetwelk zich met dat voorstel zal kunnen vereenigen ofwel eene lijst van een of twee andere Kandidaten daarbij zal kunnen voegen.

In het geval van onderstand vanwege de provincie, zal de benoeming door Gedeputeerde Staten geschieden op eene lijst van twee kandidaten door Curatoren aangeboden en door den Gemeenteraad desverkiezende, vermeerderd met een of twee andere kandidaten.

Ingeval van onderstand door de Schatkist zal de benoeming door Ons geschieden, op eene lijst door Curatoren en de Gemeenteraad zooals hierboven gezegd aangeboden, en door Gedeputeerde Staten, met een of twee kandidaten vermeerderd indien zij dit raadzaam oordeelen.

Art. 40.

Het toezicht op de middelbare Scholen zal van Onzentwege door Schoolopzieners uitgeoefend worden aan welke schadeloosstelling zal worden verleend ten laste der Schatkist.

Art. 41.

De meisjes scholen in welke het onderwijs verder zal gaan dan dat van de lagere scholen, zullen desnietteenstaande onderworpen blijven aan het opzigt van de Schoolopzieners van het Lager Onderwijs.

3e Afdeeling.

Hooge Scholen.

Art. 42.

De zes tegenwoordig bestaande Hooge Scholen worden in stand gehouden. De kosten derzelve komen ten laste van de Schatkist.

Art. 43.

Het Hooger Onderwijs wordt in vijf Faculteiten verdeeld; namelijk:

- 1e. De Godgeleerdheid.
- 2e. De Regtsgeleerdheid en Staatswetenschappen.
- 3e. De Geneeskunde.
- 4e. De Wis en Natuurkundige Wetenschappen.
- 5e. De Wijsbegeerte en Letteren.

Art. 44.

In het hooger onderwijs van de Godgeleerdheid van die Gezindheden welke geene bepaalde faculteit van Godgeleerdheid aan een der Hooge Scholen bezitten zal bij voortdoring voorzien worden door middel van Seminarieën of van afzonderlijke instellingen.

Art. 45.

De Wetenschappen welke de voorwerpen van het onderwijs in elke faculteit uitmaken zullen door de Reglementen worden bepaald.

Art. 46.

Er zullen twee graden in elke faculteit bestaan: die van Candidaat en die van Doctor. Elke dezer Graden zal verleend worden tengevolge van een openbaar examen.

Zij die de Akademische lessen of niet of slechts onregelmatig hebben bijgewoond en naar deze graden zouden staan zullen niet alleen de examens moeten ondergaan aan welke de gewone Studenten der Hooge Scholen onderworpen zijn, maar deze examens zullen bovendien eenige wijzigingen kunnen ondergaan op grond van de meerdere moeilijkheid om in deze gevallen over de bekwaamheid te kunnen oordeelen.

De orde en de vorm dezer examens zal door de Reglementen bepaald worden.

Art. 47.

De graden en de Diploma's van dezelfde faculteit zullen verschillend kunnen zijn, naarmate men zich meer bijzonder zal toegelegd hebben op bepaalde wetenschappen, zooals dit door de Reglementen zal worden bepaald.

Art. 48.

Onverminderd de regten welke aan ieder dezer graden gehecht zijn of zullen worden door afzonderlijke verordeningen, zullen dezelve het regt geven van te onderwijzen, onder de voorwaarden in de tegenwoordige wet vervat.

Art. 49.

De Hooge Scholen zullen den graad van doctor *honoris causa* kunnen verleen.

Deze graad zal alleen een eeretitel zijn en noch het regt van onderwijs noch dat van uitoeffening van zekere beroepen geven.

Art. 50.

Ieder leerling van de Hooge School zal in de Rol der Studenten ingeschreven moeten worden. Deze inschrijving zal geen plaats kunnen vinden dan op vertoon van een bewijs van bekwaamheid afgegeven door eene Commissie van examen daartoe door Ons benoemd.

Deze Commissie zal een volledig examen doen ondergaan aan de leerlingen die zich in hunne studien voorstellen eenen Academischen graad te bekomen, zij zal degenen welke slechts enkele lessen verlangen bij te wonen alleenlijk ondervragen, omtrent de Wetenschappen waarvan de kennis noodzakelijk is om die lessen met vrucht te kunnen volgen.

Art. 51.

Zij die de Academische graden wenschen te verkrijgen in de faculteiten der Godgeleerdheid, regtsgeleerdheid en Geneeskunde zullen tot de faculteitslessen niet worden toegelaten dan op vertoon van een bewijs van bekwaamheid voor de twee eerste faculteiten afgegeven door de faculteit der Letteren en voor de laatste door die van wetenschappen.

Art. 52.

Het bestuur over elke Hoogeschool zal opgedragen worden aan een Kollegie van Curatoren door Ons benoemd. Derzelver werkring zal nader door de Reglementen bepaald worden.

Art. 53.

Er zal in iedere Hooge School een raad van Akademische tucht bestaan, samengesteld uit drie Curatoren, den Rector en eenen Hoogleeraar, jaarlijks door den Akademischen Senaat gekozen.

Art. 54.

Het onmiddellijk toezigt op de Akademische tucht behoort aan den Rector en den Senaat.

Ingeval er straffen tot handhaving dier tucht moeten opgelegd worden, zullen dezelve door den Raad in het voorgaande artikel vermeld, uitgesproken worden.

Art. 55.

Deze straffen en de gevallen in welke men die zal kunnen uitspreken, zullen door de Reglementen bepaald worden, door welke echter niet zal onttrokken worden aan de gewone kennisneming der Regtbanken, in de gevallen door de Wet voorzien.

Art. 56.

De Hoogleraren worden door Ons benoemd. Zij genieten een jaarwedde uit de Schatkist, alsmede een *honorarium* voor hunne lessen van de Studenten.

Art. 57.

Dertig jaren Onderwijs als gewoon Hoogleraar op de Hooge Scholen van het Rijk geven regt op eene verhooving van een vierde der Jaarwedde vast gesteld voor de Hooge school op welke de Hoogleraar zich bevindt.

Art. 58.

Wanneer een gewoon Hoogleraar den ouderdom van zeventig jaren bereikt heeft, zal hij van regtswege *emeritus* zijn, en de geheele jaarwedde behouden, door hem op dat tijdstip genoten wordende.

Art. 59.

De Weduwen der Hoogleraren zullen aanspraak hebben op een pensioen. Ingeval van hertrouwen of van overlijden, zal het pensioen op de kinderen overgaan om hetzelfde gedurende hunne minderjarigheid te genieten. Dit pensioen zal door de Schatkist gedragen worden, voorzoover een afzonderlijk fonds door kortingen op de jaarwedden der Hoogleraren daar te stellen daartoe ontoereikend mogt zijn.

Art. 60.

De Beurzen voor de Studien ten koste van de Schatkist aan de Hooge Scholen toegewezen, zullen niet begeven worden dan aan leerlingen van uitstekende verdiensten, welke de middelen niet bezitten hunne Studien voortzetten.

HOOFDSTUK II.

Bijzondere Scholen.

1e Afdeling.

Lagere Scholen.

Art. 61.

Bijzondere lagere scholen zullen kunnen opgericht worden, zonder voorafgaande goedkeuring onder de volgende voorwaarden.

Ieder die een dusdanige School zal willen oprigten, zal behooren

1e. Inboorling van het Rijk te zijn of daarvoor gehouden worden. ingevolge den inhoud van Art. 9 der Grondwet.

2e. Meerderjarig te zijn.

3e. Houder te zijn van een getuigschrift van goede zeden, afgegeven door den Raad van de Gemeente of der gemeenten in welke hij gedurende de laatste vijf jaren gewoond heeft.

Dit getuigschrift zal van de volgende inhoud zijn:

De Gemeenteraad van Provincie

Verklaart overeenkomstig de waarheid dat de Heer (naam en voornaam) deze Stad of gemeente van den tot den heeft bewoond in dezelve het beroep van heeft uitgeoeffend, geene aanleiding tot eenige klagten omtrent zijn gedrag of zijne zeden heeft gegeven, en dat voor zooverre het aan den raad bekend is, er geene Crimineel of Correctioneel vonnis te zijnen laste bestaat.

4e. Houder te zijn van een bewijs van bekwaamheid, tenminste van den 2en rang.

5e. In handen van den Burgemeester afteleggen den eed vermeld in art. 5 waarvan akte zal opgemaakt worden.

6e. Overteleggen aan het Plaatselijk Bestuur een programma, hetwelk zal vermelden, alles wat hij voornemens is te onderwijzen, de boeken waarvan hij zich in zijne school wil bedienen en de namen der onderwijzers door welke hij zich wil doen bijstaan. Dit Programma benevens de stukken ten bewijze moerende strekken dat de voorwaarden door de voorgaande paragrafen opgelegd vervuld zijn, en van welke het Gemeente Bestuur een bewijs van ontvangst met vermelding van den datum der overlegging zal afgeven, zullen door hetzelfde aan den schoolopziener van het district verzonden worden, die dezelve vergezeld van zijn gevoelen aan Gedeputeerde Staten zal doen toekomen. Indien Gedeputeerde Staten dertig dagen na de overlegging der stukken bij het Gemeentebestuur, zich niet op grond van de bepalingen der tegenwoordige wet, daartegen

verklaren, zal de school geopend kunnen worden.

Art. 62.

De ondermeesters van welke men zich in deze scholen zal willen bedienen zullen van een bewijs van bekwaamheid behooren voorzien te zijn en moeten voldoen aan de voorwaarden voorgeschreven door de paragrafen 1, 2, 3 en 5 van het voorgaande artikel.

De bewijzen van de vervulling dezer voorwaarden zullen aan het plaatselijk Bestuur overgelegd moeten worden, voordat men van deze ondermeesters zal kunnen gebruik maken.

Art. 63.

In het geval dat de persoon welke aan het hoofd der school geplaatst is veranderingen zoude willen maken in de voorwerpen van het onderwijs, in de keus der boeken, of in de personen der ondermeesters, zal dezelve vooraf aan het plaatselijk Bestuur doen toekomen een nader programma met de noodige stukken tot aanvulling van de eersten.

Men zal ten aanzien van deze stukken denzelfden loop volgen als voor het eerste programma.

Art. 64.

Een afschrift van het eerste programma, alsmede van de nadere programma's indien er zijn, zal door Gedeputeerde Staten aan het hoofd van het Departement van het Openbaar Onderwijs ingezonden worden.

2e Afdeling.

Middelbare Scholen.

Art. 65.

De bepalingen van de voorgaande afdeling, zijn insgelijks van toepassing op de bijzondere Middelbare Scholen, behoudens de twee volgende wijzigingen.

1e. De personen aan het hoofd der instellingen geplaatst alsmede de onderwijzers, zullen van bewijzen van bekwaamheid van den eersten graad voorzien of gegradueerd moeten zijn op de wijze welke door Ons voor de openbare Middelbare scholen zal bepaald worden.

2e. Het Programma en de stukken zullen aan Gedeputeerde Staten moeten ingezonden worden, welke op dezelve het gevoelen van den Schoolopziener zullen inwinnen.

Scholen van Hooger Onderwijs.

Art. 66.

Bijzondere instellingen van hooger Onderwijs, zullen zonder voorafgaande goedkeuring opgericht kunnen worden. Allen die in deze instellingen onderwijzen, zullen aan de volgende voorwaarden moeten voldoen.

1e. Inboorling van het Rijk zijn of daarvoor gehouden worden overeenkomstig art. 9 der Grondwet, behoudens vrijstelling door Ons te verleen.

2e. Meerderjarig zijn.

3e. Den graad van Doctor op een der Hooge Scholen des Rijks verkregen hebben in de faculteit waartoe de wetenschap welke men onderwijst behoort.

4e. Den eed afleggen vermeld in artikel 5.

5e. Eindelijk, zal het programma van de instelling zoo als het in de § 6 van art. 61 voorgeschreven is, benevens de stukken ten bewijze strekkende van de vervulling der hierboven vermelde voorwaarden, aan het hoofd van het Departement van het Openbaar Onderwijs ingezonden worden, die een bewijs van den Ontvangst zal afgeven. Indien hij binnen 30 dagen zich niet op grond van de bepalingen der tegenwoordige wet daartegen verklaart, zal de instelling geopend kunnen worden.

Art. 67.

Ingeval dat men veranderingen zoude willen invoeren in de inrigting der instelling, zal men vooraf een nader programma met de noodige stukken aan het Departement van het Openbaar Onderwijs inzenden.

Ten aanzien van deze stukken zal men den loop, in het voorgaande artikel aangewezen, volgen.

HOOFDSTUK III.

Van de Weering der misbruiken.

Art. 68.

De lagere en Middelbare Scholen, zoo openbare als bijzondere, staan onverminderd het toezigt van de provinciale en plaatselijke besturen onder Ons oppertoezicht.

De Scholen van hooger Onderwijs, zoo openbare als bijzondere, blijven aan Ons onmiddellijk toezigt onderworpen.

Art. 69.

Ingeval de openbare autoriteiten of de Schoolopzieners misbruiken ontdekken, zullen zij in de eerste plaats tot weering derzelve middelen van overreding gebruiken; behoudens de gevallen in welke verzwarende omstandigheden spoedige en krachtige maatregelen mogten vereischen.

Art. 70.

De personen, welke het onderwijs geven in de Gemeentescholen, zijn op gelijke wijze door het Gemeentebestuur ondergeschikt, als deszelfs andere beambten. Desniettemin zal hun ontslag door Ge-deputeerde Staten alleen kunnen uitgesproken worden, en wel na het Gemeentebestuur en de belanghebbenden gehoord te hebben.

Art. 71.

In gevallen welke schijnen voor de Regtbanken te moeten bragt worden zal proces verbaal van de overtreding opgemaakt worden, hetzij door het plaatselijk Bestuur of door een van deszelfs Leden het ambt van officier van regterlijke policie waarnemende, hetzij door den Schoolopziener.

Art. 72.

De personen, die zich met het onderwijs afgeven, zonder daartoe volgens de bepalingen van de tegenwoordige wet bevoegd te zijn zullen voor de Regtbanken vervolgd worden.

Eene eerste overtreding zal gestraft worden met eene boete van 50 tot 100 Gulden.

Ingeval van herhaalde overtreding zal de boete 100 tot 300 Gulden bedragen.

Art. 73.

De persoon aan het hoofd van de instelling geplaatst, of de onderwijzer, welke aan degenen, die regt hebben zijn school op te nemen, zal weigeren hetzij den toegang tot zijne school, hetzij het verkrijgen van de noodige inlichtingen, zal gestraft worden met eene boete van 100 tot 200 Guldens.

Ingeval van herhaalde overtreding zal hij onbevoegd worden verklaard om voortaan zijn beroep uitteoeffenen.

Art. 74.

De persoon aan het hoofd der instelling geplaatst, welke tegen het programma mogt handelen, hetzij door hetzelfde te overschrijden, hetzij door andere boeken of ondermeesters te gebruiken, dan die

welke opgegeven zijn, zal gestraft worden met eene boete van 50 tot 100 Guldens en in geval van herhaalde overtreding met eene boete van 100 tot 300 Guldens.

Art. 75.

De persoon aan het hoofd van de instelling geplaatst of de onderwijzer welke beginselen zal hebben laten leeren of zelfs geleerd hebben, strijdig met de Grondwet, de wetten van den Staat, de goede zeden en de openbare orde of rust, zal gestraft worden met eene boete van 50 tot 300 Guldens; hij zal zelfs volgens het verzwarende der omstandigheden, tot het uitoefenen van zijn beroep onbevoegd kunnen verklaard worden.

Ingeval van herhaalde overtreding zal de onbevoegd verklaring altijd op hem toegepast worden. Alles onverminderd de straffen bij het Strafwetboek voorzien.

Art. 76.

Elk vonnis houdende veroordeeling tot eene lijf- of oenteerende straf en hebbende kracht van gewijsde, maakt onbevoegd tot de uitoefening van het onderwijs in openbare of bijzondere scholen.

Elk soortgelijk vonnis houdende veroordeeling tot correctioneële straffen, andere dan die bij de tegenwoordige wet opgelegd, zal de gemelde uitoeffening beletten of schorsen, tenzij Gedeputeerde Staten daarvan ontheffing verleenen.

Slotbepalingen.

Art. 77.

De tegenwoordige wet zal ten uitvoer gelegd worden na verloop van een jaar sedert de afkondiging ofte vroeger, indien dit mogelijk is.

Art. 78.

Wij behouden Ons voor om door Reglementen van Algemeen Bestuur datgene te bepalen, waarin bij de tegenwoordige wet niet mogt voorzien zijn.

De Voorzitter der Commissie:

A. C. MEMBREDE q.q.
MAC PHERSON, Secret.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Algemeene Bepalingen.

Artikel 1.

Dit artikel is met voordacht in zeer algemeene bewoordingen gesteld. Men heeft duidelijk willen doen zien, dat de bijzondere scholen voor het publiek opengesteld, onder het openbaar onderwijs begrepen zijn, teneinde alle verkeerde uitleggingen van art. 226 der Gondwet af te snijden.

Men heeft mede door de woorden *van welken aard ook* willen aanwijzen, dat, niet alleen het zoogenaamd Burgerlijk, openbaar en bijzonder onderwijs in de scholen, maar ook het leerstellig godsdienstig onderwijs aan het toezigt van het Gouvernement onderworpen is.

Tegen zoodanige bepaling schijnen moeilijk eenige gegronde bezwaren ingebracht te kunnen worden, daar in de Concept-wet (Art. 9) het leerstellig onderwijs zelve aan de leeraars der verschillende gezindheden opgedragen is, waardoor alle denkbeeld van tusschenkomst in godsdienstige begrippen geheel verdwijnt.

Het toezigt op dat onderwijs echter is een geheel andere zaak, het Gouvernement moet de bevoegdheid hebben om te beletten, dat, onder den dekmantel van godsdienstig onderwijs, geene Leerlingen strijdig met de openbare rust, de veiligheid der eigendommen enz. verspreid worden. Men heeft dit onderwijs dus beschouwd als openbaar en in bijzondere instellingen gegeven wordende. De termen van het artikel zijn daarop toepasselijk.

Art. 2.

Men heeft de definitie van de drie hoofdstukken van het onderwijs noodzakelijk geoordeeld, omdat men aan het publiek en de autoriteiten, welke met de oprigting dier scholen belast zijn, de hoofdbeginselen wilde aanwijzen volgens welke dezelve ingerigt zullen behooren te worden.

Het kan niet ontkend worden, dat het zeer moeilijk is aan ieder dezer Hoofdtakken van het onderwijs zijne juiste grenzen aan te wijzen, doch men hoopt het onvolledige dat in de voorgedragen afbakening mogt bestaan in de Reglementen door meer omstandige bepalingen aan te vullen.

Het eerste lid van de definitie voor het Lager Onderwijs is betrekkelijk, tot het lezen, schrijven en rekenen, welke kundigheden men algemeen als onontbeerlijk beschouwt, het 2e lid doet vooruitzien, dat het Lager Onderwijs zich daartoe niet zal behoeven te bepalen, maar volgens den maatschappelijken toestand der leerlingen en de

localiteiten eenigszins hooger kan opklimmen.

Art. 3.

Ten opzichte van de Middelbare Scholen heeft men gemeend door de definitie te moeten aanduiden, dat dezelve niet alleen moeten strekken, tot voorbereiding der Akademische Studien, maar ook tot beschaving van de jongelieden der meervermogende klassen in het algemeen en tot het bijbrengen van de noodige bekwaamheden aan die, welke zich meer bijzonder op den koophandel, eenige tak van Nijverheid, ofwel den Landbouw willen toeleggen.

Art. 5.

Tegen de bepalingen van dit artikel schijnen geen gegronde bezwaren geopperd te kunnen worden.

No. 1 is geheel in den geest van de Grondwet, en steunt op het belang, dat er zoowel voor den Staat, als voor de Maatschappij in gelegen is van aan de jongelieden eene Nationale opvoeding te verzekeren.

No. 2. Ieder weldenkend mensch en bijzonder de ouders en voogden zullen moeten bekennen dat zedelijkheid en bekwaamheid in de Onderwijzers, niet alleen wenschelijk, maar onontbeerlijk zijn. Daar aan deze vereischten teregt het hoogste gewicht gehecht wordt, is het de plicht van het Gouvernement, te zorgen, dat, de ingezetenen, zich in de keus van eenen Onderwijzer zoo min mogelijk kunnen bedriegen.

Het eenige middel om daartoe te geraken, is van dezelve het bewijs te vorderen, dat zij deze hooge vereischten bezitten. Het is ook niet meer dan billijk, dat hij die in het openbaar wil onderwijzen, aan het publiek, en dus aan de Autoriteiten die het vertegenwoordigen, waarborg geve voor de deugdzaamheid van zijn onderwijs, hetwelk vooraf niet kan beoordeeld, maar eerst na verloop van jaren, op zijn waarde kan geschat worden.

No. 3. Het afleggen van een eed is van de onderwijzers zonder onderscheid gevorderd, in navolging van hetgeen bijna voor al de beambten plaats heeft. Men heeft gemeend, dat alle eerbied voor den eed nog niet geheel van den Nederlandschen bodem geweken was, en het afleggen derzelve dus eenen waarborg tegen verkeerde handelingen aanbod, vooral ten aanzien van de bijzondere Onderwijzers, waarvan straks nader zal gesproken worden, tegen welke het bestuur minder krachtige middelen van bedwang in handen heeft, als tegen de openbare Onderwijzers.

Art. 6.

Geene geestelijke of andere personen worden door deze bepaling

uitgesloten, de orden welke wettig bestaan worden bij hunne regten gehandhaafd, en het spreekt van zelve, dat die, welke zich zouden willen vestigen, erkend moeten zijn of in het tegenovergestelde geval geweerd behoren te worden.

Men kan zich niet vleien door den voorgedragen maatregel, de personen die heimelijk leden van zoodanige vereenigingen zijn met de daad te weeren, doch het art. zal tenminste dit voordeel te weeg brengen dat dezelve zich niet openlijk onder den naam hunner vereeniging zullen nederzetten.

Art. 8.

De publieke voorlezingen, lessen over het een of andere bijzondere vak voor volwassene hier bedoeld, zijn thans aan de Stedelijke policieën onderworpen, men heeft geoordeeld deze bepaling te moeten behouden, op dat de verordeningen op het onderwijs niet ontdoken zouden worden.

Art. 9.

Het huisonderwijs op zich zelve beschouwd is thans evenzeer van alle banden ontheven, doch ten aanzien van de personen, die hetzelfde geven, heeft men gemeend een ruimer beginsel dan het thans bestaande, te mogen aannemen. De inwonende Leermeesters zijn thans aan geene bepaling hoegenaamd onderworpen, doch van de uitwonende, die van huis tot huis les geven, wordt een bewijs van bekwaamheid gevorderd.

Deze laatste heeft men van die verplichting vrijgesteld, dewijl het huisonderwijs onmiddellijk onder het oog van de ouders gegeven wordende, het niet noodig schijnt, dezelve waarborgen, te eischen als in de openbare scholen.

HOOFDSTUK I.

Openbare Scholen.

Art. 10.

De voorname gronden welke aanleiding hebben gegeven tot de verschillende bepalingen in het art. vervat zijn deze:

De gemoederen moeten gerustgesteld en de tegenkantingen, op het voorwendsel van Godsdienst gegrond, zooveel mogelijk af gesneden worden door de stellige verzekering dat het leerstellige Onderwijs nimmer onder den invloed van de burgerlijke autoriteiten zal gegeven worden. De openbare scholen moeten voor de kinderen van de geheele bevolking openstaan, waaruit volgt, dat men in

dezelve geen leerstellig Godsdienstig onderwijs hoegenaamd behoort te geven, dewijl in het tegenovergestelde geval een gedeelte van de kinderen wordt geweerd, strijdig met het beginsel van verdraagzaamheid op het stuk van Godsdienst door ons Staatsrecht erkend.

Aan de wet moet echter het verwijt van ongodsdienstigheid niet gedaan kunnen worden, en het is daarom dat op het einde van het artikel de middelen aangewezen worden, ten einde de kinderen regelmatig het Godsdienstig onderwijs van hunne gezindtheden zouden ontvangen.

Eene niet onaanzienlijke minderheid dit punt, op het bijzonder onderwijs toepassende, heeft moeten erkennen dat men bezwaarlijk de bijzondere onderwijzer zoude kunnen beletten, buiten de vaste schooluren Godsdienstig onderwijs te geven en niet anders dan leerlingen, van een bepaalde Gezindheid aantenemen, doch zij zoude gewild hebben, dat voorzooverre het onderwijs gedurende de vaste schooluren betreft en voorzoover op de bijzondere Scholen zoogenaamd dagleerlingen en dus kinderen van alle gezindheden toegelaten worden het artikel insgelijks op die bijzondere scholen toepasselijk gemaakt wordt.

Dit gevoelen grondt zich voornamelijk hierop. Wanneer in de bijzondere Scholen het Godsdienstig Onderwijs zal kunnen gegeven worden en niet in de openbare, zullen deze laatste door eene menigte bevooroordeelden als Ongodsdienstig uitgekreten en door derzelver kinderen niet bezocht worden; men loopt ook door dat stelsel gevaar, van bijzondere scholen, uitsluitend voor de een of andere gezindheid bestemd, te zien oprigten, waardoor de scherpe afscheiding tusschen de verschillende gezindheden bevorderd en de Godsdiensthaat aangewakkerd zal worden. De meerderheid heeft zich echter met deze wijze van zien niet kunnen vereenigen. Zij is van oordeel geweest dat het Godsdienstig Onderwijs, uit de Openbare scholen geweerd moest worden, omdat die door het Gouvernement en de openbare autoriteiten, in het belang van de geheele natie daargesteld zijn; terwijl het hoofd van het Gouvernement slechts eene gezindheid is toegedaan, daar integendeel de natie zooveel gezindheden kan bevatten, als er familien of zelfs personen bestaan.

Het is dus, teneinde aan al de leden der Maatschappij het burgerlijk onderwijs hetwelk zij behoeven, te verzekeren, zonder de gemoederen in het minste te verontrusten, van het grootste belang het burgerlijk onderwijs geheel af te zonderen van het Godsdienstige, in die instellingen, welke eene Nationale en Algemeene bestemming hebben; het tegenovergestelde beginsel zoude niet alleen weinig met het doel der openbare scholen instemmen, maar zoude ook indien het aangenomen werd, strekken om dezelve bij voortdoring in ongunstig daglicht te plaatsen, hetwelk moet vermeden worden.

Geen van deze bedenkingen is op de bijzondere scholen toepasselijk. De persoon die dezelve beheert is eene bepaalde gezindheid toegedaan.

Het hangt van hem af zijn school alleen in te rigten in het belang van die huisgezinnen, welke met hem dezelfde Godsdienst belijden. Hij is meester om aan die soort van Nijverheid welke hij uitoeffend, zoodanigen omvang en rigting te geven als hij zal goedvinden, mits hij niets onderwijze hetwelk met de openbare orde of de wetgeving van den Staat strijdig mogt zijn.

Indien zijn onderneming ongunstig uitvalt, zal zijne dwaling verre van aan de openbare Scholen schadelijk te zijn, in zekere mate strekken om dezelve te bevoordeelen. Er bestaan dus geene redenen waarom de wet zich met het plan van onderwijs der bijzondere scholen zoude inlaten, anders dan om over de uitvoering van hetzelfde te waken en om tegen de misbruiken, waartoe het aanleiding mogt geven, billijke straffen toetepassen.

Men schijnt te vrezen, dat de bijzondere scholen de verblijven van onverdraagzaamheid en Godsdienst-haat zullen worden, doch de straffen, in het derde hoofdstuk van de Conceptwet opgelegd tegen het leeren van beginselen strijdig met de Grondwet; zullen dit gevaar afwenden indien het werkelijk bestaat, hetgeen tenminste door eenige leden van de meerderheid betwijfeld wordt.

Die leden zijn ook niet van gevoelen, dat het publiek de voorkeur zal geven aan de scholen, in welke het Godsdienstig onderwijs tegelijk en door dezelfde onderwijzers met het burgerlijk gegeven wordt. Zij zijn integendeel overtuigd, dat wanneer de lessen in den Godsdienst, eene gelijke tred met de andere gedeelten van het onderwijs houden, doch afzonderlijk gegeven worden door de leeraars van den godsdienst onder het toezigt van hunne geestelijke overheden (welke de natuurlijke bewakers zijn van de zuiverheid der leerstellingen) niet alleen de meest nauwgezette gemoederen geheel bevredigd zullen zijn, maar ook dat deze maatregel hun het grootste vertrouwen zal inboezemen.

Deze Staat van zaken wordt door de Concept-wet daargesteld en men zoude zelfs kunnen zeggen, behouden, want hoezeer men welligt kan staande houden; dat de wet van 1806 het Godsdienstig Onderwijs zelfs in de bijzondere scholen verbiedt, zoo is in alle gevallen deze bepaling in onbruik geraakt en er bestaat bijna geen prospectus eener bijzondere school, in welke het godsdienstig onderwijs niet de eerste plaats bekleedt.

De meerderheid is van oordeel, dat het noch nuttig, noch voorzichtig zoude zijn deze thans bestaande ruimte van onderwijs in de bijzondere scholen waaruit geene bezwaren schijnen te zijn voortgevloeid te beperken.

Art. 11.

Deze vrijgeveige bepaling, welke thans bestaat, strookt tezeer met de heerschende begrippen, dan dat het noodig zoude zijn dezelve breedvoerig toe te lichten. Het belang van den Staat schijnt gewaarborgd te zijn door het regt van de kwade boeken te weeren, hetwelk de Koning door middel van zijne Schoolopzieners kan uitoeffenen. Er bestaan dus geene redenen om het gebruik van bepaalde boeken voor te schrijven, hetwelk een wezenlijk monopolie waartegen de strekking der geesten zoozeer gerigt is zoude daar stellen. De onderzinding heeft daarenboven geleerd, dat het gewoon Schooltoezigt door deszelfs invloed en raadgevingen in staat is de minder goede of kwade boeken, door betere te doen vervangen, zoodat tot den onderhavigen maatregel in allen gevalle slechts zeldzaam, toevlugt zal behoeven genomen te worden.

1e Afdeeling.

Lagere Scholen.

Art. 12.

Het oprigten van tenminste ééne openbare School in elke gemeente is verplichtend gemaakt. De uitzonderingen op dien regel worden door Gedeputeerde Staten daargesteld.

Het zoude hard kunnen voorkomen, indien de bijzondere scholen op eene voldoende wijze in het onderwijs voorzien, dat men aan de gemeente de kosten van eene openbare school oplegt doch de zorg voor het voortdurend bestaan van het onderwijs, heeft men als een der voornaamste pligten van het gouvernement beschouwd, en voor deze bedenking hebben alle andere moeten zwichten.

Dit doel is op geene andere wijze dan door den voorgestelden maatregel te bereiken, want of door het stellen van onaannemelijke voorwaarden of door het vertrek van den bijzonderen onderwijzer, kan elke gemeente op eens van alle onderwijs ontbloot worden, zoodra in dezelve geen openbare school ten laste der gemeente gevestigd is.

Het Volks Onderwijs behoort aan zoodanige wisselvalligheden niet blootgesteld te zijn.

Art. 14.

Het inkomen der onderwijzers bestaat in de eerste plaats uit eene vaste jaarwedde en vervolgens uit een veranderlijk gedeelte, hetwelk door schoolgelden gevonden wordt; zij ontvangen dezelve in evenredigheid van het getal werkelijk ter school komende kinderen, opdat

zij bestendig eenen prikkel zouden hebben om het onderwijs te verbeteren en het met zorgvuldigheid en ijver te geven, teneinde daardoor het getal der schoolgaande kinderen en dus hunne inkomsten te vermeerderen.

Art. 15.

Indien de inkomsten van eene gemeente zoo ruim zijn, dat ook de schoolgelden uit de gemeentekas kunnen bestreden worden, is het eene zeer wenschelijke zaak dit aan te moedigen, daardoor wordt het onderwijs wel niet kosteloos, maar het schoolgeld in de gemeentebelastingen begrepen zijnde, bestaan er geene redenen waarom al de kinderen niet van het onderwijs zouden gebruik maken, dewijl hetzelfde na het voldoen der gemeentelasten voor iedereen kosteloos is. Het onderwijs zal in eene zoodanige gemeente noodzakelijk blijven.

In de gemeente welker finantieele toestand niet zoo gunstig is blijft er geen ander middel over om in de behoefte van het onderwijs op ene voldoende wijze te voorzien, dan door heffingen van schoolgelden.

Nopens de wijze van heffing dezer schoolgelden, hebben zich sedert eenigen tijd onderscheiden stelsels opgedaan, zooals het omslaan van de kosten over al de ingezetenen der gemeente; over ouders van kinderen, die in verpligte schooljaren, b.v. van 6 tot 12 jaren vallen; over de ouders die hunne kinderen werkelijk ter school zenden enz.

Alle deze stelsels hebben hunne voor en nadeelen doch dewijl het moeilijk is voorgekomen een der zelve met goed gevolg algemeen in te voeren, heeft men het veilig geacht geen dezer stelsels voor te schrijven. De kwestie over de wijze van heffing zal zich dus vanzelve in elke gemeente opdoen en alsdan door gemeentelijke of misschien wel provinciale Reglementen kunnen uitgemaakt worden. Op deze wijze zal aan de plaatselijke behoeften het best voldaan kunnen worden, en bij de vrije ontwikkeling van elk dezer stelsels, zal dat, hetwelk aan de meerderheid der Localiteiten de grootste voordeelen aanbiedt, tenslotte de overhand behouden. In vervolg van tijden, zal men door de ondervinding voorgelicht alsdan meer algemeene bepalingen op het onderwerp door Reglementen kunnen invoeren indien dit noodzakelijk geoordeeld wordt.

De verpligting aan het gemeentebestuur opgelegd om de schoolgelden door haren ontvanger te doen innen is eene nieuwe wetsbepaling van het hoogste belang, welke echter reeds op vele plaatsen uit kracht van plaatselijke of provinciale reglementen is ingevoerd.

De moeilijkheid welke de onderwijzers op vele plaatsen ondervinden om zich de schoolgelden te doen betalen in de daaruit voortvloeiende onzekerheid van hun bestaan is tot dusverre eene der

grootste hinderpalen voor de ontwikkeling en den bloei van het lager onderwijs geweest.

De zorg voor het innen van de schoolgelden trekt daarenboven den onderwijzer van zijne bezigheden af, en de aanraking in welke hij daardoor met de ouders komt verminderd de achting met welke het wenschelijk is dat hij omringd blijve.

De betaling der schoolbehoeften uit de schoolgelden is reeds in vele gemeenten ingevoerd; deze maatregel wordt thans slechts algemeen gemaakt, dewijl men die beschouwt als geschikt te zijn om kleine misbruiken te weeren.

Art. 16.

Het is in belang van de openbare rust en van de veiligheid der eigendommen, dat de kinderen van behoeftige of minvermogende ouders, niet van het onderwijs worden uitgesloten; het artikel wijst de middelen aan om hen dat onderwijs te doen ontvangen.

Art. 17.

Dewijl eenige der bepalingen van het voorgaande artikel verplichtend zijn voor de gemeenten, is het noodzakelijk gevolg daarvan, dat dezelve worden te hulp gekomen, indien hun onvermogen be-
wezen is.

Art. 18.

Deze rangschikking van de scholen evenzeer thans bestaande, staat in verband met het inkomen der onderwijzers, hetwelk hooger wordt hooger wordt naarmate zij tot scholen van hooger klassen opklimmen, en is gegrond op den omvang derzelve, en op het verschil der standen in de maatschappij.

Het onderwijs voor kinderen van stadbewoners, of vermogende lieden, moet anders, en op eene ruimere schaal ingericht zijn, dan dat voor kinderen van landlieden, zonder dat echter de inrigtingen voor de eerste bestemd ophouden lagere scholen te zijn.

Zij blijven dit, uit haren aard bestemd zijnde voor kinderen van onder de tien of twaalf jaren, welker oordeel nog niet rijp genoeg is om de onderwerpen van het middelbaar onderwijs te kunnen bevatten.

Art. 19.

De pligten van het gouvernement door de grondwet, met betrekking tot het onderwijs opgelegd, bepalen zich niet tot het weeren der misbruiken welke in hetzelfde kunnen plaats grijpen, en het bestraffen der onderwijzers, maar bestaan voornamelijk en in de eerste

plaats in het verbreiden, ondersteunen beschermen en aanmoedigen van het onderwijs.

De aard der zaak leert en de ondervinding heeft bevestigd, dat middelen van verbetering door het gouvernement als wenschelijk beschouwd, slechts dan duurzaam nuttige gevolgen met zich voeren, wanneer die zooveel mogelijk door middel van overreding, van gemeen overleg, met vermindering van stellig gebiedende voorschriften worden ingevoerd.

Van dat beginsel uitgaande heeft men aan de schoolopzieners, door welke het gouvernement dit gedeelte van zijn verplichtingen uitoeffent, bovenal een vaderlijk gezag toegekend en bijna geene andere middelen, dan die van overreding, van raadgeving, van vermaning ter hunner beschikking gesteld.

Dit denkbeeld heeft men getracht in de Concept-wet overal te doen doorstralen.

De Schoolopzieners zullen de Vrienden, de raadgevers van de onderwijzers zijn; zij zullen de scholen dikwijls bezoeken, toezien of de wetten op het onderwijs nageleefd worden; met de onderwijzers de in te voeren verbeteringen beramen, hen voorlichten, zoonoodig vermanen, en in onverhoopte gevallen, bij volharding in schadelijke handelwijzen daarvan aan de bevoegde autoriteiten kennis geven.

Slechts in enkele gevallen van zware overtreding der wetten, zullen zij door een proces-verbaal dezelve kunnen constateeren, doch deze eenige uitzondering op hunne geheel vreedzame tusschenkomst, kan dezelve niet van aard doen veranderen. Bovendien geven zij hun advies aan het Gouvernement over de belangen van het onderwijs en aan de plaatselijke en provinciale autoriteiten wanneer ze zulks mogten verlangen, doch verder gaan hunne bemoeienissen niet, zonder uitoeffening van dadelijk gezag, geheel aan het wetenschappelijk gedeelte van het onderwijs toegewijd hebben zij op de finantieele en materieele belangen van hetzelfde en op de benoeming der onderwijzers niet anders dan een raadgevend invloed.

Art. 20.

Het is volstrekt noodzakelijk voorgekomen de wijze van benoeming der Schoolopzieners in de wet op te nemen; dewijl zij een commissie van examen uitmaken, door welke bepaalde Regten aan de Onderwijzers gegeven worden. Volgens de wet van 1806 geschiedt thans in de Noordelijke Provinciën de benoeming uit eene voordracht van kandidaten; doch daar het benoemen van geschikte Schoolopzieners van het hoogste belang is, hunne functien van eene tedere aard zijn, het ook mogelijk is dat de lijst van kandidaten geene voldoende personen oplevert, en het bovendien ambtenaren

zijn, die het toezigt alleen van wege den Koning uitoeffenen, zoo heeft men gemeend, dat de keus van Zijne Majesteit niet door eene lijst van Candidaten behoorde beperkt te worden, maar dat Hoogstdezelve daarbuiten zoude kunnen kiezen, en die alleen zoude ontvangen bij wijze van voorlichting.

Art. 22.

De zucht tot publiciteit welke zich van vele kanten openbaart, in aanmerking nemende heeft men overwogen of er termen zouden bestaan, om het publiek afnemen der examens voor te schrijven.

Men heeft echter tot het aannemen van die publiciteit geene vrijheid kunnen vinden.

De ondervinding heeft geleerd dat de niet openbare examens gelukkige uitkomsten opleveren, doch bovendien is het meer dan twijfelachtig of de Schoolopzieners, met de openbaarheid derzelve genoegzaam zouden nemen en of men niet bezoldigde beambten die zich moeilijke bezigheden getroosten aan deze maatregel zoude kunnen onderwerpen.

Ten einde echter alle vrees voor misbruiken aftefnijden, heeft men aan Gedeputeerde Staten de bevoegdheid gelaten, om bij die examens tegenwoordig te zijn; welke geheel nieuwe bepaling, zo men meent sommige gemoederen zal gerust stellen.

Art. 23.

Het stelsel ten opzichte van de bewijzen van bekwaamheid aangenomen, is het thans bestaande. De Onderwijzers van den eersten rang zijn zeer weinig in getal, zij bezetten slechts eenige weinige voornamen Lagere Scholen en zullen meestal bestemd zijn, om het onderwijs te geven in de lagere klassen van de middelbare scholen, voor dewelke geene academische graden gevorderd worden.

De onderwijzers van de 2e en 3e en 4e rang zullen eigenlijk alleen de lagere scholen bezetten.

Tot dusverre waren de bewijzen van den 1en, 2en en 3en rang geldig in het geheele rijk, en die van den 4en slechts in de provincie in welke men die had afgegeven.

Men heeft gemeend deze laatste met de overige te moeten gelijkstellen eensdeels op gronden van billijkheid en anderendeels dewijl geen misbruik van de bepaling te vreezen is.

Volgens het in de Concept wet aangenomen stelsel zullen de *openbare* onderwijzers van den vierden rang door de Plaatselijke Besturen benoemd worden, waardoor het weeren van ongeschikte onderwijzers van dien rang uit de openbare scholen geheel in handen van het openbaar gezag blijft en de *bijzondere* onderwijzers van

dien rang worden in het geheel niet toegelaten, zooals straks bij de behandeling van het bijzonder onderwijs blijken zal.

In de wet op het lager schoolwezen van 1806 waren de onderwijzeressen alle met hetzelfde bewijs van bekwaamheid voorzien en niet in rangen afgedeeld; dit laatste is echter noodzakelijk voorgekomen omdat merkelijk onder de onderwijzeressen hetzelfde verschil van bekwaamheden bestaat als onder de onderwijzers en verscheiden derzelve aan het hoofd van aanzienlijke instellingen geplaatst zijn.

Art. 24.

Totdusverre was elk onderwijzer onverschillig van welken rang, benoembaar tot alle lagere scholen.

De verkregen rang gaf alleen een wetenschappelijk aanzien welke weliswaar den weg konde banen tot eene benoeming voor eene aanzienlijke school, doch daarop bij uitsluiting van mindere rangen geen regt gaf dan alleen voorzooverre provinciale administratieve bepalingen daaromtrent bestonden. Men heeft getracht deze ruimte van benoembaarheid eenigzins te beperken, immers zooveel zulks doenlijk was ten einde de keus der gemeente besturen niet te belemmeren; want het verschil in de bewijzen is gegrond op de meerdere of mindere bekwaamheid der onderwijzers en het is in het algemeen belang, dat de bekwaamsten aan het hoofd der aanzienlijkste scholen geplaatst worden.

Art. 25.

De verpligting tot houden van een vergelijkend examen is eene bestaande bepaling, waarvan de ondervinding het grootste nut bezwezen heeft.

Ten aanzien van de keus en de benoeming van de onderwijzers tot dusverre aan de goedkeuring van het Ministerie van Binnenlandsche zaken onderworpen heeft men gemeend nieuwe bepalingen te moeten aannemen.

De klagten welke in de laatste tijden van vele kanten zijn opgegaan, waren niet zoozeer gerigt tegen het daarstellen van openbare scholen of tegen de wijze van inrigting derzelve, aan welke integendeel vrij algemeen eenen zoo men meent verdienden lof is toegezwaaid, dan wel tegen den te grooten invloed welke het Centraal bestuur op die scholen uitoeffende.

Het schijnt billijk aan deze bezwaren tegemoet te komen dewijl indedaad de plaatselijke besturen een meer onmiddellijk belang bij de inrigting hunner scholen hebben, en de vrees voor slechte keuzen door minder verlichte, kleine plaatselijke besturen, (de voornaamste grond welke de tusschenkomst van het Departement van Binnenlandsche Zaken zoude kunnen wenschelijk maken) grootendeels weg-

genomen wordt door de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, aan welke de keuze der openbare onderwijzers ten platten lande onderworpen blijft. Het verschil in de wijze van benoeming tusschen de steden en het platteland is daargesteld in navolging van hetgeen voor de benoeming van de Gemeentebeambten bij de provinciale Reglementen is voorgeschreven is daarenboven op het belang der zaak gegrond, zooals hierboven is aangewezen.

De bevoegdheid aan Gedeputeerde Staten toegekend, om van het vergelijkend examen vrij te stellen, is noodzakelijk, dewijl er gevallen kunnen bestaan, dat het houden van hetzelfde of onmogelijk of niet doeltreffend is. Eene arme Gemeente, welke weinig voordeelen kan aanbieden, zal na veel moeite eenen enkelen onderwijzer hebben gevonden, die zich dáár zal willen nederzetten; het bedoelde examen is in die gevallen onmogelijk. Eene andere Gemeente zal eenen onderwijzer van uitstekende verdiensten, welke reeds in dezelve bekend is, misschien met opofferingen uitgelokt hebben om zich aldaar te komen vestigen en denzelven bij uitsluiting van alle anderen verlangen; in dat geval zoude het vergelijkend examen slechts onnoodige kosten, moeite en teleurstelling aan de andere mededingers veroorzaken en dus niet doeltreffend zijn.

Art. 26.

Het behoorlijk voorstaan van eene Lagere School vordert zonder twijfel den geheelen tijd van den Onderwijzer. Het artikel strekt om te beletten dat hij van zijne bezigheden afgetrokken worde en om hem in de gelegenheid te stellen zich daaraan geheel toe te wijden, behoudens in zeer enkele gevallen, welke het onderwijs niet zouden kunnen benadeelen, ter beoordeeling van Gedeputeerde Staten.

Art. 27.

No. 1. Is gegrond op de verplichting welke er bestaat, om het Lager Onderwijs voor de geheele bevolking genaakbaar te maken.

Gedeputeerde Staten zullen daartoe medewerken door het vereenigen van Gemeenten of het oprigten van hulpscholen op verwijderde plaatsen.

No. 2. Is een maatregel van publieke orde, ten einde in dezelfde Provincie dit punt op eenen eenparigen voet zoude zijn en de kosten van het Onderwijs tusschen de eene Gemeente en de andere niet te veel zouden verschillen.

No. 3. Staat in verband met de rangen der onderwijzers, en met de trapsgewijze opklimming tot scholen van hooger rang, aan welke een aanzienlijker inkomen verbonden is.

No. 4. Is noodzakelijk, ten einde aan de onderwijzers een bestaan te verzekeren, onafhankelijk van de schoolgelden, waarvan het bedrag

aan te veel wisselvalligheden is blootgesteld; deze moeten alleen strekken om hun lot te verbeteren; het minimum zal het strikt noodige om te bestaan toekennen.

2e Afdeeling.

Middelbare Scholen.

Art. 29.

Niet overal bestaat er behoefte aan zoodanig Onderwijs; hetzelfde is aan geene plaats bepaald en heeft dus niet verpligtend gemaakt kunnen worden.

De oprigting van die scholen is aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten onderworpen, om te beletten dat de Gemeenten hun vermogen zouden teboven gaan.

Men heeft gemeend die goedkeuring te moeten uitdrukken, om alle dubbelzinnigheid weg te nemen, hoezeer, de gemeentebesturen, door de verpligting van de plaatselijke begrooting aan te bieden, reeds buitendien aan het goedvinden van Gedeputeerde staten onderworpen zijn.

De inrigting van deze middelbare scholen is niet zoo geheel eenvoudig dan dat het geen groot nut zoude hebben, in eenige voorname steden middelbare model scholen opterigten, teneinde de bedoelingen van het Gouvernement praktisch toe te lichten.

Men heeft dit echter als een punt van executie beschouwd en de commissie heeft zich daaromtrent voorbehouden in de reglementen bepalingen voor te dragen.

Voor deze modelscholen zal een algemeen Reglement vervaardigd worden, en de inrigting van iedere openbare Middelbare school zal aan dat Reglement moeten voldoen; door dit middel wordt het geheel overtollig de oprigting dier scholen aan eene hoogere goedkeuring dan die van Gedeputeerde Staten te onderwerpen. Die hoogere goedkeuring is daarenboven niet aan te raden, dewijl men niet uit het oog behoort te verliezen, dat uit hoofde van de mededinging welke van de bijzondere middelbare scholen te wachten is, de voorzigtigheid vordert om het oprigten van openbare niet moeilijk te maken.

Art. 30.

In vroeger tijden waren de jongelieden van de beschaafde standen behoudens eenige weinige uitzonderingen meestal voor een geleerd beroep bestemd en het voorbereidend onderwijs bepaalde zich dus met en benevens eenige andere wetenschappen, hoofdzakelijk tot de kennis der oude talen in zoogenaamde Latijnsche Scholen of

Gymnasien, welke in de behoeften van dat tijdstip op eene voldoende wijze voorzagen.

Doch sedert heeft zich eene sterke zucht tot algemeene beschaving geopenbaard, echter niets gemeen hebbende met die voor de geleerde standen welke gevoegd bij de uitbreiding van het fabrijsk wezen, het drijven van den landbouw op eene grooteren schaal volgens verbeterde beginselen en andere nieuwe takken van nijverheid over de geheele uitgestrektheid van het Rijk eenen nieuwen stand van beschaafde ingezetenen heeft doen ontstaan, welker kinderen zich niet aan de kennis der oude talen toewijden, maar het voetspoor van de ouders drukken en dus andere behoeften hebben teneinde naar behooren in de Maatschappij te kunnen optreden.

Voor het middelbaar onderwijs van deze standen is tot dusver niet genoeg gezorgd en de noodzakelijkheid ontstaat dus om het onderwijs voor dezelve met dat hetwelk reeds voor de jongelieden van den geleerden stand bestaat te vereenigen.

Deze vereeniging meent men dat naar aanleiding van de denkbeelden door de Commissie voor het Middelbaar Onderwijs aangegeven op de volgende grondslagen zoude kunnen berusten.

Eene volledige middelbare school zoude bestaan uit zes klassen, doch de Gemeentebesturen zouden de bevoegdheid hebben aan dat getal zooveel andere klassen en wetenschappen toe te voegen als zij voor de plaatselijke belangen raadzaam zouden oordeelen. Elke klasse zoude in twee afdeelingen gescheiden en het onderwijs in dezelve zoodanig ingerigt behooren te worden, dat aan de eene zijde, zoude komen, het onderwijs voor de jongelieden tot de academische studien bestemd; aan de andere zijde het onderwijs voor die welke deze bestemming niet hebben. Deze afscheiding zoude echter niet hoeven te beletten, dat de lessen welke van een gelijk nut geoordeeld werden voor de beide soorten van leerlingen, aan dezelve gemeenschappelijk zouden kunnen gegeven worden ter vermijding van onnoodige kosten.

Het onderwijs in zesde en vijfde klassen zoude naar gelang der plaatselijke behoeften, de beginselen der oude talen al dan niet kunnen bevatten; in het laatste geval zouden deze klassen geene splitzing behoeven te ondergaan, maar aan de twee soorten van leerlingen gemeen zijn.

De Gemeente Besturen zouden ook de bevoegdheid hebben niet alleen om slechts naar aanleiding der plaatselijke behoeften een zeker getal dezer klassen in te rigten, maar ook, om slechts die afdeeling daar te stellen, welke het meest aan de locale behoeften zoude beantwoorden.

In de eene gemeente zal men dus het gedeelte van bepaalde klassen kunnen oprigten bestemd voor de Academische studien; in eene

andere het gedeelte voor die studien niet bestemd, terwijl men in eene derde de beide afdeelingen van de klassen zal kunnen vereenigen.

Het ligt in den aard der zaak, uit hoofde van de menigte bijzonderheden, welke daarbij in aanmerking komen, dat de voorwerpen van het onderwijs in elke klasse, door de Reglementen bepaald zullen worden.

Slechts het minimum van hetgeen in de zes klassen zal moeten geleerd worden en waarvan het onderwijs, voor al de *openbare* middelbare scholen, verplichtend zal zijn, heeft men gemeend te moeten aanwijzen, teneinde de Gemeente Besturen en het publiek van nu af aan de hoofdstrekking van die scholen zouden kennen.

De bevoegdheid aan de plaatselijke Besturen gegeven om lessen naar goedvinden, aan het minimum toe te voegen, laat de ruimte over om in het middelbaar onderwijs indien dit noodig geoordeeld wordt te begrijpen het teekenen, de natuurlijke historie, de Schei- en Werktuigkunde, het Duitsch, Engelsch, Italiaansch, enz.

Op deze wijze gelooft men dat alle redelijke wenschen hunne bevrediging zullen vinden en dat aan een groot verschil van denkbeelden, op dit onderwerp in verschillende gedeelten van het Rijk bestaande, zal tegemoet gekomen worden.

In het Noorden wil men het Onderwijs der oude talen, meer afgezonderd houden, in het Zuiden daarentegen wil men dat Onderwijs met dat van de jongelieden niet voor de Academische studien bestemd in dezelfde instellingen vereenigen. Het is niet mogelijk de strekking der denkbeelden op dit onderwerp te dwingen, doch de voorgestelde maatregelen zullen aan deze beide stelsels ruimte overlaten om zich vrij te ontwikkelen en de ondervinding zal leeren, welke dezelve de gelukkigste uitkomsten oplevert.

Art. 36.

In het hierboven ontwikkelde stelsel, is het noodzakelijk dewijl de Gemeente besturen niet alle de klassen behoeven op te rigten dat het Onderwijs in elke klasse gelijkvormig zij in al de lokaliteiten, opdat de leerling van de mindere klasse onmiddellijk tot de volgende van eene andere kunne overgaan en alzoo regelmatig zijne studien kunnen voleindigen.

Het zal echter in de uitvoering niet mogelijk zijn het onderwijs van dezelfde klasse in de verschillende gemeenten zoo geheel gelijkvormig interigten; op de eene plaats zal al spoedig iets meerder of minder dan op de andere geleerd worden, of wel de leeraars zullen in verdiensten verschillen. Het is dus noodig voorgtkomen de leerlingen, bij het overgaan van de eene klasse tot de andere aan een examen te onderwerpen opdat hunne medeleerlingen en de onder-

wijzers bij het geven der lessen niet onnoodig afgehouden zouden worden.

Art. 37.

Daar de voorwerpen van het onderwijs in elke klasse niet in de wet opgenoemd zijn, is het bezwaarlijk den wetenschappelijken graad voor elken derzelve aan te wijzen; eenige van die voorwerpen vorderen den graad van Doctor, andere kunnen gevoeglijk door Kandidaten geleerd worden.

Men heeft voor de 6e en 5e klassen gegradueerden, of onderwijzers van den eersten rang moeten toelaten, dewijl de bevoegdheid gelaten is om in dezelve het onderwijs der oude talen *al dan niet* op te nemen, in het laatste geval kan eenen onderwijzer van den eersten rang volstaan.

Art. 39.

De voorgedragen wijze van benoeming der Onderwijzers, is die welke thans in het Noorden bestaat. In het Zuiden geschiedt dezelve tot dus verre door de Minister van Binnenlandsche Zaken. Het beginsel in de verschillende bepalingen van het artikel gevolgd, is dat aan de autoriteit, die de kosten van de school draagt de benoeming van den onderwijzer opgedragen wordt; tegen de billijkheid van hetzelfde schijnen geene bezwaren ingebracht te kunnen worden.

Deze wijze van benoeming heeft men gemeend te moeten verkiezen, boven de onmiddellijke benoeming van al de leeraars door den Koning.

Dezen maatregel zoude bij de tegenwoordige strekking der geesten niet voldoen.

De klagten zijn voornamelijk gerigt tegen den grooten invloed welke het Gouvernement op het onderwijs uitoeffent. De Koning zoude zelfs van de hem optedragen benoeming geen nuttig gebruik kunnen maken, want indien Hoogstdezelve termen vond Leeraars te benoemen, waartegen de publike opinie zich stellig verklaarde, is het te voorzien dat de middelbare school in welke zij geplaatst zouden zijn niet bezocht zoude worden. Daarenboven is de meerdere invloed welke de Koning thans in het Zuiden uitoeffent niet groot. De Gemeente besturen doen de voordragt en de Minister benoemt (en welk stelzel van benoeming door of vanwege den Koning men ook zoude willen aannemen kan de voordragt moeilijk op eene billijke wijze aan de Gemeente besturen onttrokken worden). Deze bloote benoeming intusschen uit eene lijst van Kandidaten komt voor niet van dat gewigt te zijn, dat men van dezelve, uit hoofde van gegronde politieke redenen niet zou kunnen afzien.

Art. 40.

Het getal der middelbare scholen, is met betrekking tot dat der lagere gering, en derzelver toezigt vereischt dus een minder getal, welligt slechts eenige algemeene of provinciale Schoolopzieners; het is dus niet noodig voorgekomen die in Commissien te vereenigen, en zulks te minder, dewijl de voorname attributen van de Commissien voor het Lager Onderwijs, het uitgeven der bewijzen van bekwaamheid hier geheel zouden wegvallen, daar de middelbare onderwijzers hunnen graad hetzij op Hooge Scholen, hetzij van de Commissien van het Lager Onderwijs voorzoover den eersten rang betreft ontvangen.

Art. 41.

Het is meer eigenaardig voorgekomen de onderwijzeressen die ten hoogste den eersten rang van het lager onderwijs kunnen bezitten, aan de Schoolopzieners van de lagere scholen van welke zij die ontvangen hebben te onderwerpen. De Middelbare Schoolopzieners, die zich in den regel, behoudens weinige uitzonderingen, altijd met gegradueerde onderwijzers en meer ernstige voorwerpen van onderwijs bezig houden schijnen voor dit toezigt minder geschikt.

3e Afdeling.

Hooge Scholen.

Art. 42.

De eerste vraag, die zich ten aanzien van de Hooge Scholen opgedaan heeft, was deze: Of het getal der Universiteiten in de wet bepaald moest worden, dan wel of men dit aan de Reglementen zoude overlaten. De meerderheid, die het gevoelen toegedaan was om de zes bestaande Universiteiten te behouden, verlangde het punt in de wet opgenomen te zien, opdat daardoor te eene maal twijfel omtrent het toekomstig voortdurend bestaan derzelve zoude weggenomen worden. De minderheid daarentegen die niet zoo geheel overtuigd was van de noodzakelijkheid om het bestaande getal Universiteiten te behouden, wilde het punt in de Reglementen opnemen, teneinde de Koning in het vervolg door de ondervinding voorgelicht, de bevoegdheid zoude behouden om volgens de omstandigheden te handelen.

De gronden voor het behouden der zes bestaande Universiteiten zijn hoofdzakelijk die, welke de Commissie voor het Hooger Onderwijs heeft doen gelden en komen hierop neder:

De gehoorzalen en gebouwen voor de academische verzamelingen zijn bijna overal daargesteld en vereischen slechts onderhoud; door

de opheffing van eenige scholen zouden groote kapitalen aan dien opbouw besteed, verloren gaan.

Het Personeel, zoowel dat der Hoogleraren, als dat der beambten bij de kabinetten, zoude op de overblijvende hooge scholen, eene aanzienlijke vermeerdering behoren te ondergaan, zoo uit hoofde van het grooter getal studenten, als van de uitbreiding der Academische Verzamelingen; de bezuiniging, die men in het oog heeft zoude dus niet aanmerkelijk kunnen zijn.

De Wetenschappen zouden bij die vermindering ook niet winnen; want daar men van het beginsel van bezuiniging uitgaat, zal het getal der Hoogleraren niet zoodanig vermeerderd of de kabinetten in die mate uitgebreid worden, dat daardoor thans niet bestaande bronnen van Onderwijs zullen geboren worden. Indien dit het voornemen ware, is het te voorzien, dat de maatregel, eerder eene vermeerdering dan wel eene vermindering van uitgaven zoude te weeg brengen. Met een klein getal studenten is het mogelijk, dat de hoogleraren dezelve persoonlijk kennen en een aanhoudend toezicht op hunne studien en op hun zedelijk gedrag uitoeffenen, dat zij de studenten vormen niet alleen door hunne lessen, maar ook door hunnen omgang en persoonlijken invloed.

Dezelfde reden brengt teweeg, dat op de kollegien kan gerespondeerd en dispuuten en andere oeffeningen regelmatig gehouden kunnen worden; doch alle deze voordeelen, waarop gewis door ouders en Voogden den hoogsten prijs gesteld wordt, vervallen van het oogenblik dat men een grooter aantal studenten vereenigt zonder een daaraan evenredig getal hoogleraren. Het zoo wenschelijk toezigt derzelve is dan onuitvoerlijk.

De hoogleeraar bepaalt zich in dat geval bijna geheel tot het geven zijner lessen, zonder eenigen verderen invloed en zonder te kunnen weten welke vruchten, van zijn onderwijs geplukt worden. Dit is het geval met vreemde Hooge scholen, en zooverre is het gekomen dat zelfs de examens aldaar veelal afgeschafte of vervallen zijn, niet omdat men die voor onnuttig houdt, maar omdat het groot getal studenten het afnemen derzelve onmogelijk maakt. Er bestaan ook bedenkingen tegen het vereenigen van een groot aantal studenten, welke met de Staatspolitie, de goede zeden en de openbare rust in verband staan.

Verderfelijke of gevaarlijke beginselen, ontstaan spoediger in het midden van een groot aantal studenten, en ontstaan zijnde, wordt met een stelzel van groote universiteiten een groot gedeelte of wel een geheele generatie van Jongelieden, die later de gewigtigste staatsbedieningen moeten bekleeden, daarmede besmet; bij het bestaan van een groot getal kleine universiteiten werken die beginselen minder krachtig, in alle gevallen wordt (daar het niet waarschijnlijk

is, dat alle kleine universiteiten in die begrippen zullen deelen) slechts een klein gedeelte van de alsdan studeerende jeugd met beginselen besmet, die op de maatschappij in welke zij leven, en op hunne persoonlijke betrekkingen wellicht gedurende hunnen overigen leeftijd eenen schadelijken invloed zullen blijven uitoeffenen.

Dezelfde reden geldt en misschien nog sterker in tijden van politieke beroering, kwaadwilligen zullen alsdan in groote universiteiten een ruimer veld vinden, om de jeugdige hoofden op te winden en eene gisting teweeg te brengen, welke onder een groot getal studenten al spoedig gevaarlijk voor de openbare rust zouden worden. De groote buitensporigheden en het bijna oproerig gedrag, waarvan de Duitsche Hoogeschoolen zeer dikwijls het voorbeeld opleveren, moeten grootendeels aan het bijeen brengen van een aantal jongelieden toegeschreven worden. Het is ook geen gering te schatten voordeel, dat de bronnen van kennis, en beschaving, niet tot eenigen weinige localiteiten beperkt, maar op de geheele oppervlakte van het Rijk verspreid zijn.

Wanneer de Hooge Scholen talrijk zijn, ontstaat tusschen dezelve eene heilzame mededinging, daar de ouders de keus hebben tusschen vele hooge scholen, leggen de hoogleeraren zich toe om den roem en daarmee den bloei hunner universiteit te vermeerderen en aan deze vreedzame pogingen zijn geen nadeelen verknocht. Eindelijk oordeelt men dat het niet raadzaam is, inrigtingen te vernietigen, welke met groote opofferingen zijn daargesteld en zonder dezelfde opofferingen niet zouden kunnen worden teruggeroepen in de hoop op de onzekere uitkomsten van een ander stelsel.

De minderheid heeft het niet noodig geoordeeld in eene uitvoerige wederlegging van deze gronden te treden maar heeft zich vergenoegd in het algemeen aan te merken dat groote universiteiten bevorderlijk waren aan de uitbreiding der wetenschap, en de grondigheid der Studien, gunstiger uitkomsten voor de schatkist opleverden, en strekten om den roem van het vaderland te vergrooten. Slechts is een argument door eenige leden met meer nadruk aangedrongen namelijk: dat het stelsel van het verleenen der Academische graden zonder verpligte studien aan de Academie door de Concept-wet aangenomen, weliswaar, in het Noorden tot dusver gevolgd doch in het Zuiden geheel nieuw bij de bestaande strekking der denkbeelden ten onvermijdelijken gevolge zal hebben, dat de Hooge Scholen niet langer door een genoegzaam getal jongelieden zullen bezocht worden en dus in eenen staat van kwijning zullen vervallen.

Bij gelegenheid van deze beraadslagingen heeft men ook onderzocht een denkbeeld sedert eenigen tijd in het midden gebragt, strekkende niet zoozeer om het bestaande getal hooge Scholen te verminderen dan wel om de faculteiten van elkander af te zonderen

en in verschillende plaatsen te vestigen.

De voordeelen welke men zich van die maatregel belooft, komen hierop neder: de leerstoelen zouden met een grooter getal hoogleeraren bezet; de Bibliotheken voor iedere faculteit vergroot; de kruidtuinen en Kabinetten daar men die zoude willen vestigen vollediger gemaakt kunnen worden. De plaatselijke voorregten thans genoten, zouden ook behouden blijven en bovendien aanmerkelijke bezuinigingen ingevoerd worden.

Deze voordeelen zijn gemeen, immers hoofdzakelijk, aan een stelsel de strekking hebbende om een veel kleiner getal universiteiten op te rigten in welke al de faculteiten op den bestaanden voet zouden vereenigd zijn. Een lid heeft bij deze gelegenheid het gevoelen ontwikkeld van slechts twee der thans bestaande hooge Scholen als Rijks Instellingen te behouden en de vier andere slechts als municipale instellingen te beschouwen, ingerigt op de voet van de Athenaea van Amsterdam en Deventer; een ander lid heeft dit gevoelen bestreden; doch daar de Commissie zich in geen bepaald onderzoek van dit punt heeft begeven, hebben die leden zich voorbehouden hunne wederzijdsche gevoelens in bijzondere memorien te ontwikkelen.

Het voorstel van afscheiding der faculteiten heeft bij de meerderheid geen ingang kunnen vinden om de volgende redenen; welke voor het grootste gedeelte ook door de Commissie voor het hooger Onderwijs zijn in het midden gebracht.

De groote meerderheid der jongelieden studeeren; hetzij om eenen geleerden graad te verkrijgen, hetzij om zich te bekwamen voor een bepaald vak dat hun een bestaan kan opleveren; aan deze behoefte meent men dat door de aanwezige leerstoelen voldaan wordt. Het getal der jongelieden, die studeeren uit zuivere zucht tot de wetenschap is integendeel zeer gering, het schijnt dus niet geraden de Leerstoelen meer volledig te bezetten of buitengewone lessen in te rigten en zich de kosten daardoor veroorzaakt te getroosten, alleen in het belang van die weinige jongelieden en van hoogstens eenige vreemdelingen, die daarvan gebruik zouden komen maken; zoodanige leerstoelen hebben aan de Duitsche universiteiten hun nut dewijl de lessen derzelve door veel vreemdelingen en uit hoofde van het groot getal Studenten door eene goede hoeveelheid jongelieden die uit zucht naar de wetenschap studeeren, gevolgd worden; doch hier te Lande zouden zij aan geene bestaande behoefte van eenig aanbelang beantwoorden.

De Wetenschappen staan allen met elkander in verband en nemen in waarde toe, juist door haar vereeniging, zij trekken alle menigvuldig nut uit hare onderlinge aanraking. Eene Faculteit, op zich zelve staande maakt dan ook geen geheel uit, maar is eene verminkte

onvolkomene inrigting.

De omgang met studenten die zich op andere vakken toeleggen, het volgen van lessen in andere faculteiten brengt die veelvuldige vorming en beschaving aan, welke een hoofddoel der universiteiten is.

Dikwijls ook oeffenen zich uitstekende kweekelingen in meer dan een faculteit tegelijk; anderen wanneer zij met verschillende faculteitslessen bekend worden gaan van de eene faculteit tot de andere over, dewijl zij dan eerst hun eigen aanleg leeren kennen. Dit alles zoude worden afgesneden, wanneer men de faculteiten van elkander scheurde, en de Nederlandsche universiteiten zouden inplaats van eenen gelijken tred te houden met van de overige natien van Europa verre onder dezelve dalen.

De noodzakelijkheid van zich te verplaatsen bij den overgang van de voorbereidende tot de andere faculteiten of ingeval men een meer volledig onderwijs verlangde zal niet zonder bezwaar zijn, zoo met betrekking tot de kosten als tot de huishoudelijke inrigting der familien; de vermeerdering der kosten zoude vooral drukkend zijn voor de studenten in de Protestantsche Godgeleerdheid, welke meestal tot minder gegoede familien behooren.

Eindelijk zullen in alle geval eenige leerstoelen van de wis- en natuurkundige faculteit (welke het meeste aan materiele subsidien kosten) bij meer dan eene faculteit opgericht moeten worden, deze omstandigheid gevoegd bij het meer volledig bezetten der leerstoelen in elke faculteit en het uitbreiden der bibliotheken, kruidtuinen en kabinetten, daar, waar die gevestigd zullen worden, levert het vooruitzicht op, dat de bezuiniging welke men in het oog heeft niet belangrijk genoeg zal zijn om opteweegen tegen de hierboven ontwikkelde zwarigheden.

Art. 44.

Is slechts de bevestiging van den bestaanden staat van zaken.

Men was in den beginnen van oordeel dit punt met stilzwijgen voorbij te gaan, doch men heeft bij nadere overweging begrepen, dat alle onzekerheid moest weggenomen worden. De wijze op welke het artikel gesteld is schijnt geene ontevredenheid te kunnen opwekken, daar het bestaande gehandhaafd en het geven van voortdurende onderstand uit de Schatkist verzekerd wordt. Het artikel maakt ook geen inbreuk op de bevoegdheid van den Koning om naar aanleiding van het voorgaande artikel 43, indien dit noodig geoordeeld mogt worden de oprigting van faculteiten in de Godgeleerdheid, voor de Roomsche Catholijke of andere gezindheden te bevelen.

Art. 46.

Het beginsel dat men zonder Akademische studien gedaan te

hebben tot het verkrijgen der Akademische graden kan worden toegelaten is in dit artikel opgenomen.

Deze in de Noordelijke Academien bestaande bepaling, wordt hierdoor insgelijks op de Zuidelijke toegepast. De gronden, welke tot deze uitbreiding geleid hebben, zijn die welke de Commissie voor het Hooger Onderwijs mede heeft doen gelden. De billijkheid schijnt mede te brengen dat de Staat wel in het belang der Maatschappij het regt heeft om bewijzen van bekwaamheid te vorderen door middel van examens, maar geenszins van de middelen om die bekwaamheid te verkrijgen voor te schrijven.

Het komt hard voor, enkel te worden afgewezen omdat men door zijnen vader, zijnen vriend, of door eigen opleiding de kundigheden heeft verkregen en niet door eenen van Landswege gestelden Leeraar.

De weg tot kennis moet voor allen geopend worden door scholen en Akademien doch daarom behooren andere wegen niet gesloten te worden. Jongelieden, met natuurlijke begaafdheden ruim, doch met geldmiddelen schaars bedeed zullen onder een stelsel van vrije studie, door ijver en volharding zich tot de Akademische graden kunnen bekwaamen; door een stelsel van gedwongen studien zoude deze geheele klasse uitgesloten worden.

De vrees dat tengevolge van de studien door eigen oefening de kennis oppervlakkiger en meer eenzijdig zal zijn, vervalt grootendeels, dewijl men door het afnemen van doelmatige examina's de middelen in de hand heeft om zich van de bekwaamheid van den leerling te overtuigen.

Het belang van de Hooge Scholen zelve schijnt geen dwangstelsel te vorderen.

De Hooge Scholen in het Noorden van het Rijk en die in eenige Duitsche Staten gevestigd leveren daarvoor het bewijs op, deze zijn bij een stelsel van vrije studien druk bezogt en blijven zulks bij voortdoring; geen dwang, maar de algemeenheid en voortreffelijkheid van het onderwijs moet nopen om de Hooge School te bezoeken.

Het volgt uit den aard der zaak dat men steeds aan de Hooge Scholen de voorkeur zal geven, de ruime gelegenheid tot grondig onderwijs, lokte allen die zich voor eenen wetenschappelijken stand bestemmen daarheen; geen particuliere inrigting zal zulk een aantal onderwijzers noch zooveel hulpmiddelen weten aan te wijzen, ieder die door zijn fortuin of anderszins daartoe in staat gesteld is zal de Hooge School bezoeken.

Het belang van degenen die den Akademischen graad verlangen, zal hen ook nopen, om aan de Akademien te komen; immers wanneer men met de stelsels aan de Hooge School aangenomen of met de meeningen van de examinatoren bekend is, zal men de examens

met veel minder bezwaar doorstaan, dan wanneer men geheel vreemd aan de Hoogleraren zich tot het examen komt aanbieden. Het is ook niet te voorzien dat vele jongelieden buiten 's Lands zullen gaan studeeren, uit hoofde van de groote kosten daarmede gepaard en omdat de moeijelijkheid der examens, door het verschil van leerstellingen en van taal waarvan men zich bij het onderwijs bedient, niet weinig wordt vergroot.

Eindelijk, indien de verpligting weggenomen wordt van de Hooge Scholen tot het verkrijgen van eenen Akademischen graad te bezoeken, zal de prikkel van het eigenbelang deze instellingen krachtig aansporen om zich meer en meer te volmaken en boven andere uit te munten.

Het aangenomen stelsel dat men de Akademische graden zal kunnen bekomen zonder de Akademische studien te volgen heeft als het ware noodzakelijk gemaakt, dat men ook die leerlingen, welke slechts eenige Academische lessen onregelmatig zouden willen bijwonen niet van het staan naar eenen Akademischen graad heeft kunnen uitsluiten; want men heeft niet kunnen inzien op welken grond en met welk regt, de leerlingen die de Akademien in het geheel niet bezocht hebben, gunstiger zouden behooren behandeld dan die welke gedeeltelijk daarvan hebben gebruik gemaakt. Het onvermijdelijk gevolg van deze toelating is, dat men op de Hooge Scholen geene verpligte orde of tijd van studien zal kunnen voorschrijven, hetgeen echter niet zal kunnen beletten dat men in de toekomstige reglementen de orde van de examens zoodanig zal kunnen inrigten, dat daardoor grootendeels eene regelmatige orde van studien zal ontstaan.

Bij deze geheele vrijheid van studien is het van het grootste belang teneinde de waarborgen welke de Staat en de Maatschappij regt hebben te vorderen, niet geheel zouden verloren gaan, een stelsel van strenge en volleedige examens daar te stellen; van deze hoofdzak hangen al de gunstige resultaten welke van het toekomstig Hooger Onderwijs te wachten zijn, hoofdzakelijk af; men heeft zich derhalve door de voorgedragen redactie voorbehouden de gebreken van de bestaande wijze van afnemen der examens te verhelpen; hetzij door het benoemen van Commissien van Hoogleraren, hetzij door andere middelen, welke bij een opzettelijk onderwijs zullen blijken het meest doelmatig te zijn.

Art. 47.

Deze bepaling is in de wet opgenomen, teneinde aan de belanghebbende de ruimte te laten om bij voorbeeld in de faculteit der geneeskunde den graad van doctor in de Geneeskunde of wel in de Heelkunde alleen, ofwel in de faculteit der Regtsgeleerdheid den

graad van doctor in de regten, ofwel in de Staatswetenschappen alleen, enz. te kunnen bekomen.

Art. 48.

Het regt van te Onderwijzen is bestendig aan Academische Graden verbonden geweest, men heeft dus gemeend deze bepaling te moeten behouden, temeer, dewijl de vrees voor misbruik verdwijnt door de bijgevoegde verpligting van zich aan de bepalingen der tegenwoordige wet te moeten onderwerpen.

Art. 49.

Het verleen van den Graad honoris Causa is ook tot dusverre bestendig in gebruik geweest, evenwel heeft men gemeend in dit artikel de bepaling, dat dezelve geene naar buiten werkende regten hoegenaamd, zal geven te moeten opnemen om alle aanleiding tot misbruik bij het verleen van dien graad af te snijden.

Art. 50.

De ondervinding heeft geleerd dat de wijze van toelating tot de Academische studien thans in gebruik, gebrekkig is.

Van sommige en bijzonder van kleine Kollegien of Latijnsche scholen komen onbekwame jongelieden met Certificaten van admmissie.

Die welke huis- of bijzonder onderwijs hebben genoten, worden aan de universiteiten zelve geëxamineerd, doch met deze examens is men rekkelijk, door de vrees dat de jongelieden in geval van weigering, evenwel op andere Hooge Scholen zullen aangenomen worden.

Op deze wijze worden tot de Hooge Scholen eene menigte onbekwame jongelieden toegelaten, waarvan het gevolg is, dat de Hoogleraren tot hunne bevattelijkheid moeten nederdalen, en dat de bekwame jongelieden in hunnen voortgang belemmerd worden; hetgeen voor de belangen van het Onderwijs zelve zeer schadelijk is.

Om deze zwarigheden uit den weg te ruimen heeft men gemeend eenen geheel nieuwen maatregel te moeten voorstellen, waardoor, alle de jongelieden, die tot de Academien toegelaten wenschen te worden (onverschillig op welke wijze zij de voorbereidende kundigheden zullen verkregen hebben) aan het examen van geheel onzijdige Commissien worden onderworpen. Deze Commissien door den Koning te benoemen zouden op bepaalde tijden hunne werkzaamheden uitoeffenen, volgens reglementen nader te ontwerpen. Het tweeledig examen op het einde van het artikel voorgeschreven is een gevolg van het aangenomen beginsel om jongelieden tot het

verkrijgen van den Academischen graad toe te laten, die slechts onregelmatig eenige lessen gevolgd hebben.

Art. 51.

In eenige faculteiten bestaan twee soorten van kandidaten, zoo b.v. wordt men niet toegelaten tot de lessen der Faculteit van Regtsgeleerdheid zonder Kandidaat te zijn in de Letteren. Dit Kandidaatschap is voorbereidend, geeft geene naar buiten werkende regten en moet alleen tot waarborg strekken dat men de vereischte kundigheden bezit, om de lessen der Faculteit te volgen. Doch vervolgens is er in de Faculteit zelve een tweede Kandidaatschap, hetwelk eenen wetenschappelijken graad daarstelt, waarmede men niet zelden Hooge Scholen verlaat en aan hetwelk naar buiten werkende regten aanzien van het onderwijs verknogt zijn.

Het onderhavige artikel strekt om deze bestaande bepaling te behouden; slechts wordt om alle verwarring van denkbeelden voor te komen het eerste voorbereidend kandidaatschap thans *bewijs van bekwaamheid* genoemd.

Art. 52.

Ofschoon deze bepaling de bevestiging is van hetgeen thans bestaat, gelooft men echter dat door de Reglementen de attributen van die Kollegien op eenen beteren voet behooren ingerigt te zijn. De voorname strekking der denkbeelden op dit onderwerp in de Commissie voor het openbaar Onderwijs is deze geweest, dat de meerderheid der Curatoren in de plaats daar de Hooge School is gevestigd, wonen; dat er eene afscheiding tusschen de administrative en de eigenlijke Akademische tucht welke aan Curatoren hoofdzakelijk zoude worden toegekend plaats hebbe, en dat ieder vak aan een of meerder bepaalde Curatoren opgedragen worde, opdat door het aanwezen van verantwoordelijke personen de wettelijke verordeningen met meer klem zouden worden toegepast.

Deze denkbeelden zijn der Commissie vrij aannemelijk voorgekomen en zij heeft zich voorbehouden dezelve in de toekomstige reglementen op te nemen.

Art. 53, 54 en 55.

De ondervinding zoowel als het getuigenis van verschillende Academische Senaten schijnt bewezen te hebben, dat de bepalingen omtrent de Academische tucht onvoldoende zijn, de onderhavige artikelen hebben ten doel dezelve te versterken. Het dagelijksch toezigt op het gedrag der studenten en de vaderlijke vermaningen waartoe hetzelfde aanleiding kan geven behoort uit den aard der

zaak aan den Rector en den Senaat, dewijl de Hoogleraren de studenten persoonlijk kennen en met hen in gestadigen aanraking zijn, doch juist om die reden is het te vreezen dat de Hoogleraren teveel helling tot toegeeflijkheid zullen hebben in het geval dat het noodzakelijk zal zijn straffen op hunne kweekelingen toe te passen.

Men heeft dus gemeend de toepassing van die straffen aan een meer onzijdig Kollegie te moeten opdragen, voornamelijk bestaande uit leden van het Kollege van Curatoren aan welken den Rector en een der Hoogleraren toegevoegd is, teneinde het denkbeeld van ontzag voor de Hoogleraren niet gekrenkt zouden worden en ook omdat deze nuttige inlichtingen aan Curatoren kunnen geven, als met de studenten persoonlijk bekend zijnde.

Eindelijk heeft men het raadzaam geoordeeld in het artikel uit te drukken dat de studenten aan de gewone actie der Regtbanken onderworpen zijn; niet zoozeer omdat dit beginsel aan eenigen twijfel onderhevig is, dan wel om het denkbeeld van een *forum privilegiatum* geheel te doen vervallen.

Art. 56.

Dit en de vier volgende artikelen heeft men noodzakelijk geoordeeld in de wet op te nemen, dewijl het financiële bepalingen zijn, waarop de aanvraag van fondsen in de begrooting gegrond is.

Art. 57.

Men heeft billijk gevonden ten aanzien van deze verhooving, welke thans insgelijks aan de hoogleraren verzekerd is geene verandering voor te stellen. De hoogleraren hebben geen uitzigt op bevordering en de ondervinding heeft niet zelden bewezen dat zij geheel in de wetenschappen verdiept hunne financiële belangen verwaarloozen. Deze redenen gelden insgelijks ten aanzien van artikel 58.

Art. 59.

Volgens de thans bestaande bepalingen was de verpligting tot het bepalen van het pensioen in de eerste plaats berustende op de Schatkist en slechts in de tweede plaats op het weduwenfonds in navolging van hetgeen bij andere Administratiën bestaat en teneinde de Schatkist niet te bezwaren, deze verhouding te moeten omkeeren, en dus het daarstellen van een pensioenfonds meer stellig te moeten voorschrijven; slechts bij ontoereikende van dit fonds zal de Schatkist in het ontbrekende voorzien. In artikel 88 van het Reglement op het Hooger Onderwijs in de Zuidelijke Provinciën

wordt de bepaling gevonden dat de Hoogleraren Geestelijken zijnde het regt zullen hebben hunne moeder of zuster voor het genieten van het pensioen aan te wijzen.

Het is niet noodig voorgekomen deze bepaling, waartegen overigens geene bedenkingen bestaan, in de Concept wet optenemen, dewijl dezelve natuurlijk hare plaats zal vinden in het Reglement voor het toekomstig pensioenfonds.

Art. 6o.

Deze bepaling is niet nieuw doch in het bestaande besluit op het hooger Onderwijs, is het begeven van deze Beurzen aan geene voorwaarden verbonden; men heeft getracht deze groote onbepaaldheid waarvan misbruik zoude gemaakt kunnen worden eenigszins te beperken en de bedoeling van den wetgever in een helder daglicht te stellen.

HOOFDSTUK II.

Bijzondere Scholen.

De toelating der bijzondere Scholen, zonder voorafgaande toestemming van het plaatselijk of het algemeen bestuur, is eene der voornaamste kwesties, welke behandeld zijn geworden.

Men heeft in de jongste tijden, de onvoorwaardelijke vrijheid van Onderwijs gevorderd op grond van een natuurlijk aangeboren Regt, dat iedereen zoude bezitten, om zijn kennis openlijk aan anderen mede te deelen. Dit gevoelen kan te ver getrokken worden en is dan minder toepasselijk op het dagelijksch leven.

Natuurlijk aangeboren regten kunnen niet dan in den natuurstaat gelden; doch zoodra men zich in de maatschappij verplaatst, moeten de natuurlijke regten, indien dit noodig is, aan het Maatschappelijk belang opgeofferd worden. Scholen bestaan niet dan in gevormde Maatschappijen, zij zijn in dezelve een voorwerp van Staatsbelang, dat in het domein der wet valt, en de Maatschappij heeft het regt om voor het houden der Scholen evenals voor zooveel andere voorwerpen, zoodanige waarborgen te vorderen, als in het algemeen belang geëischt wordt.

Andere en meer gewigtige redenen kunnen er aangevoerd worden om de vrije toelating aan te bevelen. De bijzondere Scholen hebben altijd bestaan; de ondervinding heeft bewezen dat zij onmisbaar zijn, daar de openbare Scholen met geene mogelijkheid in al de verschillende behoeften van eenen gevorderden Maatschappelijken toestand kunnen voorzien; indien de vrije toelating niet aangenomen wordt, is het, bij de algemeene bestaande zucht naar

meerdere vrijheid op dit onderwerp, te voorzien dat vele van die instellingen, welke een onbetwistbaar nut stichten niet zullen daargesteld worden, dewijl de oprigters zich niet aan veelvuldige beperking zullen willen onderwerpen.

De maatregel zal de gemoederen bedaren en aan de vrij algemeene strekking der denkbeelden tegemoet komen; want; de klagten sedert eenigen tijd gerezen, zijn niet zoozeer gerigt geweest tegen het daarstellen van openbare Scholen of tegen het maken van bepalingen tegen het onderwijs, dan wel tegen den grooten invloed welke het Gouvernement op de bijzondere Scholen, uitoeffende.

De vrije toelating zal bovendien krachtig medewerken, om veel tegenkanting, veel inwendige haat en tweespalt uit te doven. De ingezetenen eener Gemeente, welke met de Openbare Scholen geen genoegen kunnen nemen, zullen in de vrije toelating een hulpmiddel vinden, om hunne behoeften te voldoen en geen voorwendsel vinden tot billijke klagten.

Bij het stelsel van admmissie door de plaatselijke of algemeene besturen, integendeel, zoude, ingeval van weigering derzelve, door die ingezetenen, luide klagten over verdrukking aangeheven en allerlei hatelijke aantijgingen geuit worden.

Tot de oprigting eener bijzondere School wordt thans vereischt de voorgaande toestemming tot het oprigten der School, de toelating of goedkeuring van de personen die in dezelve Onderwijs willen geven en het bezitten door die personen van bewijzen van goede zeden en bekwaamheid. Om de redenen hierboven ontwikkeld, zoude men thans voorstellen, de twee eerste hierboven genoemde vereischten niet langer te vorderen, maar zich te bepalen tot de derde, gevoegd bij de andere voorwaarden aan al de Onderwijzers gemeen, in het art. 5 vermeld.

Door middel van de vervulling van al deze voorwaarden van toelating en van eenige beperkingen welke de plaats moeten vervangen van de waarborg, welke de voorafgaande toelating der plaatselijke besturen opleverde en waarover nader zal gehandeld worden, mag men de hoop voeden, dat geen wezenlijke of algemeene belangen gekrenkt zullen worden.

1e Afdeling.

Lagere Scholen.

Art. 61.

Ofschoon men gemeend heeft het beginsel van de vrije toelating der bijzondere Scholen te moeten aannemen, is men echter niet van gevoelens geweest, dat hetzelfde op eene gelijke wijze ten aanzien van de drie takken van het Onderwijs moest toegepast worden.

Bij het Lager Onderwijs heeft men met de geheele volksmassa en in den regel met minder verlichte ouders te doen, deze omstandigheden vorderen buitengewone voorzieningen.

Door het aangenomen stelsel, van het oprigten van tenminste eene openbare School in elke gemeente heeft men aan dezelve eenen finantieelen last opgelegd en de verpligting is dus ontstaan om te zorgen, dat de Gemeenten zooveel mogelijk de vruchten plukken van de opofferingen welke zij zich moeten getroosten. Men behoort dus de Gemeente Scholen te beveiligen tegen alle onbezonnen mededinging, die niet met de daad zoude strekken om aan eene wezenlijke behoefte te voorzien.

Het middel daartoe meent men gevonden te hebben; in de vrije toelating van de Onderwijzers van den 1e rang en 2e rang en in de geheele uitsluiting van die van den 3e en 4e rang.

Tot het verkrijgen van den 3e en 4e rang, worden geene groote bekwaamheden vereischt, het getal dezer onderwijzers zal dus altijd aanzienlijk zijn, zij zullen in den regel de minst voordeelige Scholen waarnemen en dus steeds tot verbetering van hun lot geneigd zijn, bij de minste aansporing, zich in eene onbezonnen mededinging met de Openbare Scholen, te begeven.

Van de Onderwijzers van den 1e en 2e rang heeft men dit alles niet te wachten; tot het verkrijgen dezer rangen worden grootere bekwaamheden vereischt en derzelver getal zal dus geringer zijn: zij zullen in den regel de meest voordeelige scholen bezetten, dus een ruim bestaan hebben en zich niet tot mededinging met de Openbare Scholen inlaten, dan wanneer er gegronde uitzigten zijn, dat zij door dezelve in een wezenlijk bestaande behoefte zullen voorzien en in dat geval is zoo-danige mededinging wenschelijk.

Men heeft des te minder zwaarigheid gevonden den onderhavigen maatregel voor te stellen, dewijl de billijkheid schijnt te vorderen, dat de bijzondere onderwijzers van geen beter Conditie gemaakt worden dan de Openbare.

Behalve de vervulling der algemeene voorwaarden zijn de Openbare onderwijzers bovendien onderworpen aan het vergelijkend examen en de keus van het plaatselijk bestuur, ook blijven zij steeds als publieke beambten aan dit bestuur ondergeschikt.

De bijzondere Onderwijzers geven deze meerdere waarborgen niet, en niets schijnt dus billijker dan van dezelve in het belang der Maatschappij, den waarborg van eene grootere bekwaamheid te vorderen.

§ 6. In het overleggen van dit programma heeft men gemeend een voornaam middel van bedwang, ten aanzien van de bijzondere Onderwijzers te vinden. Men zal door ditzelve niet alleen weten, welke personen onderwijzen; waaruit het Onderwijs bestaat en welke boeken gebruikt worden: maar bij overtredingen, welke de tusschen-

komst van de Regtbanken vorderen, zullen deze programma's dadelijk een stuk van bewijs opleveren waarop de actie ingesteld zal kunnen worden, alle uitvluchten op onwetendheid gegrond zullen vanzelve vervallen en daardoor het bewijs van het aangetijgde feit veel gemakkelijker zijn.

Het overleggen van het programma aan Gedeputeerde Staten heeft niet ten doel, om dezelve over het al of niet wenschelijke van de toelating te doen oordeelen en daardoor als het ware den bijzonderen Onderwijzer aan eene soort van indirecte goedkeuring te onderwerpen.

Dit zoude in de tegenwoordige omstandigheden weinig nut hebben en daarenboven lijnrecht strijdig zijn, met het aangenomen beginsel van vrije toelating, behoudens van de vervulling van de voorwaarden in de wet uitgedrukt.

Het aanbieden van het programma aan Gedeputeerde Staten heeft alleen ten oogmerk, dezelve te doen oordeelen, of de voorwaarden door de wet vereischt, vervuld zijn, en of de bijzondere Scholen in den geest der zelve ingerigt zijn. Het is daarom dat men de tusschenkomst der Gedeputeerde Staten slechts gegrond heeft op de bepalingen der tegenwoordige wet.

ze Afdeling.

Middelbare Scholen.

Art. 65.

§ 1. De redenen die genoopt hebben om het bijzonder Lager Onderwijs aan strengere bepalingen dan het openbaar te onderwerpen, bestaan ten aanzien van het bijzonder Middelbaar onderwijs niet in gelijke mate. Men heeft hier geene instellingen waarvan de oprigting verpligtend is, tegen mededinging te beschermen; geene stellige verpligting ten aanzien van finantieele Gemeente belangen, een veel kleiner getal ingezetenen heeft bij deze Scholen belang en het geldt hier meer verlichte ouders; die in den regel in staat zullen zijn, zelfs hunne keuze te doen.

Men heeft het dus niet noodzakelijk geoordeeld, van de onderhavige onderwijzers grootere bekwaamheden dan van de openbare te vorderen, hetgeen buitendien in de uitvoering moeilijk zoude zijn geweest, daar het middelbaar Onderwijs reeds hooge wetenschappelijke graden verondersteld, boven welke het niet mogelijk schijnt iets te vorderen.

Men heeft zich niet kunnen ontveinzen, dat het voor de Middelbare Scholen aangenomen stelsel, wel eenige zwarigheden overlaat, zoo, bijvoorbeeld: zal het, juist omdat het getal der Openbare

Scholen niet groot is, aan eenige bijzondere Scholen, die, om welke redenen dan ook, door het publiek gerugsteund zullen worden, veel gemakkelijker vallen de Openbare Scholen te onderdrukken.

De meerderheid heeft echter moeten bekennen geen middel te hebben gevonden, om dit te beletten, tenzij door het geheel verbieden van het bijzonder middelbaar onderwijs; want zelve de verplichting tot voorafgaande toestemming, zoude hier niets baten, de Gemeente Besturen zouden in de meeste gevallen, die goedkeuring geven indien het publiek zich voor zoodanige Scholen verklaarde, terwijl het hooger bestuur ook moeilijk op grond van denkwijze, de agreatie zoude kunnen weigeren.

De meerderheid heeft derhalve op deze gronden en die hierboven ontwikkeld geene vrijheid kunnen vinden om het verbieden van het bijzonder Middelbaar onderwijs aan te raden.

3e Afdeling.

Scholen van Hooger Onderwijs.

Art. 66.

§ 1. Evenals bij de andere takken van het onderwijs; heeft men hier de hoedanigheid van inboorling overeenkomstig art. 9 der Grondwet gevorderd, doch vermeent bovendien de dispensatie van die bepalingen aan den Koning te moeten voorbehouden.

Het geval zal kunnen bestaan dat vreemde Hoogleraren van erkende verdiensten, zich gedurende eenige jaren hier te Lande aan het hooger onderwijs zullen komen toewijden, echter met het oogmerk om naar hun vaderland terug te keeren.

In zoodanige gevallen behoort de koning bevoegd te zijn, in het belang van het onderwijs, dispensatie te verleenen, teneinde Hoogstdezelve niet in de verplichting te brengen, telkens daarvan aan de Staten Generaal, ingevolge art. 68 der Grondwet kennis te geven.

Voor de onderwijzers in de middelbare- en lagere scholen blijft de weg van naturalisatie open.

Door dezelve te vragen, zullen zij het bewijs geven, dat zij het voornemen hebben, in het Land te blijven, en men zal op die wijze waarborgen verkrijgen voor het geven van eene Nationale opvoeding.

§ 3. Ofschoon art. 2 van het besluit op het hooger Onderwijs van 2 Augustus 1815 no. 14, het geven van Hooger Onderwijs voor elkeen vrijgesteld heeft, die zich daartoe geschikt gevoelde, zonder eenige voorwaarde van bekwaamheid te vorderen, heeft men niet gemeend deze bepaling te moeten navolgen. De gronden van billijkheid bij gelegenheid van het bijzonder Middelbaar Onderwijs aangevend, pleiten hier evenzeer om de personen, die in bijzondere

instellingen van hoog Onderwijs lessen geven, van geen betere Conditie te maken, dan die welke op de openbare Scholen onderwijzen. Het overleggen, van een bewijs van goede zeden, is hier niet gevorderd, dewijl men die, in personen met eenen hoogen wetenschappelijken graad bekleed moet veronderstellen daarenboven zijn menschen van dien rang te veel bekend, dan dat het mogelijk zoude zijn, dat zij bij erkende slechte zeden eenige bijval zouden vinden of Leerlingen bekomen. Het onderwerp uit een algemeen oogpunt beschouwende bestaan er minder redenen om hetzelfde aan gestrengre bepalingen te onderwerpen, dan ten aanzien van het middelbaaren Lager Onderwijs, daar de mededinging met de Hooge Scholen in geen geval eene zeer gemakkelijke zaak zal zijn. Groote mededinging is dus niet te vreezen en men heeft derhalve ruimte om ten deze iets toe te geven.

HOOFDSTUK 3.

Van De Weering der Misbruiken.

Art. 68, 69, 70.

Het is hier de plaats om de regelen te ontwikkelen, die men ten opzichte van het weeren der Misbruiken, welke, in het Onderwijs kunnen plaats grijpen en van het bestraffen der onderwijzers, gemeend heeft te moeten volgen.

De openbare Onderwijzers staan onder een tweeledig toezigt, in hunne dubbele hoedanigheid, van Gemeente Ambtenaren en van Onderwijzer. In hunne *eerste* betrekking zijn zij noodzakelijk en onvermijdelijk aan het toezicht der autoriteiten onderworpen, in de *tweede* kunnen zij door de Autoriteit, welke de benoeming gedaan heeft, ingeval van nalatigheid, weerspannigheid, zedeloosheid, of om andere redenen, ontslagen worden. Ofschoon de bijzondere onderwijzers eene dezer hoedanigheden missen, zijn en blijven zij zoowel als de openbare, aan het straffend toezigt van het algemeen bestuur onderworpen.

Dit algemeen straffend toezigt door middel van afzetting, onbekwaam verklaren enz. wordt thans uitgeoeffend ten aanzien van de Lagere Scholen, door het plaatselijk provinciaal of Landsbestuur en ten aanzien van de Latijnsche Scholen, op een onderschijden wijze in de verschillende deelen van het Rijk, in het Noorden door het plaatselijk provinciaal of Landsbestuur, in het Zuiden, alleen door den Minister van Binnenlandsche Zaken. Deze Staat van zaken is voor verbetering vatbaar toegeschenen en men heeft getracht dit doel door de volgende maatregelen te bereiken. Ten einde de *openbare* onderwijzers niet aan overijlde besluiten of wel de grilligheid van

weinig verlichte kleine plaatselijke Besturen; over te geven, en dezelve ook te waarborgen, tegen de kuiperijen van de eene of andere partij heeft men noodig geoordeeld het ontslag van de plaatselijke besturen aan de Goedkeuring van Gedeputeerde Staten, te onderwerpen, zonder evenals bij de benoemingen een onderscheid te maken, tusschen de steden en het platte land, want zoo men in de groote steden, dan ook minder overijlde besluiten mag verwachten; zijn dezelve niet minder als het platte land aan kuiperijen bloot gesteld. Het ontslag door Gedeputeerde Staten goedgekeurd zijnde blijft het desnietteenstaande den *Openbaren* onderwijzer onverlet, om te trachten, eene nieuwe benoeming te verkrijgen of wel als bijzonder onderwijzer op te treden, in beide gevallen gebruik makende van zijne bevoegdheid, tot het geven van onderwijs, die hij heeft blijven behouden. Deze maatregel van ontslag is niet op de *bijzondere* onderwijzers toepasselijk. Dewijl die geene plaatselijke benoeming hebben; maar de volgenden zijn even zeer op hen als op de *Openbare* Onderwijzers betrekkelijk. Er kunnen n.l. gevallen bestaan, dat het noodzakelijk is, den *Openbaren* Onderwijzer nog andere straffen op te leggen, dan het ontslag hierboven vermeld, of wel ten aanzien van den *bijzonderen* onderwijzer de vervolging te beginnen, wanneer vermaningen vruchteloos zijn gebleven of wel eindelijk bij zeer verzwarende omstandigheden in het belang van de Maatschappij de bevoegdheid tot het geven van onderwijs zoowel aan de *openbare* als *bijzondere* onderwijzers geheel te ontnemen door het ontnemen van het bewijs van bekwaamheid.

Men heeft getracht de gevallen in welke deze buitengewone straffen zouden toegepast worden in de wet uit te drukken; doch ten aanzien van het lichaam hetwelk die zouden moeten uitspreken, heeft men lang getwijfeld. In de eerste plaats bood zich het Kollegie van Gedeputeerde Staten aan. De toepassing intusschen van de boeten en gevangenisstraf zoude in geen geval aan de gewone Regtbanken kunnen onttrokken worden, zoodat alleen het intrekken van het bewijs van bekwaamheid overbleef, doch men heeft geoordeeld dat de strekking van de artikelen 165—166 en 167 der Grondwet, en het sedert eenigen tijd aangenomen beginsel, om aan Gedeputeerde Staten zooveel mogelijk het uitspreken van administratieve vonnissen te ontnemen, niet toelaten de tusschenkomst van dat Kollege aan te raden.

Vervolgens is men lang blijven stil staan bij het denkbeeld om de onderhavige regtsmagt aan speciale Commissien op te dragen. In iedere Provincie zoude zoodanige commissie opgericht zijn geworden, zamengesteld, uit twee Leden der Provinciale Staten, twee Leden van het Gerechtshof en twee notabele ingezetenen, welke hare regtsmagt over al de Lage- en middelbare Scholen in de Provincie

uitgeoefend zouden hebben. Eene algemeene Commissie bij het Gouvernement gevestigd, zamen gesteld uit twee Leden der Staten Generaal, twee Leden van den Raad van State, twee Leden van het Hoog Gerechtshof en twee notabele ingezetenen zoude hare regtsmagt hebben uitgeoefend over al de Hooge Scholen, in het Rijk. Bij nadere overweging heeft men echter dit denkbeeld al spoedig moeten verlaten.

In de eerste plaats, kan men aan de Provinciale Staten de executie der wet aan dezelve volgens art. 145 der grondwet opgedragen, niet ontnemen anderen deels zijnde onderwijzers, vooral de misdrijven door hen gepleegd wordende, evenals de andere ingezetenen, aan de gewone Regtbanken onderworpen, aan welke ook, tengevolge van art. 169 der grondwet, de toepassing van de boeten en de gevangenisstraf in de tegenwoordige Concept wet daargesteld, bezwaarlijk kan worden ontnomen.

Men had behalve de verklaring tot onbevoegdheid nog andere Administratieve bemoeijenissen aan die Commissien willen opdragen, zoo als: de beoordeeling van het Programma en eenen zekeren invloed op de benoemingen, doch hiertegen heeft men ingebracht, dat volgens het in de Concept wet aangenomen beginsel, de beoordeeling van het programma alleen ten doel had nategaan of aan de voorwaarden door de wet gesteld voldaan was, hetwelk geheel tot de executie der wet behoorde, aan de Gedeputeerde Staten door de Grondwet opgedragen, terwijl de invloed op de benoemingen, insgelijks aan Gedeputeerde Staten behoorde, als de Natuurlijke Voogden van de plaatselijke besturen zijnde, welken invloed hen daarenboven voor eene menigte ambten, in de verschillende Provinciale en Stedelijke Reglementen van Bestuur opgedragen is. Er zoude dus ten slotte, voor den werkkring der bedoelde Commissien geene andere ruimte overblijven dan de verklaring van onbekwaamheid tot het verder geven van Onderwijs, door het intrekken van het bewijs van bekwaamheid.

Het is niet aangeraden voorgekomen om voor dit eenige punt eene buitengewone Regtbank met Speciale attributen, buiten de magten door de grondwet ingesteld, oprigten; zoodanige maatregelen waartegen zich overigens Art. 166 der grondwet verzet, maken meestal een onaangename indruk en bij de tegenwoordige strekking der denkbeelden, zoude het daarstellen derzelve hoogst bedenkelijk zijn. Men heeft ook des te minder reden gezien om tot de oprigting dier Commissien over te gaan, daar de gevallen waarin het onbekwaam verklaren tot het geven van verder onderwijs uitgesproken zal moeten worden, zeer zeldzaam zullen zijn, niet alleen uit den aard der zaak, maar ook omdat men gemeend heeft, die onbekwaam verklaring, welke als eene zeer strenge straf te beschouwen is, alleen

op de zeer zware overtredingen, toepasselijk te moeten maken.

De wijze van benoeming van het personeel dezer Commissien, heeft ook eene zwaarigheid opgeleverd.

Indien de Leden door den Koning benoemd worden, zal men met de tegenwoordige gesteldheid der geesten, welligt hunne onafhankelijkheid in twijfel trekken, waardoor hunne vonnissen derzelve moreelen invloed zullen missen, en met eene andere wijze van benoeming, ziet men geene redenen waarom de voorkeur niet zoude gegeven worden, aan de Constitutionele magten door de grondwet ingesteld, waartegen dergelijke bedenkingen niet kunnen geopperd worden.

Alle deze redenen hebben geleid tot het besluit, om bij de bemoeijenissen welke de regtbanken, reeds krachtens de grondwet bezitten, ook te voegen, het verklaren van onbekwaamheid tot het verder geven van Onderwijs.

Deze maatregel behalve de redenen hierboven opgegeven, biedt nog dit bijzonder voordeel aan, dat het Gouvernement daardoor bevrijd blijft, van eene altijd onaangename tusschenkomst ten aanzien van de toepassing van strafbepalingen. In het aangenomen stelsel, volgt alles den gewonen weg van regten, terwijl met de daarstelling van Commissien, het hooger beroep op den Koning bezwaarlijk zal kunnen gemist worden.

Het kan niet ontkend worden dat de tusschenkomst van de Regtbanken, niet van alle zwaarigheid ontbloot is.

De overtredingen op het stuk van Onderwijs zijn veelal van eenen onbestemden aard; eene verkeerde strekking of wel verderfelijke beginselen, uit eene reeks van woorden en geschriften, en leeringen, of andere omstandigheden afgeleid, zijn moeilijk tot bewijs te brengen, en derzelve beoordeeling kan niet met die van een bepaald uitgedrukt feit gelijk gesteld worden.

Evenwel mag men hopen dat de Regtbanken, het gewigt, der hen opgedragen taak zullen gevoelen, en dat door den tijd eene regtsleer op het onderwerp zal geboren worden, welke aan de behoeften der Maatschappij zal voldoen.

In allen gevalle is het te voorzien dat het getal der zware overtredingen, zeer gering zal zijn en het weeren der mindere geschieden minst voor zooveel de Openbare onderwijzers betreft, op de meest krachtige wijze, door het ontslag aan de Plaatselijke Besturen, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten toegekend.

Art. 71.

De bevoegdheid tot het maken van procesverbalen aan de Schoolopzieners toegekend, is geheel nieuw.

Bij het aangenomen stelsel om de Onderwijzers voor de regt-

banken te vervolgen, was zoodanige maatregel noodig, ten einde de Schoolopzieners die door hun dagelijksche bemoeijenissen met de Scholen, het meest in staat zijn de misbruiken te ontdekken, hunne klagten op eene regelmatige wijze voor de Regtbanken zouden kunnen brengen en het in de wet aangenomen beginsel van een programma geeft daartoe meer dan ooit aanleiding.

Art. 73.

Men heeft in dit en de twee volgende artikelen, niet alleen van den onderwijzer maar ook den persoon aan het hoofd van de instelling geplaast gesproken; dewijl zonder deze voorzorg, het geval zich zoude kunnen voordoen, dat men om de bepalingen van de wet te ontduiken, aan het onderwijs vreemde personen, zoodanige instellingen zoude doen beheeren.

Art. 75.

De gevallen hier opgenoemd, zijn de eenige tegen welke, de verklaring van onbevoegdheid tot het verder geven van onderwijs zal uitgesproken worden; de strengheid dezer straf, wordt door het algemeen belang en het kennelijk boos opzet der overtreding, geregtvaardigd.

Art. 76.

Ingevolge het verlangen van den Koning, zijn in de tegenwoordige Concept wet, slechts hoofdbepalingen, waarbij het publiek een meer dadelijk belang heeft; opgenomen. Het is waar, door de bevoegdheid tot het maken van reglementen op vele plaatsen in de wet uitgedrukt, kan in vele punten voorzien worden, doch er bestaan buitendien nog eene menigte punten welke niet in de termen van de artikelen der Concept wet vallen en die door reglementen in de Conceptwet niet aangewezen, zullen bepaald moeten worden.

Het is niet twijfelachtig, dat uit kracht van de Koninklijke magt en ook naar aanleiding van Art. 226, der grondwet Zijne Majesteit de bevoegdheid heeft zoodanige Reglementen uittevaardigen, doch men heeft gemeend ten einde dit beginsel boven allen twijfel te verheffen en aan vele verkeerde denkbeelden een einde te maken, hetzelfde in de wet te moeten uitdrukken.

Het is niet te ontkennen dat dit tot eenige moeilijkheden bij gelegenheid van de beraadslagingen in de Staten Generaal zal aanleiding geven; doch men heeft verkieslijk gevonden, de kwestie vooraf te doen beslissen dewijl die zich toch in allen gevalle bij de executie der wet zoude voordoen, en wijl het uitvaardigen van Reglementen niet door de wet voorgeschreven, zeer waarschijnlijk aanleiding tot klagten zoude geven, welke hoezeer ongegrond de gemoederen echter opnieuw zouden verontrusten.

De voorzitter der Kommissie.

VOLLEDIGE TITELS DER AANGEHAALDE WERKEN EN ARTIKELEN.

- Albers, P., Geschiedenis van het Herstel der Hiërarchie in de Nederlanden I. Nijmegen 1903 (aangehaald als *Albers I*).
- Bigot, L. C. T., Een Paedagoog uit de Patriottentijd: J. H. Swildens in: Paedagogische Feiten en Beschouwingen, Amsterdam 1936. bl. 140 vgl. (*Bigot*).
- Boeles, Mr. W. B. S., De Patriot J. H. Swildens, Publicist te Amsterdam, daarna Hoogleraar te Franeker. Leeuwarden 1884. (*Boeles*).
- Bolkestein, G., De Voorgeschiedenis van het Middelbaar Onderwijs 1796—1863. Amersfoort z.j. (1914) (*Bolkestein*).
- Buddingh, D., Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs, met betrekking tot het Bijbellezen en Godsdienstig Onderrigt op de Scholen in de Nederlanden, naar aanleiding van het Koninklijk Besluit van 2 Januari 1842. 's-Gravenhage 1842 (*Buddingh*).
- Bijdragen betreffende den staat en de verbetering van het schoolwezen in het Bataafsche gemeenebest en in het Koninkrijk Holland I—IX Leyden 1800—1809. (*Bijdragen*).
- Bijdragen ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding voornamelijk met betrekking tot de lagere scholen in Holland. Leyden-Amsterdam 1810—1814. (*Bijdragen*).
- Bijdragen, Nieuwe — ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding, voornamelijk met betrekking tot de lagere scholen in de vereenigde Nederlanden, Leiden, 's-Gravenhage 1815—1877. (*Nieuwe Bijdragen*).
- Colenbrander, Dr. H. T., Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795—1840 b.v.: Negende deel. (1825—1830) Tweede Stuk. (*Gedenkstukken IX²*).
- Colenbrander, Dr. H. T., Ontstaan der Grondwet I en II. 's-Gravenhage 1908 en 1909. (*Ontstaan der Grondwet*).
- Dagverhaal der Handelingen van de Nationale Vergadering representeerende het Volk van Nederland, dl. 1—13. De Haage 1796. (*Dagverhaal*).
- Denkbeelden, Algemeene — over het Nationale Onderwijs ingeleverd in den jare 1796, van wegen de vergadering van Hoofdbestuurders der Nederlandsche Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen, aan de Commissie uit de Nationale Vergadering, Representeerende het Volk van Nederland; benoemd en gelast tot het ontwerpen van een Plan van Openbaar Nationaal Onderwijs. Z.p. en j. (*Algemeene Denkbeelden*).
- Van den Ende, A., Geschiedkundige Schets van Neêrlandsch Schoolwetgeving. Deventer 1846. (*Van den Ende*).
- Faguet, E., Le Libéralisme. Paris 1902. (*Faguet*).
- Falck, A. A., Brieven 1795—1943, II 's-Gravenhage 1961. (*Falck*).
- Gerretson, Dr. C., Een aanvulling op de Briefwisseling van Bisschop Van Bommel met Koning Willem I. Historisch Tijdschrift XIII (1934) blz. 285—302. (*Gerretson, Aanvulling*).

- Gerretson, Dr. C. en Goslinga, Dr. A., Groen van Prinsterer, Schriftelijke Nalaten-
schap, Deel I. Bescheiden, bewerkt door Dr. C. Gerretson. (*Gerretson,
Groen*) (ter perse).
- Van der Giezen, Dr. A. M., De eerste Fase van de schoolstrijd in Nederland
(1795—1806), Assen 1937. (*Van der Giezen*).
- Goslinga, Dr. A., Koning Willem I als Verlicht Despoot. Baarn 1918. (*Goslinga*).
- Ter Gouw, J., Beknopt Historisch Overzicht van onze Nationale Schoolwetgeving.
Amsterdam 1862. (*Ter Gouw*).
- Groen van Prinsterer, Mr. G., Nederlandsche Gedachten II 1830, 's-Gravenhage
1830. (*Nederlandsche Gedachten 1830*).
- Groen van Prinsterer, Mr. G., Verspreide Geschriften. I en II. Amsterdam 1859
en 1860. (*Verspr. Geschr.*).
- Groen van Prinsterer, Mr. G., Bijdrage tot Herziening der Grondwet in Neder-
landschen zin. Leiden 1840 (*Bijdrage Herziening Grondwet*).
- Groen van Prinsterer, Mr. G., Handboek der Geschiedenis van het Vaderland.
Zesde druk. 's-Gravenhage z.j. (*Groen Handboek*).
- Gunning Wzn., Dr. J. H., Niet „Openbaar of Bijzonder” — maar „Goed of
Slecht”. Volksontwikkeling, 20e Jaargang, Oct. 1938, bl. 1. (*Gunning*).
- Handboekje voor de Zaken der Roomsche Katholieke Eeredienst. Derde Jaargang
1849. 's-Gravenhage 1848. (*Handboekje III*).
- Hentzen, C., De Politieke Geschiedenis van het Lager Onderwijs in Nederland
van 1795 tot 1813. De Vestiging van het Staatsmonopolie. Nijmegen.
's-Hertogenbosch, Antwerpen 1920. (*Hentzen*).
- Van Hoorn, L., De Nederlandsche Schoolwetgeving voor het Lager Onderwijs
1796—1907. Groningen 1907. (*Van Hoorn*).
- Kuyper, Dr. A., Eenige Kameradviezen uit de jaren 1874 en 1875. Amsterdam
1890 (*Kuyper Kameradviezen 1874—75*).
- Meylink, Mr. A. A. J., Officiële Geschiedenis der Wet van 1806. 's-Gravenhage
1857 (*Meylink*).
- Monchamp, G., L'évêque Van Bommel et la Révolution belge. Bulletins de la
Classe des Lettres de l'Académie Royale de Belgique 1905. p. 393—488.
Bruxelles 1905 (*Monchamp*).
- Noordziek, J. J. F., Verslag van de Handelingen der Staten Generaal van 1815—
1847. 's-Gravenhage 1859 v.v. (*Noordziek m.j.*).
- Pirenne, H., Histoire de Belgique VI. Bruxelles 1926. (*Pirenne VI*).
- Rapport der Commissie, bijeengeroepen door Koninklijk Besluit van 13 April
1828, No. 100, ter raadpleging over sommige punten betreffende het
Hooger Onderwijs. 's-Gravenhage 1830. (*Rapport Commissie Hooger
Onderwijs*).
- Rapport adressé au Roi par la Commission nommée par l'arrêté de Sa Majesté
du 19 Février 1829, No. 4, pour la Révision des Dispositions existantes
sur l'instruction moyenne. La Haye, 1830 (*Rapport Commissie Middel-
baar Onderwijs*).
- Scholten, L. W. G., Thorbecke en de Vrijheid van Onderwijs tot 1848. Utrecht
1928. (*Scholten*).
- Stokman, S., De Religieuzen en de Onderwijspolitiek der Regeering in het Ver-
eenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814—1830), 's-Gravenhage 1935.
(*Stokman*).
- Swildens, J. H., Burger- of Huismans Almanach en Leerzaam Belangboekje voor

- alle standen en kostwinningen, voor het jaar 1790, Amsterdam bij W. Holtrop. (*Leerzaam Belangboekje voor 1790*).
- Terlinden, Ch., Guillaume Ier, Roi des Pays Bas, et l'église catholique en Belgique, 2 deelen, 1906. (*Terlinden*). (Bruxelles).
- (Thorbecke, J. R.), Over het bestuur van het onderwijs in betrekking tot eene aanstaande wetgeving, Zutphen 1829. (*Thorbecke*).
- Verberne, L. G. J., Gijsbert Karels Leerjaren. Amsterdam 1931. (*Verberne*).
- Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen. Achtste deel Middelburg. MDCCLXXXII. (*Verhandelingen VIII*).
- Verhandelingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, IX, Utrecht 1801. (*Verh. Utr. Gen. IX*).
- Verslagen nopens den staat der Hooge, Middelbare en Lagere Scholen in het Koninkrijk der Nederlanden, gedaan aan de Staten-Generaal 1816—1840 's-Gravenhage 1842. (*Verslagen 1816—1840*).
- Verzameling van Stukken bevattende de Antwoorden van De Commissien van Onderwijs en van de Gedeputeerde Staten in de Provinciën. Te 's-Gravenhage, Ter Algemeene Landsdrukkerij 1830. (*Verzameling Antwoorden*).
- Verzameling Reglementen voor het Onderwijs in de Zuidelijke Provinciën. Bibl. O.K.W. No. 526. Dit is een particuliere verzameling van Reglementen aanwezig in de Bibliotheek van het Departement van O.K.W. te 's-Gravenhage. (*Verzameling Reglementen*).
- Witlox, J. H. J. H., De Katholieke Staatspartij in haar oorsprong en ontwikkeling geschetst, 's-Hertogenbosch I 1919, II 1927. (*Witlox*).
- Woltjer, Dr. J., Wat is het doel van het Christelijk Nationaal Schoolonderwijs? Amsterdam 1887. (*Woltjer*).
- Ten Zeldam Ganswijk, D. J., Bijdragen tot de Geschiedenis van het Staatsbestuur in ons Vaderland en meer bijzonder in het gewest Zuid-Holland, Gedurende de Jaren 1813 tot en met 1845 I. Dordrecht 1847. (*Ten Zeldam-Ganswijk*).

LIJST VAN IN DEZE STUDIE VERWERKTE ARCHIEFSTUKKEN.

Als geen bijzondere aanwijzing is gegeven, bevindt het stuk zich in het
Algemeen Rijksarchief.

De in de Bijlagen opgenomen stukken zijn cursief gedrukt.

- 4 December 1813. Besluit van het Voorloopig Bewind tot handhaving van de
No. 21. onderwijswet van 1806. S.S., 4 Dec. 1813. No. 21. Ge-
drukt bij *Van Hoorn*, 286.
- 15 Maart 1814. Nota van den Commissaris-Generaal voor de Binnenlandsche
No. 6. Zaken (Van Stralen) over de handhaving van de onderwijs-
wetgeving. S.S., 20 Maart 1814. No. 2. Gedrukt bij
Van Hoorn, 287—291.
- 20 Maart 1814. Souverein Besluit, waarbij de Wet van 3 April 1806 in
No. 2. werking wordt gebracht. S.S., 20 Maart 1814. No. 2.
Gedrukt bij *Van Hoorn*, 292—293.
- 3 Juni 1817. Kon. Besluit tot stichting van enkele modelscholen in het
Zuiden. S.S., 3 Juni 1817. Geheim, La T. 2.
- 17 Juni 1817. Kon. Besluit tot machtiging van den Commissaris Generaal
No. 103. voor het Onderwijs en voor de Kunsten en Wetenschappen
om een bijeenkomst te beleggen van personen, gekozen uit
elke der Zuidelijke Provinciën. S.S., 17 Juni 1817. Litt.
M. 4. No. 103.
- 8 September 1817. Missive van Van Gobbelschroy aan den Koning met ver-
No. 1928. melding van het resultaat van de vergadering van 19 t/m 22
Aug. 1817, te Brussel, en voorstel tot instelling van jury's.
S.S., 9 Sept. 1817. La S. No. 19.
- 9 September 1817. K.B. tot instelling van een tijdelijke jury voor het middel-
No. 19. baar en lager onderwijs in de Zuidelijke Provinciën. S.S.,
9 Sept. 1817. La S. No. 19. Gedrukt *Verzameling Regle-
menten* No. 8.
- 11 November 1817. K.B. om aan de jury's in Limburg en Antwerpen corres-
No. 67. pondeerende leden toe te voegen. S.S., 11 Nov. 1817.
No. 67.
- 10 Maart 1821. Voordracht van Falck met ontwerp van K.B. tot ontbin-
No. 201. ding van de tijdelijke jury's in het Zuiden en instelling van
Commissiën van Onderwijs. S.S., 16 Maart 1821. No. 87.
- 16 Maart 1821. K.B. tot instelling van Commissiën van Onderwijs (eerst in
No. 87. Antwerpen en Limburg). S.S., 16 Maart 1821. No. 87.
Gedrukt *N. Bijdragen*, 1821, 469—473; zie ook: *N. Bij-
dragen*, 1822, 612—617; 1823, 867—870; 1824, 293—
298; 403—413.
- 20 Mei 1821. Ministerieele Instructie voor de Districtsschoolopzieners en de
No. 11. Commissiën van Onderwijs in de Zuidelijke Provinciën.
S.S., 20 Mei 1821. No. 11. Gedrukt: *Bijvoegsel Staatsblad*

- 1821 I. bl. 352—370. *N. Bijdragen* 1821. bl. 482—508. *Verzameling Reglementen* No. 9. (Ook een gedrukt exemplaar in S.S. Kabinet portef. 6160.)
- 18 Augustus 1821. Falck aan den Koning over regeling van de schoolvervullingen in het ontworpen Reglement van Zuid-Holland. S.S., 2 November 1823. No. 161.
- 30 November 1821. Advies van de Raad van State op voorstel van 18 Aug. 1821. S.S., 2 Nov. 1823. No. 161.
- 3 Januari 1822. K.B. tot benoeming van een Commissie voor een onderzoek naar den waren staat der armen. S.S., 3 Jan. 1822. No. 36.
- 30 Juni 1822. Voorstel van Van den Ende om over te gaan tot strafmaatregelen in het Zuiden met overzicht van grieven uit de Zuidelijke Gewesten. Binnenl. Zaken Afd. Onderwijs. 30 Juni 1822. No. 1109.
- 30 Juni 1822. Missive van Falck met ontwerp tot het stellen van straffen op naleving K.B. van 16 Maart 1821. No. 87. S.S., 25 Juli 1822. No. 19.
- 19 Juli 1822. Advies Raad van State op missive van Falck van 30 Juni 1822. No. 475. S.S., 25 Juli 1822. No. 19.
- 25 Juli 1822. K.B. dat „aan de Instructie de noodige klem” geeft. S.S., 25 Juli 1822. No. 19. Gedrukt *N. Bijdragen* 1822, 798—791. *Bibliothèque des Inst. IV (1822)*, 226—228. *Nothomb Etat de l'instruction primaire*, 116—117.
- 10 Juli 1823. Ongeteekend rekest van „Schoolonderwijzers in Nederland” aan den Koning. Vraagt om instelling van Schoolfondsen. S.S., 15 Juni 1825. No. 18.
- 28 Januari 1824. Falck aan den Koning. Antwoord op Advies van State van 14 Nov. '23. S.S., 1 Febr. 1824. No. 93. Gedrukt *Stokman*, 361.
- 15 Augustus 1823. Falck aan den Koning; met concept Besluit om de congregaties onder de schoolwet te brengen. S.S., 1 Febr. 1824. No. 93. Gedrukt *Stokman*, 356.
- 15 Augustus 1823. Falck aan den Koning over de ministerieele autorisatie bij schoolvervullingen in de Noordelijke Provinciën. Antwoord op advies Raad van State. 30 Nov. 1821. S.S., 2 Nov. 1823. No. 161.
- 2 November 1823. „Hernieuwd Besluit” tot voorschrijving van ministerieele autorisatie van Schoolvervullingen in de Noordelijke Provinciën. S.S., 2 Nov. 1823. No. 161. Op dit exh. ook een volledig overzicht van den gang eener benoeming met vergeijkend examen en autorisatie.
- 14 November 1823. Raad van State aan den Koning. Advies op concept van Falck van 15 Aug. 1823. S.S., 1 Febr. 1824. No. 93. Gedrukt *Stokman*, 361.
- 15 Januari 1824. Commissoriaal van Falck aan Van den Ende van Rekest van 10 Juli 1823. S.S., 21 Jan. 1824. No. 1.
- 28 Januari 1824. Falck aan den Koning. Antwoord op Advies van Raad van State van 14 Nov. '23. S.S., 1 Febr. 1824. No. 93. Gedrukt *Stokman*, 361.
- 1 Februari 1824. K.B. dat de congregaties nog eens nadrukkelijk onder de

- No. 93. onderwijswetten brengt. S.S., 1 Febr. 1824. No. 93. Gedrukt *N. Bijdragen* 1824, 119—121. *Biblioth. des Instit.* IV (1824), 49—50.
- 20 Mei 1825. Rapport van Van den Ende aan Van Ewijck over het Rekest van 10 Juli 1823. S.S., 21 Jan. 1824. No. 1.
- No. 1388.
- 12 Juni 1825. Rapport van Van Ewijck aan Van Gobbelschroy over bovengenoemd Rekest. S.S., 21 Jan. 1824. No. 1.
- No. 18/A.
- 12 Juni 1825. Rapport van Van Gobbelschroy aan den Koning. S.S., 21 Jan. 1824. No. 1.
- No. 18/A.
- 14 Juni 1825. K.B. regelende de toelating van Latijnsche Scholen. S.S., 14 Juni 1825. No. 55.
- No. 55.
- 14 Juni 1825. K.B. tot instelling van het Collegium Philosophicum. S.S., 14 Juni 1825. No. 56.
- No. 56.
- 15 Juni 1825. Missive van De Mey tot machtiging van Van Gobbelschroy om een ontwerp over Schoolfondsen in te dienen. S.S., 17 Juni 1825. No. 28/A.
- No. 28.
- 14 Augustus 1825. K.B. tot tegengaan van studie buitenslands. S.S., 14 Aug. 1825. No. 64.
- No. 64.
- 20 November 1825. K.B. tot regeling van de aanneming van nieuwe kweekelingen aan bisschoppelijke seminaria. S.S., 20 Nov. 1825. No. 76.
- No. 76.
- 6 April 1826. Rapport van Van Maanen aan den Koning over invoering van leekenonderwijs in het Zuiden. S.S., 6 April 1826. La 10 v. Gedrukt *Stokman*, 378. *Gedenkstukken* IX 2e st. blz. 141, geeft dit Rapport zonder Concept-Besluit, van welks art. 4 en 5 de voordracht van Van Gobbelschroy van 26 Juni 1827 een uitwerking is.
- 1 Juni 1826. Van Ewijck aan Van Gobbelschroy over Rapport Van Maanen van 6 April 1826. 13 Juni 1826. No. 1. Geheim door Van Gobbelschroy aan den Koning. S.S., Geheim 14 Juni 1826. La M. 14. Gedrukt *Stokman*, 384.
- 6 Mei 1827. Missive van De Mey aan Van Gobbelschroy met herinnering aan 14 Juni 1825. No. 28. S.S., 9 Mei 1827. No. 50/A.
- No. 115.
- 16 Juni 1827. Van Ewijck met vernieuwd advies over Rapport van Van Maanen van 6 April 1826. S.S., Geheim 4 Juli 1827. Gedrukt *Stokman*, 387.
- 26 Juni 1827. Van Gobbelschroy aan den Koning over de geestelijke vereenigingen. B. Zaken Onderwijs 26 Juni 1827. No. 122/A. Gedrukt *Stokman*, 389.
- 26 Juni 1827. *Rapport Binnenlandsche Zaken over invoering algemeene bepalingen betreffende het schoolwezen met concept-Besluit.* S.S., 4 Juli 1827. No. 103. Gedrukt Bijlage III.
- No. 120.
- 21 Augustus 1827. Rapport van de Staatscommissie benoemd bij K.B. van 3 Jan. 1822. No. 36 over den staat der armenscholen. S.S., 30 Aug. 1827. No. 169. Ook B. Zaken. Onderwijs 22 Juli 1829. No. 81.
- No. 90.
- 1 October 1827. *Rapport van Van Ewijck met ontwerp-Reglement omtrent het meer algemeen invoeren van Schoolfondsen.* S.S., 4 Oct. 1827. No. 109/A. Gedrukt Bijlage IV.

- October 1827
(z. datum). *Rapport van den Administrateur van het Armwezen met Concept-Besluit armenscholen. S.S., 30 Aug. 1927. No. 169. Gedrukt Bijlage V.*
- 6 November 1827.
No. 71. *Rapport van Van Gobbelschroy aan den Koning over gelijkvormigheid van schoolboeken. S.S., Kabinet 13 Jan. 1828. No. 35.*
- 8 Januari 1828.
No. 94. *Advies van de Commissie van 3 Jan. 1822 over het onderwijs op de armenscholen. S.S., 5 April 1828. No. 72.*
- 25 Februari 1828. *Van Maanen aan den Koning, Advies op Rapport en Concept van Binnenl. Zaken van 16 Juni 1827 betreffende het onderwijs der geestelijke vereenigingen. S.S., 14 April 1829. No. 149.*
- 6 Maart 1828.
No. 103. *Rapport van den Administrateur van O. K. en W. over Concept admin. van Armwezen van Oct. 1827. S.S., 6 Maart 1828. No. 103.*
- 31 Maart 1828.
No. 4. *Rapport Raad van State op ontwerp van 26 Juni 1827 (Concept A). S.S., 5 April 1828. No. 69. Op hetzelfde exh. Memorie van ophelderingen van O.K.W. ter beantwoording van dit Rapport.*
- 31 Maart 1828.
No. 5. *Rapport Raad van State op ontwerp van 4 Oct. 1827 (Concept B). S.S., 5 April 1828. No. 70. Op hetzelfde exh. Memorie van ophelderingen van O.K.W.*
- 31 Maart 1828.
No. 7. *Rapport Raad van State op Ontwerp Armenscholen van Oct. 1827 (Concept C). S.S., 5 April 1828. No. 72.*
- 13 April 1828
No. 100. *K.B. tot instelling van de Commissie inzake het Hooger Onderwijs.*
- 22 Jan. 1829.
No. 81. *Rapport van Binn. Zaken (30 Dec. 1828 van Van Ewijck) met concept-Besluit, dat de voorstellen van 26 Juni '27. No. 120; 4 Oct. 1827. No. 81. 6 Maart 1828. No. 103, in één ontwerp samenvat (A en B en C). S.S., 25 Jan. 1829. No. 37. Gedrukt Bijlage IV.*
- 22 Januari 1829.
No. 81/A. *Rapporten van de Provinciale Besturen van Groningen, Friesland, Drente en Overijssel over de werking van de Schoolfondsen in die gewesten. B. Zaken Onderwijs 22 Jan. 1829. No. 81/A.*
- 19 Februari 1829.
No. 4. *K.B. tot instelling van een Commissie tot herziening der bestaande verordeningen op het M.O. S.S., 19 Febr. 1829. No. 4.*
- 25 Mei 1829.
No. 10. *Advies Raad van State op Rapport van B. Zaken van 22 Jan. 1829 (A en B en C). S.S., 11 Juni 1829. No. 59.*
- 30 Mei 1829. *Rapport en Bijlagen van de Commissie van 13 April 1828 voor het H.O. Gedrukt: Rapport Commissie Hooger Onderwijs. Vele stukken van deze Commissie o.a. Notulen in een niet-geïnventariseerde portefeuille bij de Commissiën van Onderwijs.*
- 30 Mei 1829. *Rapport en Bijlagen van de Commissie van 19 Febr. 1829 voor het M.O. Vele stukken van deze Commissie in een niet geïnventariseerde portefeuille bij de Commissiën van Onderwijs. Rapport Gedrukt: Rapport Commissie Middelbaar Onderwijs.*

- 11 Juni 1829.
No. 58. Missive van De Mey tot toezending aan Van Gobbelschroy van het Rapport der M.O. Commissie. Tegelijk mededeeling van Z.M.'s verlangen om uitvoering te geven aan het voornemen geuit in art. 4 van het Besluit van 19 Febr. tot instelling van een Algemeene Commissie voor het Onderwijs. S.S., 11 Juni 1829. No. 58.
- 11 Juni 1829.
No. 59. Missive van De Mey aan Van Gobbelschroy tot toezending Rapport Raad van State van 25 Mei 1828. S.S., 11 Juni 1829. No. 59.
- 11 Juni 1829.
No. 60. Missive van De Meij tot toezending aan Van Gobbelschroy van een Memorie met Bijlagen door Baron van Keверberg aan Z.M. aangeboden. S.S., 13 Juni 1829. No. 61/A.
- 16 Juni 1829.
Litt. C. 75/A. Rapport van Van Gobbelschroy aan den Koning tot benoeming van een Commissie tot het ontwerpen van een organieke wet op het onderwijs. S.S., 30 Juni 1825. No. 125.
- 30 Juni 1829.
No. 125. K.B. tot het benoemen van een Commissie tot het ontwerpen van een Wet op het Onderwijs. S.S., 30 Juni 1829. No. 125.
- 30 Juni 1829. Eigenhandige opdracht van den Koning voor de Onderwijs-Commissie. S.S. 30 Juni 1829. No. 125. Gedrukt *Gerretson, Groen*.
- 30 Juni 1829.
No. 126. Missive van De Mey aan van Gobbelschroy tot mededeeling van de Opdracht van den Koning voor de Onderwijs-commissie. S.S., 30 Juni 1829. No. 126. Gedrukt *Gedenkstukken IX², LVII* (met uitzondering van de Inleiding).
- 11 Juli 1829.
La G. 16 Geheim. Missive van De Mey aan Van Gobbelschroy tot mededeeling van 2e Memorie van Van Keверberg. S.S., 14 Juli 1829. La C. Geheim. De beide Memories van Van Keversberg (van 6 Mei en van 8 Juli (zie 11 Juni en 11 Juli)) zijn niet meer aanwezig (zie ook 24 Juli 1829). De minuten ervan berusten in de Portefeuille van Van Keверberg van Kessel Aanwinsten 1904 LXVII Ite Afdeling.
- 23 Juli 1829.
No. 135/A. Rapport van Van Ewijck over Memorie van Van Keверberg. Publicatie ongewenscht. „Helt sterk over tot de beginselen van vrijheid”. S.S., 23 Juli 1829. No. 135/A Geheim.
- 24 Juli 1829.
No. 101/A. Brief van Van Gobbelschroy aan Membrede met overzicht van de hem toegezonden Rapporten en stukken. De Rapporten zijn hier niet aanwezig. Wel afschriften van de begeleidende missives. S.S., 24 Juli 1829. No. 101/A.
- 2 Augustus 1829.
Geheim La W. 17. De Mey machtigt van Gobbelschroy de beide Memories van Van Keверberg aan de Commissie mede te deelen. S.S., 3 Aug. 1829. La B. Geheim.
- 4 Augustus 1829.
No. 129/A. Memorie en ontwerp van Wet van Van Keверberg gezonden aan Membrede („in roode Foudralen”). S.S., Aug. 1829. No. 129/A. La B. Geheim.
- 7 Augustus 1829.
No. 150. De Mey aan Van Gobbelschroy met verzoek aan de Commissie van 30 Juni te zenden uittreksels uit de verslagen door de Colleges van Gedeputeerde Staten gezonden met hun oordeel over de in werking zijnde bepalingen omtrent het onderwijs. Verslagen noch uittreksels zijn aanwezig. S.S., 10 Aug. 1829. No. 113/A.

- 2 September.
La C. 21 Geheim. De Mey zendt aan Van Gobbelschroy 2 Memories van Jhr. J. W. van Vredenburg, schoolopziener in het 9e district van Zuid Holland. S.S., 5 Sept. 1829. No. 51/A. La A. Geheim. De Memories zelf (van 30 Juli 1829 en 31 Aug. 1829 op. S.S., 2 Sept. 1829. La Q. 21 Geheim.
- 14 September 1829. No. 173/A. Van Gobbelschroy aan Membrede. Toezending van Memories van Vredenburg en uittreksels verslagen Ged. St.
- 21 Sept. 1829. Rapport met Bijlagen van Staatsraad Membrede. Voor Exh. zie 6 Oct.
- 22 September 1829. No. 88. De Mey aan Van Gobbelschroy ten geleide van Memorie van Membrede. S.S., 24 Sept. 1829. No. 43/A.
- 2 October 1829. No. 66. K.B., waarbij opleiding der R.K. geestelijkheid wordt geregeld naar de bedoeling van het Concordaat. Gedrukt: *Gerretson, Groen*.
- 6 October 1829. *Ontwerp van Wet en Memorie van Toelichting van de Commissie van 30 Juni*. Oorspr. Exh. S.S., 24 Oct. 1829. No. 120/A. La D. Nu in niet geïnventariseerde portefeuille achter de Commissiën van Onderwijs. Gedrukt: Bijlage VII. Bij dit Ontwerp: Nota's van Van Ewijck, Van Toers, Van Keverberg. „D”; ook van Membrede van 21 Sept.
- 11 October 1829. No. 10. Missive van de Mey aan Van Gobbelschroy. Toezending van een door Z.M. ontvangen Nota (van 9 October van Groen) Om Consideratiën en advies. S.S., 11 Oct. 1829. No. 10. Gedrukt: *Gedenkstukken IX², LXI*. vgl. en *Gerretson, Groen*.
- 13 October 1829. No. 88. Missive van De Mey aan Van Gobbelschroy met Ontwerp van Wet en Memorie van Toelichting. Samensteller onbekend. S.S., 13 Oct. 1829. No. /A. La E. Gedrukt: *Gedenkstukken IX², LXIV* en *Gerretson, Groen*.
- 24 October 1829. No. 119/A La C. Rapport van Van Gobbelschroy met ontwerp van Wet. S.S., 26 Oct. 1829. No. 38. Gedrukt: *Gedenkstukken IX², LXVIII* vgl. en *Gerretson, Groen*.
- 24 October 1829. No. 120/A La D. Missive van Van Gobbelschroy ten geleide van ontwerp van wet. S.S., 26 Nov. 1829. No. 141.
- 25 October 1829. Missive van Groen, die bij Z.M. een audiëntie aanvraagt voor Van den Ende. S.S., Kabinet 6160. Gedrukt: *Gerretson, Groen*.
- 26 October 1829. No. 38. Missive van De Mey met verzoek van den Koning aan Van Gobbelschroy om het Rapport van 24 Oct. te bespreken in den Ministerraad. S.S., 27 Oct. 1829. No. /A. La A.
- 27 October 1829. No. 55/A La A. Missive van Van Gobbelschroy aan den Prins van Oranje om het Ontwerp van Wet zoo spoedig mogelijk in den Ministerraad „voor te brengen”. S.S., 27 Oct. 1829. No. 55/A. La A.
- 3 November 1829. No. 53/A. Beoordeeling door Van Gobbelschroy van *Die Freiheit des Unterrichtes*, hem 2 Nov. 1829. No. 20, toegezonden door De Mey.
- 4 November 1829. No. 1. Twee Rapporten van Van Gobbelschroy over de besprekingen in den Ministerraad. S.S., 26 Nov. 1829. No. 141. Gedrukt: *Gerretson, Groen*.

- 13 November 1829. Rapport Raad van State met Ontwerp van Wet. Afwijkende adviezen van De Bijle en van Keверberg c.s. S.S., 26 Nov. 1829. No. 141. Gedrukt: *Gerretson, Groen*.
- 15 November 1829. Memorie, Ontwerp van Wet en van Koninklijke Boodschap van Groen. S.S., 26 Nov. 1829. No. 141. Gedrukt: *Gerretson, Groen*. Op ditzelfde exh. een exemplaar van Groens ontwerp met enkele kleine wijzigingen en doorhalingen door den Koning persoonlijk.
- 26 November 1829. Kon. Boodschap en Ontwerp van Wet aangeboden aan de Tweede Kamer. S.S., 26 Nov. 1829. No. 141. Gedrukt Noordziek, 1829—'30 II, 708 vgl. *Van Hoorn*, 297—303.
- 11 December 1829. Kon. Boodschap aan de Staten Generaal. Gedrukt: *Gerretson, Groen*.
- 9 Januari 1830. K.B. tot opheffing van het Collegium Philosophicum. S.S., 9 Jan. 1830. No. 92.
- 27 Februari 1830. Adres van Van den Ende aan Z.M. S.S., 6 Juni 1830. No. 92. Gedrukt: *Gerretson, Groen*.
- 12 Maart 1830. De Mey aan De la Coste met mededeeling, dat de Koning den Minister wenschte te spreken over het resultaat van het Afdeelingsonderzoek. Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929.
- 18 Maart 1830. Brief van De la Coste aan den President van de 2e Kamer. Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929.
- 25 Maart 1830. Brief van De Geer, griffier van de 2e Kamer aan De la Coste met proces-verbaal. Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929.
- 25 Maart 1830. Rapport van De la Coste aan den Koning over het antwoord der Afdeelingen. Binn. Zaken Kabinet. No. 929.
- 26 Maart 1830. De Mey aan De la Coste met verzoek om advies over den verderen gang van zaken. Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929.
- 29 Maart 1830. Advies van De la Coste met ontwerp Kon. Besluit Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929. La F. Gedrukt: *Gerretson, Groen*.
- 10 Mei 1830. Advies van den Raad van State op het ontwerp van De la Coste met afwijkende adviezen van Van Pabst, Stratenus, en Van Keверberg. Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929.
- 13 Mei 1830. De Mey aan De la Coste: toezending Advies Raad van State en verzoek om nader advies van De la Coste. Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929.
- 14 Mei 1830. Rapport van De la Coste. Ontwerp Kon. Boodschap tot intrekking van het Wetsontwerp van 26 Nov. '29. Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929.
- 20 Mei 1830. De la Coste aan den Koning. Weerlegging van bezwaren uit de Adviezen van den Raad van State. Binnenl. Zaken Kabinet. No. 929.
- 27 Mei 1830. Kon. Besluit houdende wijzigingen in de bestaande bepalingen omtrent het onderwijs. S.S. 27 Mei 1830. No. 117. Ook: Binn. Zaken Kabinet. No. 929.

INHOUD.

	Blz.
Inleiding	1
Hoofdstuk I. Eenheid, geen Vrijheid. Het onderwijs onder de Republiek	4
§ 1. Het Onderwijs zaak der Overheid. Geen generale regeling. § 2. Het Nationale Onderwijs draagt een Calvinistisch karakter.	
Hoofdstuk II. De Drang naar Onderwijshervorming in de 18e eeuw	7
§ 1. Verval van het schoolwezen in de 18e eeuw. § 2. Roep om onderwijshernieuwing. § 3. Beteekenis van de Aufklärung voor het onderwijs. § 4. De verlichte despoten en het Nationale Onderwijs. § 5. Het veldwinnen van de gedachte der Onderwijs-hervorming bevorderd door verschillende Maatschappijen.	
Hoofdstuk III. Natie of Factie? De Wet van 1806	14
§ 1. De omwenteling van 1795 scheidt de mogelijkheid voor onderwijshervorming in den geest der Aufklärung. § 2. Het onderwijs in de Nationale Vergadering. Activiteit van het Nut. § 3. De bepalingen voor het onderwijs in de eerste Staatsregeling 1798. § 4. De Instructie voor den Agent van Nationale Opvoeding 21 December 1798. § 5. De eerste Schoolwet 15 Juni 1801. § 6. Van der Palms wijzigingsvoorstellen in 1803. § 7. Verzet daartegen. § 8. Wat Van der Palm bereikte. § 9. Het eerste voorstel van Van den Ende in 1805. § 10. Het ingrijpen van Van Stralen. § 11. De maatregelen om de oppositie de wind uit de zeilen te nemen. § 12. De Wet van 1806 en het leerstellig onderricht. § 13. Monopolie of dualisme. De bijzondere school in de Wet van 1806. § 14. Maatregelen ter verzekering van de eenheid. § 15. Koning Lodewijk. De Boekenlijst. § 16. De Inlijving. Het vergelijkend examen. § 17. Het stelsel sluit.	
Hoofdstuk IV. Nieuwe Heeren, Oude Wetten	34

§ 1. Van Hogendorp en de illuminaten staan sympathiek tegenover de Schoolwet. § 2. De Souvereine Vorst is de schoolhervorming gunstig gezind. § 3. Van Stralen en Van den Ende weten handhaving van de Wet van 1806 te verzekeren door het Souverein Besluit van 20 Maart 1814. § 4. Teekenen van lijdelijk verzet en maatregelen ertegen.

Hoofdstuk V. De Tuin gesloten. De Zuidelijke Gewesten gebracht binnen de werkingssfeer van de Wet van 1806

44

§ 1. De Zuidelijke Roomsche Katholieken tegenover art. 226 der Grondwet. § 2. Aanvankelijk is de Regeering in het Zuiden zeer voorzichtig. § 3. Eerste maatregelen in het Zuiden. § 4. Een tweede stap: de vergadering van 19—22 Augustus 1817. § 5. Instelling van de jury's voor het onderwijs. § 6. De jury's vervangen door Commissiën van Onderwijs. Instructie voor die Commissiën.

Hoofdstuk VI. De Krachtproef. De Poging om het Onderwijsmonopolie te vestigen in alle takken van Onderwijs in Noord en Zuid

49

A. Het Lager Onderwijs.

§ 1. Strafbepalingen in het Zuiden ingevoerd. § 2. De leiders van de onderwijspolitiek. § 3. Verscherping van de onderwijspolitiek tegen de congregaties. § 4. Voorstellen van Van Maanen tot invoering van neutraal onderwijs en de leekenschool in het Zuiden. April 1826. § 5. Rapporten van Van Ewijck daarover. Juni 1827. § 6. Voordracht van Van Ewijck (Van den Ende) van 26 Juni 1827 tot invoering over het geheele Rijk van bepalingen betreffende het Lager Schoolwezen. § 7. Advies van den Raad van State over dit ontwerp met antwoord van Van Ewijck. § 8. Rapport van de Commissie van 3 Jan. 1822 over armenscholen. § 9. Ontwerp van den Administrateur van het Armwezen. § 10. Advies van Van Ewijck op dit ontwerp. § 11. Advies van den Raad van State. § 12. Het denkbeeld om Schoolfondsen te stichten komt weer aan de orde. Van den Ende pessimistisch. § 13. Van Ewijck bereid een voorstel in te dienen. § 14. Voorstel van Van Ewijck tot het instellen van schoolfondsen. § 15. Advies van den Raad van State. § 16. Samenvatting van de drie ontwerpen (algemeene be-

palingen, armenscholen, schoolfondsen) in één ontwerp:
22 Januari 1829.

B. Middelbaar en Hooger Onderwijs.

§ 17. Het doel van de regeeringspolitiek komt hier vroeger uit dan bij het Lager Onderwijs. § 18. De Besluiten van Augustus en September 1815. § 19. De Seminaria. § 20. De Besluitenreeks van 1825. § 21. De Commissie voor het Hooger Onderwijs van 13 April 1828 en voor het Middelbaar Onderwijs van 19 Februari 1829.

Hoofdstuk VII. De Weerstand 77

§ 1. Verzet in het Noorden tegen de Ministerieele Autorisatie en tegen het verbod van Leerstellig onderricht. § 2. Toeujuicing van de onderwijspolitiek in het Zuiden. § 3. Het karakter van het Zuidelijk verzet in de eerste (voorzichtige) periode der regeeringspolitiek. § 4. Verscherping van het verzet na 1825. § 5. Samengaan van Roomsche Katholieken en Liberalen. De Unie van 1828. § 6. De Petitiëbeweging en haar invloed op de houding der Regeering.

Hoofdstuk VIII. De Ineenschakelings- en Bevredigingscommissie van 30 Juni 1829 85

§ 1. De arbeid der Commissie totnutoe vrijwel onbekend. § 2. De Koning tot Concessies bereid: Het Besluit van 19 Februari. § 3. Met de benoeming der Commissie spoed betracht. § 4. De samenstelling der Commissie. § 5. 's Konings Opdracht. § 6. Voortvarendheid der Commissie. § 7. Het Koninklijk Besluit van 2 October 1829. § 8. Het ontwerp van de Commissie. Considerans en Algemeene Bepalingen. § 9. De Openbare scholen. § 10 De Bijzondere Lagere Scholen. § 11. De Bijzondere Middelbare en Hooge Scholen. § 12. Van de wering van misbruiken. § 13. Eenheid en Vrijheid in het Ontwerp der Commissie. § 14. De afzonderlijke Nota's.

Hoofdstuk IX. De Kentering in de houding van den Koning 107

§ 1. Groens Nota van 9 October. § 2. Auteurschap van de Nota van 13 October. § 3. Inhoud van de Nota van 13 October. § 4. Het ontwerp van Van Gobbelschroy van 24 October 1829. § 5. Voorstanders van eenheid doen zich

gelden. Van den Ende, Groen. § 6. Het ontwerp in den Ministerraad. § 7. Het Advies van den Raad van State. § 8. Wijzigingen op Groens voorstel aangebracht in het ontwerp van den Raad van State. § 7. Eenheid en Vrijheid in het Ontwerp van 26 November 1829.

Hoofdstuk X. Voor de Vierschaar. De beoordeeling van het Ontwerp van 26 November 1829 125

§ 1. De houding van den Koning in het licht van de Koninklijke Boodschap van 11 December 1829. § 2. Ongerustheid over het Concept-wet bij de voorstanders van eenheid en bij die van vrijheid. § 3. Het onderzoek in de Afdelingen van de 2e Kamer. § 4. De Koning stelt de vraag of de Kamer het tot stand komen van een wet „voor als nu” raadzaam acht.

Hoofdstuk XI. De Schaal slaat door naar de zijde van de eenheid. Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830 als voorloopig resultaat van den strijd 141

§ 1. Het advies van De la Coste van 29 Maart 1830. Algemeen overzicht van den toestand. § 2. De la Coste over het Middelbaar Onderwijs. § 3. De la Coste geeft een Concept-Besluit. § 4. Advies van den Raad van State op het concept van De la Coste. § 5. Afwijkende adviezen van Van Pabst tot Bingerden en van Stratenus. § 6. Antwoord van De la Coste op deze adviezen. § 7. Het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830. § 8. Eenheid en Vrijheid in dit Besluit. Van Bommel en Groen.

Hoofdstuk XII. Slotbeschouwingen 163

§ 1. Het Kon. Besluit van 13 Aug. 1831 kenmerkend voor de onderwijspolitiek der Regeering na 1830. § 2. Opkomende oppositie in de jaren dertig. § 3. Eenheid en Vrijheid in 1848. § 4. Eendracht door Vrijheid in 1920.

Bijlagen 173

I. Van den Ende aan Repelaer 17 Dec. 1816. Resolutie van den Commissaris-Generaal voor het onderwijs enz. van 6 Jan. 1817. II. Roelants aan Van Gobbelschroy 21 Aug. 1827. III. Rapport van Binnenlandsche Zaken van 26 Juni 1827 over Invoering van Algemeene Bepalingen betreffende

2031.

het Schoolwezen. Met Concept-Besluit. IV. Rapport van den Administrateur van het Onderwijs enz. aan den Minister van Binnenlandsche Zaken over het invoeren van Schoolfondsen. Met Ontwerp-Reglement. V. Ontwerp-Besluit van den Administrateur van het Armwezen over de invoering van Armensholen. VI. Rapport van den Administrateur van het Onderwijs enz. met Concept-Besluit tot samensmelting van de drie Ontwerpen opgenomen onder III, IV en V. VII. Wetsontwerp met Memorie van Toelichting van de Commissie van 30 Juni 1829.

Volledige titels der aangehaalde werken en artikelen 277

Lijst van in deze studie verwerkte archiefstukken . 280

STELLINGEN.

I.

Doordat zij haar oorsprong vond in het verzet tegen een staats-opvoedingsmonopolie, is de bijzondere school een der hechtste bolwerken in den strijd tegen het opnieuw opkomen van de totalitaire staatsgedachte. Mede daarom is haar ongerepte handhaving een nationaal belang.

II.

Zoolang niet algemeen de overtuiging heerscht, dat niet de toepassing van de Revolutionaire eenheidsidee, maar de doorwerking van de historische eendrachtsgedachte een volk werkelijk sterk maakt, kan het definitieve einde van den schoolstrijd niet worden verwacht.

III.

De meening van Van der Giezen, dat de schoolstrijd moet worden gezien als onderdeel van een internationale beweging, wordt ten onrechte door De Fouw verworpen.

IV.

De Schoolwet van 1806 is monopolistisch van strekking.

V.

Genesis 10 : 2 wijst op Klein-Aziatische afkomst der Etruriërs.

VI.

Het plan van veldtocht van Alva in 1572 verdiende van Spaansch standpunt de voorkeur boven de voorstellen van Medina Celi.

VII.

De nog meermalen in schoolboeken aangetroffen voorstelling, dat

de verhouding tusschen Boeren en Britten na de annexatie van de Kaapkolonie in den eersten tijd goed te noemen was, is onjuist.

VIII.

Sociaal-geografische vorming moet voor historici van groot belang worden geacht.

IX.

De studies der Duitsche geopolitici zijn geografisch vaak onvoldoende gefundeerd en politiek meermalen bedenkelijk.

X.

Het Algemeen Leerplan voor de Openbare H.B.S. A en B, zooals dit is vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 27 Mei 1937, No. 363, houdt voor de Geschiedenis niet voldoende rekening met de betekenis van de geschiedenis van den jongsten tijd.

